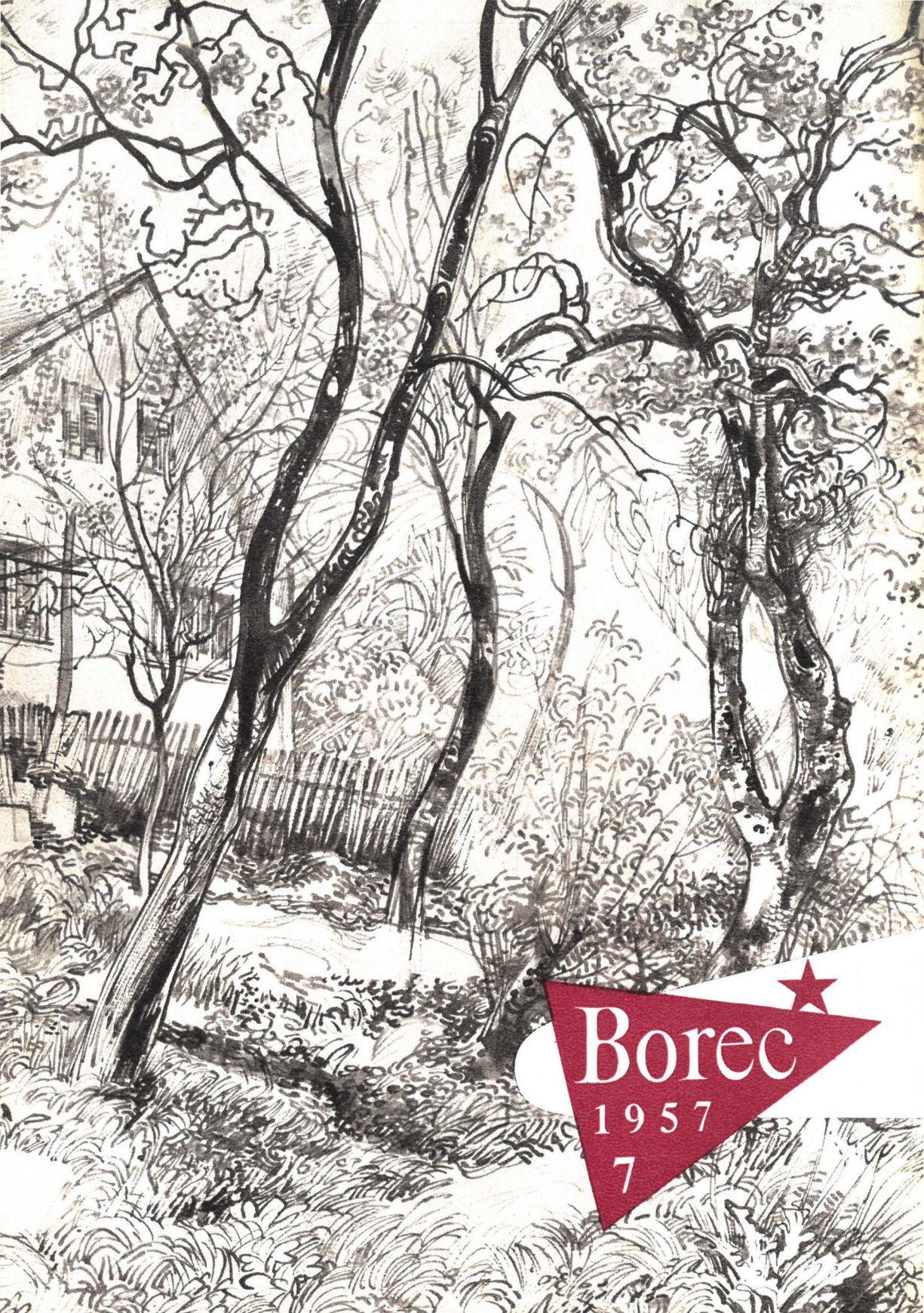

Borec

1957

7

*Iskrene čestitke
vsem bivšim borecem
ob Dnevu borca želi*

**OKRAJNA ZADRUŽNA
ZVEZA — CELJE**

Iz dni, ko se je začelo	257
Še bolj utrditi zvezo z ljudstvom! (Mitja Ribičič-Ciril) . . .	263
Juljski dnevi na Jelovici (Ivan Bertonec-Johan)	265
Pismo k Dnevu borca	265
7. julij — Dan vstaje srbskega naroda	266
13. julij — Dan vstaje črnogorskega naroda	267
»Takoj odkopljite orožje!« (Vinko Knol)	268
27. julij — Dan vstaje ljudstva Bosne in Hercegovine . . .	269
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	270
V boju skovano in zapečateno prijateljstvo (Rastko Bra- daškja)	272
Zgodovinska seja 4. julija leta 1941	275
Pesem svetlega in vročega jedra (Viktor Smolej)	276
Vsebina pod fotografijo	277
Po prizoriščih borb — skozi preteklost in sedanjost (Alenka Nedog)	280
Glavni štab v okupiranem Beogradu	281
27. julij — Dan vstaje hrvatskega naroda	282
Od kod beseda »partizan«?	283
TAKO SMO ZAČELI — TAKO SMO ŽIVELI: Trinajst nas je odšlo na Krim (Jože Jakomin-Crni)	285
Viktor Varšek-Vare	286
Redki in dragoceni fotografiji	287
Žužemberk nekdaj . . . in danes . . . (Mile Pavlin, Nande Žužek)	289
11. oktober — Dan vstaje makedonskega naroda	293
Heroj Vojko je umrl (Karel Leskovec)	294
Se ne veste?	296
Hlebček kruha (Božo Levec)	297
Partizanska bolnišnica pod Velikim vrhom (France Pod- studenšek-Rok)	298
Desant je propadel (Dobrivoje Popović)	299
Od 16. julija do 4. novembra 1942: velika italijanska ofenziva	302
Kako sem doživljal roško ofenzivo (Franc Dobovšek-Zdenko)	303
»Borec« poizveduje	305
Med roško ofenzivo	306
Ob žici okupirane Ljubljane	308
Nove knjige	310
Kratke novice	311

Slika na ovitku: Dore Klemenčič-Maj: Hiša Mihe Novaka v Tacnu pod Šmarno goro, v kateri je bila februarja 1941. leta vseslovenska konferenca SKOJ. Tedaj so mladi komunisti svečano prisegli braniti svojo domovino pred fašističnimi hordami. Ta klic se je prelil v tisoče src slovenske mladine, jo budil k uporu in vodil do zmage.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan in Jože Bertonec-Marjan. Direktor: Milan Skerlavaj-Petrač, odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličoji, tisk in ve-
zava: Tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

**ALI JE VAŠE SKRIVALIŠČE
VARNO?**

Nam ga ni treba, je go-
tovo soglasen odgovor vseh,
saj ne živimo v ilegali. Se-
veda, ker se nismo prav
razumeli. Misli sem le na
zelo, zelo majhen prostor-
ček — skrivališče za denar.
Da, tako je mišljeno vpra-
šanje. Ali ste še soglasni?
Vem, da nič več.

Navadno so ta mesta
dobro in premišljeno izbra-
na. Omara ali postelja sko-
raj ne prideta več v poštev.
Sicer je pa stanovanje mar-
sikje zelo majhno in je iz-
bira res težka. Prisluženim
tisočakom pa je treba po-
svetiti pozornost, vse sproti
pa zopet ne kaže napraviti.
Mnogo stvari je dražjih, da
si jih ne moremo kupiti z
enomesečnimi prihranki. Za
te predmete moramo tudi
več časa varčevati. Omišlje-
no skrivališče pa ni vedno
najboljša rešitev. Dostikrat
ni nikogar doma. Kdo more
jamčiti, da se ne more nič
zgoditi — požar, tatvina?

Ni moj namen, da bi vam
predlagal kakšno novo in
boljše skrivališče, ker ne
poznam vaših domačih raz-
mer. Vem pa, da je denar
v Mestni hranilnici Ljub-
ljanski varno naložen in da
se tudi obrestuje. Pri tem
denarnem zavodu ima 47.000
vlagateljev v hranilnih knji-
žicah že eno milijardo se-
dem sto milijonov dinarjev
prihrankov. Vsak mesec pa
se poveča število novih vla-
gateljev za nad 700.

Morda bo tudi vaš skriti
prostorček doma kdaj na-
domestila hranilna knjižica?
Odsotnost z doma na polju,
trgu ali v službi bo gotovo
bolj brezskrbna.

Primeri pa se, da z var-
čevanjem le počasi napre-
dujete. Nekaj prihrankov
vam ne zadošča, da bi si
kupili zaželeno stvar. Nič
zato! Posojilo Mestne hra-
nilnice Ljubljanske vam
omogoča nabavo najrazlič-
nejših predmetov.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7 — Letnik IX — Julij 1957

Iz dni, ko se je začelo...

Čim bolj se oddaljuje čas od tistih velikih dni, ko je slovenski narod pod vodstvom Komunistične partije začel oboroženo borbo proti okupatorjem, njihovim pomagačem in domačim izdajalcem, tem bolj gredo dogodki in predstave o tistih dneh v pozabo. Se pravi: podrobnosti o tedanjem začetku pozabljajo ne samo tisti, ki so bili tedaj med prvimi borci, temveč se jih bežno spominjajo že tudi tisti, ki so sledili prvim. Se več! Namreč podrobnosti, kako je bilo tedaj, v julijskih dnevih leta 1941, ko se je razplamtel organiziran oborožen upor, bodo slej ali prej ostale le v medlih obrisih, če... Da, če jih ne bomo iztrgali pozabi, temveč jih bomo verno zapisovali in o njih govorili. Zakaj vsa zgodovina naše narodnoosvobodilne borbe — to so pravzaprav tisti nešteti drobci dogodkov, doživetij, spominov, borb, akcij, težav, naporov, junaštev, premagovanja, trpljenja, trenutnih porazov, zmag, da, to so tisti drobci, ki — združeni v celoto — dajejo sliko naše borbe od njenega začetka do zmagovitega konca. — Z namenom, da nekaj takih drobcev iz julijskih dni leta 1941 zapišemo tudi mi, smo zaprosili nekaj bivših borcev, da nam odgovore na naslednja vprašanja:

- Kdaj, kje in kako ste izvedeli za narodnoosvobodilno gibanje in se vanj vključili?
- Kje ste bili v dnevih okrog 4. in 22. julija leta 1941?
- Ali se spominjate kakega posebnega, nenavadnega dogodka iz prvih dni oborožene vstaje?
- Menite, da daje Zveza borcev Dnevu borca in Dnevu oborožene vstaje slovenskega naroda dovolj poudarka?

Spominska plošča na hiši na Vodnikovi cesti številka 27 v Ljubljani v Šiški

**Tomo Brejc-
Pavle**

● Bil sem ves čas s Partijo najožje povezan. Ko so nemški in italijanski fašisti okupirali Slovenijo, sem imel za seboj že 13 let političnega dela v Partiji. Vedel sem, da Partija fašistične okupacije ne bo mirno gledala, le način in organizacijske forme odpora mi v začetku niso bile jasne. Vsa vprašanja pa je razčistila partijska konferenca, ki je bila konec maja leta 1941 na Viču. Moje stališče je, da je bila ta konferenca komunistov za organizacijo narodne vstaje odločilne važnosti zato, ker je dala perspektivo in v grobih obrisih nakazala, kako se bo razvijala druga svetovna vojna. Najvažnejši del konference je bil govor tovariša Edvarda Kardelja, iz katerega se posebno dobro spominjam njegove napovedi, da se fašistične vojske ne bodo obrnile niti proti Angliji niti na Bližnji Vzhod, kot se je takrat domnevalo, temveč proti Sovjetski zvezi. Skupaj s pokojnim Gregorčičem z Jesenic in pokojnim Vodopivcem iz Kranja smo po tej konferenci poleti in jeseni 1941 mnogokrat razpravljali o posameznih točkah zgoraj omenjenega Kardeljevega govora, ki je bil za nas tudi velike moralne važnosti. Zakaj tovariš Kardelj je v tem govoru napovedal, da bodo proti koncu druge svetovne vojne protifašistične vojaške sile rasle, fašistične pa padale. Ta konferenca je bila velike važnosti tudi zato, ker nam je dala zelo jasna in precizna navodila za pripravo oborožene ljudske vstaje. Toda o teh pripravah sem v letih po osvoboditvi že večkrat podrobneje govoril in sedaj tega ne bi rad ponavljal.

● V dneh okrog 4. in 22. julija leta 1941 sem bil na Gorenjskem. Te dneve sem preživel v znamenju najaktivnejših priprav za ljudsko vstajo. Nekaj malega sem vedel, da se bliža čas, ko bo treba naše priprave zaključiti in začeti z oboroženim odporom. Poleg tega nas je na Gorenjskem priganjala k čimprejšnjemu odporu težavna situacija. Vedeli smo, da Nemci pripravljajo velikopotezno akcijo za preselitev naših ljudi na Gorenjskem. Delno so bile te preselitve že v teku in mi smo se zavedali tudi tega, da moramo izseljevanje na vsak način preprečiti. Najvažnejši dogodek teh dni je bilo posvetovanje gorenjskih aktivistov na Jelovici sredi julija 1941. Na tem posvetovanju je bilo sklenjeno, da se mora ljudska vstaja proti okupatorju začeti takoj. Moja naloga je bila organizirati še zadnje priprave za ljudsko vstajo

skupaj z Vojno-revolucionarnim komitejem v Kranju in Kamniku. Tudi o tem, kako je ta vstaja potekala, sem že večkrat govoril.

● Vedno mi bo ostala v spominu noč, ko se je začela ljudska vstaja v bivšem kamniškem vojnem okrožju. Iz zbornega mesta na Kratni pri Kamniku sem skupaj z ostalimi tovariši gledal nemški motor, ki je prišel iz Štajerske in hotel iti čez Bistrico na mostu v Radomljah. Tam pa ga je sprejel ogenj iz naših partizanskih pušk. Vendar se mu je posrečilo zbežati in poskušal je svojo srečo na mostu pri Duplici; toda tudi tukaj so ga sprejeli strelji naših partizanov in mu tudi uničili motor. Zavedal sem se, da je to začetek. Svobodno se Nemci po naši zemlji ne bodo več vozili. Partizanske puške jih bodo čakale povsod, dokler je ne bodo zapustili.

● Po mojem mišljenju Zveza borcev dosti več ne more napraviti. Dobro bi bilo prav v teh dneh še posebej apelirati na bivše borce, da s svojim delom in življenjem pomagajo pri vzgoji novega rodu. Pač pa organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva na terenu ob Dnevu borca in Dnevu oborožene vstaje niso vedno dovolj aktivne. Ali ne bi bilo lepo, če bi, na primer, na Dan borca skupine mladine odšle na domove bivših borcev-partizanov in jim izročile šopke cvetja in jim čestitale k prazniku? To je sicer en tak majhen predlog, prepričan pa sem, da bi bili bivši borci zelo zadovoljni.

**Tone Šušteršič-
Tine**

● Začel bom z 22. junijem 1941. Tega dne zjutraj je namreč imel Mestni komite KPS ob osmih zjutraj v gostilni preko proge iz smeri Viča proti Kozarjam, sestanek. Zbrali smo se precej točno, ker smo pričakovali novih smernic. Dan prej je Hitler napadel Sovjetsko zvezo in vsi smo bili radostni in nestrpni, ker smo pričakovali, da bo zdaj Nemčija v nekaj mesecih poražena. Toda skrbelo nas je, ker na sestanek ni bilo Zdenke Kidričeve. Ali se ji je kaj zgodilo? Ali so jo prijeli? Bali smo se, da ji je kdo sledil in da bi tako okupatorju sama pokazala sled oziroma mesto sestanka, ki smo ga skrbno prikrivali. Vtem pa smo jo zagledali skozi okno. Zamudila je deset minut, toda to je bilo za tedanje ilegalne razmere mnogo. Povedala nam je, da je Hitler napadel Sovjetsko zvezo in z ozirom na nastali vojaški in politični svetovni položaj smo se dogovorili za nekaj nadaljnjih sestankov. A že prej so si naglo

sledili drugi pomembni dogodki. med njimi ustanovitev Osvobodilne fronte, ki smo zanjo, sevé, tudi zvedeli na sestanku komunistov. Meni je bilo tedaj naročeno, naj na železnici, v vseh delavnicah in ustanovah, kjer so bili predstavniki KP, ustanovimo organizacije OF. Skupaj z znanimi voditelji kot Tinetom Rožancem, Petrom Romavhom, Lojzeto Zargijem, Antonom Zalarjem in zobotehnikom Zlatnarjem smo potem upostavili široko mrežo teh organizacij v vseh železniških enotah v Ljubljani.

● Kmalu nato, konec junija ali v začetku julija pa me je CK KPS kot delegata poslal v Belo krajino, da bi tam organiziral partijske organizacije, odbor OF in prve partizane. Tako je n. pr. prišlo do osnivanja prve partizanske enote v Miklerjih nad Črnomljem, ki se je kmalu nato premestila h Kozlovemu studencu. Štela je 11 moških, večidel Črnomeljcev. Kasneje so se tej četi pridružili še Metličani, Gradačani in Semičani, tako da je narasla na 30 partizanov. Najzgodnejše akcije te čete so bile: diverzija v rudniku Kanižarica, iz katerega so partizani odnesli 350 kg eksploziva. V zrak so nameravali pognati Otočki most, za katerega pa so prepozno dobili načrte, tako da je bila vtem četa že premeščena na Bučko pri Brežicah, kjer je bilo treba preprečiti preseljevanje Slovencev, ki so ga tam začeli Nemci. Ena izmed vidnih akcij v letu 1941 pa je bil tudi napad na fašiste pri Gribljah, pri čemer sta bila dva fašista ubita, eden ali dva pa ranjena. Četa je tedaj napadla fašiste, ki so prevažali hrano iz Črnomlja v svoje oporišče v Gribljah. Že prej, julija 1941, sem se kot član CK KPS oziroma delegat KP za Belo krajino udeležil sestanka v Novem mestu, ki se ga je udeležil tudi član IO OF Jože Rus. Med drugimi sta na sestanek prišla tudi kasneje padli živinozdravnik Jereb in Vlado Ambrožič. Sklep tega sestanka je bila mobilizacija mimo splošnih nalog, ki so bile, zbiranje orožja, opreme itd.

● Ko sem po Beli krajini pomagal ustanavljati odbore OF, sem se moral pogosto skrivati. Tako sem vselej našel zatočišče pri Niku Žuniču, mlinarju v Krupi, bratu Janeza Žuniča, nekajkrat pa sem se skrival tudi pri Žanu Škrinjarju, kmetu in članu KP iz Črešnjevca. Tako je tudi naneslo, da sem se mu kot ilegalac pridružil, ko je peljal voz krompirja v Gradac. Opasan s predpasnikom in s kmečkim klobukom na glavi, ki mi ju je dal Škrinjar, ter zavahanimi rokavi od srajce sem pomagal nakladati krompir in nekaj vreč mi je celo odstopil, da sem jih poslal domov v Ljubljano. Ko sva naložila, sem sedel na voz, kot bi bil Škrinjarjev hlapec. Peljeva se tako mimo Krupe in konji so že krevsali proti Kloštru, ko zagledava žandarje, domače in italijanske karabinjerje. Sežem v žep in se prepričam, da v njem še zmerom tiči pištola z bombami. Patulja se je približala. Slovenski orožniki so bili na čelu. Šli so iskat Toneta Sušteršiča. Ko smo bili drug drugemu vstric, smo se merili s pogledi. Naši orožniki so me gotovo prepoznali, toda kdo ve zakaj so šli mimo. Pozdravili smo se, kot je navada na vasi. Vse v meni je drhtelo, bil sem kot struna na godalu. Zdaj,

zdaj se bodo obrnili in bo počilo... Toda nič takega se ni zgodilo. Ko sva se s Škrinjarjem pripeljala v Gradac, je voz šel na tehtnico, tedaj pa je pritekel svak povedat, da me Italijani iščejo. Hkrati je mimo tehtnice prišel gradaški posestnik žage in mlina, tedanji župan, povratnik iz Amerike, ki se je že onkraj luže proslavil kot »boss«, nekakšen delovodja, ki si je s priganjaštvom pridobil nekaj denarja in si po povratku domov kupil posestvo. Ta me je šel nemudoma javiti Italijanom. Kakor hitro sem to zasluhl, sem odvrgl klobuk, si nataknil kapo in oblekel hubertus in jo mimo impregnacije ter preko proge mahnil v Krupsko Lozo. Potem sem jo hitrih nog ubiral prek ceste Stranska vas—Črnomelj in Semič—Črnomelj ter se zatekel na Talči vrh k nadučitelju Štrbenku. S tem pa je moja nenavadna zgodba, ki ste jo hoteli zvedeti, končana.

Maks Krmelj-Matija

● V narodnoosvobodilno gibanje so me vključili komunisti maja 1941 v Poljanski dolini. To so bili člani Vojnega komiteja, kot Jože Nartnik—Černivec, Lojze Kebe in Vodopivec kot sekretar Okrožnega komiteja. Zbirali smo orožje ter ga skrivali, prav tako pa smo na skrita mesta, na primer v samotno Perdajčevo grapo pri Poljanah, spravljali vse vrste orožja ter vojaško opremo.

● V dnevih okrog 4. in 22. julija, današnjega Dneva borca in Dneva oborožene vstaje slovenskega naroda, sem bil zaposlen s pripravami narodnoosvobodilnega gibanja kot sekretar partijske organizacije za Poljansko dolino.

● Živo mi je ostalo v spominu, kako strahotno je na množico delovala nemška selitev. Razumeti je treba, da so nekateri ljudje zmotno pričakovali, da Nemci prinašajo blagostanje, zato so bili tem bolj prepadeni, ko so Nemci, namesto da bi prinesli olajšanje, nenadno začeli seliti naš živelj v Šlezijo in drugam. Vsa množica je tedaj čez noč postala naša. To se je sicer zgodilo v njeni podzavesti, ker je treba upoštevati, da prve dni junija 1941 Osvobodilni fronta še ni imela širine. Tiste dni smo šele skušali doseči enotnost, ko smo sklicali sestanek predstavnikov raznih svetovnih prepričanj, liberalcev, demokratov, krščanskih socialistov in drugih v okolici Poljan. Spominjam se, da je bil ta sestanek v nekem gozdičku. Svetila je luna in v njeni bleščavi so bili obrazi

tam zbranih videti, kot bi se sestali pravi zaročniki, puntarji iz Gubčevih časov. Na dnevnem redu tega sestanka je bilo eno samo vprašanje, toda to dovolj pereče: »Kaj storiti zdaj, ko so Nemci začeli seliti? Mar se bomo pustili odgnati kot poslušna čreda ovac?« Nato smo vsi v en glas sklenili: »Upremo se!« Nadaljnji sklep je bil, da bomo vsepovsod začeli zbirati orožje ter opremo in vse te stvari spravljati na varna mesta.

Bilo je sicer nekaj ljudi, večidel klerikalcev, ki so se čudili in zmajevali z glavo. Upreti se Nemcem, ki so do zob oboroženi? Mar ne pomeni to samomor? Toda čedalje bolj je tudi v njihovih očeh rasel ugled Komunistične partije, ker je bila le-ta edina, ki se je znala in drznila zoperstaviti do zob oboroženemu tujcu.

Nato smo še sklenili, da bomo v Podpečno ob cesti, na ovinku tik bajte, kjer so bili bunkerji, postavili mitralježno zasedo. Ta naj bi presenetila Nemce, ko bi gnali naše ljudi, ker smo zvedeli, da bodo Nemci prihodnji dan vnovič selili. Za vodjo te zasede je bil določen Valentin Rihteršič, ki je sedaj kapetan Ljudske milice, menda neke na Štajerskem. Ta zaseda je potem v resnici odšla na tisti ovinek in je tam čepela ves dan. Toda, k sreči, selitvene komisije ni bilo, in zaseda se je vrnila, ne da bi oddala en sam strel.

Naš sklep, da se bomo uprli, se je med ljudstvom naglo razširil. Povsod so govorili o tem in ljudje so bili odločeni za upor. Kako globoko med ljudi je prodrla uporna misel, sem se prepričal nekaj dni zatem, ko sem na vaški poti srečal postarno ženo. Ta mi je, ko sva se srečala, strmo pogledala v oči in me vprašala: »Koliko časa boste še čakali? Zakaj ne udarite? Le po njih!« Ustrašil sem se, misleč, da je to izzivanje. Ko je starka videla, da oklevam z odgovorom, me je potolažila, rekoč: »Ne boj se, mi vsi tako mislimo. Udariti je treba!«

Ta dogodek in mnogi drugi pripetljaji iz tistih dni dokazujejo, da so bili časi tedaj godni za upor in da so kmetje vsi čutili in soglašali s komunisti.

● K zadnjemu vprašanju bi pripomnil, da imam večkrat vtis, da spomini na težka in slavna leta, ko se je slovenski narod častno boril za svoj obstoj, na leta, ki smo jih preživeli, vse preveč in prehitro tonejo v pozabo. Zdi se, da spomin na te čase blede toliko bolj, ker doživljamo nagel razvoj v sedanosti, in da ti časi tonejo v pozabo tudi zato, ker je naš pogled iz sedanosti obrnjen v še boljšo prihodnost. Zato menim, da so zlasti krajevni prazniki poleg republiških in državnih, izredno pomembni, saj z njimi vnovič oživljamo to, kar se v vrtincu trenutnega življenja vse prerado pozablja. Kjer še niso proglasili krajevnih oziroma občinskih praznikov, naj to store, ti prazniki pa naj hkrati pripomorejo, da bodo ljudje pozabili na razlike med seboj, kdo je bil partizan in kdo ne in da bo tako med ljudmi zavladalo še večje sožitje. To je po mojem mnenju edini pogoj, da bomo lahko složno zastavili vse sile za blaginjo nas samih in bodočih rodov.

Stane Semič-Daki

● Ne spominjam se točno, kdaj sem zvedel za Osvobodilno fronto oziroma za osvobodilno gibanje, ker sem tiste čase ilegalno živel v Zagrebu. Pribežal sem iz Španije, kjer sem bil v brigadi »International«, čez Nemčijo, v Jugoslavijo. Ko sem nato prišel v Ljubljano, sem že vedel za OF. Zato sem hitro našel zvezo, menda prav na današnji praznik, Dan borca, 4. julija 1941. Povezal sem se z organizacijo OF v Kolodvorski ulici. V njej so bili sami člani Partije, ki so kmalu nato sklicali sestanek. Ta sestanek sta organizirala tovariša Bebler in Jerin. Oba sta na sestanku govorila o nujnosti borbe proti okupatorju. Sklep tega sestanka je bil odhod k partizanom. Sestanek je bil pred Dnevom vstaje slovenskega naroda, nekako 15. julija.

Že drugi dan po našem sestanku v Kolodvorski ulici se je položaj naglo spremenil: Italijani so obkolili Del Medicovo hišo in tam začeli preiskavo. Nekdo nas je moral izdati. V tej hiši se je neki tovariš, ki je bil namenjen z našo skupino k partizanom, skril v dimnik. Italijanom je pri tej priložnosti padlo v roke nekaj tovarišev iz naše skupine. Tako so Italijani preprečili skupinski odhod k partizanom in okrog 20. julija smo se začeli posamezno prebijati iz mesta.

Jerin je prevzel nase skrb, da bo zbral fante, ki so postali previdni zaradi preiskave v Del Medicovi hiši, prav tako pa je bil pripravljen, da me pospremi k partizanom. Jerin mi je dal tudi pištolo mavzerko, nahrbtnik in nekaj hrane pa sem imel že pripravljen pri sestri. Odšel sem ponj, čez kako uro pa sva se dobila na istem mestu. Nato me je Jerin odpeljal na kolesu po Izanski cesti proti Igu. Pred mitnico me je skrbelo, kako se bova ognila italijanski patrulji, toda Jerin je kolo kar pognal in že sva bila mimo nevarnosti. Jerin je bil namreč znan kot domačin, saj je bil doma z izžanske strani. Tako sva se, ne da bi naju kdo ustavil, pripekljala do nekega kozolca, pod katerim sva se ustavila. Jerin je napovedal, da me bo seznanil s štirimi delavci, ki delajo na cesti v Iški. To pa niso bili čestni delavci, temveč fantje iz skupine, s katerimi bi bil moral oditi iz Ljubljane.

Ko sem se nato na kozolcu vlegel v seno, sem začutil nekaj trdega pod seboj. Dejal sem si: glej, glej, to pa ni samo seno! Čakal sem do enih popoldan, ko je prišel Jerin s tistimi štirimi delavci. Ti so me vprašali, če imam kaj

orožja. Povedal sem, da imam pištolo. Smejali so se in mi povedali, da imajo puške, ki pa so vse zarjavele. Očistiti jih bo treba in tudi jaz bom dobil eno. Tiste puške so bile v senu pod menoj. Izvlekli smo jih in začeli skrbno čistiti. Jerin nam je potem še naročil, kako naj se zadržimo in nam je naročil, da pušk ne smemo dati iz rok, dokler ne bo uničen zadnji fašist in da si moramo s temi puškami pridobiti nove, do bomo lahko oborožili še druge, ki bodo prišli k partizanom. Nato je tovariš Jerin odšel.

Tako smo potem čakali na tovariša, ki bo prišel po nas in nas odvedel k partizanom. Hrano so nam dajali tovariši, ki so delali na cesti v Iškem Vintgarju. Ponjo so hodili le štirje delavci, ki so se poznali z onimi na cesti. Takoj naslednji dan po Jerinovem odhodu pa je prišla mimo kozolca patrulja, ki je nadzirala delavce v Iškem Vintgarju. Bili so trije italijanski karabinjerji in en bivši jugoslovanski orožnik. Ko so se vračali mimo kozolca, smo nadaljevali puškine cevi skozi špranje v kozolcu, merili za njimi in se šalili, kako bi jih lahko postrelili.

Tretji dan je prišel po nas tovariš, ki nas je moral odvesti k partizanom. Bil je zelo konspirativen. Ni hotel povedati, kam nas vodi, češ da nam bo to razkril šele med potjo. Nato je nekaj časa počival, ker je bil truden od dolge poti. To je bil Jernej, komendant molniške grupe, ki mu je bila poverjena organizacija partizanskih grup na tem sektorju. Doma je bil iz Polja pri Ljubljani.

Ob sedmih zjutraj smo krenili na pot. Deževalo je. Do cilja je bilo osem ur hoda. Hoditi smo morali oprezno. Zaradi slabega vremena pa smo hodili štirinajst ur, ker smo na Mokrcu zaradi megle, ki se je pridružila dežju, zgrešili pot in šele proti večeru prispeli v Želimlje. Na Molnik smo prišli 2. avgusta okrog polnoči. V taborišču so nas že pričakovali, zakurili so in za nas vse pripravili. Kuhar nam je skuhal koruznih žgancev in čaja. To je bila prva jed pri partizanih.

Naslednje jutro sem se prisrčno pozdravil s tovarišem Jožetom Nosetom-Spanom in Dalmatincem Matom, s katerima sem se že v Špa-

nji boril proti falangistom. Zdaj smo bili spet skupaj — to pot pripravljeni na borbo s Francovimi pajdaši, s fašisti!

● Menim, da je vrednost praznovanja Dneva borca in Dneva vstaje prav v obnavljanju tradicij NOB in prenašanju le-teh na mlajše rodove. Še bolj si moramo prizadevati, da bomo s partizanskimi patruljami, odkrivanjem spomenikov in spominskih plošč, posvečenih žrtvam za svobodo in znamenitim dogodkom iz NOB osveževali spomin na slavne dni naše revolucije in na dogodke, iz katerih lahko mi vsi, zlasti pa mladina črpa številne vzore in se opaja za svoje delo in stremljenja.

Tone Vidmar-Luka

● Potem ko sem se po razpadu stare jugoslovanske vojske vrnil domov — malo prej sem bil v preiskavi vojaškega sodišča v Zagrebu — so me prijatelji in znanci, domačini, organizirani v SKOJ, takoj pritegnili v svoje vrste. Zbirali so orožje in strelivo ter ga prenašali v gozd preko proge pri Verdu, ker so bili prepričani, da bo kmalu treba udariti po okupatorju. Med Italijani in nami se je razvila prava pravcata tekma, kdo bo pred kom odnesel in skril orožje. Orožje, ki je ostalo po bivši armadi, smo vse noči nosili v gozd in ga zakopavali, da bi ga kasneje uporabili. Za Osvobodilno fronto sem zvedel na sestankih s prijatelji, Skojevci in komunisti, Francem Popitom, bratrancom Tonetom Vidmarjem, ki je kasneje padel, Cirilom Mlinarjem, Janezom Turkom, ki je tudi padel in Francem Pasetto. Vsi so bili z Verda. Po tem sestanku smo se razgovarjali z domačini o pomenu Osvobodilne fronte in nujnosti borbe proti okupatorju, za kar so bili vsi navdušeni, ker so okupatorja mrzili. Pripravljeni so bili tudi pomagati. Vendar pa je bilo med njimi tudi nekaj takih, ki so govorili: »Zdaj še ni čas za začetek, ko bo zrelo, bomo pa vsi skupaj udarili!«

● Kmalu zatem sem se zaposlil v železniskem kamnolomu na postaji Verd, kjer smo razen Popita vsi navedeni delali. Ker je bila plača slaba, smo meseca junija organizirali štrajk. To je bil tiste čase nedvomno edinstveni štrajk v državi. Italijani so nas osumili izdaje, za kar so po italijanskih zakonih označili našo stavko; grozili so nam tudi, da nas bodo zaprli in odpustili z dela. Vendar se kljub temu nismo uklonili, vsakega stavkokaza pa smo na mestu onemogočili. Štrajk je trajal dva dni in bi se

nedvomno še nadaljeval, ko ne bi bilo iznenadnega nacističnega napada na Sovjetsko zvezo, 22. junija 1941. Tedaj so vsi v kamnolomu zaposleni dobili pozive, naj se nemudoma zglase na karabinjerski postaji na Vrhnikih. Takšne pozive je dobilo tudi precej drugih vaščanov. Tisti, ki so bili organizirani, so svarili, naj nihče ne hodi h karabinjerjem, ker da bodo ti vsakega zaprli. O tem so namreč dobili obvestilo iz Ljubljane. Žal se je večina javila in so jih internirali v Italijo oziroma pozaprl. Naslednji dan so karabinjerji prišli v kamnolom, da bi zgrabili petorico organiziranih delavcev, toda ti so pravočasno opazili nevarnost in se umaknili v gozd. Jaz sam nisem dobil poziva in sem ostal na delu v kamnolomu, ves čas pa sem bil v zvezi z begunci. Zaposlen sem bil tja do 10. avgusta, ko so Italijani obkolili moj dom, da bi me iznenada prijeli. Za časa sem opazil, kakšna nevarnost mi preti in sem vrgel med presenečene karabinjerje dve bombi, nato pa se v okrilju teme zatekel v gozd. Kmalu sem našel svoje prijatelje, ki so si bili vtem že postavili šotor. To je bila prva partizanska skupina na področju Ljubljanskega vrha oziroma Borovnice, ki je bila osnova za ustanovitev kasnejše borovniške čete, formirane konec avgusta leta 1941, kmalu potem, ko se je prvi skupini pridružil 12 tovarišev, ki jim je s pomočjo članov OF uspelo pobegniti iz šentpeterskih zaporov. Ta četa je kmalu narasla na 22 borcev, ki so stalno prihajali iz Logatca in Borovnice, pa tudi iz Ljubljane. Iz te čete je bil kasneje, 2. januarja 1942 ustanovljen Šerčerjev bataljon. Stevilčno stanje čete je namreč tako naraslo, da je štela že 140 borcev in so s tem nastali vsi pogoji za formiranje višjih enot.

● Ko je borovniška četa 19. oktobra 1941 napadla Bezuljak — istočasno je Ljubo Šerčer s svojim krimskim polbataljonom napadal Lož — je presenetila okrog 30 Italijanov iz tamošnje posadke, ki je razstreljevala obrambne utrdbe na bivši jugoslovansko-italijanski meji in jih docela uničila. Z mogočno eksplozijo je zletela v zrak zgradba Gasilnega doma z vsem razstrelivom, kar ga je ostalo v tej stavbi potem, ko so ga odnesli partizani. Pred morebitnim presenečenjem smo se tedaj zavarovali zasedo med vasema Otave in Begunje, na glavni cesti. Tako smo hoteli zavarovati taborišče pri Kožljeku, ki bi ga vtem lahko napadli Italijani. Ob tisti priložnosti je komandir Mirko Bračič poslal v Otave domačina Antona Purkata-Petra, da bi nas oskrbel s hrano. Ta pa je namesto hrane čez kaki dve uri privedel kolono Italijanov za hrbte naše zasede. Reševali smo se, kakor smo se pač mogli. Bežali smo, kar so nas nesle pete. Zdravo kožo smo odnesli le tako, da smo se v kritju gostega grmovja in valovitega terena razbežali po gozdu. Seveda smo potem taborišče nemudoma premestili drugam in Italijani so izgubili za nami vsako sled. Purkat se je čez nekaj dni vrnil v taborišče in zaradi pomanjkanja suma ga je komisar oprostil kazni. Kasneje pa je še mnogo škodoval našemu gibanju in je bil po vojni obsojen zaradi izdajalstva na več let ječe.

● Glede praznovanja Dneva borca in Dneva vstaje menim, da obema praznikoma posvečamo dovolj pozornosti. Zelel bi le, da bi na te dneve pogosteje obiskovali kraje, v katerih smo se borili in ljudi, ki so nas vse tiste čase nesebično podpirali in nam dajali streho in zadnji kos kruha, ki so ga premogli, če je tako nanesla potreba.

Vinko Hafner

● Za osvobodilno gibanje sem izvedel in se vanj vključil pravzaprav že ob kapitulaciji bivše jugoslovanske vojske konec aprila 1941. Že tedaj je Partija pozvala vse komuniste, naj zbirajo orožje in pripravljajo oboroženo borbo proti okupatorju. Z prvo in drugo nedeljo po razpadu stare Jugoslavije smo se trije mladinci odpravili na utrjeno področje Blegoša, od koder smo prinesli nekaj pušk ter precej streliva in bomb, s katerimi so se kasneje oborožili prvi partizani. Od takrat dalje pa se je organizirana aktivnost še stopnjevala.

● Meseca julija 1941 sem delal kot progovni delavec pri železnici v Kranju, doma pa sem tedaj uredil zasilno partizansko tehniko, ki pa je bila kmalu potem preseljena drugam.

● Iz prvih dni oborožene vstaje se zlasti spominjam neposrednih priprav za prvo večjo diverzantsko akcijo v noči med 27. in 28. julijem. Tedaj je bil predviden požig nemškega skladišča v župnišču in še nekaj manj pomembnih akcij. Pod vodstvom pokojnega Toneta Nartnika se nas je zbralo kakih 15 ljudi v gozdičku pod Šmarjetno goro. Zaradi neke zmede, potrebno orožje ni prišlo in akcijo smo morali odložiti. Razšli smo se precej zbegani, nekaj tovarišev pa je potem odšlo k partizanom. Tovariši onstran Save pa so svojo nalogo bolje opravili in so še tiste noči ustanovili močno partizansko četo. Spominjam se tudi, da nas je tiste dni opajalo veliko navdušenje, pa tudi vznemirjenje spričo dogodkov, ki so se bližali in so tudi za naš kraj pomenili začetek oborožene vstaje.

● Mislim, da posvečamo Dnevu borca in Dnevu vstaje, 4. in 22. juliju, dovolj pozornosti in da je zlasti praznovanje Dneva oborožene vstaje slovenskega naroda pognalo ne samo med borci, temveč tudi med vsemi državljani, globoke korenine.

Še bolj utrditi zvezo z ljudstvom!

**Ustanovni kongres
Zveze borcev
NOV Jugoslavije
jeseni 1947. leta**

Dve leti potem, ko smo partizani odložili zmagovito orožje, da bi vse svoje sile posvetili obnovi in izgradnji porušene države, je bila sredi tega delovnega poleta ustanovljena Zveza borcev NOV Jugoslavije, povsem nova organizacija, ki je združila, medsebojno povezala in organizirala vse udeležence ljudske vstaje. Ustanovljena je bila na pobudo tovariša Tita in je kot sestavni del vseljudske politične organizacije Ljudske fronte kmalu postala njena najmočnejša opora v vseh njenih akcijah in vsem njenem delovanju. Toda njen vpliv in pomen se ni pokazal samo v našem notranjem socialističnem razvoju! Na njenem ustanovnem kongresu je tovariš Tito dejal: »Delajmo, kakor da bo mir sto let, toda pripravljajmo se, kakor da bi začela vojna jutri. Tam bodo jutri gotovo zavpili: grozite nam z orožjem, organizirate se in ne vem kaj še. Toda mi se organiziramo, da varujemo sebe, organiziramo se, da se ne bo nikoli več dogodilo to, kar se je zgodilo nekoč — ko je ljudstvo goloroko, zapuščeno in samo padlo v roke osvajalcev. Take usode nočemo več. Naše ljudstvo je vzelo svojo usodo v lastne roke in zato bomo delali tako, kakor se nam zdi najprimerneje in najboljše za naš miren razvoj, za naš obstoj in za naše življenje.« Te Titove besede so bile jasen odgovor na vse zarote in napade na našo neodvisnost tako z zahoda in vzhoda, pomenile so odgovor na zahrbtni in podli informbirojevski napad že pol leta pred zloglasno resolucijo Informbiroja. Zveza borcev je takoj lahko pokazala svojo veliko vrednost in pomen kot borbena milijonska organizacija, ki stoji trdno na braniku neodvisnosti svoje dežele.

**II. kongres ZB
NOV Jugoslavije
in II. kongres ZB
NOV Slovenije**

Na II. slovenskem kongresu ZB (januarja 1951 v Ljubljani) in na II. jugoslovanskem kongresu (marca 1951 v Beogradu), se je ta borbena patriotska in obrambna vloga Zveze borcev še močnejše izrazila. To je razumljivo, saj je bilo celo delovno razdobje od ustanovitve ZB do njenega II. kongresa v mednarodnem pogledu razdobje neprestanega pritiska, provokacij, groženj, rožljanja z orožjem in sumljivimi manevri na naših mejah. »Naša armada,« je dejal tovariš Tito na tem kongresu, »ima najboljšega zaveznika v Zvezi borcev. To je druga armada, ki ne stoji prekrizanih rok, temveč je vedno pripravljena upreti se slehernemu nasilniku.« Oba kongresa sta bila v času, ko je bila mednarodna napetost na višku, ko je vsemu človeštvu grozila nevarnost, da se ostra hladna vojna nenadoma spremeni v pravo, vročo vojno. Zato je razumljivo, da je v tem času bila močno poudarjena vloga Zveze borcev v krepitvi borbenega socia-

lističnega patriotizma in obrambne pripravljenosti ljudskih množic, da je bila kot ena najvažnejših nalog Zveze postavljena izvenarmadna vzgoja. Odziv med množicami po vsej državi, zlasti pa odziv mladine, je pokazal veliko zavednost naših ljudi.

Za pravilno oceno tega prvega delovnega razdobja Zveze borcev je značilno, da je v tem času Jugoslavija v borbi proti klevetniškim napadom Informbiroja temeljito zmagała: politično in moralno. Stiri letno borbo jugoslovanskih narodov proti okupatorju je občudoval ves svet. Toda, ko je bilo vojne konec, ko se je svobodoljubno človeštvo oddahnilo in pristopilo h gospodarskim nalogam, so se morali jugoslovanski narodi ponovno boriti ne samo z gospodarskimi težavami, ampak tudi za svojo neodvisnost. Naša borba in zmaga proti Informbiroju je pokazala, kako močne korenine je imelo osvobodilno gibanje v svojem ljudstvu, ki je v partizanstvu uresničevalo svoje stoletne težnje po svobodi in neodvisnosti. To je samo okrepilo ugled jugoslovanske vstaje v svetu, dalo ji je še večjo vrednost in pomen. Vsemu svetu je postalo jasno, da je lahko Tito in jugoslovansko ljudstvo vzdržalo v borbi za svojo neodvisnost samo zaradi svoje enotnosti in monolitnosti, skovane v ognju revolucionarne vstaje. Zveza borcev je v tem razdobju navezala stike z vsemi takšnimi odporničskimi organizacijami in odporničskimi gibanji v tujini, ki so pokazali željo, da se seznanijo z našim bojem in z uspehi socialistične graditve. Naša narodnoosvobodilna borba ni bila več samo jugoslovanska stvar, ampak je postala pomembna in zanimiva po vsem svetu. Stotine delegacij, tisoči inozemskih delovnih ljudi si ogledujejo spomenike in naše muzeje NOB, strahote okupatorskega terorja in veličino partizanskega boja.

Čeprav je bil v tem delovnem razdobju osnovni poudarek dela naših organizacij na izvenarmadni in patriotski vzgoji ljudstva, vendar ZB tudi ostale svoje važne naloge ni zanemariła — prevsem se je v tem času organizacijsko in številčno okrepila, utrdila svoje organizacije in odbore, zbirala dokumentno gradivo iz NOB, ustanovljala nove muzeje in muzealne zbirke, odkrivala spomenike, urejala grobišča in reševala tudi najnujnejše socialne naloge, zlasti za invalide in otroke padlih borcev.

**III. kongres ZB
NOV Jugoslavije
in III. kongres ZB
NOV Slovenije**

To delo naše organizacije se je po II. kongresu še bolj razmahnilo in razširilo. Toda od II. kongresa leta 1951 do majskega III. kongresa ZB NOV Slovenije leta 1957 so se v naši državi in socialistični družbi izvršile pomembne družbeno-politične spremembe, ki so močno vplivale na vlogo, delo in pomen Zveze borcev. Če je bila

prej obrambno-patriotična funkcija Zveze borcev osnovna in najbolj pomembna, je sedaj vedno bolj stopala v ospredje njena družbeno in moralno-politična vloga v notranjem socialističnem razvoju. Člani ZB kot posamezniki in organizacije ZB kot del Socialistične zveze delovnega ljudstva so bili tudi v tej dobi na čelu razvoja, katerega temelj je postal sistem družbenega upravljanja in delavske samouprave. Ta socialistični razvoj smo borci vedno razumeli kot nujno dopolnilo naši osvobodilni borbi kot uresničenje tistih idealov, za katere so v tej borbi dali življenje najboljši sinovi našega ljudstva. Komunisti in partizani smo prvi na svetu dokazali, da se nismo borili za oblast izven ljudstva ali v imenu ljudstva, da se nismo borili za privilegiran položaj v družbi, ampak za resnično ljudsko oblast, za socialistično demokracijo. To dejstvo je naši borbi za svobodo dalo še večjo moralno in etično vrednost! Milijonske množice delovnih ljudi danes upravljajo in kontrolirajo svojo oblast v Jugoslaviji. V družbeni upravi srečujemo celo ljudi, ki so v času okupacije kolebali ali bili celo zavedeni od okupatorja. Vse to je dokaz naše velike zmage. V sistemu socialistične demokracije in družbenega upravljanja lahko najširše množice pokažejo svojo ustvarjalnost in pobudo, partizani in borci pa smo tudi zdaj lahko primer in zgled dejavnosti in požrtvovalnosti. Tovariš Kardelj je na letošnjem III. kongresu ZB NOV Slovenije v Ljubljani opozoril na skrb naše organizacije, da krepí svoje zveze z ljudstvom, da je vedno neločljiv del socialistične družbe.

Bodoče naloge ZB

III. kongres ZB NOV Slovenije in besede tovariša Kardelja so izredno važne za nadaljnji razvoj in perspektivo naše organizacije. Ta kongres je poleg drugih važnih nalog (socialnih, zgodovinskih, itd.) postavil v ospredje vzgojno funkcijo Zveze borcev. Danes je najvažnejše, kako bomo tradicije narodnoosvobodilne borbe, njene izkušnje, njeno pravo moralno vrednost prenesli na nove, mlade generacije, ki vedno bolj tudi prevzema težo nadaljnjega socialističnega razvoja. Partizani in aktivisti NOB, interniranci in ostali udeleženci NOB ne smemo biti povezani samo med seboj in tistimi plastmi našega ljudstva, ki so bili najaktivnejši v štiriletni osvobodilni vojni.

Stremeti moramo za tem, da se bo mladina temeljiteje seznanjala z našo partizansko borbo, ki jo je doslej spremljala bolj v obliki raznih kronik, ofenziv in borb, ne da bi jo dovolj seznanjali z vsebino moralno-etičnih vrednot, ki so bile temelj partizanske borbe in ki veljajo še danes kot vzpodbuda mladi generaciji za izvršitev nadaljnjih revolucionarnih in demokratskih nalog. Partizani ne smemo pozabiti, da smo bili tudi mi v letih priprav na oboroženo vstajo in v vstaji mladi in progresivni, da teža nadaljnjih nalog in razvoja vedno sloni na mladi generaciji. Sektaštvo, zaprtost naših organizacij, ozko poudarjanje osebnih zaslug, delitev na prvorce in drugoborce, bolj in manj zaslužne člane — vse to je nerazumljiv in odbijajoč jezik za mlade ljudi, vse to pa je tudi ponarejena podoba NOB. Mladi generaciji moramo prikazati partizansko borbo v resnični podobi vstaje vsega ljudstva in narodov Jugoslavije, ki se niso uprli samo okupatorskim zavojalcem, ampak tudi socialnemu izkoriščanju in trpljenju. Partizanske brigade niso bile nepremagljive samo zaradi junaštva posameznikov, pač pa predvsem, ker so črpale svoje sile iz najnaprednejših teženj svojega ljudstva, ker so bile oborožena pest ljudstva. Kmetje so se pridružili partizanstvu, ker so spoznali v njem dokončno uresničitev tistega, za kar so dali življenje kmečki puntarji v boju za staro pravdo. Zato je partizanska brigada nosila ime Matije Gubca. Delovna inteligenca je partizanstvu dala vse svoje sile, znanje in sposobnosti, ker je v njem videla uresničitev idej človečanstva in humanizma. Zato je partizanska brigada nosila ime Franceta Prešerna, njegovi stihii pa so čez noč postali borbena parola revolucije. Delavski razred je postal vodilna sila partizanstva, ker je v njem spoznal klico nove, proletarske oblasti, silo, ki bo razbila kapitalizem in ustvarila nove socialistične odnose. Zato je partizanska brigada nosila ime Ivana Cankarja. Vse ljudstvo se je združilo v Osvobodilni fronti, ker je spoznalo, da prihaja čas proletarske revolucije, uresničitev tega, kar je uspelo v Oktobru ruskemu delavcu. Zato je imenovalo svoje proletarske brigade po Tonetu Tomšiču in Slavku Šlandru. Med to štiriletno partizansko borbo in našim povojnim socialističnim razvojem ni zidu. Gre za enoten socialističen razvoj, ki je začel s tem, da je počila prva partizanska puška v Zasavju in se danes nadaljuje v prizadevanju delovnih ljudi po boljšem življenju in utrjevanju socialistične demokracije. Borci v vojni so danes borci za mir, za nove delovne zmage in socializem.

Se bolj utrditi zvezo z ljudstvom in zlasti s progresivno mladino je osnovna perspektivna naloga, ki jo III. kongres nalaga vsem našim članom in organizacijam. To bo hkrati utrdilo tudi Zvezo borcev, okrepilo njen pomen in dvignilo njen ugled v skladu z družbeno politično vlogo, ki ji po njenem čistem izvoru, revolucionarnem poreklu in svetli tradiciji pripada — da je tudi v prihodnosti na čelu socialističnega razvoja pri nas in v svetu.

Mitja Ribičič-Ciril

Julijski dnevi na Jelovici

PRIHOD Stanka Žagarja na Gorenjsko sredi julija 1941 je bil za gorenjsko osvobodilno gibanje izredno pomemben. Zakaj z vodstvom Komunistične partije in vojnih komitejev je začel povezovati ilegalce v čete. V zvezi s tem pa je bila zlasti važna konferenca 17. julija 1941 pod Malim Gregorjevcem na Jelovici, kateri so prisostvovali zastopniki z vse Gorenjske. Na osnovi navodil iz Ljubljane so bili sprejeti zgodovinsko važni sklepi:

1. Vse ilegalce je treba takoj povezati v čete in imenovati njihova poveljstva;

2. takoj začeti z borbo proti okupatorju z napadi na manjše patrulje, s sabotažnimi diverzijami, pod parolo: okupator naj se počuti kakor v oblegani trdnjavi;

3. delovnim množicam, ki žive v strahu pred izselitvijo, pojasnjevati cilje našega osvobodilnega boja in stopnjevati množično odhajanje k partizanom;

4. partizani se morajo prehranjevati izključno preko tatarskih organizacij.

S temi nalogami so aktivisti in člani vojnih komitejev odšli na svoja področja in začeli uresničevati sklepe konference 17. julija 1941. leta.

Ilegalci, ki so bili v manjših skupinah raztreseni po pokolju Jelovice, so se 29. julija zbrali na planini Vodice. Tja je prišel tudi Stanko Žagar. Tega dne je bila ustanovljena Jelovška četa. Tovariši Žagar je vseh 28 tovarišev, kolikor jih je štela četa, po vojaško razvrstil in jim kratko pojasnil pomen in cilje našega boja. Govoril je o načinu boja

proti mnogo močnejšemu sovražniku in prepričevalno vplival borem vero v končno zmago. Poudaril je, da predstavljajo partizani porajajočo se ljudsko armado slovenskega naroda. Kot v vsaki vojski, mora biti tudi pri partizanih disciplina, le-ta pa temelji na zavesti vsakega izmed njih, ki so prostovoljno stopili v vrste aktivnih borcev za svobodo. Na koncu je Žagar še dejal, da bodo prisegli svojemu ljudstvu, da bo to prva partizanska prisega. Še preden je začel brati besedilo prisege, je dejal: »Tisti, ki meni, da nima dovolj moči za pot z nami, nas lahko še zapusti. Ko pa bo prisegel, mora z nami v zmago ali smrt, vse dokler ne bo končana vojna...«

Fantje in možje so molčali, vendar nihče ni stopil iz vrste...

Žagar je šel z očmi od moža do moža. Nemo so se dogovorili. Nato pa je zaklical: »Mirno!« in se s pestjo dotaknil čela. Telesa partizanov so se vzravnala. Žagar pa je še dodal: »Kar bom izgovarjal, ponavljajte za menoj!« Tudi v njegovem glasu je bilo čuti vzmernirjeno drhtenje, ko je čital:

»Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda prisegam pred svojim narodom in svojimi sobojev-

Pismo k Dnevu borca

V zvezi s proslavo Dneva borca je predsednik Svetovne federacije bivših borcev, Albert Morel vsem bivšim borem na svetu poslal poslanico, v kateri med drugim pravi:

»Tovariši, bivši borci sveta, 26. junij pomeni za nas obletnico rojstva velikega upanja. Po strašnem prelivanju krvi in vojnem pustošenju smo z velikim veseljem pozdravili Ustanovno listino Združenih narodov, ki naj bi po mirni poti uredila stike med državami. Na to bi želeli opozoriti, ko praznujemo naš 'Dan borca'. Tega dne moramo s tem večjim poudarkom, čim bolj je naša stvarnost oddaljena od naših sanj, poudariti našo neomajno zvestobo idealu, ki smo si ga zastavili: obramba miru in volja, da posvetimo temu ugled, ki smo si ga pridobili s prostovoljnimi žrtvami v naših domovinah. Nikoli, tovariši, nismo imeli večje potrebe po tej volji v službi trdne vere. Res, slika, ki nam jo nudi svet, nas ne more zadovoljiti.«

Nato predsednik Morel v poslanici opozarja na nekatere pojave nespoštovanja mednarodnih ustanov in na nevarnost, ki grozi svetu spričo tekmovanja v oboroževanju.

»Ne bi nas smeli siliti, da preklinjamo znanost, nikdar se ne sprijaznimo s padcem drugega mira. Na ta slavnostni dan potrdimo, da nečemo živeti pod pritiskom nasilja. Upanje se bo znova porodilo, ko bomo zavrnili obup. Ko se obračamo na tiste, ki nosijo težavno breme usode sveta, jih rotimo, naj poslušajo naše svarilo. Mar se ne boje, da bo napočil trenutek, ko jih bodo narodi, rešeni strahu, obdolžili? Proti tej maniji uničevanja se združujejo moralne in duhovne sile po vsem svetu. Tovariši, bodimo prvi med njimi, prispevajmo naše žrtve, naše bridke izkušnje in naše navdušenja, da bomo še enkrat izpolnili našo nalogo v delu za stvar, ki nam je tako pri srcu, za stvar miru, pravice, svobodo in srečo ljudi.«

7. JULIJ — DAN VSTAJE SRBSKEGA NARODA

Kmalu zatem, ko je okupator zasedel in razkosal Srbijo, je Pokrajinski komite Partije z neposredno pomočjo tovariša Tita in Centralnega komiteja KPJ začel priprave za upor. Prve skupine borcev-komunistov so že konec junija 1941 odšle na teren in so ustanovile prve partizanske odrede: Prvi in drugi šumadijski, Valjevski, Kosmajsko-posavski in druge odrede. Za začetek oborožene borbe v Srbiji pa štejejo 7. julij 1941, ko je po zborovanju v vasi Bela Cerkev narodni heroj Žikica Jovanović-Španec ubil dva žandarja, izdajalca. V kratkem se je upor razširil malodane po vsej Srbiji. Že konec septembra 1941 so nastali številni močni partizanski odredi, ki so skupaj šteli okrog 25.000 organiziranih in oboroženih borcev. Ti odredi so kmalu nato osvobodili več srbskih mest in vasi. Osvobodjena je bila vsa Zahodna Srbija. V Užicu in drugih mestih je nastajala ljudska oblast in so ustanovili mnogo narodnoosvobodilnih odborov, nosilcev nove, ljudske oblasti. Novembra leta 1941 pa je bil ustanovljen Glavni NOO Srbije kot najvišji pokrajinski politični organ. Tako je Srbija vso minulo vojno nadaljevala svetle tradicije svoje borbene zgodovine. Užice je kmalu postalo središče osvobodjenega ozemlja, nove oblasti, zalednih enot, orožarn in partizanskih delavnic, ki so oskrbovale osvobodilno vojsko.

niki: da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom;

da ne bom zapustil partizanskih vrst, in katere sem prostovoljno in zavestno vstopil in ne odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda.

Prisegam, da bom v boju za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost naše partizanske zastave in da bom, če bo potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje. Za svobodo v boj!

Po zadržanju mož in fantov, po njihovih obrazih in glasovih je bilo spoznati, da teh besed niso izgovarjali tjavdan, temveč so se jim zarezale globoko v notranjost. Ta skupina mož sredi zaslužjene Evrope je izgovarjala besede z ognjem, ki je pomenil upanje in hrabrost... Po prisegi je bilo imenovano poveljstvo Jelovške čete.

4. avgusta je prišla na Jelovico tudi Jeseniška četa, da se z njeno četo organizira bataljon, o katerem je bilo govoreno že na konferenci 17. julija. Takoj nato bi šli osvobojati Begunje. Ker pa so bile priprave za osvoboditev pripornikov iz Begunj zelo široke in so v njih sodelovali tudi kmetje, je bil ves načrt razkrit. Nemci so s silo in krvjo preprečili to akcijo.

5. avgusta sta bili obe četi razvrščeni na Pogrošarjevi plani pri Vodicah in tu je bil ustanovljen bataljon, kasneje imenovan Cankarjev. Za komandanta je bil ob navzočnosti člana Glavnega poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet Stanka Žagarja, imenovan Jože Gregorčič, za komisarja pa jaz.

Nemci so začutili, da se na Jelovici zbira večja skupina partizanov, zato so razposlali vohune. Sedež partizanske vojske je bil tedaj na področju Vodiške planine. Že 4. avgusta so bile razposlane na vse strani patrulje. Posebno tesna zveza je bila s Kropo in Dobravo, od koder so stalno prihajali novi borci k partizanom. Pa-

trulja, ki sem jo vodil in je šla v smeri proti Mošenjski planini, se je nekaj časa zadržala v koči na Planini. Proti večeru pa se je v koči nenadoma pojavil nam neznan moški v družbi z mlado žensko. Sumljiv nam je bil predvsem zato, ker je nosil kratke irhaste hlače, lovski jopič in puško. Zakaj Nemci so vsem sumljivim ljudem do tedaj že pobrali puške! Poizvedovali smo pri pastirju Mirku, če ga pozna. Negotovo je odgovarjal, da se mu zdi znan, ni pa se mogel spomniti, kje ga je že videl. Pač pa je poznal žensko, ki je prišla z njim. Ko je pastir vprašal žensko — ime ji je bilo Francka — kaj dela tu, ni hotela mnogo govoriti. Delala se je skrivnostno in tiho pripomnila, naj moškemu nikar ne zaupajo.

O vsem tem smo takoj obvestili tudi Stanka Žagarja in Gregorčiča, ki sta naročila, naj neopazno oba zastražimo in ju opazujemo. Ko sta moški in ženska odšla okoli desete ure spat, smo postavili pred njuna vrata stražarja. V jutranjih urah, preden se je začelo svitati, je ženska tiho odprla vrata, in ker je videla stražarja, od strahu zakričala. Naglo je skočil pokonci tudi njen spremljevalec, zgrabil puško, vendar ga je partizan Biček prehitel. Kasneje smo ugotovili, da je bil to nemški zapnik Hornetzcki, tedaj župan v Železnikih. Podobnega »turista« je zajela tudi Jeseniška četa na Selški planini, a tudi gozdar Košmrl je bil vnet vohiljač, ki smo ga kaznovali spomladi leta 1942.

7. avgusta zjutraj je mladi Cankarjev bataljon s Pogrošarjeve planje krenil preko Kocjanarce in Martinčka v sredino Jelovice. Ker pa tamkaj ni bilo dovolj vode, smo se ustavili na Lipniški planini in se utaborili na bližnjem gričku (le-ta je bil kasneje imenovan Partizanski vrh). Tu smo se hoteli zadržati nekaj dni, v katerih bi novim borcem pojasnili cilje naše borbe, vsi skupaj pa bi pridobili tudi nekaj vojaškega znanja.

Na gričku smo pripravili primerne bivake. Bilo nas je okrog 120 in tedaj za tako enoto še nismo imeli potrebnih

izkušenj. Zato so bili bivaki preprosti, napravljeni iz snrekovih vej in lubja. Prav tu je bil zelo zaraščen smrekov gozdiček in to na kraju, s katerega je bilo z nekaj skoki priti do primernih položajev za obrambo.

Prvi dan je bil zelo miren. V mraku smo se zbrali, posedli v krog in pritajeno zapeli nekaj takrat znanih pesmi. Vedno so nam borbene pesmi krepile zavest, da v tem boju, v katerega smo stopili prostovoljno, moramo zmagati, prisego, ki smo jo pred dnevi dali našemu ljudstvu, moramo izpolniti, vsem, ki so jih Nemci izselili in jim izropali imetja, moramo omogočiti vrnitev, obvarovati moramo naše tovarne in polja pred tujimi roparji in ubijalci in maščevati prve talce, ki so bili v tistih dneh že obsojeni in ustreljeni (prvi 6. avgusta, drugi 6. avgusta, oboji v Begunjah)... Zvoki teh pesmi so nas povezovali v skupne misli, ko smo zrl v ugašajoči taborni ogenj, kjer se je iskrla le še žerjavica. Ko je vse potihnilo, je bilo čuti le korake menjajoče se straže in dežurnega bataljona. Prvo noč skupnega taborjenja smo dobro prespali.

V zgodnjih jutranjih urah, še skoraj v mraku, je poslal dežurni patrolje v smeri Radovljiske planine, Martinčka, Mošniške planine in v smeri Dražgoš. Čez dve, tri ure so se patrolje vrnile brez posebnih novic.

V taborišču je zaživel normalno življenje, čeprav smo bili v pripravnem stanju. To pa je pomenilo, da smo imeli zložene in pripravljene nahrbtnike. Če bi bilo treba, bi bili v eni, dveh minutah nared. Borci so sedeli v skupinah in čistili orožje, ki je bilo staro in slabo. Gregorčič in Primožič, ki je bil tedaj bataljon-

ski vojaški instruktor, sta se razgovarjala s komandirji čet in vodov, Žagar in Jaz pa sva s komisarji čet govorila o političnih nalogah poveljniškega kadra. Kuharjem pa so pomagale ženske...

Okrog desete ure nas je iznenadil komandir straže z vestjo, da prihajajo od Radovljiske planine k nam Nemci in da so od nas oddaljeni od taborišča le 400 do 500 metrov. Mar smo izdani? smo začeli premišljati. Kako bi sicer Nemci šli naravnost proti nam? Gregorčič je sklical bataljon, jim povedal za kaj gre in da se bojno branili. Le nekaj minut in borci so bili nared. Vendar je bilo le 80 borcev oboroženih in še ta oborožitev je bila slaba, kajti imeli smo le en mitraljez, puške pa so bile vseh vrst. Prvi strel na Nemce je sprožila straža, ki se je po strelu umikala proti taborišču od smreke do smreke.

Nemci so takoj in močno reagirali: z brzostrelkami in počasi napredovali proti našim položajem. Sele, ko so bili Nemci že čisto blizu, smo začeli streljati nanje. Kot da se je vzdramila vsa Jelovica, tako

je pokalo in ropotalo! Nemci so z avtomatskim orožjem merili v naše položaje tako silovito, da so od smrekovih debel padale treske na vse strani. Vsi smo bili na položajih, le Gregorčič je skakal od enega do drugega borca ter bodril in opozarjal komandirje. Nemci so prodrli že v neposredno bližino naših položajev ter so začeli metati med nas ročne bombe. Nato pa so nas začeli obkoljevati. To njihovo namero in ker jih je bilo štirikrat več kot nas, vsi pa tudi do zob oboroženi, je naše poveljstvo hitro spoznalo. Zato je bil določen umik, ki je bil tudi brez panike izvršen v smeri Kotliča in Dražgoš.

V tem boju, ki je bil ognjeni krst za Cankarjev bataljon, smo izgubili tri tovariše: Žvana, Komarja in Korena, nekaj borcev pa je bilo laže ranjenih. A tudi Nemci so imeli nekaj deset mrtvih. Ljudje v dolini so potem še dolgo časa govorili o teh hudih bojih, o partizanski moči in to je bil naš največji uspeh, zakaj vera v sposobnost lastnih sil je rastla iz dneva v dan.

Ivan Bertonec-Johan

13. JULIJ — DAN VSTAJE ČRNOGORSKEGA NARODA

Dne 10. julija 1941 se je sestal Pokrajinski komite Partije za Črno goro in sklenil začeti oboroženo borbo proti italijanskemu okupatorju. Tri dni zatem, 13. julija, se je res vsa Črna gora dvignila v osvobodilnem boju. V nekaj dneh so črnogorski domoljubi osvobodili Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Andrijevič, Danilovgrad, Petrovac na morju in več drugih italijanskih utrjenih garnizij. Močne nasprotnikove sile v Nikšiću, Cetinju in Podgorici so bile obkoljene. V prvem naletu so osvobodilne sile uničile italijansko divizijo »Messina« in »11. mobilni bataljon karabinjerjev«. Uporniki so ubili 2000, ujeli pa 4000 vojakov in oficirjev. Italijani so začeli nato nagloma dovažati okrepitve in v kratkem so se uporni Črnogorci znašli pred številnim sovražnikom, zbranim v šestih italijanskih divizijah in eni albanski kvizlinški diviziji. Razplamtele so se ogorčene borbe, ki so trajale do srede avgusta. Osvobodilne sile so se morale pred premočjo umakniti, okupator pa se je vnovič polastil večjih mest in važnejših prometnih zvez. Septembra so se nato narodnoosvobodilne sile Črne gore reorganizirale. Ustanovljeni so bili štirje partizanski odredi: Lovčenski, Zetski, Durmitorski in Komski, ki so v letih osvobodilne borbe prerasli v višje formacijske enote.

»Takoј odkoplјite orožje!«

KONEC JULIJA leta 1941 sem se po sklepu partijske celice sestal z Janezom Kmetom, politkomisarjem tedanje ribniške partizanske čete. Čepela sva v gostem, mladem smrekovem nasadu na Ugaru nad grajsko vilo. Poleg poročila o stanju v četi, mi je povedal, da mu je Tone Majnik zaupal skrivališče orožja, katerega lastnik je bila neka predvojna tajna organizacija. Majnik je bil član te organizacije, ki pa je spričo moči in širine osvobodilnega gibanja po razpadu stare Jugoslavije prenehala obstojati, in sam pa se je priključil partizanom in je jeseni 1943 tudi kot partizan padel.

Čez glavo pokrita, sva v medli svetlobi žepne svetilke do vseh podrobnosti preštudirala načrt kraja, kjer je bilo zakopano orožje. Zatem sva listek z načrtom uničila, se poslovila in šla vsak svojo pot. On k svoji četi nekam za Ostri vrh Velike gore, jaz pa po stranpotih v Ribnico, naravnost k Vinku Miheliču. Prav nič me ni motila tema, niti jarki niti grbine, v ka-

tere sem padal in se ob njih spotikal. Tudi za Jež se nisem menil, ki mi je vztrajno silil za vrat in še niže.

Vinko se je pri priči znebil domačih dolžnosti in potem, ko sva prelezla kakih šest vrtnih ograj, sva se javila Jožetu Sešku pri Pirkovičevih, kjer je takrat živel kot ilegalec. Poročila je bil očitno vesel, vendar tudi tokrat ni pozabil na lekcije. Po svoji navadi je nama le povedal nekaj takih, ki si jih nisva mogla šteti ravno v čast. O sporočilu pa je kar brž odločil: »Orožje boste odkopali in ga prenesli. Kako boste to storili, je vaša stvar.« Potem se je pošalil: »No, nekaj smo spet podedovali,« in je že prepričevalno dodal: »Zapomni si, prav vsi bodo morali na našo pot.«

Preskriti orožje, je bila že naslednjega dne na partijskem sestanku glavna točka dnevnega reda. Sklenili smo, da gre Ivan Selšek v četo še po Janeza Kmeta, Vinko Mihelič in jaz pa naravnost na dogovorjeno mesto. Še smo sklenili, da bo šel z nama tudi Matija Maležič, za katerega naj bi

pomenila ta akcija preizkušnjo za sprejem v Partijo.

Nič utrudljiva, celo prijetna nam je bila tri in pol ure dolga pot do zapuščene barake pod Bončarjem. V Sodražici pa so nas le nekoliko vznemirile patrolje črnosrajčnikov, ki so še pred nekaj urami silili ljudi, da so morali strgati s hišnih zidov in s plotov protifašistične napise, sledove akcije sodražskih aktivistov v pretekli noči. Prav gotovo si je marsikateri Sodražan za vedno zapomnil ta drugi avgust, leta 1941, ko je na lastni koži okusil prve »blagodatni fašistične prevzgoje«.

Mi trije smo še pred mrakom dosegli cilj. Na levem bregu potočka smo v gostem resju otipali lopato in kramp, orodje, ki ga je pripravil za njemu tedaj še neznane namene Ivan Zajc iz Zimaric, študent medicine, eden najvnetejših revolucionarjev sodraške skupine. Zal, da je bil kako leto pozneje aretiran in je nekeje v Italiji v zaporih umrl. Oddahnili smo se in polegli smo nad cesto nasproti karaki. Dolgotrajno čakanje nam je krajšal razgovor. Tem nam ni zmanjkalo, saj smo imeli nalog in načrtov na pretek. Tudi počitek se nam je prilegel, kajti imeli smo že petnajst in še več kilometrov v nogah.

Proti polnoči sta se s skovikanjem oglesila Ivan in Janez. Zdaj smo bili polnoštevni. Dela smo se takoj lotili. Še počitka jima nismo privoščili, čeprav sta imela za seboj razen tistih petnajst kilometrov še nekaj hribov več.

Skozi razpadle lesene stene samotne barake nam je svetil mesec. Kakega pol metra globoko smo pod peščenimi tlemi zadeli na pločevinast pokrov. Od veselja smo pozabili na previdnost, ki se je umaknila prešerni razigranosti. Še to nas ni motilo, da je Ivan zapustil stražarsko mesto in z nami vred sodeloval pri slovesnem obredu ogledovanja velikega zaboja in dveh kovčkov, polnih parabelk, revolverjev, ustreznega streliva in bomb, kar vse smo v hipu z zabojem vred izvlekli iz jame. Navdušeni nad »plenom« smo samo na pol ušesa sledili raz-

Partizanska patrolja v okolici Ribnice, 18. januarja 1945

lagi Selška, ki nam je na dolgo in široko razlagal uporabo tega in sličnega orožja. Pločevina — sto škatlo smo vrgli v Bistrico in kdo ve, kam jo je zanesla voda in kdo je postal njen srečni lastnik. Težki tovor pa smo navezali na drogove in trnjeva pot se je začela. Prve tri ali štiri kilometre je še nekako šlo, potem pa so nas pričele boleti ramenske kosti in vratovi, a tudi noge nas niso več dobro ubogale. Toda, to je bil šele začetek, naš končni cilj, Travna gora, pa še zelo daleč. Prepričan sem, da nihče od nas preživelih ne bo nikoli pozabil tistega težkega zaklada.

Prihajajoče jutro nam ni dovolilo počitka. Res, da smo bili oboroženi, domišljali smo si celo, da bi slabo naleteli Italijani, če bi nas srečali. Na srečo smo to naše mnenje spremenili šele popoldne, ko smo pri preizkušnji orožja ugotovili, da je le malokateri naboj užgal. Strelivo je namreč bilo zakopano že nekaj let in jo pred vlago ni mogla zaščititi niti svinčena pločevina niti močna zaščitna obloga.

Počivali smo vse bolj pogosto. Neutrudljivi Janez je priganjal. Do jutra smo vendar že prečkali Vagovko, nevarno cesto, ki veže Loški potok z Ribniško dolino. S soncem, ki se je hitro pomikalo kvišku, so nam postajale noge z vsakim korakom težje. Težko bi jih pomikali po ravnem, kako težka je bila šele po strmih vlakih, ki jih ni hotelo biti konec. Menjavali smo mesta, prvega z zadnjim in narobe, zamenjavali smo kovčke, predstavljali drogove z ene na drugo ramo, a vse zaman. Odmori so postajali vse bolj pogosti, dolgotrajnejši. Vinku se je redna odmorova polovička uprla. Z Matijem sva z nama najbolj razumljivimi šalami že zdavnaj prenehala. Ivan, že po naravi slaboten, je težko dihal in sumljivo pokašljeval. Postal je bled in ni zmožgal niti toliko več, da bi dvignil sprednji lažji konec preklje. Trmo glav pa je bil zelo in skoraj skregati smo se morali z njim, da smo si smeli prisvojiti njegov del težke obrti nosača. Še tako nam je komaj sledil. K vsemu temu se je pridružila še lakota, to pa je kmalu na-

domestila še hujša žeja. Usta so nam postala suha in tudi potili se nismo več.

V takem razpoloženju smo rinili dalje prav po polzevo. Na varnost smo domala pozabili. Janez, ki se mu je vso pot zelo mudilo, se je moral, kar se je tikalo hitrosti hoje in časa počitka, vdati večini. In tako se je tisti naš žalostni sprevod pomikal dalje še do treh popoldne. Kljub dobri volji in hotenju pa cilja le nismo dosegli. Za kakšen kilometer nam je zmanjkalo sape. Preveč smo bili izčrpani, da bi še tega premerili. Ne vem, kdo od nas je predlagal, naj poskrijemo breme in da naj ga pridejo iskat partizani, vem pa, da smo bili kar vsi takoj za to, razen Janeza. Toda spet je moral spoznati, da je v manjšini. Prav gotovo nisem sam občudoval njegovo neverjetno teiesno kondicijo. Premišljeval sem, kako bi naj pripravil sekretarja Šeška do tega, da bi tudi mene pustil v partizane.

Kovčka in ostalo — vse skupaj je bilo težko dosti več ko

100 kg — smo torej zamaskirali. Nekaj sto metrov stran smo se napili tudi vode. Ni mogoče popisati, kako je bila tista sparjena, umazana, s prstjo in z razpadajočim rastlinjem pomešana mlakuža dobra.

Na previsu med vasmi Kotom in Ravnim dolom, od koder se nam je nudil pogled na dobršen del doline od bližnjih okoliških vasi krog Ribnice, pa tja do raztresenih hiš ortneških pobočij. Takrat še slutili nismo, da bo ta prelepa pokrajina, ki se je med prvimi uprla osvajalcem, tako kmalu, tako dolgo in toliko trpela. Na bližnjem štoru, ki smo si ga izbrali za tarčo, smo še preizkusili vsak svoj revolver, potem pa smo se razšli. Janez in Ivan sta jo ubrala v četo, mi trije pa smo se opotekali sprva po strmih hudournikih in plazovih, zatem pa še po ravnem vse do doma, kamor smo prišli nepopisno utrujeni šele pozno popoldne.

Vinko Knol

27. JULIJ — DAN VSTAJE LJUDSTVA BOSNE IN HERCEGOVINE

Tudi Partija Bosne in Hercegovine je morala računati ne samo na fizičnega sovražnika, na okupatorja, temveč tudi na njegove raznarodovalne metode in na borbo proti razpihovanju nacionalne mržnje med Srbi in Hrvati ter med pravoslavniimi, katoliki in muslimani. Naloga Partije BiH je bila zato predvsem v preprečevanju bratomorne vojne, ki jo je uspel zanetiti okupator. Začela se je boriti za slogo in bratstvo med narodi Jugoslavije, a zlasti med narodi, ki žive v Bosni in Hercegovini. Istočasno pa je Partija pravljala oboroženo vstajo. Prvi spopadi z okupatorjem so bili že junija 1941, nadaljevali pa so se v začetku julija. Množični upor proti okupatorju pa se je začel 27. julija v Bosenski Krajini z napadom na Drvar, ki so ga uporniki še istega dne osvobodili. V naslednjih dneh pa se je dvignilo k upor šle ljudstvo na Kozari, v Podgrmeču, Ribniku, Janju in Plevlju. Že septembra meseca je v Bosni nastalo obširno osvobojeno ozemlje, na katerem je Partija ustanovila ljudske odbore. Razen Drvara so tedaj bosenski oziroma hercegovski domoljubi osvobodili Oštrelj, Bosansko Grahovo, Kulen-Vakuf, Bileće, Rogatico, Sokolac, Vlasenico, Han Pijesak in vrsto drugih krajev. Uporniške sile so nato naglo naraščale. Že oktobra so bili nato ustanovljeni trije krajiški partizanski odredi.

Eksplodizija H-bombe na Božičnih otokih

CERAVNO SMO ŽE SREDI »VROČE SEZONE«, vendar intenzivnost diplomatske aktivnosti ni popustila. Ločnica, ki so jo tako ostro začrtali dogodki ob Suez in na Madžarskem, je bila nedvoumna: nadaljevati po tej poti, je pomenilo slej ko prej splošen spopad. To pa ne bi bila klasična vojna, kakršna je bila še zadnja, čeprav je terjala samo na fronti nad deset milijonov žrtev, marveč bi bilo to neizprosno obmetavanje z atomskimi in vodikovimi bombami, v katerem ne bi več poznali pojma fronte in zaledja.

Pravijo, da je tako imenovana vodikova bomba dvestokrat močnejša od bomb, ki so ju Američani pred dvanajstimi leti odrgli nad japonskima mestoma Hirošimo in Nagasakijem. Praktično lahko torej ena sama taka bomba do tal zruši največje mesto, denimo London, Moskvo ali New York. Poizkusimo si z malce fantazije zamisliti London, ki ima toliko prebivalcev kot pol naše države, kot eno samo velikansko betonsko grobnico z milijoni mrtvih, opečenih, blaznih. Res, to je pošastna vizija, vendar to je strahotna stvarnost atomske dobe. Včasih se zdi, da se tisti (atomske velesile), ki predvsem odločajo o vojni ali miru, premalo zavedajo tega usodnega razpotja. O tem pričajo gobasti oblaki v Nevadi, Bikinih, Sibiriji in na Božičnih otokih. Atomska tekma se nadaljuje. Stotine znanstvenikov je že opozorilo, da je to eksperimentiranje skrajno nevarno. Pozivi Schweitzerja, Pauliga in drugih rotijo: ravnajte razsodno, prenehajte s poskusi, dokler ne bo prepozno. Svetovna javnost vedno bolj odločno terja razorožitveni sporazum, ki bi končal blazno oboroževalno tekmo in odstranil atomski Damoklejev meč.

ABSURDNO, VENDAR NAZORNA ILUSTRACIJA SODOBNIH RAZMER, je dejstvo, da poizkusne eksplozije spremljajo delo razorožitvenega pododpora v Londonu. Poleg ZDA in SZ se je po poizkusih na

Božičnih otokih tudi Velika Britanija uvrstila med »vodikove velesile«. Kljub tej nevzpodbudni spremiljavi pa so skoraj vsi soglasni, da so sedanji razgovori najresnejši po koncu zadnje vojne. V prid tej trditvi obveščeni navajajo, da ni več propagandističnega licitiranja, marveč resna, stvarna izmenjava mnenj, ki je dosegla tisto stopnjo, ko je zavoljo zbližanja stališč možen začetni sporazum, prvi korak, ko bi postopoma kopičenje orožja zamenjalo ustvarjalno sodelovanje med narodi na vseh področjih brez raznih »zaves« in vsega tistega negativnega, kar se je nagrmadilo v povojnih letih hladnega medsebojnega obračunavanja. Praktično je namreč, vsaj tako se zdi, ko to pišemo, med ZDA in SZ glede nadzorstva, zmanjšanja tako imenovane konvencionalne oborožitve, pa tudi glede mnenja o nujnosti prepovedi nadaljnjega atomskega eksperimentiranja, tako malo nesoglasij, da bi jih bilo moč z obojestransko dobro voljo premostiti. Seveda je razorožitev kompleksno vprašanje, saj za zagotovitev miru ne zadostuje zgolj zmanjšanje vojaških učinkov, marveč mora vzporedno s tem kopneti sumničenje, zrušiti se morajo »psihološki zidovi«, ki so razcepili sodobni svet. Nujno je doseči minimum zaupanja med velesilami, ker bi sicer tudi sleherni »začetni sporazum« ostal le na papirju.

DVOMI NA OBEH STRANEH so sicer še vedno precejšnji, vendar je velik korak že v tem, kakor je oni dan zapisal britanski časniki »Scotsman«, da obe strani zdaj verjameta, da nasprotna stran res želi kakršno koli obliko sporazuma. Pot do soglasja bo nedvomno strma in zavita, terjala bo obilo razsodnosti, politične modrosti in iskrenosti. Toda »srednje poti« ni: ali sporazum ali nadaljevanje oboroževalne tekme z vsemi njenimi posledicami.

Začetni sporazum bi ustvaril novo vzdušje, ko bi se bilo moč z več perspektive lotiti tudi drugih vprašanj. Videti je, da so slednjič tudi Američani sprejeli to tezo, saj so še nedavno vztrajali pri »vrstnem redu«, po katerem bi se morali najprej sporazumeti o nemški združitvi, šele nato pa naj bi se lotili kompleksne razorožitvene teme. Adenauerjeve nedavne zahteve ob obisku v Beli hiši, da bi ameriški zavezniki ostali zvesti tej zamisli, in njegovo stališče proti demilitariziranemu pasu, ki bi potekal tudi skozi nemško ozemlje, so odraz njegovega mnenja, da je moč doseči združitve Nemčije le s premočjo vojaške sile. Razen tega pa to vztrajanje pri starih koncepcijah utegne le razdiralno vplivati, izpodkopati sedanje napore za dosego razorožitvenega sporazuma in s tem tudi resno oddaljiti možnost treznega razgovora, ki bi napravil konec sedanji nenanravni nemški razkosanosti. Nasprotno poudarja vodja opozicije Ollenhauer: zahodnonemška vlada bi se morala vključiti v to prizadevanje (razorožitveno) in v njem najti mesto za združeno Nemčijo. Septembrske splošne volitve bodo pokazale, čigavo mnenje delijo navadni državljani Federalne republike.

Resnost razorožitvenih razgovorov ni edino znamenje jasnitve mednarodnih obzorij. Sklep britanske vlade, da ukine embargo v trgovini s Kitajsko, je sicer zakasnel ukrep, ki pa razen gospodarske nuje priča tudi o večji prožnosti britanske daljnovzhodne politike. Nemara bi se v Londonu odločili že prej, da se temu niso krčevito upirali, če je ta beseda dovolj

PO SVETU

močna, ameriški uradni krogi, ki še danes menijo, da je z ameriškega stališča še vedno najbolj razumna politika nasilne izolacije. Ti krogi so v skladu s tem tudi trmoglavo vztrajali pri omejitvi trgovanja s to največjo državo na svetu, čeravno že zdavnaj ni več razlogov, ki so navdihovali ta ukrep (embargo) med korejsko vojno.

»Nojevska politika« je blaga označba za to nesmiselno ameriško politiko, ki ji botrujejo ameriški Cankajškovi agenti, ki jih je dovolj povsod: med »kongresmani«, skratka povsod tam, kjer se odloča. Toda strategija izolacije je že zdavnaj doživela zlom. Spretnost nove kitajske diplomacije in njena spravljiva stališča so v Aziji našla Kitajski prijatelje celo med državami, ki so sicer gospodarsko in politično najtesneje povezane z Washingtonom (Pakistan). Vprašanje je, kako dolgo bo zadostovala večina, pridobljena v glavnem z južnoameriški glasovi, da bi zapirali Kitajski vrata v OZN in ji kratili mesto, ki ji že po njeni razsežnosti gre v mednarodnem življenju. Ameriška pričakovanja, da si bo novi režim v Pekingu polomil zobe v oranju ledine stoletne zaostalosti, so se izjalovila. Načrtni naporji v zadnjih letih so omogočili Kitajcem ustvariti podlago za nadaljnji gospodarski in tehnični razmah. Tudi spričo tega so gospodarske omejitve nesmiselne in žolčni očitki republikanskih desničarjev, da bo britanska oprema, traktorji in avtomobili, prispevala k večanju kitajske moči, neprepričljivi. To so le še zadnji poskusi braniti položaje, ki se rušijo. Kakor koli je to boleče za določene ameriške kroge, vendar bo slej ko prej nujna temeljita revizija ameriške »kitajske politike«, kakor so že večkrat opozorili Lippman in drugi.

Positivna ocena britanskega ukrepa v drugih zahodnih prestolnicah kaže, da bi nasprotno ameriška »trma« utegnila ostati kmalu popolnoma osamljena, saj se tudi v Parizu, Rimu in Bonnu zavedajo, kolikšne koristi bi jim prineslo odprtje velikanskega kitajskega trga.

Mnogi posredno označujejo britansko odločitev ne glede na ameriško nasprotovanje, kot pomembno stopnjo v evoluciji splošne »zahodne politike« do Ki-

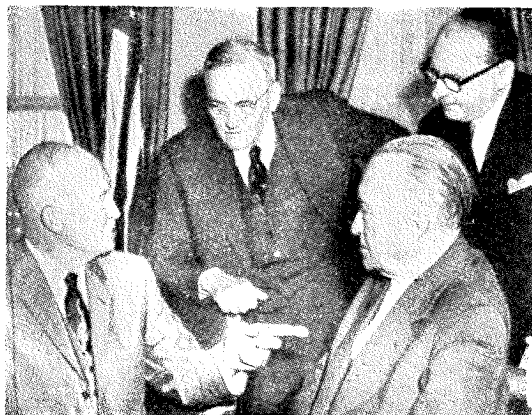
Za dvig iz zaostalosti so potrebni tisoči novih strokovnjakov! Na sliki: pred univerzo v Pekingu

tajske. Normalizacija razmer ne bi samo olajšala »azijskega vzdušja«, marveč bi nedvomno imela pozitivne posledice v širšem okviru. Neposredno sodelovanje Kitajske, ki je že doslej pokazala v svoji zunanji politiki mnogo prožnosti, originalnosti ter zdrave politične uravnovešenosti in razsodnosti, bi zanesljivo pomagalo razvijati marsikatero sporno vprašanje.

ZDAJ PA ŠE BESEDA, DVE O »EVROPSKIH DOGODKIH«. Francija je postala že prislovična zaradi nestetih povojnih vladnih kriz. Ko to pišemo, je radikal Bourges Maunoury sestavil 23. povojno francosko vlado. Gre za politično kombinacijo, ki nima zanesljive večine v parlamentu in lahko spričo svojega »alžirskega programa« resneje računa le kot njena predhodnica na podporo desnice. Francoski politični kronisti so ji prilepili vzdevek »počitniška vlada«, ker je njena trhlost tako očitna, da ji v najboljšem primeru prorokujejo životarjenje do konca poletnih počitnic. Naj še k njeni karakteristiki dodamo, da novi premier ne vidi za Alžir druge možnosti kot politiko sile in represalij, kar pa doma neizbežno terja privijanje davčnega vijaka.

Tudi v Rimu se nimajo nove vlade. Zolijev poizkus, vladati republiko s pomočjo monarhističnih glasov, je propadel. Zdaj so začeli znova. Demokristjanska stranka išče zaveznikov, ki bi ji pomagali obdržati vladno barko nad vodo do novih splošnih volitev prihodnje leto. Ni namreč verjetnosti, da bi sestavili trdno vlado, ki bi se oprla na laične in levičarske stranke (konkretno ne bi zavrnili podpore tudi Nennijevih socialistov). Vodstvo Krščanske demokracije (večinske stranke) je spričo kategoričnega »nasveta« Vatikana proti kakršnemu koli sodelovanju z Nennijevimi socialisti, češ da to ni združljivo, kakor je to avtoritativno pojasnilo vatiškansko glasilo Osservatore romano, s katoliškimi nazori. Skratka, politična kriza se bo nadaljevala, trenutni kompromisi pa naj bi ohranjevali »upravno kontinuiteto« do bližnje volilne preizkušnje.

jj.

Adenauer v »Beli hiši«

V boju skovano in zapečateno prijateljstvo

Letos 11. in 12. maja je bil v mestu Ferrari v Italiji zbor italijanskih partizanov-garibaldincev, pripadnikov bivše udarne divizije »Italia«, ki se je od ustanovitve, septembra 1943. leta, pa do osvoboditve borila v sestavi Prve proletarske divizije JA, najslavnejše naše osvobodilne vojaške enote. Zbora v Ferrari se je udeležila tudi delegacija ZB NOV Jugoslavije, ki jo je vodil Tone Sturm.

LETO 1943. Razpad Italije, fašistično-monarhistične tvorbe, je zatekel na Balkanu nad 600.000 pripadnikov italijanske soldateske, policije in drugih posebnih enot. Na vrat na nos so skušali vsi priti domov, v Italijo, na svoje domove. Menili so, da je zanje že konec vojne, da je konec žalostne vojaške in politične pustolovščine, konec sanj o velikem in močnem imperiju — želeli so samo še domov in tam začeti realno življenje.

Vse pa ni šlo kot so si bili zamislili. Vojna je divjala z nezmanjšano silo naprej. Nemci so se svojemu bivšemu vojaškemu in političnemu zavezniku zaradi »izdaje« takoj maščevali. Zasedli so vso deželo, italijanske vojake pa vključili v svoje enote. Hočeš nočeš so razočarani italijanski vojaki ubogali močnejšega gospodarja in so se v glavnem podredili, čeprav v veliki meri neprostovoljno, ukazom nemškega vojaškega stroja.

Našli pa so se tudi številni patrioti, ki so se začeli odkrito upirati nemškemu vojaškemu pritisku. V Italiji so se formirale partizanske skupine, ki so kmalu začele vznemirjati posamezna področja. Italijani, ki so bili razmeščeni v Jugoslaviji, Albaniji in Grčiji, pa so se znašli v izredno težavnem položaju. Hitro so se prepričali, da Italije ne bodo dosegli, ker bi padli poprej Nemcem v roke. Vojaki in orožniki s področja Črne gore, Sandžaka, Dalmacije in Hercegovine, med katerimi je bilo veliko delavcev, so sklenili, da se priključijo jugoslovanskim partizanom v boju proti nacističnim osvajalcem, ker so uvideli, da bodo lahko le na ta način, čeprav seveda z znatnimi žrtvami, dosegli osvoboditev tudi svoje domovine, razen tega pa bi samo tako lahko

oprali nekdanjo krivdo in s čistim obrazom pričakali osvoboditev. Tako so bile ustanovljene italijanske garibaldinske divizije »Acqui« na Cefaloniji, ki je bila skoraj popolnoma iztrebljena, datje diviziji »Venezia« in »Taurinense« v Črni gori, ki sta se pozneje združili in je tako nastala divizija »Garibaldi«, potem številni bataljoni in manjše grupe v Albaniji in Grčiji, partizanske enote v Italiji, od katerih je nam najbolj znana divizija »Natisone«, ki se je borila na naši zahodni meji delno v sklopu IX. korpusa NOV in POJ na Primorskem, in končno še garibaldinska partizanska divizija »Italia«, o kateri je v tem sestavku govora. Zaradi dokazane hrabrosti in požrtvovalnosti je bila divizija z ukazom Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije odlikovana z nazivom »Udarne«. Do tega pa je bila dolga pot, ki so jo

spremljale številne žrtve in nečloveški napori, ki so jih italijanski tovariši delili z vsemi jugoslovanskimi borci...

Dne 9. septembra 1943 je bil v okolici Knina ustanovljen prvi partizanski odred, ki so ga sestavljali italijanski vojaki in karabinjerji, katere je razpad zatekel v Splitu in okolici. To je bil bataljon »Garibaldi«, menda prva organizirana italijanska vojaška enota, ki je začela boj proti Nemcem. Bataljon je štel 350 mož ter je bil oborožen s topom 65/17, s težkim minometalcem, 88 težkimi mitraljezi Breda, 18 lahкими strojnimi ter puškami in z drugim orožjem.

Dne 15. oktobra 1943 pa je bil v Livnu ustanovljen garibaldinski bataljon »Matteotti«. Štel je 230 mož, ki so bili oboroženi z dvema lahkima strojnica Breda in 80 puškami, torej precej pomanjkljivo, kar pa so hitro nadoknadili in se oborožili z opremo, ki so jo zaplenili Nemcem.

Oba bataljona sta bila vključena kot samostojni enoti v Prvo proletarsko brigado oziroma Tretjo Krajiško brigado, ki sta obe bili sestavni del najslavnejše partizanske enote Jugoslavije — Prve proletarske divizije. Skupaj z njo, skupaj z vsemi drugimi jugoslovanskimi partizanskimi borci

Nekaj udeležencev zborovanja v Ferrari pred mavzolejem — spomenikom padlih za svobodo. V sredi je prof. Luisa Balboni, županja mesta Ferrara, na njeni levi G. Maras, bivši komandant divizije »Italia«, na desni Tone Sturm

Eden izmed bivakov italijanske partizanske enote na Sremski fronti

so šli italijanski tovariši po slavni, toda krvavi in z nešteti žrtvami posejani poti osvobodilnega boja. Veliko jih je padlo v boju ali podleglo boleznim, del pa jih je skupaj z jugoslovanskimi tovariši dočkal osvoboditev Beograda, v katerega osvoboditvi so prav tako sodelovali.

V Beogradu so se oktobra 1944 italijanskima enotama javili številni Italijani, ki so bili po nemških koncentracijskih taboriščih v beograjski okolici, in drugih, ki so živeli v Beogradu. To je omogočilo izpopolnitev enot in ustanovitve višje enote.

Tako je bila 29. oktobra 1944 ustanovljena garibaldinska divizija »Italia«. To pa je bila že kar impozantna enota. Sestavljena je bila iz štirih strelskih brigad: »Garibaldi«, »Matteotti«, »Mameli« in »Fratelli Bandiera«. Razen tega je imela samostojne enote za zavarovanje divizijskega štaba, za zveze, pionirjev, izvidnikov, sanitetne oddelke, komore s kuhinjami, ekonomat in propagandni oddelek. Oborožitev je bila tudi zelo izpopolnjena: 2250 pušk, dva topa 47/32, 10

Tone Šturm (na levi) v družbi z Alfredom Filiponijem iz Ter-nija, bivšim partizanskim komandantom

težkih minometalcev, 10 težkih mitraljezov Breda, 75 kosov avtomatskega orožja, bombe in razstrelivo.

Divizija je nato sodelovala v vseh bojih na Sremski fronti in je med prvimi — ramo ob rami z jugoslovanskimi tovariši — vkorakala v osvobodjeni Zagreb dne 11. maja 1945. S tem je bila vojna za italijanske tovariše končana, ne pa še tudi vse preizkušnje, ki so jih še morali prestati, preden so se lahko vrnili na svoje domove. Priznanja doma za svoj prispevek v boju proti nacizmu še danes niso dosegli.

Dne 2. julija 1945 je divizija »Italia« v polnem sestavu in z orožjem prešla mejo in se vrnila v domovino. Njeni borci so še doživeli nepozabne dneve v Vidmu (Udine), kjer so pridili veličastno parado, nato pa so morali orožje odložiti in se vrniti na svoje domove. Veličastna epopeja garibaldinske udarne divizije »Italia« je bila s tem zaključena.

*

Že večkrat so pripadniki bivše divizije »Italia« sklenili, da se zbero nekje v Italiji in obudijo spomine na tiste

Del pripadnikov divizije »Italia« na zboru v okolici Beograda leta 1944

slavne dni bojev v Jugoslaviji, na dni, ko so se na naših tleh borili za svobodo svoje domovine. Vedno pa je prišlo kaj vmes, da tega niso mogli izvesti. Vmes so bila vsa povojna leta, v katerih je posebno njim največ škode povzročila resolucija Informbiroja. Ko je bilo tudi to prebrojeno, so se končno po nekajkratnem odlaganju le dogovorili, da se sestanejo 11. in 12. maja letos v partizanskem, delavskem mestu Ferrara v severovzhodni Italiji. Seveda so na zborovanje povabili tudi delegacijo Zveze borcev Jugoslavije, ki je tja poslala tovariša Toneta Šturma, nekdanjega pomočnika komisarja brigade v tej diviziji, in še beograjskega tovariša Lolo, ki pa kot aktiven oficir JLA ni mogel pravočasno dobiti vstopnega vizuma in zato ni mogel iti na zborovanje. Italijanski tovariši so to zelo obžalovali.

Svidenje v Ferrari je bilo izredno pristrčno. Italijanski tovariši so Jugoslovane sprejeeli res tako, da bo to težko pozabiti. Kot da so se včeraj ločili, so pozdravili Šturma.

Na zborovanju je prišla do izraza vsa nekdanja poveza-

nost italijanskih borcev s svojimi jugoslovanskimi tovariši. Kako tudi ne bi! Bojno tovarišstvo se ne pozablja, s krvjo zapečatenost prijateljstva je nerazdvojno. Niso zaman tudi najvišji zastopniki oblasti in javnega življenja mesta in province Ferrare imenovali v svojih navdušenih nagovorih pripadnike bivše garibaldinske divizije »Italia« pionirje prijateljstva med dvema narodoma, med našima sosednima državama. Tudi v zasebnih razgovorih so dali duška svojem veselju, da so odnosi med Jugoslavijo in Italijo na novi poti in se razvijajo v duhu medsebojnega enakopravnega sodelovanja in prijateljskega sožitja. Močan steber tega sodelovanja in prijateljstva pa so prav partizanski borci, ki so se v Jugoslaviji bojevali za svojo svobodo.

Pa ne samo ti! Ko je bivši poveljnik divizije »Italia« Giuseppe Maras orisal junaško pot njenih borcev, ko so tudi drugi udeleženci govorili o borbi Italijanov v Jugoslaviji, je prosil za besedo tudi krepak, že precej siv delavec iz Ternija, mesta v srednji Italiji, nekdanji komandant

tamkajšnjega partizanskega odreda, Alfred Filipponi-Pasquale. Ta je povedal, kako sta v Terniju oziroma okoliških hribih prav tako že septembra 1943 bila ustanovljena dva partizanska bataljona, sestavljena iz jugoslovanskih ubežnikov iz italijanskih koncentracijskih taborišč in zaporov. Bila sta močna po 250 mož in sijajno oborožena. Imenovala sta se bataljon Tito I in bataljon Tito II. Delala sta take junaške podvige, da so drzne borce občudovali vsi prebivalci in jim nudili vso pomoč. Pozneje so se formirali še drugi partizanski bataljoni v okolici Ternija, ki so jih sestavljali že domačini in drugi Italijani, vendar pa so tudi mnogi izmed njih imeli v svojem komandnem sestavu veliko Jugoslovancev, ki so sloveli po svoji vojaški usposobljenosti in hrabrosti. (O zgodovini teh partizanskih enot Jugoslovancev v Italiji je bila napisana drobna kronika, ki bi jo morda kazalo prevesti in objaviti tudi pri nas. Morda pa bi celo veljalo poslati nekoga na lice mesta v Terni, naj bi tam zbral in napisal zgodovino teh oddelkov Jugoslovancev, da tudi ta del zgodovine našega osvobodilnega boja ne bo zapadel pozabi.)

*

Slovo v Ferrari je bilo prav tako pristrčno, kot je bilo ganljivo srečanje nekdanjih soborcev po dvanajstih letih. Zborovanje pa je bilo obenem tudi potrdilo našega internacionalizma, naše pravilne politike mednarodnega sodelovanja in prijateljstva vseh delovnih ljudi sveta. To politiko smo v Jugoslaviji aktivno uveljavili že sredi osvobodilnega boja, ko smo se borili proti Italijanom-fašistom, zraven pa dajali roko in pomoč Italijanom-demokratom in protifašistom. Ta gesta je rodila sadove, saj je najboljši odgovor vsem tistim, ki so poskušali preprečiti zaupanje svetovnega delavskega razreda v naše miroljubne namene in v naše delo za korist in napredek vseh, ki brez zahrbtnosti misli gledajo na sodelovanje med narodi sveta.

Rastko Bradaškja

Zgodovinska seja 4. julija 1941. leta

NA PROGLAS Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, ki je bil objavljen po sestanku politbiroja 22. junija leta 1941 v Molerovi ulici in v katerem je bilo pozvano ljudstvo, naj uničuje sovražnika, je okupator v Beogradu močno reagiral. Po mestnih ulicah so križarili nemški avtomobili, v katerih so sedeli agenti Mestne uprave in s prstom kazali na komuniste, ki so jih takoj aretirali. Podobno je bilo tudi v drugih krajih naše domovine.

Dvanajst dni po tem sestanku, 4. julija, je tovariš Tito ponovno poklical člane politbiroja Centralnega komiteja na sejo. V hiši pokojnega Vladislava Ribnikarja v Botičevem Sokačetu številka 5 na Dedinju, se je zjutraj začel sestanek, ki je trajal tja do šestih zvečer. Člani politbiroja so prihajali posamezno, vsake četrte ure, da ne bi po nepotrebnem vzbujali pozornosti. Na sestanku so sklenili, naj sabotažne akcije nemudoma prerastejo v vseljusko vojno proti okupatorju in da naj že prej ustanovljene vojne skupine takoj začno delovati kot partizanski odredi vzdolž železniških prog, mostov in industrijskih podjetij. Odločeno je bilo, naj bodo partizanski odredi lahke gibljive enote, ki naj ogrožajo zlasti sovražnikovo živo silo. Vrh tega so sklenili izdati proglas, s katerim bi pozvali ljudstvo k vsenarodni vojni proti okupatorju. Naziv »partizani« je bil sprejet za borce odredov, a za znak so

sprejeli peterokrako zvezdo. Vsak odred, taklo so sklenili, naj ima političnega komisarja.

Na tej seji je bil sprejet tudi odlok o ustanovitvi Glavnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije s tovarišem Titom na čelu. Izbran je bil tudi Glavni štab partizanskih odredov Srbije in odrejeni opolnomočeni delegati Centralnega komiteja za delo v posameznih področjih države.

To so v glavnem sklepi in odloki z zgodovinskega sestanka Politbiroja Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, 4. julija leta 1941, torej pred šestnajstimi leti. Že do konca julija so bili formirani partizanski odredi v vsej državi in razplamtela se je neprizanesljiva borba z okupatorjem.

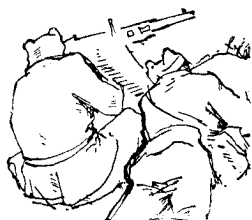
Četrty julij je kot spomin na odlok o pozivu k oboroženi vstaji Zvezna ljudska skupščina proglasila za praznik vstaje jugoslovanskih narodov. Hiša pokojnega Vladislava Ribnikarja v Botičevem Sokačetu številka 5 na Dedinju, v kateri je bil zgodovinski sestanek politbiroja Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, pa je bila spremenjena v »Muzej 4. julija«.

»... Vi, ki ječite pod okupatorsko peto, vi vsi, ki ljubite svobodo, ki nočete fašističnega suženjstva — vedite, da je prišla ura borbe za vaše osvobojenje izpod fašističnega osvajačca! ... Vaše mesto je v prvih bojnih vrstah delavskega razreda, ki se bije za svojo in vašo resnično svobodo in neodvisnost...«

(Iz proglasa CK KPJ 1941)

*Mnogo popada jih v mrzle grobove,
na tisoče mladih izkrvavi,
a nas je milijone
in kakor granit so naše moči;
nič ne raztrga sile plamteče,
kvišku se pnemo, soncu v objeme,
iz dna hrepenimo, v jasnost stremim
in pričamo z ognjem razpaljenih src,
da je v nas samih sončna vedrina,
da smo mi vse lepših svetov,
mi proletarska mladina...*

(Tone Čufar)

Pesem svetlega in vročega jedra

PARTIZANSKA pesem je nastala, rasla in živela v gozdovih in osvobojenih vaseh, med borci in aktivisti, med otroki, dekleti in ženami, pred dvanajstmi leti pa se je razlila po vsej osvobodjeni domovini. Oton Župančič je tedaj zapisal, da je »prišumela kakor veter z gora in iz gozdov, udarna, ponosna, zanosna in zmagovita. To je pesem svetlega in vročega jedra, pesem z živo idejo o domovini, po dolgem suženjstvu in hudih mukah s silnimi boji in žrtvami osvobodjeni, o narodu, hitečem z vedrim, samozavestnim zaupanjem v lepšo bodočnost«.

Od tega časa je minilo več kakor desetletje. Čas se ni ustavil. Na ta in oni partizanski stih je legla senca minljivosti, nekdanji ogenj stihov je izgubil svoj žar, čustvena zanositost je uplahnila. Tisoče verzov danes molči v stotinah partizanskih listov, glasil in publikacij.

Nikoli še ni bilo v naši poeziji toliko viharnega navdušenja, nikdar ni v taki množičnosti gnala cvet slovenska ljudska govorica, kakor je to bilo v dobi štiriletnega osvobodilnega boja. Zato se ponovno vračamo k orumenelim stranem žepnih listov, brigadnih glasil, divizijskih časopisov, zato ponovno prelistavamo pesniške zbirke, ki so doživele svoje ciklostilske objave — in iz molčečih verzov nam vstajata še danes živo čustvo in misel. V desetletju po osvoboditvi je naša pesniška beseda šla svojo pot, toda izmed partizanskih pesmi so nekatere ostale do danes, ker so pognale svoje kali iz srca.

Številne pesmi so do danes zakopane v vojaških in zalednih listih, Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani hrani še mnogo neodkritih vezane besede, ki bi se mogla postaviti ob stran pogosto recitiranim partizanskim verzom. Naš izbor odkriva le nekatere izmed njih.

Imena ustvarjalcev niso pomembna, velikokrat se skrivajo za samim rojstnim imenom. Posebno to velja za vojaško budniško pesem. Ta je živela od prvih dni do časov zadnjih odločitev. Partizan Luka je, na primer, napisal pesem »Na prvi maj«, ki jo je na 1. maj leta 1944 objavilo glasilo XV. divizije »Kurir«.

*Vi, ki po rovih ozkih rijete
za črnim zlatom — kruhom iz temin,
ki orjete in sejete, ki pijete
v trpljenju večnem pot in kri,
zidarji in kovači, ki vse dni
izrabljajo življenjske vam moči,
vi vsi, ki hrepenite iz globin:
pristuhnite!
Iz host slovenskih klic doni.*

*Vstanite k borbi, delovni ljudje,
od vseh strani sveta vstanite,
poklicani ste, da osvobodite
sodruge vaše, ki še zdaj trpe.*

*Vsi v borbo! Nihče več nazaj!
Ko narodi svobodni vseh svetov
že kopljejo fašizmu grob gotov,
vam kličemo:*

Uprite se na prvi maj!

Pesem iz časov osvobodilnega boja je nastajala vsepovsod na slovenskem ozemlju. Tako je, denimo, tudi spominska pesem na Novo mesto nastala na Goriškem in je bila tam sredi decembra 1943 tudi objavljena. V njej zvene odmevi verzov Dragotina Ketecja, ki je napisal največ pesmi v slavo dolenjski metropoli. »Spomin iz mladih let«, objavljen 15. decembra 1943 v »Goriškem borcu«, je spesnil partizan Viktor.

*Krka, reka sanjajoča,
ti dolenjski sinji pas,
ki se zlivaš med gorice
kot dekliška kita las.*

*Krka, v pravljicah davnine
varje te povodni mož,
poljske vile ti v obalo
tko cvetove travnih rož.*

*Stari dremljejo gradovi,
ujeti v mrežo čarnih zank,
ti šepčeš jim spomine
v pesmih svojih uspavank.*

*Hraniš skrite bolečine,
sonce, tuge in solza
radost moje drage grude
se na valčkih tesketa.*

*Krka, se kaj mene spomniš,
ko sem v hladu belih brez
pel ti svoje mlade pesmi
in si nesla jih čez jez?*

*Če se spomniš, ne pozabi,
ko objemaš Ragov log,
mehko božati stopinje
mojih mladih, bosih nog.*

*Kadar pa te v noči blagi
spevi slavčka uroče,
našepči v vas na bregu,
da sem pustil tam srce.*

*Krka, reka sanjajoča,
drami naših upov klas,
vedra kita grud dolenjskih
kot dekliška kita las.*

Partizanski pesnik, ki si je nadel ime Stritarjevega Zorina, je motive iz Beneške Slovenije povil v venec pesmi z naslovom »Slike iz Beneške Slovenije«. Prisluhnimo njegovi pesmi »V zapuščenem beneškem mlínu«, iz katere bije težka stvarnost o zapuščenih domovih brez kruha (Po Benečiji in Reziji 1945).

*Nekje tam v beneški grapi
globoko pod gostim zelenjem
bister potok hiti.
Ob šumnem razpenjenem slapu
nad temnim, globokim tolmunom
samoten mlín stoji.*

*Obstala so trudna kolesa,
pokožno mirujejo stope
in rake prerašča mah.
Vsenaokrog mir kraljuje,
kot stare bi, vlažne zidove
potjubil smrti dah.*

*A nekdaž — kako so živahno
brbljala mlinska kolesa:
klip, klop, klip, klop, klip, klop!
Ves dan klepetale so stope
in okrog mlína je rajal
vesele dece trop.*

*Da, takrat se v beneškem mlínu
je mlela še bela moka,
oj, kruhek, kruhek bel!
Zvečer pa veseli si mlínar
pred hišo je čedro zapalil,
prešerno si zapel.*

*A potlej — čez vso Benečijo,
čez vse sanjajoče grape
razgrnil se je mrak ...
In danes, v teh tihih večerih,
odmeva po mlínu samotnem
le nas, partizanov, korak.*

Splošno prevladuje mnenje, da je partizanska pesem lirična. Resnica pa je ta, da je med partizansko poezijo tudi mnogo epike, dasi res manj kot lirike. S pripovednimi sredstvi ustvarja lirično občutje pesem Toneta Tratnika »Pohod« (»Klic s skrajnih meja« junij—julij 1944).

*Pohod ...
Kolona dolga.
Dež rosi ...
Po hribih vlačijo
se sive megle ...
Po jarkih žubori
skaljena voda ...*

*K tlom sklonjeni,
ovratniki navzgor;
globoko v žepe
stisnjene so roke ...
cevi vseh pušk
obrnjene so k tlom.
Mrak pada ...
Kolona tiho
skozi dež se plazi;
le zdaj pa zdaj
se v šumu dežja
razloči drsanje korakov ...*

VSEBINA POD FOTOGRAFIJO

Partizanski pohodi, partizanske kolone! Iz kraja v kraj, iz naselja v naselje, z gore na goro, iz pokrajine v pokrajino. Peš, peš. Kdo bi seštel vse kilometre, ki so jih slovenski partizani prehodili od 1941. do osvoboditve? — Po osvoboditvi Zg. Savinjske doline 1944. leta se VI. in XI. brigada pomikata proti Blagovici v Črnem grabnu in jo napadeta. Sredi borbe pa sta prejeli depešo Glavnega štaba: »Ustavite napad, skoncentrirajte se v Moravški dolini, nadaljnja navodila sledijo.« Brž na pot — partizani so v koloni in brigadi sta kmalu na cilju: Vaške kanderše, Tirna, Vrhpolje. Glavni štab predvideva večjo akcijo in določi, da se obe brigadi s svojim operativnim štabom prevrže preko Save na Dolenjsko. A kako? Sava je narasla, prehod ni mogoč. Mosta ni? Je, a ga stražijo Nemci. Vendar — treba je preko, treba! Posvetovanje odloči: XI. udarna brigada mora v noči od 11. na 12. oktober uničiti sovražno postojanko Sava pri Litiji, omogočiti prehod preko mosta in minirati progo. Pomaga ji Kamniško-zasavski odred. Velja! Dva juriša nista uspela, šele po tretjem je postojanka padla. Uspeh? 31 mrtvih in 12 ujetih Nemcev, 2 bacača in en puškomitraljez pa zaplemba. Partizanske izgube: 6 mrtvih in 19 ranjenih ... In že hitita brigadi preko mosta, se razvijeta v 3 km dolgo kolono, za njo pa ostajajo kraji: Česko, Čebiljnik, Jablanski laz, Pusti mlin, Sv. Križ, Čatež, Zaplaz in Klanec.

Na sliki: zadnji del kolone VI. in XI. brigade od Pustega mlina proti Sv. Križu

Po Prešernovem Ostrovrharju, ki so mu bili boji igrače, si je vzel partizansko ime Oto Vrhunc iz Selc nad Škofjo Loko. Tovarniški delavec iz Kranja je od februarja 1943 do svoje smrti tik pred osvoboditvijo zavzemal različne komandne položaje v prostoru med Gorenjsko ter Baško in Soško dolino. Kot načelnik štaba brigade »Ivana Gradnika« se je udeležil tudi bojov v Radovni, ko so gradnikovci v noči med 26. in 27. majem 1944 uničili tamkajšnjo nemško postojanko. To akcijo je opisal v pesmi »Napad«.

*Hej borci, danes bo napad,
kjer gnezdo si je uredil gad,
streti treba mu je glavo,
našo proslavit zastavo.*

*In šel je tretji bataljon,
čvrst, udaren, Gradnikov,
nad Nemce v Spodnjo Radovno,
načrtno in pripravljeno.*

*Kot mačka tih je naš korak,
le sove krik gre skozi mrak,
a mi naprej, naprej v dolino,
naj trese grom nocoj kotlino!*

*»Pazite zdaj, tovariši,
pod lučjo v tej dolinici
naj čuti roj sovražnih psov
trdo pest udarnikov.*

*Zato še tiše zdaj naprej,
ne sme se čuti trhljih vej,
ki pod koraki se drobé,
lahko stražarja opozoré.»*

*In srečno že smo vse prešli,
zasedli cesto kraj vasi
in čakali, da cerkve zvon
enajstkrat udari v hladni bron.*

*Tedaj grom naših bomb grozán
razsvetlil noč v beli dan;
to pesem slave je, moči,
znanilka zori — svobodi!*

*Trdnjava trdno je grajena,
z bodoče žico prepletena,
visoke tam so barikade,
a vzeti nam ne smejo nade.*

*So plošče v oknih vse jeklene,
za prst so močne njene stene,
vmes pa bunkerji in rovi,
zgrajeni baš po modri novi.*

*In zdaj bombaši z vseh strani
pode naprej se iz noči,
pred Gojkom trese se trdnjava,
da skala se majé Triglava.*

*Predrla četa je pregrade,
prebila umetne barikade,
Lazo kliče: »Otvori vrata,
inače zbit će ih granata!«*

*Je plastik že prižgal bombaš,
v zrak vrgel vrata borec naš,
se stresla je trdnjava vsa,
zdrobljena vrata padla so na tla.*

*Se vsuje borecev val v trdnjavo.
»Mi tirjamo zdaj svoje pravo,«
glasove, čuj, osvetnikov.
»Glasniki mi smo vseh grobov,
maščevalci bratov in rodov.«*

*Vsi blede in prestrašeni
nas gledajo sovražniki,
zdaj vsak tovariš hoče biti, brat,
a zavil najraje bi ti vrat.*

*»Zvežite jih in plen so naš,
naj pomnijo današnji čas,
a ti, ki skriti pod zemljo
so, naj ostanejo pod njo!*

*Minirajte trdnjavski rov,
v osveto vseh naj bo grobov,
ki, razmetani tam po plani,
le delno bodo maščevani!«*

*Odšli vsak smo v mrak noči
in točno baš o polnoči
soteska čuje glas bobneč
in zar napolni jo svetleč.*

*Dinamit minerci so zažgali,
a mi jetnike čvrsteje zvezali.
Odšla trdnjava je v zrak
in Nemce v rovu vzel je vrag.*

*Zakrila nas je noč temná,
zdrnila zora binkoštna
in oznojila nam obraze,
ki v njih si čital vse izraze.*

*Ta zor, ki sveti iz plamena,
znanilec je svobode, nje pomena
in vsi ti trdi, rjavi nam obrazi
so jamstvo, zmage skorajšnje izkazi.*

Največje hrepenenje partizana je bila svoboda, zato toliko pesmi poje o njej. Pričakovanje zmage se stopnjuje v nestrpnost, veselje je vedno bolj prešerno. Kako zlati sadovi boja že dozorevajo, poje pesem partizanke Ljube »Zlati kozolci« (Ljudska pravica, 15. oktobra 1944).

*Zlati kozolci, težki so klasi,
sonce, sonce, kot samo zlato.*

*So polja požeta, spravljani klasi,
Matjaževa vojska čuva vse to.*

*Matjaževa vojska v dolino prihaja,
ne zrna več Svabom v žrelo ne da.*

*Matjaževa vojska veselo prepeva
in močno, mogočno z orožjem rožlja.*

*Težki so časi, a zlati so klasi,
Matjaževa vojska strahu ne pozna.*

*Zlati kozolci, težki so klasi,
bliža se, bliža že svoboda!*

Posebno mesto med političnimi delavci so zavzemali tehniki in kurirji. Lojze Avsenak, ki je delal v tehniki »France Prešeren« na Bohorju, je napisal pesem, ki v dramatsko razgibanem dialogu v kratkem podaja težave in radosti kurirjev, »Pesem tehnike Franceta Prešerna«.

*Iz dna pozabljene globeli
se vzpenja vkreber fant veseli,
na hrbtu nosi drago breme.
Mračna krije ga večerna,
kurirja tehnike »Prešerna«.*

»Se tole naj preplezam reber,
potem bo šlo navzdol, ne navkreber,
ob šestih moram bit' na javki.
Boš li, mladina, kdaj slutila,
kako je Janez znoj prelival,
ko zate nosil je sladila?«

Na javki smo, Matevž že čaka.
»Tovariš, vlekel boš ko spaka!
Tri tisoč nosim ti, Mladine!
To v Loko, v Sevnico ob Savi
kurir TeVe bo brz raznosil.
To v Kozje, v Šmarje mi odpravi!«

»Drži! S čim novim se postavi!«

»Rus Švabe že na Odri mlati,
Anglež v Berlinu tepke klati,
čez mesec vojna bo pri kraju.«

»Kje si slišal vest to pravo?«

»To je pa tajnost, Tevže. — Zdravo!«

Pesem o kurirju Prešenove tehnike kaže, kako je v partizanskem poetu vedno živel tudi smisel za smeh, za humor. Vesela pesem je bila obrnjena zlasti proti težavam partizanovanja, jedek posmeh pa naslovljen na tujega in domačega nasprotnika. Pod znano besedilo je partizanski pesnik podtaknil novo in v preobleki postavil na sramotni oder tujo miselnost in izdajalska dejanja. Oglejmo si eno izmed takih pesmi, ki je sredi septembra 1944 izšla v ljubljanskem satiričnem listu »Bodeča neža«. Prepeta je po znani Županččievi pesnitvi »Žabe«.

Rega, rega, rega, rega,
vedno hujša je zadrega,
Rus, Anglež čez mejo špega,
fojмене, kaj bo iz tega.

Kum, kum,
čuj: bum, bum;
sliši se od juga šum.

Kvak, kvak,
glej oblak,
avionov sivih vlak,
breme bomb nam nosi vsak,
nič ne more jim naš Flak.

Rega, rega, rega, rega,
Bog nas reši vsega zlega!

Kum, kum,
proč pogum!

Kvak, kvak,
fiasko tak!

Ob mislih na konec bojov in na zmagovito vrnitev domov se spovrača partizanu spomin na padle tovariše. V poveličevanje zmage se utrinja misel, ki jo je padlemu bratu posvetila partizanka Marta s pesmijo »Takrat«.

Ko porečejo — svoboda,
hej, veselo bo takrat!
in spustimo se v dolino —
hej, takrat!

In tedaj v pozdrav, gozdovi,
dam vam roko še enkrat,
pa potem navzdol po hribu —
hej, takrat!

Ko po vrtu mimo hruške
pohitim do vežnih vrat,
kdo srečnejši bo od mene —
hej, takrat!

Vse po vrsti bom objela,
a najmlajši brat —
njega bom zaman iskala —
joj, takrat...

Tako smo z mislimi in srcem prešli nekaj poti, kakor so jo z mislimi in srcem prešli partizanski poeti. Njihovi stihovi so pogostokrat trdi in okorni, toda ljubezen do slovenske zemlje in hrepenenje po svobodnem življenju na njej sta v teh stihih vedno in povsod pristna. Zato še danes tako polno zvene in oživljajo.

Zbral in priredil
Viktor Smolej

Ive Šubic: Bombaš

Po prizoriščih borb — skozi preteklost in sedanjost

Studentje zgodovine na VPS in ljubljanski Univerzi so imeli v drugi polovici meseca maja 12-dnevno poučno ekskurzijo po Jugoslaviji, na kateri bi se bodoči vzgojitelji mladine seznanili z zemljepisnim in gospodarskim položajem krajev, ki bi jih obiskali, z njihovimi etnografskimi zanimivostmi in njihovo starejšo zgodovino. Tako bi lažje razumeli razmere, v katerih se je bil narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov in povojna socialistična graditev. Ekskurzija je ta namen dosegla in se spremenila v pot bratstva in enotnosti, saj je vodila pot po najznačilnejših krajih narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov, vodil pa jo je dr. Metod Mikuž s »kolektivom« bivših partizancev ter prof. geologije Leban.

NASA »MARSUTA«, ki smo jo še med potjo dopolnjevali, je bila taka: Ljubljana, Novo mesto, Ozalj, Karlovac, Slunj, Bihač — Bihač, Bos. Petrovac, Ključ, Mrkonjić grad, Jajce — Jajce, Dolnji Vakuf, Prozor, dolina Rame, Jablanica, soteska Neretve, Mostar — Mostar, Stolac, Trebinje, Nikšić, Savnik, Zabljak — Zabljak, kanjon Tare, Plevlja — Plevlja, Cajnice, Goražde, Ustikolina, Foča — Foča, Sutjeska — Foča, Miljevina, Kalinovik, Sarajevo — Sarajevo, Zenica — Zenica, Doboj, Prnjavor, Banja Luka — Banja Luka, Bosanska Gradiška, Zagreb, Novo mesto, Ljubljana.

Prvi dan smo se ustavili v Bihaču, ki je bil od novembra 1942 do januarja 1943 središče velikega osvobojenega ozemlja. Zato je tu bilo I. zasedanje AVNOJ in I. kongres USAOJ. Ogledali smo si dvorano, kjer sta bili zasedanji, ki je danes spremenjena v muzej. Le-ta

prikazuje dobo osvobojenega ozemlja od novembra 1942 do januarja 1943, istočasna dogajanja v ostalih predelih Jugoslavije in tedanji vojaški položaj na evropskih bojiščih. Prijetno nas je presenetilo, da je tudi slovenska NOB dobro zastopana. Dvorana je urejena tako, kot je bila ob zasedanju — isti stoli, mize, preproge, celo gesla.

Drugi dan smo se vozili pod Grmec planino in se mimogrede ustavili v Bosanskem Petrovcu. Tu se je konec 1942. leta zadrževal Vrhovni štab. Videli smo hišo, kjer so prebivali Tito, Ranković in drugi. Stali smo na kraju, kjer je dne 7. XI. 1942 predal Tito zastavo 1. proletarski brigadi za njena številna junaštva v bojih od Rudnega do Bosanske Krajine. Od tod so se valile nemške vojske ob VII. ofenzivi proti Drvaru v pomoč desantu. Nadaljevali smo pot mimo Ključa, med vojno močne sovražne postojanke, ki so jo uničile brigade

ob »velikem maršu« konec poletja 1942. Kmalu za Ključem stoji ob cesti plošča v spomin na legendarnega junaka — Krajišnika Simo Solaja. O njem in njegovih dejanjih prepevajo Krajinici pesmi, ki so postale ljudske. Mrkonjić grad je bil izdajalsko gnezdo, ki je bil v njem sklenjen najprej italijansko-četniški, nato ustaško-četniški sporazum. Krajišniki so ga avgusta 1942 v naskoku zavzeli. Mimo Jezera smo prišli v Jajce. Impozantno mestoce, kjer se na vsakem koraku srečuješ z zgodovino (svetišče boga Mitre, katabombe bosenske narodne cerkve, Medved kula, razvaline gradu Jajce, hidrocentrala na slapovih Plive). Nas je zanimal predvsem muzej II. zasedanja AVNOJ, ki prikazuje potek zasedanja in rokopise njegovih zgodovinskih sklepov. Nazorno je prikazan tudi razvoj ljudske oblasti v vseh republikah, ter politični in vojaški položaj ob zasedanju. Tovariš Mikuž, član slovenske delegacije na tem zasedanju, nas je peljal v zaklonišče tovarne klora, kjer so se slovenski delegati prvič srečali s tovarišem Titom. V tem prostoru se je Lubeju, članu delegacije, porodila misel, da bi tovarišu Josipu Brozu Titu podelili naslov maršala.

Iz Jajca nas je vodila pot skozi kraje, ki so za zgodovinarje, zlasti pa za partizane, posebno zanimivi. To je pot najhujših bojov v IV. ofenzivi, hkrati pa po svoji naravni lepoti enaka najlepšim predelom Slovenije. Na grebenih Crnega vrha nad Prozorom smo se ustavili ob spomeniku, ki govori o hudih bojih, ki so jih vodile dalmatinska, 5. črnogorska in 10. hercegovaška brigada za Prozor 18. in 19. februarja 1943. V tem boju, ki je trajal dve noči in en dan, so brigade brezpogojno izpolnile ukaz, ki ga je dal tovariš Tito po prvi noči boja: »Prozor mora to noč pasti — Tito.« To je bila velika bitka za ranjence in bolnike, ki jih je bilo že nad 3500. Od izida tega boja je bilo odvisno nadaljnje prebijanje proti Neretvi. Ogledovali smo si te položaje — samo kameenje in nizko grmovje, nobenega zaklona pred bombami iz zraka in topovskimi izstrelki — in si skušali vsaj blede predstavljati potek teh bojov. Prišli smo v dolino Rame. Občudovali smo lepoto pokrajine, hkrati pa mislili na tiste strašne dni, ko so v tej dolini glavnino vojske z vrhovnim štabom in ranjenci od vseh strani obkolili Ita-

Pred zakloniščem v Jajcu, v katerem je tovariš Tito leta 1943 sprejel slovensko delegacijo, ki je prišla na zasedanje AVNOJ

lijani, Nemci, četniki in legionarji. Edini izhod je bila soteska Neretve, toda na drugi strani so pečine 2100 metrov visokega Prenja. Po vseh grebenih so bili četniki, nebo ves dan temno od letal. Kolona ranjenecv in tifusnih bolnikov pa je neprestano naraščala. Tam, kjer so od 11. do 15. marca borci z ranjenci prehajali preko Neretve, stoji spomenik, ki je vse preskromen za ta, nedvomno najtežji dogodek iz naše NOB, ko je bilo treba spraviti na varno nad 4500 ranjencev in bolnikov. Postavili so ga delavci, ki so gradili hidrocentralo v Jablanici, ker so čutili, da mora biti to mesto zaznamovano. Morda bo nekoč ZB postavila tu ustrenejši spomenik? V Neretvi še leže ostanke porušenega mostu, na desnem bregu pa je še predor, kamor so tedaj prenašali tifusne bolnike. V Jablanici stoji spomenik padlim borcem, ki je na njem toliko imen, zlasti muslimanskih, da se človek

nehote vpraša, kje je mala Jablanica vzela toliko borcev. Ko smo se vozili proti kanjonu Neretve, smo govorili o moralnem pomenu reševanja slehernega ranjenca in o tisočih ljudeh, ki so se z vojsko vred umikali in puščali za seboj prazne vasi. Od kod so jemali hrano?

V Mostaru so nas gostoljubno sprejeli tovariši iz raznih okrajnih organizacij in iz ljudskega odbora ter nam razkazali vse znamenitosti mesta. Najprej stari del z značilnim mostom. Mostar je bil v NOB isto kot Ljubljana: mesto — heroj. Skoraj vsaka hiša ima svojo zgodovino ilegalnega boja. Ta je skromno zapisana na ploščah, ki govore o ilegalnih akcijah, atentatih, o obešenih in ustreljenih borcih, o ilegalni tiskarni in bunkerjih. Govore tudi o predvojnih delavskih stavkah, zlasti o prvi iz leta 1906. Mostarčani so upravičeno ponosni na svoje mesto. Zelo se

trudijo, da bi se nobena stvar ne pozabila. Mestni muzej ima dva oddelka: etnografski in oddelke NOB, ki šele nastajata, toda ZB zelo skrbi zanj. Posebno nas je pritegnila velika stena, ki je na njej pritrjenih nad 300 povečanih fotografij padlih Mostarčanov. Je sicer skromna, pove pa človeku bolj živo kot napisi, koliko življenj — največ mladih — je terjala revolucija v tem malem mestu. Fotografije padlih nazorno prikazujejo množičnost boja. Morda bi tudi kak naš lokalni muzej lahko povzel to lepo idejo? V muzeju smo videli tudi sliko X. hercegovske brigade, ko je skupaj z našimi borci vkorakala v Ljubljano. Tovariši, ki nam je razkazoval muzej, je bil med njimi. Stisnila sva si roke kot soborca tistega dne. Sekretar okrajnega odbora ZB je bil v Sloveniji kot partizan Serčerjeve brigade. Takoj je bilo med nami pravo partizansko razpoloženje. V kmečki

Glavni štab v okupiranem Beogradu

KAKOR pred šestnajstimi leti, taka je tudi danes soba v zgradbi v Botičevem Sokačetu številka 5 na Dedinju, v kateri je zdaj »Muzej 4. julija«. Da, 4. julija leta 1941 so posamezno hoteli po »Hajdparku« in drugih poteh člani CK KPJ in naglo izginjati v tej hiši. Tedaj nihče niti slutiti ni mogel, da bo v tej zgradbi, obkroženi z zelenjem in zastrti z visokimi drevesi, zgodovinsko pomembna konferenca — razširjeni plenum CK KPJ.

Vendar je hiša v Botičevi ulici ostala tudi po zgodovinski seji 4. julija leta 1941 zbirališče podatkov in vesti o razplamtelem ljudskem uporu. V to zgradbo, v kateri je bil tedaj Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije, so prinašali kurirji drobne lističe iz vseh partizanskih odredov... Tovariš Tito je razgrnil na pisalno mizo, ki je bila polna poročil, velik zemljevid Jugoslavije in obkrožal kraje, kjer so bile šele iskre in kraje, kjer je bil že plamen upora. Nato pa je iz poročil sestavljal »Biltene«. In iz številnih lističev, združenih v celoto, je pisal Tito »Biltene« Glavnega štaba, in tako zapisoval del zgodovine NOB, njeno prvo poglavje...

Izvodi »Biltene« Glavnega štaba

zadrugi Buna blizu Mostara smo se dolgo razgovarjali s tovariši iz Mostara v tem razpoloženju. Vse prekmalu smo se po prepevanju pesmi in bratskih objemih poslovili: »Zdravo, bratje Hercegovci, in na svidenje v Ljubljani!«

Sledila je dolga pot po Hercegovskem krasu. Popovo polje je

prva oaza sredi kamnite pokrajine, ki ji je zelenje skopo odmerjeno. Ko smo se peljali mimo Bi-leča, nam je kar sama prišla na usta Apihova pesem: »Sredi pušk in bajonetov...« Koliko gorja je bilo za temi zidovi! Del zgodovine naše Partije je tu. Enolična pokrajina se je nadaljevala vse do

Nikšića. Videli smo tudi Nikšićko železarno. Začeli smo se vzpenjati proti Žabljaku. Iz poletne vročine v Mostaru smo šli v durmitorsko zimo. Pri Savniku, znanem po številnih bojih, zlasti v V. ofenzivi, ki se je začela prav na tem področju, smo prečkali Pivo. V Žabljaku nas je pričakal sekretar ZB, ki nas je takoj popeljal k Crnemu jezeru pod Durmitorom. Po tolikem kamenju, skozi katerega smo se vozili, so se nam spočile oči na smrekovih gozdovih. Ob jezeru so pečine, ki je bil v njih ob pričetku V. ofenzive Vrhovni štab. Lepo se vidi tudi smer, kjer so se naše enote v začetku te ofenzive prebijale iz sovražnega obroča skozi enega zadnjih izhodov, to je iz Pive proti Mratinju in dalje preko Vučeva. Za črnogorske vstaje julija 1941 je vse ljudstvo Žabljeka odšlo v boj. Od tedaj do maja 1942, to je do III. ofenzive, je bilo tu svobodno ozemlje. Zasedeno je bilo pravzaprav le eno leto od maja 1942 do maja 1943. Leta 1944 so se tu zbrale naše vojaške enote za pohod na Srbijo. V spomin na vstajo gradijo na Žabljaku spomenik, mavzolej v obliki črnogorske hiše, ki bo v njej relief, delo akademskega kiparja Gustinčiča. Ta bo simbolično prikazoval ljudi, ki so iz teh skromnih hiš odhajali v boj. Denar je zbralo ljudstvo Žabljaka. Načrte so delali v sodelovanju s pokojnim Mošo Pijado, ki je leta 1941 na Žabljaku zaman čakal na ruska letala, ki naj bi prinesla pomoč: orožje in strelivo. Na tukajšnjem letališču je maja 1943 pristala angleška vojaška misija, katere prihod je pomenil veliko priznanje naši NOB.

Iz Žabljaka smo odšli proti kanjonu Tare. Domačin iz Plevlje, ki se je vozil z nami, nam je spotoma kazal meje med črnogorskimi plemeni, ki so še danes žive. Peljali smo se mimo griča, kjer so Belopavlovići ubili Smail-ago Cengića, ko je prišel pobirat harač – krvni davek. Nato smo se spustili tisoč metrov navzdol v kanjon Tare. Znameniti most čez Taro, visok 153 in dolg 216 metrov, nas je navdušil. Tik ob mostu stoji spomenik. Govori o inženirju, ki je most zgradil in ga med NOB sam miniral, da bi zavrli prodiranje nemških tankov, in je pri miniranju mosta padel. Od mosta ob Tari navzgor je JLA zgradila moderno cesto in tako povezala najbolj nedostopne kraje z ostalim

27. JULIJ — DAN VSTAJE HRVATSKEGA NARODA

Hrvatski narod proslavlja svoj Dan vstaje 27. julija. Tedaj se je namreč začel upor v Liki in na Kordunu, kjer so ustaši množično pobijali tamkajšnje prebivalstvo, zlasti pravoslavne Srbe. Vstaja se je v kratkem razširila tudi v ostale kraje na Hrvatskem, v Žumberak, Hrvatsko Zagorje, Moslavino in drugam. Vsi poštene hrvatski ljudje so se združili pod praporom Partije, da bi zadali odločilni udarec ne samo okupatorju, temveč predvsem krvoloku Paveliću in njegovim bandam, ki so ropale in morale hrvatske in srbske domoljube. Hrvatska Partija je imela mimo oborožene borbe tudi druge težavne naloge. Lotiti se je morala predvsem razkrinkavanja plačancev, izdajalcev in poklicnih ubijalcev, ki so se iz frankovcev, hrvatskih fašistov, prelevili v ustaše in osnovali lažno, tako imenovano »Neodvisno državo hrvatsko«. Prav tako je morala hrvatska Partija razkrinkavati politike bivših meščanskih strank, ki se niso zoperstavljali Pavelićevi strahovladi in so s svojim molkom tako rekoč odobravati ustanovitev Pavelićeve kvizziške države in njegovo divjanje nasproti hrvatskim domoljubom in pravoslavnim Srbom, ki je bilo osnova za nacionalna obračunavanja in mržnjo, kakršne naši narodi ne pomnijo v vsej svoji zgodovini.

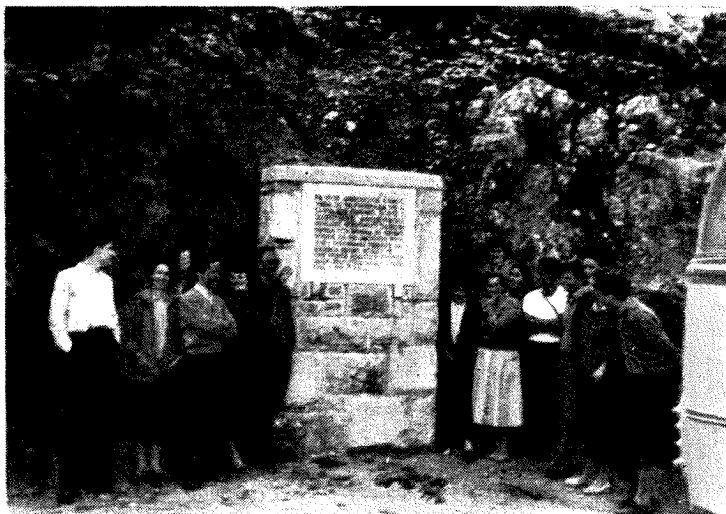

Sprejem prve hrvatske vlade v Šibeniku, 15. aprila 1945. Na sliki: prvi predsednik vlade LRH, dr. Vladimir Bakarić

svetom. Na drugi strani Tare smo bili že v enem z rudninami najbogatejših predelov Sandžaka -- dnevni kop premoga, boksit, svinec. V vasici blizu Plevlja smo bili gostje prvoborca -- očeta našega študenta Črnogorca. Vsa družina in sorodstvo nas je pričakalo s pravo gostijo.

Nadaljnja pot proti Foči nas je zopet vodila skozi znamenite kraje. Čajniče, kjer je bila 2. marca leta 1942 ustanovljena 2. proletarska brigada, Goražde, mesto ob Drini, za katero so se bili hudi boji 26. januarja 1942, ko se je naša vojska umikala iz vzhodne Bosne v Sandžak. Danes je mesto že precej industrializirano. Drina, ta lepa splavarska reka, nas je spremljala na vsej poti do Foče. Ustikoline so majhen in nepomemben kraj. Toda v zgodovini NOB bo to ime ostalo. Tu stoji spomenik, posvečen uspešnemu prehodu 2. proletarske brigade čez Drino aprila 1943, ko se je vojska po IV. ofenzivi premikala proti Črni gori.

Foča spada v vrsto tistih bosenskih mest, ki so nas presenetila. Namesto majhnega, zakotnega kraja smo zagledali že moderno urejeno mesto. Da, Bosna je dežela silnih nasprotij. V istem kraju se srečujeta zaostali, muslimanski in moderni, z industrijo povezani del mesta. Od 25. januarja 1942, ko je bila Foča po hudih bojih osvobojena, do 10. maja, je bilo tu Glavno poveljstvo NOV in POJ. Tu so nastajali znani fočanski predpisi, ki so začetek naše zakonodaje. Mesto je med vojno toliko pretrpelo, da je ob osvoboditvi ostalo tu le še okrog 700 starih ljudi. Mladinska fočanska četa je skoraj vsa padla v bojih na Sutjeski. S Fočo smo se približali glavnemu cilju naše poti: videti Sutjesko, kjer so se odigravali najbolj dramatični dogodki v NOB. Toda brez naše armade tega cilja ne bi bili dosegli. Komandant garnizije v Foči, podpolkovnik Bjelajac, nam je takoj, ko je videl, kdo smo in kakšne so naše želje, oskrbel prevoz prav do Tjenedišta. Vozili smo se namreč po cesti, ki jo JLA šele gradi, zato so nam buldožerji šele sproti uravnavali cesto. Ta moderna avtomobilska cesta, ki bo dokončana prihodnje leto, bo povezala Sarajevo po najkrajši poti z Dubrovnikom. Ta dan, ki smo ga preživeli z našo vojsko na Sutjeski, je bil tako pristno tovariški. prisrčen in partizanski, da ga ne

Spominska plošča padlim borcem na Crnem vrhu nad Prozorom

bomo mogli nikdar pozabiti. Ob »kosturnici« v Tjenedištu, kjer je zbranih že nad 1100 okostij v bojih na Sutjeski padlih borcev, nam je govoril major Ateljejević. Mnogo smo že brali in slišali o V. ofenzivi, toda tako, kot ob njegovih besedah, je nismo še nikdar občutili. Najprej je jasno in kratko orisal vojaški položaj in razporeditev sil pred ofenzivo, nato pa potek vojaških operacij med njo. Ko pa nam je govoril o tem, kar se je v Sutjeski tedaj dogajalo, ko nam je govoril o ljudeh, ki so po petnajst, dvajsetkrat jurišali preko trupel svojih tovarišev, o četah in bataljoni, v katerih ni ostal živ niti en borec, smo bili ganjeni. Zagledali smo se v Vučevo, visoki

obronek Magliča, kjer sta zlasti 2. proletarska in 6. bosenska brigada jurišali na življenje in smrt. Stali smo ob Suhi na mestu, kjer se prikaže Sutjeska iz soteske in kjer so jo naše enote prešle, potem ko je VŠ sklenil, kje naj bo smer preboja. Gledali smo Košur, nad levim in delom desnega brega Sutjeske, kjer so jurišali proletarci, da bi omogočili preboj glavnini vojske in VŠ. Tu na desni strani Sutjeske je bilo 7. junija zakopano vse težko orožje, pridobljeno s toliko krvjo in junaštvom, da bi bil prehod lažji. Videli smo pobočje Milinklad, kjer je bil pri silnem bombardiranju na majhnem in nezavarovanem prostoru ranjen tovariš Tito. V bližini nad nami smo

Od kod beseda »partizan«?

So domneve, da beseda »partizan« izvira od latinskega »pars«, kar pomeni del nečesa. Verjetnejša pa se zdi predpostavka, da je ta beseda nastala iz pojma Part, ki pomeni neko pleme Skitov. To je bil zelo bojevit narod. Ko so osvajalci Parte pregnali iz njihovih bivališč, so na obalah Kaspijskega morja in v severni Perziji (Iranu) nadaljevali borbo proti njim. Ker pa so bili tako po številu, kakor tudi tehnično šibkejši od sovražnika, so napadali ponoči, pri čemer so udarili po sovražniku iznenada in naglo. Potem pa so se, tako kot so prišli, naglo umaknili, ne da bi se spustili v odločilno bitko s premočnim nasprotnikom.

Ker so se s Partii vojskovali tudi Rimljani, ni izključeno, da je prav z njihovim posredovanjem beseda »parti« (parti — partizan) sčasoma postala soznačnica za vse tiste, ki so se borili proti osvajalcem enako in podobno kot Parti, pleme, ki je že zdavnaj izginilo s svetovnega prizorišča.

Ko je lani 5. julija maršal Tito odlikoval ZB NOV Jugoslavije z Redom narodnega heroja, se je za odlikovanje zahvalil predsednik CO ZB NOV Jugoslavije, tovariš Aleksander Ranković

videli posušena debla, ostanke nekdanjega gozda, ki je zgorel od silnega ognja jurišev. Med temi debli je spomenik Savi Kovačeviću, legendarnemu junaku, ki je padel na čelu brigade, da je odprl pot svojim tovarišem. Vse to je napravilo na nas silen vtis. Nehote sem pomislila, kako je mogoče, da so sovražne ofenzive najbolj suhoparni del pouka zgodovine NOB v šolah, ko pa se da o tem toliko in tako lepo pripovedovati. Da, treba je priti sem, v Sutjesko, treba je obiskati vse te kraje! Ob slovesu z našo armado je izročil dr. Mikuž obema oficirjema v spomin sliki krajev, ki smo jih prehodili in ki jih je spotoma naslikal naš študent, bivši mitraljezec Serčerjeve brigade, Rado Meglič. Pri tem je dr. Mikuž poudaril, da izroča sliki kot diplom, vendar ne navadni, ki jih lahko dobi vsakdo, ki se uči, temveč kot diplomi naše ljubezni do JLA in do vseh, ki so na Sutjeski jurišali, umirali in trpeli.

Na poti v Sarajevo smo se vozili skozi kraje, kjer se je nadaljevala V. ofenziva, potem ko so se naše enote prebile iz Sutjeske čez Zelengoro na Miljevino in dalje preko ceste Sarajevo-Kalinovik. Kjer se je sovražna ofenziva izpremenila v našo protiofenzivo za osvoboditev vzhodne Bosne. V Sarajevu smo imeli le toliko časa, da smo si ogledali najvažnejše

kulturno zgodovinske spomenike: Husred begovo džamijo, čaršijo, most Gavrilca Principa, spomenik Mladi Bosni in originalno urejen Mestni muzej. Ta zajema arheološke najdbe Sarajeva in okolice, srednjeveški Saraj, etnografske znamenitosti in NOB Sarajeva.

Pod Igman planino ob izvirih reke Bosne so postavili spomenik »Igmancem«, ki so prešli dolgo pot iz Sarajevske kotline preko Igmana v Fočo v najhujšem januar-skem mrazu. Z Igmanom smo zapustili najvažnejše partizanske kraje in prišli v področje, ki najbolje predstavlja povojno socialistično graditev Jugoslavije. Ob mladinski progi Samac-Sarajevo so naši tovariši obujali spomine, kako so »izpolnjevali obveze«, se bojevali v Vranduku in na drugih objektih te proge. Po avtobusu se je razlegla brigadirski pesem: »Izgraditi prugu, još ovoga leta...« Bili smo na področju novih rudnikov in tovarn, kjer se povsod čuti utrip novega življenja. Železarna v Zenici, največji objekt te vrste v Jugoslaviji, nam je simbol tistih napornih let, ko smo postavljali temelje težki industriji.

Ob tretji mladinski progi smo nadaljevali pot v Banja Luko in se po kratkem ogledu mesta obrnili proti domu. Naša zadnja postaja je bila Novo mesto, kjer stana pričakala tovariša Borštnar in Pirković, ki smo jima prvima po-

vedali svoje popotne vtise. Tovariš Borštnar nas je povabil, naj kmalu obiščemo tudi njihov okraj, ki je za NOB naše ožje domovine posebno pomemben. Torej, kmalu na svidenje!

*

Naša pot bratstva in enotnosti nas je obogatila z novimi spoznanji. Upam, da se bo to na šolah, kamor bodo naši študentje po diplomah odšli, poznalo pri vzgoji mladega rodu.

Kakšna spoznanja so v nas dozorevala na tej poti? Predvsem smo lahko spoznali, da je partizansko tovarištvo neuničljivo, ker je bilo ustvarjeno v najtežjih, a za plemenitenje človeka najlepših dneh naše zgodovine. Povsod, kamor smo prišli, je oživel stari partizanski duh. Z borci, ki so se borili po vseh krajih Jugoslavije, smo takoj našli skupen jezik in ustvarili partizansko razpoloženje. Tega duha smo partizani prenašali na naše mlajše tovariše, ki partizanstva sami niso doživeli. Spoznali pa smo povsod, kamorkoli smo prišli, tudi to, da bratstvo in enotnost ni nekaj deklarativnega, temveč da živi v ljudeh vseh krajev naše domovine, ker je bilo skovano v hudih bojih. Do resnične enakopravnosti je sicer še dolga pot, ker so nekateri predeli, ki smo jih videli, še zelo gospodarsko in kulturno zaostali. Toda temelji so ustvarjeni in tudi te predele bomo dvignili iz zaostalosti. Hkrati pa smo začutili, da smo Slovenci le preveč zaverovani sami vase. Ne le pokrajinske lepote, ki ne zaostajajo za našimi, tudi uspehi, ki so jih v mnogih krajih, zlasti v Bosni, dosegli, volja da nekaj ustvarijo, pripravljenost, da se uče, vse to daje kljub vsem problemom tem krajem zagotovilo, da se bodo res kmalu enakovredno uvrstili v skupnost jugoslovanskih narodov. V mnogih, bolj zakotnih krajih smo bili prva skupina Slovencev in ljudje so bili srečni, da smo prišli mednje. Mislim, da bi morali ne le zgodovinarji, temveč vsi bodoči vzgojitelji mladine, pa tudi aktivisti naših družbenih organizacij najprej spoznati Jugoslavijo, da bi tako lažje razumeli celotno problematiko in v njej tudi našo – slovensko, in šele potem hrepeneti po potovanjih v tujino. Prav gotovo ni škoda truda in denarja za toliko lepoto, zanimivosti in novih spoznanj!

ALENKA NEDOG

Trinajst nas je odšlo na Krim ...

Večkrat me kdo vpraša: »Kaj vas je pravzaprav v tistih razburkanih dneh leta 1941, ko je pol Evrope ječalo pod hitlerjevim škornjem, navdihnilo in navdušilo za partizane? Kako ste se pravzaprav odločili za to?«

Hm. Kaj? Kako? Več stvari je tu vplivalo, čeprav je bila odločitev hitra. A leta naglo minevajo in spomini gredo z njimi v pozabo. Zato sem tudi prijel za pero, da vsaj nekaj spominov na tisti čas in prve dni svojega partizanstva v letu 1941 in v začetku leta 1942 otmem pozabi ...

OB RAZPADU stare Jugoslavije sem bil v službi v Metliki. Vesti, ki so prihajale čez Kolpo o innozični ljudski vstaji v Črni gori in v nekaterih predelih Srbije, mi niso dale več miru. Pustil sem službo in se odpeljal s svoj rodni kraj, na Brezovico pri Ljubljani. Tu smo dobivali »Poročevalca«, ki je že tudi pisal o uspehih partizanov v južnih pokrajinah države. Na Brezovici je že takrat bila zelo aktivna organizacija Osvobodilne fronte. Njeni glavni organizatorji in sploh nosilci naprednega gibanja na Brezovici, že iz predvojnih časov, so bili številni gradbeni delavci z Brezovice in vasih okrog nje, ki so delali v Ljubljani. V tem okolju je misel na upor tudi pri nas, misel na partizanstvo, močnejše tlela iz dneva v dan. Močno jo je vzpodbujala predvsem patriotska zavest, čeprav so se močno čutili tudi že vplivi OF. Kar več fantov se nas je javilo za partizane. Sam sem se prijavil Jožetu Kopitarju, ki je bil zveza med organizacijo OF na Brezovici in organizacijo OF v Ljubljani. Nestrpnost smo čakali na glas: »Pojdite!« Vsako uro smo bili pripravljeni na to in tudi sami smo zahtevali: »Gremo čimprej!«

Kako močna je bila organizacija Osvobodilne fronte že v tistih prvih dneh, nam najzgovorneje pove sestanek, ki

ga je OF organizirala avgusta 1941 v gostilni pri Erbežniku v Vnanjih gorah.

»Pridi popoldne ob štirih k Erbežniku, se bomo pomenili.« Tako je sosed obvestil sosedu, tako je naglo krožilo živo obvestilo po vasi. Popoldne nas je bila v gostilni polna soba. Vse hiše v vasi so bile zastopane. V sosednji sobi so popivali italijanski vojaki in karabinjerji. Mi pa smo v naši sobi prepevali in »razgrajali« po svoje. Pogovorili smo se o možnosti oborožene borbe proti okupatorju. Na sestanku smo tudi izbrali odbor OF, intendanta, ki je skrbel za prehrano partizanov in komandanta va-

Jože Jakomin-Crni

ške zaščite. Sklenili smo tudi, da gremo mladi fantje v partizane. Sestanek je vodil Ludvik Pezdir-Roman Potočnik, predvojni komunist.

Tako smo čakali na naš odhod v partizane, na zvezo, že od avgusta naprej. Večina nas je imela pripravljeno tudi orožje. Mene je Jože Kopitar poslal po puško k nekemu Nagodetu v Kozarje ob Tržaški cesti. Ob razpadu jo je možak namazal z vazelinom, ovil v cunj in zakopal na vrtu tik ob cesti. Odkopal sem jo čez dan, počakal, da se je znočilo in jo odnesel čez polje domov.

Borštinarjev Marjan, čevljar-ski pomočnik z Brezovice pa je odnesel puško Italijanu kar iz gostilne pri Kumarju na Brezovici. Dogovoril se je z dekleti, da so zamotile Italijana, medtem pa mu je izmaknil dragoceni plen. Na podoben način so prišli do orožja tudi ostali fantje iz skupine, s katero sem tiste mrzle decembrske noči odšel v partizane. Naš ledeni prehod čez Ljubljano sem že opisal, danes pa vas bom podrobneje seznanil s tovariši iz skupine, ki je odšla v partizansko taborišče na Kožljeku. Nekaterih se še dobro spominjam, pri drugih se mi je v spominu zabrisalo ime.

NAŠA SKUPINA

Anton Pezdir-Vojteh je bil pismonoša iz Vnanjih gor.

Marjan Borštinar z Brezovice je bil izredno poudržen fant in pozneje junaški partizan. Padel je neke v borbah na Gorenjskem.

Tine Prebil-Abi je bil delavec iz Brezovice.

Albin Debevc-Zdravko, 18-letni zidarski vajenec iz Brezovice, ki je pozneje padel v partizanih.

Viktor Kušar-Djuro, mlad kmečki fant iz Notranjih gor.

Viktor Varšek-Vare

Star komaj sedemintrideset let, sredi borbe za uresničitev svojega največjega ideala, za svet brez zatiranja in izkoriščanja, je spet omahnil v prerani grob eden naših vzornih borcev — Viktor Varšek-Vare.

Zivljenje pokojnega Vareta je bilo trdo od rane mladosti. Že ko je bil star devet let, je izgubil očeta, ki je bil progovni delavec. Mati je komaj preživljala družino z majhno pokojnino. Mladi Viktor ni mogel študirati, še sredstev, da bi se izučil za kovinostiskarja, je zmanjkalo. Zaman je iskal kruha v svoji ožji domovini, moral je v Zagreb in Beograd, kjer je dobil košček kruha kot poljski in progovni delavec. Beda ga je tako prekalila, da se je leta 1941 brez pomišljanja odzval klicu KP in OF ter se vključil v borbo proti fašističnim zavojevalcem in domačim izdajalcem. Sodeloval je v hudih bojih v okolici Ljubljane, na Štajerskem, na Dolenjskem. Oktobra 1942 pa je prišel na Primorsko, kjer je zavzemal važne položaje. Bil je v II. vipavski četi, JPO

in 5. brigadi »Simona Gregorčiča«, tik pred kapitulacijo Italije pa je šel organizirati odpor v Benečijo. Po zlomu Italije je prešel v goriško brigado, pozneje pa k 31. diviziji in k VII. korpusu ter Vojni oblasti IV. armade. Za svoje vestno delo in hrabrost je prejel mnoga priznanja in je bil imenovan za kapetana I. klase. Tudi po vojni je izvrševal odgovorne dolžnosti, in sicer pri bivšem Ministrstvu za gradnje LRS in Kmetijski bazi na Prestranku, dokler se ga ni vsega izčrpanega in onemoglega po-

lotila najprej kostna in nato še pljučna tuberkuloza. Tako je moral leta 1951 opustiti vsako delo in iti na zdravljenje.

Tovariš Vare je bil vzoren komunist, skromen, iskren in nepopustljiv. Veliko pozornost je posvečal svoji strokovni in politični vzgoji. Ne glede na svoje zdravstveno stanje je delal preko svojih moči, da bi nadomestil vrzeli v znanju, ki so zaradi bede nastale v mladosti. Učil in vzgajal pa se ni le zase, temveč, da bi čim bolj koristil graditvi socializma.

Tovariša Vareta so pokopali v torek, 18. junija v Gor. Branici pri Sežani. Njegov pogreb je izpričal, kako je bil pokojni Varšek priljubljen med ljudmi, in kako so ga cenili njegovi bojni tovariši. Odlikovanja, ki jih je prejel, so nosili na njegovi zadnji poti trije narodni heroji, na prerani grob pa so mu številne organizacije in posamezniki položili mnogo vencev. V spomin nanj so ob odprtem grobu govorili trije tovariši — zadošten dokaz, da smo z Viktorjem Varškom-Varetom izgubili uglednega državljana in cenjenega tovariša.

17. februarja leta 1942 so ga kot partizana ujeli Italijani. Obsojen je bil na smrt in pozneje pomiloščen na dosmrtno ječo. Ob kapitulaciji Italije je pobegnil iz zapora v partizane. Umrl je leta 1946 za posledicami ran, ki jih je dobil v partizanih.

Lado Mavser-Ronko, delavec iz Notranjih gor. Pozneje je bil izredno junaški partizan in je bil proglašen za narodnega heroja. Padel je leta 1944 kot komandant bataljona XIV. divizije.

Franc Avbelj-Loko, 24-letni fant s Trnave v bližini Lukovice pri Domžalah. Pred Nemci je pobegnil k sorodnikom v Notranje gorice. Tudi on je bil za svoja junaštva v partizanih proglašen za narodnega heroja.

Čuk (ne spominjam se več, če je bilo to njegovo pravo ali partizansko ime) je bil mlad

fantič, ki je služil pri nekem kmetu na Flešivcu za hlapca. Pozneje je padel v partizanih.

Mirko Remškar-Hailc Selasie, pozneje tudi Boštjan, je bil z Brezovice. Sedaj je polkovnik JLA

Mlad fant z Notranjih gor (ne spominjam se več njegovega imena), ki ga je leta 1942 na Polževem ubila strela.

A vsi smo bili mladi fantje! Le Pezdir, Avbelj in jaz smo že služili staro jugoslovansko vojsko.

Tako se nas je zbrala trinajstoric. Od Ljubljane pa do taborišča v gozdu nad vasico Kožljek, ki leži visoko v strmih hribih nad Borovnico, nas je vodil širokopleči partizanski vodnik, neki Oswald iz Ljubljane. Pozneje, ko je spet peljal neko skupino fantov v partizane, je padel. Zašli so v italijansko zasedo. Vodnik in italijanski oficir sta istočasno

ustrelila drug na drugega. Oba sta bila zadeta in mrtva.

ŽIVLJENJE V PRVEM TABORIŠČU

Do pasu globok sneg in zorní decembrski mraz sta nas sprejela v našem novem bivališču. Baraka iz smrekovih brun je bila edino zatočišče in prebivališče 12 partizanov, ki so do našega prihoda bivali v njej. Torej je bilo prvo delo, ki nas je čakalo, da smo si morali napraviti streho nad glavo. Postavili smo si barako iz smrekovih brun, ki smo jih na vogalih pričvrstili med dva debela. Za streho smo razpeli šotorsko krilo, nanj pa nametali vej. Špranje med debli smo zadelali z mahom. Udobna partizanska ležišča so bile smrekove veje na tleh in na pogradih v dveh nadstropjih. Na veje smo nametali še nekaj sena in vse pokrili z odejo.

Drugo smo vrgli nase, za vzglavje pa nam je odlično služil nahrbtnik. To, da smo spali vedno oblečeni in da nam je zvesta spremljevalka puška bila vedno obešena nad ležiščem, tako, da je bila stalno pri roki, mislim, da ni treba posebej poudarjati. Edino tesne so bile te naše postelje. Saj če se je na ležišču le eden obrnil, so se morali obrniti vsi.

Nato smo se uniformirali. Nekaj nas je prišlo v partizane že v predelanih uniformah stare jugoslovanske vojske in v smučarskih hlačah. Nekaj fantov pa je bilo celo v prazničnih oblekah in z nizkimi čevlji. Ti so dobili stare vojaške obleke iz skladišča, ki je bilo v zapuščenih vodovodnih rezervoarjih, kjer so jih skrili ob razpadu. Pozneje smo dobili obleke tudi iz ljubljanskih zalog. Prišlo je predvsem toplo perilo, rokavice in kape. Spominjam se, da so nam iz Ljubljane kar s kamioni poslali v Grahovo pri Cerknem razno blago.

PARTIZANSKO IME

Takoj, ko smo prišli, je imel Žan, komisar čete, železničar iz Borovnice, ki je pozneje padel v partizanih, svečani nagovor. Vse po vrsti nas je približno takole posvaril: »Tovariši, sedaj moraš pozabiti, kako se pišeš, kako ti je ime in od kod si. To enostavno ne smeš več vedeti. Sedaj si partizan, vojak Osvobodilne fronte. Imaš svoje partizansko ime, ki si ga lahko izbereš. In mene ne poznaš drugače kot pod imenom Žan.«

Nato smo se »krstili«. Večim sem dal tudi jaz imena, drugi so »krstili« mene. Nekako tako je potekala ta ceremonija: »Ti si dimnikar po poklicu. Odslej si Crni.« Tako sem postal partizan — Crni.

Po pridobitvi ilegalnih imen nam je komisar še naročil: »Če je kdo komunist, naj se mi pozneje javi.«

Jaz sem se takoj zglasil pri njem in dvogovora, ki se je razpletel med nama, ne bom nikdar pozabil. Tako nekako sva se pomenkovala:

»Tovariš komisar, jaz sem komunist!«

»Kje pa si delal?«

»V Ljubljani.«

»Toda kje, pri kom, s kom?«

»Pri tem in tem dimnikarskem mojstru.«

»V kateri organizaciji si bil povezan, te sprašujem.«

»V organizaciji dimnikarskih pomočnikov.«

»Ne to! Mislim, v kateri celici si bil vključen.«

»V celici? Oprosti, tovariš komisar, pošten fant sem in nisem bil še nikdar zaprt!«

»In ti si komunist?«

»Mislim, da sem, tovariš komisar.«

»Videti je, da si pošten fant, da pa boš komunist, boš moral še malo počakati.« Tako mi je dejal komisar za zaključek najinega razgovora, ko je videl, da še nimam mnogo pojma o Komunistični partiji in njenih organizacijskih osnovah.

VOJAŠKE VAJE NA PRVEM MESTU

Od prvega dne, ko smo prišli v taborišče, smo se tudi

REDKI IN DRAGOCENI FOTOGRAFIJI

Morda bo koga presenetila fotografija na levi strani, ki je komaj še cela, češ da ne sodi v revijo, v kateri objavljamo največ lepe fotografije. Pa smo jo kljub temu uvrstili! Zakaj, le-ta je redka in dragocena. Se več: obe sta edini in jih fototeka muzeja NO v Ljubljani doslej nima. Ena izmed fotografij je zlasti poškodovana — razumljivo, njen lastnik jo je nosil od 1942. leta do osvoboditve ves čas s seboj... Slika na levi: septembra 1942. leta zunaj vasi v Trebelnem, tik pred ustanovitvijo Gubčeve brigade. Na sliki partizani Zapadno-dolenjskega odreda, od leve proti desni: mitraljezec Lojze Pelko z »Zbrojevko«, Mirko Markon-Zan, vodja te grupe in mitraljezec Jože Koračin. — Slika zgoraj: posnetek ob ustanovitvi Gubčeve brigade septembra 1942 v vasi Trebelno. Z leve proti desni: Džuro, politkomisar 2. čete III. bataljona, drugi Drganc, komandir čete (padel), tretji Mirko Markon-Zan, vodnik voda, četrti Marolt, politdelegat, peti Albin, politkomisar 1. čete I. bataljona (padel) in zadnji Nino, brigadni kurir z brigadno zastavo.

začeli uvajati v vojaške veščine. Učitelja sta nam bila naš komandant Stane Semič-Daki in Cene Bavec-Logar. Najprej smo se natanko spoznali s puško. Predvsem smo vadili, kako se pravilno in dobro strelja, kako je treba varovati puško, da ne zamrzne in odpove v mrazu ter kako se odpravljajo zastoji pri puški. Isto smo se učili tudi za strojniško puško. Praktično smo se urili, kako se koristijo prirodni zakloni in zemljevidi. Mnogo smo imeli vojaških vaj. Večkrat je bila sredi noči »uzbuna«. Posebno pozornost smo posvetili na vajah patroljni in stražarski službi ter dežurstvu. Vadili in učili smo se dan za dnev, kaj mora partizan vse videti, na kaj mora biti na svojih pohodih posebno pozoren, kje lahko hodi, koga lahko ustavi, pred kom se skrrije. Tako, n. pr., če si videl kmeta, ki je šel v gozd, se nisi oglasil, le opazoval si ga, če je res kmet ali pa le preoblečen vohun. Da si to na prvi pogled razlikoval, si moral imeti bistro oko.

Hitro smo se tudi privadili na trdo zimo in postali neverjetno odporni. Spominjam se, da sva šla z Debevcem sredi januarja na bližnji potok, prebila led in se skopala. Tudi fizično smo se hitro utrдили, saj je bilo to naše partizansko življenje precej naporno; dolgi pohodi, prenašanje hrane itd. Nositi nad 30 kg hrane na hrbtu, nam je počasi postala vsakdanja stvar. Kljub hudi zimi, boleznim skorajda nismo poznali. Le kakšen kašelj in nahod si je kdo nalezal.

V taborišču je bil ob našem prihodu mitraljezec in kuhar obenem, Tone Vidmar-Luka, poznejši narodni heroj. Postal sem njegov pomočnik. Precejšnjo dobo svojega partizanstva sem mu »pomagal«. Najprej kot kuhar in mitraljezec, pozneje, ko je bil komandir voda, pa kot politdelegat voda.

VZGOJA ZA MNOŽIČNO VSTAJO

V začetku in vse tja do prihoda Ante Novaka iz Ljubljane, je bila politična dejavnost v našem taborišču bolj na nizki ravni. Vodil jo je

komisar Zan, pač kolikor je vedel in znal ter mislil, da je dobro za našo stvar. Bil je preprosto železničar, sicer zaveden komunist, toda kot politični delavec še neizkušen. Zavedal pa se je dobro tega, da nam mora dati na neki način moralno, čeprav nam takrat ni bila ravno tako potrebna. Čeprav je bilo naše življenje naporno, pred nami zima in negotovost, smo bili vsi navdušeni za borbo. Naš komisar pa je hodil vsak večer v vas, kjer je poslušal radio. Zjutraj se je vrnil in nam povedal najnovejše novice. Navadno se je začelo njegovo poročilo: »Fantje, Rusi so spet eno mesto zavzeli!«

Po 3. januarju 1942, ko je prišel v taborišče Ante Novak s skupino partizanov iz Ljubljane, se je politično življenje razgibalo. Naše življenje je dobilo neko novo politično obeležje. Zasnovano je bilo na osnovi tečaja. Najprej smo se seznanili s programom OF. Vsak partizan je moral znati njenih 12 temeljnih točk.

Ante Novak je vsa poročila o dogodkih na frontah obširno komentiral in o njih se je razvil živahen razgovor. Kolikor je bilo poprej nejasnosti, ki je tu in tam že tudi zašla v brezperspektivnost, smo odtlej prav s tem poživljenim političnim delom dobili jasno perspektivo naše borbe. Vsem nam je pač bilo povsem razumljivo, da moramo pridobiti velik del naroda za vstajo, da mora ta biti množična. »Na nas je, da to pripravimo!« nam je večkrat govoril Ante Novak.

Res, vso zimo smo se temeljito vzgajali in učili. Na političnih urah smo tudi dobili prve osnove o dialektičnem, marksističnem pogledu na svet. Proučevali smo Osnove leninizma, govorili o gnili politiki stare jugoslanske vlade. Mnogo smo se pomenkovali tudi o naši bodoči državni ureditvi.

Mnogo smo tudi govorili o vlogi Komunistične partije, o njenem delu in vlogi pred vojno in v sami borbi. Ante Novak nam je pripovedoval o življenju komunistov v Mitrovici, o njihovi izredni politični aktivnosti. Tako živo nam je to opisoval, da nam je bilo skoraj pomalo žal, da nismo

bili tudi mi zaprti, ker bi lahko tu dobili tako globoko politično izobrazbo in dragoceno revolucionarno prakso. Saj smo gledali v tem zaporu pravo šolo bodoče revolucije. Ante je skušal vse te svoje izkušnje iz zaporov prenesti tudi na nas.

Tako smo se vzgajali takrat. Spomladi leta 1942 pa smo že večina bili komandirji in komisarji novoustanovljenih partizanskih enot.

Razvito je bilo tudi politično-agitacijsko delo na terenu. V posebnih patroljah smo hodili po vaseh, da so ljudje videli, da že obstaja partizanska vojska, istočasno pa smo ob večerih sklicevali sestanke in govorili ljudem o potrebi borbe za osvoboditev. V vseh vaseh za Krimom in daleč za Notranjsko stran smo imeli »naše« ljudi. Po mnogih vaseh se je že takrat utrdila organizacija Osvobodilne fronte. Posebno dobra je bila organizacija vaške zaščite. V njej so bili vključeni fantje in možje. Če smo prišli v vas izmučeni od dolgega pohoda, smo se tu lahko brezskrbno odpočili. Fantje in možje, pa tudi dekleta so šle na stražo, kadar je bila potreba, pa tudi z nami v borbo. Z nami so zaščitniki čakali tudi na položaju. Dobro pa je bila organizirana še obveščevalna služba, saj so že takrat začeli različni vohuni stikati za nami. Na primer!

Terenec iz male vasice Brezovice pri Borovnici je jemal blago, ki ga je nabiral za partizane. Pozneje se je povezal še z Italijani. ki so mu naložili nalogo, da odkrije naše taborišče. Toda po naši obveščevalni službi smo zvedeli za to, možaka prijeli in ga postavili pred sodišče.

Ob polnoči, ko smo že vsi sladko spali, nas je prebudil glas komandanta Dakija: »Uzbuna... Zbor...!« Razpihali smo ugasli ogenj, ki je osvetljeval preplašenega vohuna. Stali smo v vrsti okrog njega. Komisar Zan je bil tožilec. Pojasnil je, kaj je vse zakrivil nekdanji terenec, italijanski vohun. Nato je predlagal v imenu partizanskega zakona smrtno kazen.

(Konec prihodnjic)

Žužemberk nekdanj...

Premajhen prostor je namenjen pričujočemu sestavku, pa tudi drugi razlogi so vzrok, da ne more biti dokončen. Zgodovino naše ljudske revolucije lahko dobro osvetli le več ljudi, zlasti pa dogodke na tako razgibanem bojišču, kakršen je bil Žužemberk, saj se je položaj tam naglo menjaval. Nekaj zelo pičlih podatkov o tem je zabeležila naša poveljna literatura, nekatere dogodke in datume so pomagali osvetliti očtyidci, gradivo za poveljni razvoj Žužemberka in žužemberške občine pa sta reporterja zajela na terenu. Zato je treba zasnovo sestavka, kakor tudi način, kako je prikazan neki kraj v dveh obdobjih, medvojnem in povojnem, smatrati kot poskus. Zategadelj puščamo odprta mnoga vprašanja, ki jih nismo mogli zajeti, ali pa ne docela in dovolj nazorno ter kritično prikazati, in je na bralcih samih, da nas dopolnijo, ali popravijo, kolikor smo se oddaljili od svojega prvotnega namena, v skromnih obrisih prikazati Žužemberk, kakršen je bil med vojno in kakršen je danes.

Zkaj je ravno Žužemberk, posebno v zadnjih mesecih vojne, postal jeziček na tehtnici slovenske revolucije? Vzrokov za to je brez dvoma več. Križišče več cest, dokaj veliko naselje, prikladno za obrambo, trdno, iz fevdalnih časov zidane stavbe, predvsem cerkev in župnišče na strmem griču – vse to je napravilo iz Žužemberka pomembno okupatorsko postojanko. V drugi polovici leta 1944 je nemško poveljstvo že predvidevalo bodoči razvoj vojnih operacij v Jugoslaviji. Začelo je pripravljati več obrambnih črt. Ena naj bi tekla po dolini Krke in Žužemberk naj bi postal pomembni člen, vez med Novim mestom in Kočevjem, izhodišče za napad na Suho krajino, Rog in kasneje Belo krajino. Zato so se v tem času okoli Žužemberka vrstili hudi boji med enotami VII. korpusa in raznimi nemško-domobranskimi enotami.

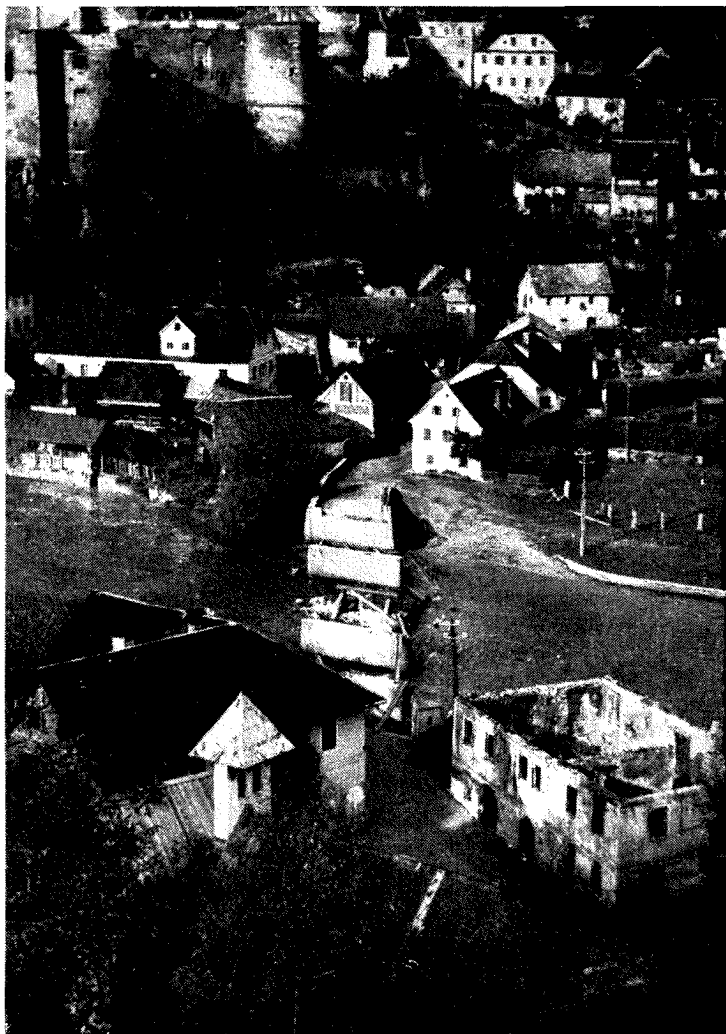
Eden vzrokov za tolikšno vneto domobrancev v bojih za Žužemberk je bilo brez dvoma tudi prebivalstvo bližnje in daljne okolice. Žužemberk je kulturno, gospodarsko in politično središče Suhe krajine. Tu je okupatorju s pomočjo protiljudske duhovščine uspelo zapeljati toliko ljudi kot nikjer drugje v Sloveniji. Nastala je krvava bratomorna vojna, v kateri so zapeljanci zagrešili nezasišana grozodejstva, kakršnih ne pomni slovenska zgodovina od najstarejših časov. Molčati o tem, bi pomenilo prezreti najznačilnejšo posebnost revolucije v teh krajih. Suha krajina je bila za Slovenijo isto kot za Španijo Navarra. S svojo revščino in zaostalostjo je še danes problem, med vojno pa je vse to izkoristil okupator. Z liram, hrano, pijačo in grožnjami so zapeljivci v talarjih spravili ljudstvo v sramoto in nesrečo, ki so se je mnogi začeli zavedati šele nekaj let po vojni.

Napredna misel je začela tleti v Žužemberku že nekaj let pred vojno. Nosilci so bili delavci v usnjarni. V hribih ni bilo indu-

strije, le redki kovači in birtje. Tam je gospodaril farovž.

Takoj po ustanovitvi OF je bil v Žužemberku ustanovljen odbor, ki je širil osvobodilno misel, zbiral orožje in hrano, kasneje pa podporil prve partizane v okoliških gozdovih.

Spomladi 1942. leta se je vstaja razmahnila posebno v tako imenovani »Ljubljanski pokrajini«. Tako tudi v okolici Žužemberka. Ze 26. marca je 3. četa »Dolenjskega bataljona« ponoči napadla karabinjersko postajo v trgu. Po kratkem puškarenju so se partizani umaknili, toda okupator od tega dne ni nikoli več imel miru. Ves maj in junij so enote POS

Žužemberk: poleti leta 1944

Top XV. divizije, pripravljen za napad na Stransko vas pri Žužemberku (14.—16. februarja 1945); foto: S. Viršek

oblegale Žužemberk. II. grupa odredov je pri Muljavi in Zagradcu zadala italijanski vojski in fašistom več hudih udarcev. Tako daleč je prišlo, da se posadka niti podnevi ni upala več iz bunkerjev. Oskrbovati so jo morali z letali. Več padal s hrano in strelivom so dobili partizani, ki so večje posneli znake posadke z rjuhami, kje morajo letalci odvreči tovor. V tem času so partizani obstreljevali Žužemberk iz Stranske vasi z improviziranim topom. Ta top je bil sestavljen iz debele vodovodne cevi, zakopane pošev v zemljo, iz neeksplozivnih letalskih bomb. Ob nekem takem obstreljevanju je »top« z »granato« vred odletel v Žužemberk.

Zaradi nevzdržnega položaja so Italijani ponoči med 12. in 13. julijem naglo zapustili Žužemberk in se umaknili v Novo mesto. Zjutraj so v trg vkorakali partizani. Izvoljen je bil Narodnoosvobodilni odbor, ki je prevzel oblast. Ustanovljena je bila prva komanda mesta v Sloveniji. Žužemberk je bil svoboden do 26. avgusta. Do 31. avgusta so bili spet v njem Italijani. Nato je 19. septembra šla skozenj okupatorska kolona. 26. septembra pa so Italijani na prošnjo domače reakcije spet ustanovili v njem svojo postojanko. Čez nekaj dni je bila tu ustanovljena prva enota bele garde.

Ze 22. decembra ponoči pa je postojanko napadla mlada Gubčeva brigada. Preglala je sovražnika iz zunanjih utrdb v sodnijo, ki pa je

zaradi pomanjkanja težkega orožja ni uspela zavzeti.

Od 25. do 28. julija 1943 so štiri slovenske brigade spet napadle Žužemberk. Borci so pregnali belogardiste iz trga v cerkev in župnišče na Zafari. Ob tej priliki so naše enote prvič uporabljale topništvo. Zaradi pomanjkanja granat so naši topničarji streljali neposredno, tako da so pripeljali top nekaj desetm metrov od cilja, »pogledali skozi cev« in sprožili. Tak način obstreljevanja je seveda imel strahoten učinek. Med napadom

je italijansko letalstvo Žužemberk močno bombardiralo, obstreljevalo ga je tudi topništvo iz Novega mesta, Trebnjega itd. Večtisočglava množica vojakov in fašistov je drla z vseh strani na pomoč. Končno je uspelo sovražniku prodreti skozi obroč naših brigad in priti do obupane posadke, ki je bila tik pred uničenjem.

Žužemberk je bil nato spet svoboden od italijanske kapitulacije do 27. oktobra, ko so ga zasedli Nemci in se tam mudili nekaj dni. Med 23. in 25. oktobrom je v njem neka nemško-vlasovska divizija gradila most. Zaradi napada XIV. divizije pa je divizija morala naglo oditi proti Trebnjem.

23. aprila 1944 so se v Žužemberku spet pojavili domobranci. Toda spet so jih napadle enote XV. divizije. Gubčeva brigada je v nekajdnevni bojih od hiše do hiše zavzela ves trg. Bojna sreča se je često menjavala. Tako je v neki hiši do zadnjega padel cel vod Gubčeve brigade, ki je branil umik svojih tovarišev. Nekaj tankov je zapeljalo pred hišo in jo z granatami dobesedno raztrgalo. 12 »Štuk« je bombardiralo Žužemberk. Nazadnje se je sovražnik kot pred letom spet zatekel v cerkev in župnišče na Zafari. Toda tudi tu je bil kmalu napaden in prisiljen na umik. Artilerijska brigada je v teh bojih pokazala veliko sposobnost. S točnimi zadetki je povzročila med ostanki posadke (četa 1. bata-

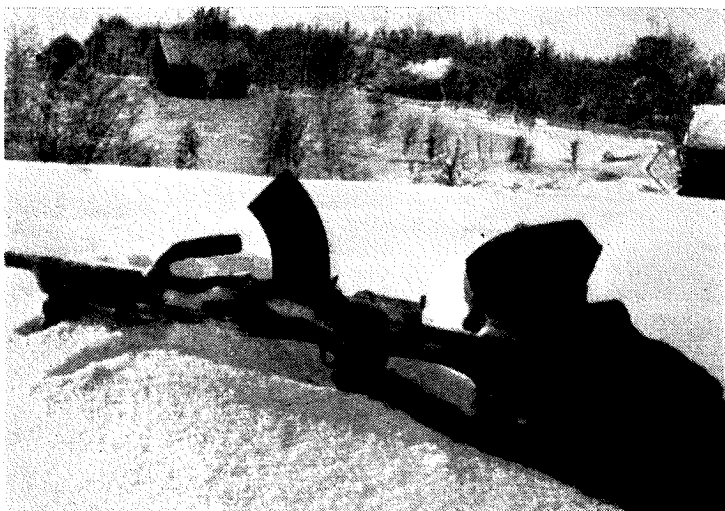

Po vdoru domobrancev leta 1944 v Žužemberk so se begunci zatekli v vas Gradenci

ljona 14. SS policijskega polka in bataljon domobrancev, skupno okoli 600 vojakov) veliko zmedo. Tako so n. pr. domiselni topničarji, ko so videli, da granate ne morejo prebiti debelega zidu, začeli streljati z granatami brez vžigalnikov. Ti so napravili v zid luknje, skozi katere so letele kmalu nato granate z vžigalniki. Ko se je sovražnik končno 4. maja v neredu umaknil, je Gubčeva brigada priredila svečan pogreb padlim borcem. Sovražnik pa je spet napadel in na pokopališču se je razvil hud spopad, toda spet so bili domobranci tisti, ki so morali odnehati.

Po hudem porazu si domobranci dolgo niso upali v Žužemberk. Sele 12. julija so vdrlj vanj in pobrali usnje iz usnjarne. V tem času so začeli s taktiko hitrih vpadov. Mnogim domačinom so bila znana skrita pota. Zato je domobrancem dostikrat uspelo neopaženo priti skozi obrambno črto naših enot in presenetiti zaledne in terenske ustanove v Žužemberku. Tako so n. pr. 3. avgusta sredi dopoldneva napadli štab XV. divizije in razne druge enote. Kasneje so prebili obroč XV. brigade in izginili v gozdovih okoli Sela Šumberka. Tega dne je padlo nad 70 borcev NOV. Pijani domobranci so večino na najokrutnejši način poklali, med njimi tri partizanke. V svojem besu so usmrtili vse zapornike iz zapora Komande mesta, med njimi tudi svoje simpatizerje in vohune. Vpadli so postajali vedno bolj pogosti. Včasih je trg kar večkrat na dan menjal gospodarja. Nihče pa se ni hotel dolgo zadrževati v njem. Tako so 3. januarja 1945 domobranci presenetili med napadom VII. korpusa na Občine pri Trebnjem sredi Žužemberka 8 ranjencev na kamionu. Zažgali so ga z ranjenci vred.

18. januarja pa so trg zasedli Nemci in domobranci za dalj časa. To jim je uspelo po hudem celodnevem boju v snežnem meteu in megli. Sele pozno ponoči so se naše enote v redu umaknile na desni breg Krke zaradi sovražnega vdora iz Kočevja in Lašč. Boji so se prenesli v Suho krajino. Po hudih porazih v Lipju in Laščah se je moral po nekaj dneh sovražnik umakniti nazaj na izhodiščne točke. Obdržal je Žužemberk, Dvor in mostobran v Stranski vasi. Tega je od 14. do 16. februarja napadala XV. divizija s pomočjo topništva, vendar brez uspeha. Kasneje so se hudi boji nadaljevali na hribu Pri-

V Suhi krajini, pozimi leta 1945

mož okoli takoimenovane »Gubčeve linije«. Tu so naše enote prvič uporabljale minska polja in stalne fortifikacije v večjem obsegu. V Žužemberku pa so se začele kopičiti precejšnje sovražne sile, predvsem Nemci in Vlasovci z obilo motorizacije. Zato je letalstvo NOVJ in zavezniško letalstvo izvršilo na Žužemberk 22 letalskih napadov. Vse civilno prebivalstvo, razen redkih izjem, se je izselilo v okoliške vasi.

Medtem pa so domobranci zagrešili zadnji, toda najbolj ogaben zločin. Odkrili so aktiv SKOJ. Clanice (fantje so bili vsi v NOV) so najprej posilili, nato žive pekli in jim nazadnje porezali prsi. To je

bila sploh domobranska praksa z ujetimi in padlimi partizankami. Med žrtvami so bila tri šestnajstletna dekleta, ostale pa so bile stare vse pod dvajset let. Morda na manj okruten način so pomorili več družinskih članov borcev NOV, skupno 34 oseb. Tako so iz družine Hotko pobili očeta, mater in tri sestre. Ubili so celo 6-letnega Jurčka Lastnika in njegovo mater. Hiter konec vojne je rešil Žužemberčane še večjih žrtev, saj so imeli po najdenih dokumentih domobranci namen uničiti vse, kar je bilo naprednega.

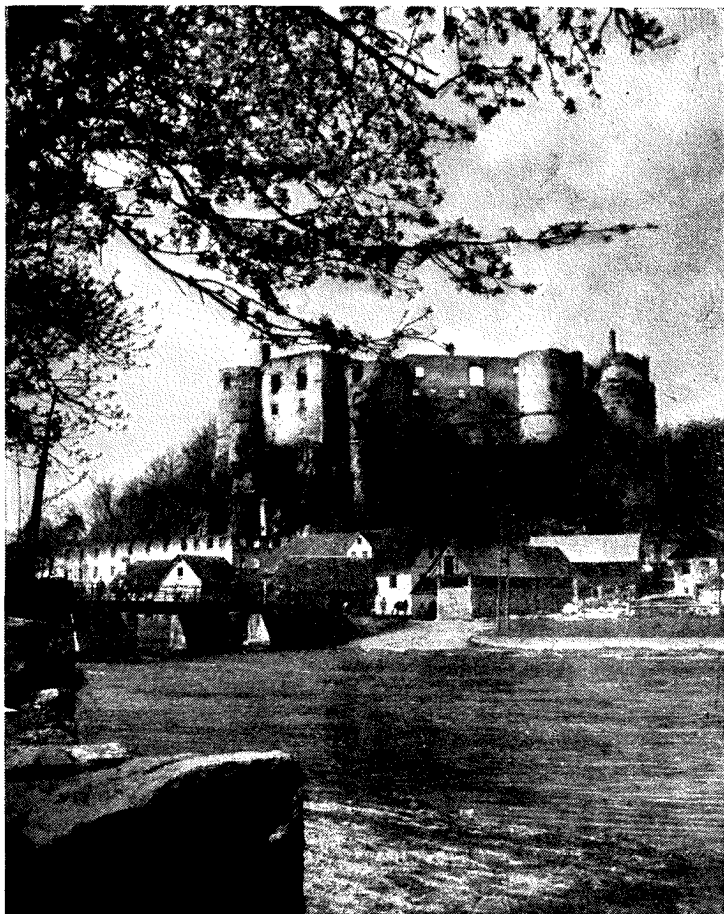
7. maja so domobranci zadnjič bežali in poslednjič zbežali iz Žužemberka.

...in danes

KRAJ, ki je med vojno najmanj stokrat menjal gospodarja in je bil neštetokrat bombardiran — 80 % stavb je bilo porušenih — to je središče Suhe krajine, Žužemberk. Nekdaj trg z 800 prebivalci, je danes vas, ki s Stransko vasjo vred šteje komaj 620 prebivalcev. Žužemberk je središče gospodarsko pasivnega področja in prejema dotacijo od okraja. Večidel kmetijska Suha krajina daje pičlih 11 milijonov dinarjev dohodkov od kmetijstva, ostalih 7 milijonov prinaša obrt. Žužemberška

občina premore mizarsko podjetje na Dvoru s 30 delavci, orodjarno in kovačnico s 4 delavci ter zadržno čevljarsko podjetje »Krupon«. Če prištejemo še zidarsko podjetje »Remont« v Žužemberku, je to vse, kar moremo naštet.

Po toči zvoniti, bi se reklo temu, če bi hoteli ugotavljati vzroke za dokajšnje pomanjkanje obrtnih delavnic, v katerih bi se lahko zaposlila odvisna delovna sila, zlasti mladina in ki bi edine lahko vsaj omilile težaven gospodarski položaj žužemberške občine.

Žužemberk: spomladi leta 1957

Po toči zvoniti, da, kajti ko je bil čas naklonjen novim gradnjam, ko je bilo investicij na pretek, se gospodarstveniki niso znašli. Lahko bi bili — takšno je splošno mnenje prebivalcev — nabavili stroje za kasneje opuščeno lesno predelovalno zadrugo, ki je ročno izdelovala igrače iz lesa in druge predmete, lahko bi bili ustvarili marsikaj, česar danes spriču omejenih investicijskih sredstev ni moč več ustvariti.

Toda pustimo to ob strani in ugotovimo, kaj so napravili v Žužemberku vsa ta leta po vojni in skušajmo nepristransko osvetliti tudi prizadevanje in delež članov Zveze borcev za gospodarski napredek in ureditev žužemberške občine in Žužemberka samega.

Kdor je kdajkoli potoval skozi to metropolo Suhe kra-

jine, je z negodovanjem in neprijetnimi občutki opazoval številne ruševine, ki so kazile zunanje lice tega slovenskega Kupresa. Ponudila se mu je dokaj nemikavna slika: napol porušeni Auerspergov grad, ki ga je že v desetletjih pred vojno načel zob časa, bivša Dereanijeva hiša z malone golimi zidovi in nešteto drugih hiš, ki še zdaj nosijo žolostna znamenja vojne, hiše, zabari-

kadirane z latami in z okni, ki nema zro na cesto... Danes ta dan je ta slika že dokaj drugačna, saj je s trga zginilo porušeno poslopje hivše sod-nije in sredi Žužemberka je nastala velika ploščad, podzidana s kamnito oziroma cementno škarpjo. Ureditev prostora trga je pravzaprav delo članov Zveze borcev, ki jih je cestna uprava za prostovoljno delo nagradila s cemen-tom za zidavo škarpe. Zadnji žalostni ostanki iz minule vojne pa bodo zginili, ko bodo podrli še bivšo Dereanijevo hišo in namesto nje sezidali upravno poslopje občine z nekaj stanovanji. Seveda bo treba še marsikaj drugega napraviti, tako, denimo, dokončati stavbo Zadrúžnega doma, v delu katere so po nasvetu ljudskega poslanca predvideli pletiljstvo, pa zdaj ni kreditov.

Letni dohodek na prebivalca je v žužemberški občini dokaj nizek, mnogo nižji kot v industrijskih krajih, izgledov za izboljšanje takšnega stanja pa ni malo. Zlasti ugodne perspektive ima občina v pospeševanju plemenske živine, ki jo znova vpisujejo v rodovnike. Seveda pa bo treba vložiti še precej sredstev v nabavo rodovniške živine.

Kakšni so še drugi problemi? Kakor že naziv sam pove, Suha krajina nima vode. Doslej so že zgradili vodovod, ki sega na območje Zagradca in Ambrusa, od tam pa se nadaljuje v žužemberško občino. Iz Žvirč se nadaljuje proti Prevolam, speljati pa ga nameravajo še v Sela, Hinje, Ratje, Lopato in Stari Log, kjer je voda potrebna tudi zaradi tamkajšnjega državnega posestva. Žužemberk je, denimo, brez talne vode, prav tako naštete vasi v občini, odkoder hodijo tudi po 15 km daleč zajemati vodo v Krko. Prav tako je pereča

Po podatkih Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije je na žužemberškem pokopališču pokopanih okrog 800 borcev in žrtev fašizma. V Žužemberku je potemtakem eno največjih partizanskih grobišč v Sloveniji. Niti občina niti okraj nimata sredstev za ureditev pokopališča, zato občina pričakuje pomoč Glavnega odbora Zveze borcev. Načrtov je več, eden najnovejših pa je, da bi padle borce prekopal in prenesli na grič Cvibelj, kjer bi jim postavili tudi daleč viden spomenik.

škoda, ki jo na poljih in njivah povzroča divjad, ne samo gmožna, temveč tudi zdravstvena škoda. Kmetje čez dan delajo, ponoči pa so prisiljeni varovati svoje posevke in pridelke. Zlasti veliko škodo povzročajo divje svinje. Ker se je divjad zaredila zlasti v državnem lovišču blizu Hinj, je okraj povrnil kmetovalcem del škode. Toda, glejte nesmišlj! Ne samo, da je varstvo pred divjadjo zelo komplicirano in slabo učinkovito, zapriseženi cenilci so ugotovili 98.000 dinarjev škode, ki je bila povrnjena, stroški za cecilce, ki jih je poravnala občina, pa so znašali nič manj kot 75.000 dinarjev. Mar se je potemtakem splačalo škodo ocenjevati?

To je le nekaj drobcev iz gospodarskega življenja v žužemberški občini. Na koncu naj na kratko osvetlimo še dejavnost na drugih področjih, zlasti tisto dejavnost, ki jo razširjajo tudi člani Zveze borcev.

Poglejmo, kaj meni o tem tajnik občinskega odbora ZB, tovariš Smrke:

»Člani Zveze borcev marno sodelujejo tako pri obnovi, kakor tudi na prosvetnem in drugih področjih. Za zunanji izgled Žužemberka so naši člani mnogo prispevali. S prostovoljnim delom so n. pr. samo naši člani podrli 8 ruševin in uredili trg. Kmetijska zadruga je v rokah naprednih ljudi, prav tako naše telovadno društvo »Partizan«, ki je eno najboljših v okraju. Vodi ga šolski upravitelj Vute, bivši borec, v odboru društva pa je prav tako precej bivših borcev. Na novo je Zveza borcev letos sprejela 19 članov. Pravkar urejujemo življenjepise padlih borcev. Delo se bliža koncu in pričakujemo eno izmed nagrad, ki jih je razpisal okraj za zgodovinsko dejavnost iz NOB.«

Tovariš Vute, predsednik TD »Partizan«:

»Ko smo dogradili novo telovadnico — manjka pa nam še nekaj denarja — bo naše društvo na konju. Zdaj šteje »Partizan« nad 100 mladih članov, ki vadijo orodno in prosto telovadbo. Težave so z vadite-

lji, ker je med kmečkimi fanti, zaposlenimi z delom doma, težko najti tovrstne kadre.«

Lahko bi priobčili izjave še nekaterih drugih tovarišev, toda za tokrat naj bo dovolj. Dejstvo je, da je delavnost marsikaterega bivšega borca — kar velja tudi za Žužemberk — upadla, bodisi zaradi krivice, bodisi zaradi oportunitizma. Precej napak je zagrešil okraj in občina z njim, ko so delili agrarno zemljo, dokaj nedogovanja je povzročil tudi dokaj pristranski odpis obno-

vitvenih kreditov. Na pogled malenkosti, so dokaj važne za delovni polet in sodelovanje v javnem in političnem življenju. Če prištejemo še, da zamujenega nikoli ni moč povsem nadoknaditi (to velja zlasti za obnovo in zamujene kredite v zvezi s tem), smo ugotovili nekatere bistvene momente, ki zavirajo hitrejši razvoj in množično sodelovanja prebivalcev v upravljanju in množičnih organizacijah.

Zbrala in napisala:
Mile Pavlin in Nande Žužek

11. OKTOBER — DAN VSTAJE MAKEDONSKEGA NARODA

Narodna vstaja proti okupatorju v Makedoniji se je začele pozneje kot drugod v Jugoslaviji. Objektivni pogoji za nastanek upora so sicer bili — narod je hrepenel po svobodi. Vendar so se bolgarski okupatorji hoteli prikazati kot »osvoboditelji makedonskega naroda izpod srbskega jarma«, pri čemer so izkoristili stare nacionalne spore med Makedonci in velikosrbsko kliko, ki Makedoncem ni priznavała najosnovnejših nacionalnih pravic. K temu je še sekretar Pokrajinskega komiteja Partije za Makedonijo Metodije Šatorov razpustil Pokrajinski komite in priključil partijsko organizacijo Makedonije bolgarski Delavski partiji. Dal je tudi smernice, da je orožje treba izročiti okupatorju. S tem je zagrešil hudo izdajo. Centralni komite KPJ je nato posredoval, Šatorov je bil izključen iz Partije, novo izvoljeni KP pa je začel priprave za oboroženo borbo. Vstaja se je začela 11. oktobra 1941 z napadom Prilepskega, Kumanovskega in Skopskega odreda na bolgarsko policijsko postajo v Prilepu. Kmalu za tem so bili ustanovljeni manjši partizanski odredi iz veleškega, bitolskega, resenskega in kruševskega partijskega kadra.

Heroj Vojko je umrl...

Od Zadloga vodi navkreber gozdna pot. Po tej poti so pred dobrimi štirinajstimi leti borci prenesli v taborišče hudo ranjenega komandirja Janka Premrla-Vojka. Na zaslinih nosilih je počivalo onemoglo telo človeka, ki je bil vzor silne vzdržljivosti, tovarištvva in samoodpovedovanja. Pravijo, da je nekoč razbremenil bolnega tovariša tako, da ga je razen orožja, ki ga je imel, nosil tudi njegovih 40 kg streliva. Ko so ga prenesli v taborišče, je živel še nekaj dni. Slabotno življenje bi bilo ugasnilo že prej, ko bi v njem ne živila nepremagljiva volja za življenjem in skrb, kaj bo poslej z njegovo četo... S takimi mislimi prežeti smo stopali od ceste gor po poti proti taborišču. Bilo nas je mnogo, mladih in starih. Vmes so bili invalidi, nekdanji borci iz Vojkove čete, mladina iz Idrije, Črnege vrha in Zadloga, svojci padlih borcev, oče Janka Premrla in njegov brat... Ko smo prišli na vrh, so se med smrekami pokazali obrisi bivala, lesene barake, v kateri je izdihnil heroj Vojko. To sicer ni tista baraka, ki je v njej v začetku leta 1943 bivala Vojkova četa oziroma I. primorska brigada. Po njeni podobi, bolj ali manj verno, sta jo obnovili ZB iz Zadloga in Idrije. Na pročelju barake je bila slika heroja Vojka, tik vhoda slike padlih iz Vojkove čete. V drugem prostoru so marljivi člani ZB Zadlog in Idrije, prikazali s smrečjem pokrit pograd, na katerem so spali partizani... Slovesnost ob odprtju te barake, ki stoji na mestu, kjer je bil nekdanj po izdajstvu požgani bivak Vojkove čete, je bila skromna, toda pristrčna. Med drugimi je zbranim govoril tudi sekretar Okrajnega komiteja Koper Albert Jakopič-Kajtimir, ki se je oddolžil spominu padlega heroja Vojka in je v kratkih besedah tudi orisal naš povojni razvoj, ki je najboljše izpolnitev oporoke padlih junakov. K slovesnosti so mnogo prispevale tudi recitacijske točke članov MKUD »Zorko Prelovce« iz Idrije in igranje dveh pihalnih rudniških godb – iz Idrije in iz Trbovelj. V okviru slovesnosti v nekdanjem Vojkovem taborišču na Brinovem griču pri Črnem vrhu so odkrili tudi v živo skalo vzdano spominsko ploščo, ki bo še poznim rodovom pričala, da je na tistem mestu 22. februarja 1943 pri Idrijski Beli v borbi s fašisti ranjen umrl narodni heroj Janko Premrl-Vojko, komandant I. primorske brigade. – Ob tej priložnosti hkrati objavljamo tudi spominski članek, v katerem avtor opisuje, kako je umrl narodni heroj Janko Premrl-Vojko.

SREDI februarja leta 1943 sva s tovarišem Zvonkom prišla iz Dolomitov na Primorsko. Z nama je prispel tjakaj tudi tovariš Florijan, ki je bil prav tedaj postavljen za komisarja novo ustanovljene XVI., poznejše Vojkove bri-

gade. Kljub visokemu snegu smo na cilj prispeli v dveh nočeh. Zgodaj zjutraj smo prišli do prve kurirske karavle v območju Trnovskega gozda. Le-ta je bila v neki jami med gosto obraslini smrekami, tako, da je bilo to zelo primerno skrivališče. Ko smo hodili od gozdne poti do karavle, smo za seboj skrbno zabrisali vsako sled. Tik preden smo se začeli spuščati proti karavli, smo zaslišali kurirjev glas: »Glejte, prihajajo tovariši iz Jugoslavije!« Kurirja sem poznal, ker sem bil že večkrat v tej karavli. Vendar me je presenetilo, da tokrat ni bil tako vesel, kakor zmerom. Na njegovem obrazu in na obrazih njegovih tovarišev smo opazili globoko zamišljenost in potrnost.

Kakšen je bil vzrok njihove potrnosti? Z očmi sem obšel karavlo in opazil, da so vsi, ki so v njej bivali, živi. Ko pa smo potem izmenjali prve besede, nas je presunila žalostna novica, da je Vojko hudo ranjen. Vojko, ki ga je že tedaj poznala malone vsa Primorska! Zapomnili pa so si ga tudi fašisti, saj jim je zagodel marsikatero grenko in so

Italijani na njegovo glavo razpisali več tisoč lir nagrade. Kdor je Vojka osebno poznal in je delil z njim dobro in zlo, ta je lahko popolnoma razumel tovariše, da so bili tako globoko zaskrbljeni nad Vojkovim življenjem.

Vprašanja, kako je bil Vojko ranjen, kje je sedaj in podobno, so se kar križala, tako da so nam kurirji komaj odgovarjali. Tovariš Florijan je hotel, naj ga nemudoma peljejo k njemu. Ranjeni Vojko je ležal v kurirskem taborišču, na robu tega taborišča, v kolibi iz smrekovih vej. Tovariš Florijan je takoj odhitel k njemu, drugi pa smo ostali v karavli. Posedli smo okrog ognja, tovariš Rado, komandir karavle ter drugi kurirji, pa so nam povedali podrobnosti, kako je bil Vojko ranjen. Komaj dan pred našim prihodom je bil Vojko postavljen za komandanta XVI. brigade. To nam je povedal tovariš Čuč, komandant vseh primorskih kurirskih karavel, ki je prinesel s seboj listino o Vojkovem napredovanju.

Zgodilo pa se je takole! Pred dvema dnevoma je Vojko v Idrijski Beli postavil Italijanom zasedo. Italijani so se približevali iz Godoviča, namenjeni pa so bili brčkone v Idrijo. Vojko je zasedo postavil čisto

Obnovljena baraka v bivšem Vojkovem partizanskem taborišču na Brinovem griču

blizu ceste, v jarku, tako da niti en Italijan ne bi mogel ostati živ. Pustil jih je čisto blizu, potem pa je odprl ogenj nanje. Italijani so se na mah znašli v peklenskem vrtincu; brezglavo so begali okrog in cepali kakor muhe. Italijani so se brezskrbno bližali po cesti, ker je bila tam blizu močna garnizija, pa zato niso pričakovali iznenadenja. V pol ure je bila borba končana. Italijani so izgubili precej orožja in drugega materiala, dvanajst vojakov pa je bilo ujetih. Za časa borbe partizani niso utrpeli nikakršnih izgub. Nekaj Italijanov pa je med borbo ušlo čez jarek onstran potoka in ti so začeli streljati za Vojkovimi borci, ko so se vračali v taborišče. En strel je zadel Vojka skozi trebuh in hrbet. Kurirji so ga nato prenesli v svoje taborišče, ki je bilo varnejše od bataljonskega. Najhuje je bilo, da nikjer niso mogli dobiti zdravnika. Poskusili so vse: bili so celo v Črnem vrhu, kjer so se skušali prebiti skozi bodočo žico do zdravnika, vendar so bili vsi poskusi zaman.

Vojko je tačas mirno ležal na hrbtu, na ležišču iz smrekovih vej. Ko smo ga videli, smo si bili edini, da zanj ni več rešitve. Vsi hkrati smo pomislili na brezvestnega zdravnika iz Črnega vrha, ki ni hotel priti k bolniku, četudi so bili partizani pripravljeni nositi ga na rokah čez globeli in strmine do taborišča.

Vojko je bil v obraz že popolnoma rumen, oči pa so se mu zameglile. Videti je bilo, da se bo vsak čas za vedno poslovil. Razgovarjal pa se je lahko še zmerom in trdil se je, da bi njegov glas zvenel naravno. Sam sebe in nas je prepričeval, kot da bi lahko že jutri ali pojutrišnjem vzel brzostrelko in šel z njo med svoje tovariše. Njegovo telo pa je polagoma usihalo. Nekdaj sveži in zagoreli obraz je vnel kot listje v jeseni. Zatrjeval nam je še, da rane niso hude in da bo kmalu ozdravel. Razmišljal je tudi o bodočnosti svoje brigade. Nenehno je ponavljal: »Bodite, tovariši, pri meni, da mi bo krajši čas.« Sedeli smo ob

REGIA PREFETTURA DI GORIZIA

Assegnazione di un premio di L. 50.000 (lire cinquantamila) per la uccisione o cattura del latitante PREMOLI GIOVANNI

qui fotografato

SI RENDE NOTO

ne verrà corrisposto l'importo di L. 50.000 (cinquantamila) italiane a chiunque libera o catturerà o farà catturare dall'Autorità il bandito PREMOLI Giovanni Francesco e di Ballanchi Silvestra, nato il 29 febbraio 1926 a S. Vito di pacco, responsabile di gravi delitti e condannato a morte, in contumacia, dal Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato.

Corbis. 30 agosto 1943 N. 1.

IL PREFETTO
CAVANI

Italijanski letak, z razpisano nagrado na Janka Premrla-Vojka

njem in se z njim tiho pogovarjali.

Vtem se je na vrhove in globeli okrog taborišča spustila noč. Košate smreke okrog bivaka, v katerem je ležal smrtno ranjeni Vojko, so se utopile v temo. Sredi koče iz smrečja je nemirno utripal plamen in osvetljeval izmučene obraze partizanov. V tišini je bilo slišati glas nočnih ptic in šum njihovih peruti, ki so udarjale ob veje dreves. Razgovori so se neopazno pre-

lili v tiho partizansko pesem: »Tam v gozdu ob tabornem ognju tiho pesem junaki pojo...«, ki je izrazila vse naše občutke. Pesmi so se vrstile do ranega jutra. Tovariši Čuč je z goslimi spremljal tihe glasove borcev.

Okrog osme ure zjutraj je Vojko umrl. Marsikateri borec se mu je oddolžil s solzo, ki se je potočila po njegovem licu, čeprav do tedaj morda še nikoli ni jokal.

Karel Leskovec

Napis na spominski plošči v obnovljenem Vojkovem taborišču na Brinovem griču

NOV ROD ZDAJ TVOJE SETVE KLASJE ŽANJE,
V SVOBODNI ZEMLJI, KI TI GROB ZAGRINJA
IN PRVEGA MED PRVIMI SE TE SPOMINJA.

SMRTO RANJEN V BORBI S FAŠISTI PRI IDRIJSKI BELI JE
NA TEM MESTU 22. FEBRUARJA 1943 UMRL NARODNI HEROJ JANKO
PREMRL-VOJKO, KOMANDANT I. PRIMORSKE BRIGADE.

DA JE RADAR danes sestavni del moderne oborožitve v mornarici in sploh v vojskah in da ga uporabljajo tudi za nevojaške namene, kot n. pr. za obalno navigacijo, za vodenje ladij skozi ozke prelive in prekope, pri plovidbi skozi meglo, za vremenske napovedi, itd. Odkrila sta ga ameriška fizika Breit in Tew leta 1925, ko sta ugotovila, da se izredno kratki elektromagnetni valovi odbijajo od preprek, na katere naletijo, in vračajo v oddajnik. To lastnost odbijanja elektromagnetnih valov so znanstveniki najuspešneje izkoristili pri radarju in radiolokatorju.

Radarji imajo dva osnovna dela: radijsko oddajno postajo in sprejemnik. V eni sekundi radar odda 2000 kratkih impulzov z močjo tudi do 1000 kW, ki naznačijo lego in velikost predmeta, od katerega so se odbili. Če vemo, da se elektromagnetna energija širi s hitrostjo 300.000 km v sekundi, potem ni težavno izračunati oddaljenost od krutega objekta z merjenjem časa, ki poteče od dajanja impulzov do njihove vrnitve v sprejemnik. Radar lahko odkriva predmete na površini in v zraku, toda le, če jih nahajamo v »senci«, se pravi, ob robu obale ali izza nekega otoka ali planine. Ker pa imajo elektromagnetni valovi to lastnost, da se širijo premočrtno v zraku, medtem ko je površinsko »iskanje« objektov odvisno od višine radarske antene in objekta, v katerega je usmerjen »snop«, kakor tudi od krivine zemeljske krogle. V mornarici so v uporabi radarji za opazovanje zraka in morske površine, za navigacijo in za preprečevanje trčenj na morju ter legitimiranje. Vrh tega poznamo tudi radarje za artilerijsko in torpedno streljanje posebnega tipa. Radar je danes neobhodni del vsake ladje, zlasti ladij naše vojne mornarice. Z radarjem so se, seve, pojavila tudi sredstva za motenje močnih oddajnikov. Tako so n. pr. zavezniki ob invaziji v Francijo organizirali dezinformacijo tako lokavo, da so prevarili nemško radiolokacijo. Nemška komanda je bila prepričana, da se zavezniki izkrcavajo na obali Pas de Calais, medtem ko so se v resnici izkrcali 300 km

ŠE NE VESTE?

od omenjenega mesta. — Ko je »Galeb« s tovarišem Titom in njegovim spremstvom plul v Indijo in Burmo, je bilo na radarskem ekranu pogosto moč videti približevanje velikih tankerjev in ladij, ki so prevažale tovor iz Evrope v Azijo in narobe. Nekega večera pa se je pojavila na ekranu velika svetla lisa nedoločene oblike, ki se je naglo bližala. Mornarje je zaskrbelo, kaj bi utegnilo biti, kasneje pa so bili presenečeni, ker je bil to oblak tropskega dežja, ki je kmalu nato dodobra zmočil ves brod.

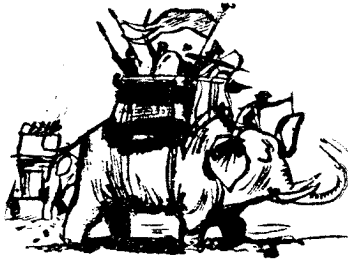
DA JE SLOVITI POLJSKI REVOLUCIONARNI GENERAL JOSIP BEM na koncu svojega življenja postal turški paša? Josip Bem, rojen leta 1795 v Tarnovu v Galiciji, je končal francosko topničarsko šolo in se kot francoski oficir udeležil Napoleonovega pohoda na Rusijo leta 1812. Kasneje, leta 1815, ko je ruski car Aleksander ustanovil vazalno poljsko vojsko, je postal Bem njen oficir. Ker je bil velik svobodnjak, so ga pogosto tirali pred sodišča, dokler ga končno niso pregnali v neko odročno vas, kjer je živel pod strogim nadzorstvom. Po izbruhu poljske vstaje leta 1830 se je pridružil upornikom in je bil zaradi izredne hrabrosti in obsežnega artilerijskega znanja povišan v generala. Odlikoval se je pri obrambi Varšave, potem ko je vstaja propadla pa se je s svojimi vojniki umaknil na Prusko. Od leta 1833 do 1848 je potoval po Evropi, potem ko je začelo vsepovsod vreti, pa se je napotil na Dunaj, kjer se je pridružil revolucionarjem. Udeležil se je uličnih borb proti cesarski vojski. Ko je vstaja na Dunaju propadla, se je Bem pojavil v Transilvaniji decembra istega leta kot komandant madžarskih revolucionarnih čet, katerim se je pridružil tudi mnogo dunajskih in poljskih emigrantov. Ko je napredoval skozi Silvanijo in se je njegova vojska povečala s Saksonci, Jugoslavlani in Romuni, je Bem z nekaj neustrašnimi manevri in z osebnimi junaškim zgledom popolnoma porazil avstrijske in ruske intervencionistične čete. Ko pa so Rusi poslali nadenj velike kosaške sile, se je Bem nekaj mesecev trdovratno upiral, po propadu madžarske revolucije pa se umaknil v Turčijo, kjer je sprejel muslimansko vero in položaj paše, da bi se lahko še naprej boril proti carski Rusiji. Evropske sile so protestirale in Bem je bil prestavljen v Alep, kjer se je proslavljal kot zaščitnik kristjanov in borec proti krvavim zločinom, ki so jih počenjali mohamedanci. Leta 1850 ga je naposled pobrala mrčija.

DA RAZNE MORNARJE LAHKO PREPOZNAPO MO OBLEKI? Podmorničarji n. pr. na vožnji nosijo kratke usnjene škornje, da se jim hlače ne bi zatikale v naprave, razmeščene v zelo tesnem prostoru, pa tudi zato, da si ne bi poškodovali ličnih golenic; nekateri tudi mornarji nosijo zelo široki dolnji del hlač, in sicer zato, da jih lahko ovijejo krog nog, kadar čistijo ladjo. Naši mornarji nosijo

le ozke hlače, da se lahko neovirano gibajo v tesnih ladijskih prostorih. Tudi razni okrasni mornariške uniforme imajo svojo praktično veljavo, saj n. pr. mornarji ne nosijo bele vrvice na prsih, zvezane v osmico, le zaradi lepšega, ampak tudi zato, da nanjo privežejo mornarski nož, ki tiči pod bluzo.

DA JE V ZAČETKU 20. STOLETJA topništvo začelo zasedati »ognjene položaje« za grebenom oziroma zakonom? S tem pa se je pokazala potreba za organizacijo opazovanja artilerijskega delovanja in so uvedli opazovalnice na grebenih. To je bil hkrati nastanek tako imenovanega posrednega streljanja. Najprej so uporabljali preproste kotomere, kmalu zatem pa še optične merilne naprave, ki so še dandanašnji v rabi. Poljske havbice pa so se pojavile potem, ko so si začeli strelci kopati zaklone in le to orožje jim je moglo do živega, ker ima njegova krogla strmo krivuljo. V prvi polovici XIX. stoletja so v Prusiji odprli prvo šolo za topniško streljanje. Istočasno pa so se pojavile tudi tovarne za izdelavo topov, v carski Rusiji zavodi »Obuhovskega« in »Putilovskega«, v Avstro-Ogrski znani zavodi »Škoda«, v Franciji »Schneider« in v Veliki Britaniji »Withworth« in »Vickers«. Z razvojem artilerije se je spremenila tudi njena organizacija in formacija. Najprej so bile topniške brigade s šest in dvanajst topniškimi četami, zatem pa brigade z nekaj grupami. Vsaka grupa je imela po tri artilerijske čete. Te brigade so kasneje preimenovali v topniške polke, artilerijske čete pa v baterije. Konec 19. stoletja so ponovno formirali artilerijske brigade, izmed katerih je vsaka štela po dva artilerijska polka, polk pa šest baterij.

DA SO AZIJSKI NARODI in plemena Severne Afrike uporabljali za borbo tudi slone, ki so bili izvežbani posebej za boj. Na hrbtih so bojni sloni nosili lesene stolpe, iz katerih je nekaj vojakov s kopji in puščicami ščitilo živali. Slone so razporedili v prvih borbenih črtah, da so se ob spopadu prebijali skozi sovražne vrste in da je za njimi prodrala pehota in razbijala sovražno razvrstitev. Sloni pa niso bili povsem zanesljivi, ker se je zgodilo, da so

ranjene in od vikov in krikov sovražnika preplašene živali obrnile sovražniku hrbet in povzročile zmedo v lastnih vrstah. V bitki pri Zami, leta 202 pred našim štetjem, so n. pr. slabo izurjeni in zaradi sončnega mrka splašeni sloni povzročili preplah v lastnih vrstah in odločili bitko v prid Rimljanov.

NAD TABORIŠČEM Visco, v severni Italiji, je ležalo sivo, težko nebo. Bil je soparen poletni dan. Za žico tam zunaj je ležalo morje zlate pšenice. V težkem zraku se ni zganila, veter je negibno ležal v ravnini. Pred lesenimi barakami so ležale ženske, stare, mlade in klepetale. Nekje iz dolge vrste barak se je slišal glasen prepir. Na stražarskih stolpih krog taborišča so stali vojaki, mitraljezi in žarometi so topo strmeli proti barakam.

Otroci smo se igrali v prahu pred barakami. Bil sem lačen in igre sem se kmalu naveličal. Zapustil sem gnečo otrok in odšel proti naši baraki. Pred njo je sedela mama in šivala bratu edine hlače. Brat je ležal v baraki pod odejo.

»Mama, lačen sem,« sem jo prijel za krilo.

Mama se je zdrznila, me pogledala in se opravičujoče nasmehnila.

»Počakaj, do večera je še daleč, jaz pa imam kruha le za enkrat v usta.«

Tega nisem mogel razumeti s svojo otroško pametjo. Če sem lačen, zakaj mi ne da mama kruha? Jaz vendar moram jesti!

»Mama, lačen sem!« Pripravljaj sem se na jok.

Mama ni odgovorila, le solze sem opazil v njenih očeh. Zazrla se je tja proti severovzhodu, kjer je bilo nebo jasno in so se videli obrisi hribov. V očeh ji je plaho zagorelo upanje.

Vzdihnil sem in odšel proti taborišču. Mislil sem le na kruh, ki ga ima mama nekje skritega, tisto tanko rezino kruha, ki smo jo dobili za ves dan. In tam v baraki leži brat, ki najbrž tudi misli na tisti kruh.

Iz premišljevanja me je zbudil glasen vrišč otrok. Vsi so tekli proti kuhinji. Stekel sem za njimi, najhitreje, kot sem mogel, kajti vedel sem, da stoji pred kuhinjo debel vojak z nekaj hlebkci kruha, ki ga bom morda dobil.

Zasopel in poten sem pritekel do skupine, ki se je prerivala okrog debelega vojaka. V kosmati roki je držal kruh, lepo zapečen kruh.

V meni je vse razbijalo. Oči so strmele le v tisti hlebkček, ki ga je vojak držal visoko v zraku. Moram, moram ga dobiti, da ne bom lačen. Zagnal sem se v skupino, se prerival, kričal, hodili so mi po nogah, me suvali, jaz pa nisem čutil ničesar, pred očmi sem videl le kruh... Ne vem, kako sem se prerinil v prvo vrsto. Videl sem drobne ročice, ki so molele proti kruhu in vojaku, ki se je smejal in tolkel po teh rokah. V drugi roki pa je držal kruh.

Zasopel, obrcan in umazan sem stegoval roke proti njemu, morda ga bom dobil jaz...

Vojak je spet udaril in udarec mi je močno padel po roki. Tedaj se je v meni vse prelomilo. Od bolečine, še bolj pa od razočaranja in občutka, da kruha ne bom dobil in bom lačen, me je stisnilo. Devetletni Miha me je surovo odrinil. Padel sem na tla in zajokal. Nisem jokal, kot jočejo otroci, vsi razvajeni, ker ne dobijo igrarč, jokal sem, ker sem že v petem letu občutil, kaj je kruh in lakota, ker sem občutil grenko razočaranje.

Vojak me je opazil. Stopil je k meni. Otroci so utihnili. Nastala je globoka tišina. Zdelo se mi je, da se je zelo sivo nebo približevalo v pričakovanju. Skozi solze sem se zazrl v vojaka in spreletelo me je: Morda...

S krepko roko me je pobral, mi stisnil v roke hlebec kruha in hitro odšel v kuhinjo. Krepko sem stisnil hlebec k sebi in stekel proti naši baraki.

Pritekel sem k mami.

»Mama, kruh!«

Pogledala me je z dolgim pogledom in zajokala, sam ne vem zakaj.

Bil sem ves umazan, na nogi mi je tekla kri, v roki, rdeči od udarca, sem držal hlebec kruha. Oči pa so se smejale, le po licu so drsele še velike, svetle solze in padale na kruh.

Partizanska bolnišnica pod Velikim vrhom

Dne 1. maja je bila za Žičani na Kolovcu spominska slovesnost, ki jo je priredila ZB v Radomljah, na kateri se je zbralo nad 2000 ljudi iz bližnje in daljne okolice. Slovesnosti se je udeležilo tudi več bivših borcev NOV, ki so se bojevali v teh krajih, med njimi tovariš Tomo Brejc, zvezni ljudski poslanec, ki je za Žičami odkril spominski kamen, posvečen padlim iz bolnišnice »Triglav«. — Ob tej priložnosti priobčujemo sestavek »Partizanska bolnišnica pod Velikim vrhom«, ki ga je napisal France Podstudenšek-Rok.

OBJEKT »Triglav« v Kolovcu je zgradil Jože Pirš-Luka meseca februarja leta 1944 z gradbeno ekipo, ki so jo sestavljali: Srečko Urenjak, Ivan Urenjak starejši in Ivan mlajši, Jože Žebovec-Lipko, Vinko Žebovec, pri njih pa je bil še mladi Poldek Podbevšek. Omenjeni tovariši so bili pozneje osebje v tej bolnišnici.

Upravnik je bil Jože Pirš-Luka, ki je tiste čase opravljal tudi zdravniška dela; le občasno je prišel na kontrolo dr. Mitja Kac, ki je bil prav tako partizan. Meseca marca je bilo na »javko« za to bolnišnico poslanih mnogo ranjencev. Takrat je dr. Kac ostal v bolnišnici več dni. Skupaj z Luko sta dva dni pregledovala ranjene borce in je dr. Mitja dobil vtis, da gre za izredno težaven položaj in da se pojavlja gas-flegmona, ki pa je dejansko ni bilo. Dr. Kac je trdil, da za nekatere ranjene borce ni več rešitve, Luka pa je bil nasprotnega mnenja, da zaenkrat še ni nevar-

nosti. Pregovarjanje med njima je trajalo dva dni. Med tem časom sta poslala po obveščevalki Mari Beštovi v Kamnik sporočilo, naj jima nemudoma pošljejo na »javko« injekcije proti gas-flegmoni, ki jih je ta res kmalu poslala. Dr. Kac je v tem času mnogo razmišljal in delal. Bil je zelo utrujen in razrvan ter je rekel Luki, naj bi ga vsaj za malo časa pustili na miru, da bo lahko napisal poročilo za štab IV. cone. Luka ga ni več nadlegoval in je še drugim naročil, naj ga ne motijo. Kar zasljišjo dva strela iz pištole pri izhodu na zunanjih vratih. Hitro planejo tja in uzrejo obupanega dr. Kaca, ki je umiral. Hitro so mu pomagali. Zanesli so ga pred bolnišnico, vendar je bil že mrtev. Luka tudi v tistem tako kritičnem trenutku ni izgubil prisotnosti duha. Napisal je pismo štabu IV. cone, sanitetnemu oddelku, in ga po kurirju odpremil. Luka je nato sam zdravil ranjenec in jim dajal injekcije. Po dveh dnevih pa je prihitel sem-

kaj še zdravnik dr. Lojze Pirc iz štaba cone. Čeprav sta s kurirjem napravila dolgo pot, je zdravnik takoj pregledal ranjene borce v tej podzemeljski bolnišnici, da bi se prepričal, če se jih je res lotila flegmona. Kmalu je ugotovil, da flegmone sploh ni ter da se ranjenci sorazmerno dobro zdravijo, čeprav je bil podzemni objekt prenapolnjen. Naslednji dan je v Kolovec prispel še dr. Žiga Červinka. Tudi ta je s Pircem soglašal in je bil zadovoljen, ker je bil objekt skrit in dobro zamaskiran. Nikjer ni bilo opaziti nobene steze do objektov, pa tudi disciplina je bila vzorna.

Podnevi se bolniki in ranjenci niso smeli dosti gibati, da jih ne bi kdo opazil. Zavedati se je bilo treba, da je tu 54 ranjencev, ki se ne morejo bojevati in jih je treba varovati in jim pomagati.

Tako je domalega potekalo življenje in delo v bolnišnici v Kolovcu tja do 6. maja 1944. Tega dne pa so Nemci in raztrganci že navsezgodaj v Kolovcu in Rovah lovili delavce in kmete in jih zapirali pri Jazbecu in Vrhaču. Med zaprtimi je bil tudi Kofinarjev Janez, ki je kasneje povedal, da so se Nemci pogovarjali, češ da je v tem grabnu »banditenlazaret«. Vsem so Nemci

Desant je propadel

(Iz spominskega muzeja »25. maj 1944« v Drvaru)

obkoljevali hribovje od vseh strani. Tovariš, ki je imel z bolnišnico obveščevalno zvezo, Luki ni mogel več sporočiti, kaj se dogaja.

Okrog 13. ure so Nemci skočili od vseh strani. Osebe bolnišnice in ranjenci niso vedeli, kaj se okrog njih godi. Prvi je opazil Nemce Poldek, Mirkota Podbevška sin, ki je šel po vodo v graben in so ga Nemci ter raztrganci hoteli živega prijeti. Ker se jim to ni posrečilo in je Poldek začel bežati, so začeli za njim streljati, nato pa so se spustili proti manjšemu bunkerju, kjer so bili člani osebja in je bilo skladišče hrane. Poldek je prišel na kakih 80 m do glavnega bolniškega objekta, odkoder so se Nemci pomikali proti bolnišnici. Prihajali pa so tudi od drugod. Iz glavnega objekta so začeli ranjenci in drugi bežati. Tisti, ki so imeli orožje, so se branili, resnejšega odpora pa niso mogli nuditi, ker so bili krog in krog obkoljeni. Kakor je pripovedoval Luka, se jih je rešilo 14, prav toliko pa so jih Nemci v bolnišnici postrelili. Nametali so nanje slame, jih polili s petrolejem in bencinom ter zažgali. Ostale so ujeli in odpekljali v begunjsko jetnišnico, kjer so jih nekaj ustrelili.

France Podstudenšek-Rok

V okviru slovesnih proslav na čast rojstnega dneva tovariša Tita in Dneva mladosti je podpredsednik Zveznega izvršnega sveta in predsednik CO ZB NOV Jugoslavije tovariš Aleksander Ranković odprl spominski muzej »25. maj 1944« in ga predal v varstvo ljudskemu odboru občine Drvar. Ta posebni zgodovinski spomenik je uredil Centralni odbor ZB v spomin na slavne in dramatične borbe pred trinaajstimi leti, ko so nemški padalci iz zraka napadli Drvar, da bi uničili Vrhovni štab NOV in POJ in ujeli Vrhovnega komandanta tovariša Tita.

DOBILI smo nov muzej, še en zgodovinski spomenik, ki podobno kot spominska muzeja »Prvega zasedanja AVNOJ« v Bihaću in »Drugega zasedanja AVNOJ« v Jajcu ponazarja pomembno obdobje ljudske revolucije. Muzej »25. maj 1944« v Drvaru bo ohranil za zgodovino in bodoče rodove dogodke iz značnega zračnega desanta nemških padalcev v dneh 25. in 26. maja, ki nedvomno sodijo med najbolj dramatične v vsej naši narodnoosvobodilni borbi.

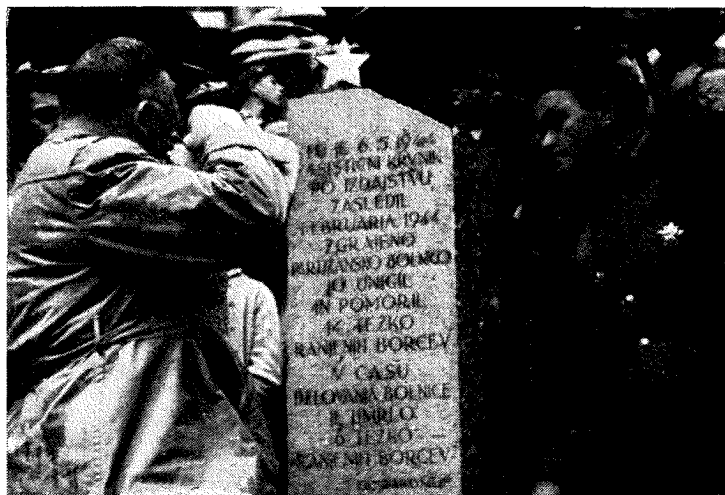
Spominski muzej v Drvaru obsega dve zgradbi, v katerih so pred 13 leti, tik pred desantom, bivali člani Vrhovnega štaba. Tu je delovala tudi Višja partijska šola CK KPJ. Ti dve stavbi s Titovo pečino, v kateri je rekonstruirana baraka, ki je v njej bival tovariš

Tito, tvorita celoto, vsi objekti skupaj pa so muzej »25. maja 1944«. V muzeju so zbrane fotografije, reprodukcije ukazov, naredb, pisanih odlokov in razne druge listine, ki se nanašajo na dogodke pred in med napadom nemških padalcev ter drugih okupatorskih enot na Drvar in Vrhovni štab NOV in POJ, kakor tudi dokumenti, ki so nastali po tem napadu. V muzeju so razstavljeni tudi predmeti, ki ponazarjajo osebnost tovariša Tita, Kardelja in Rankovića.

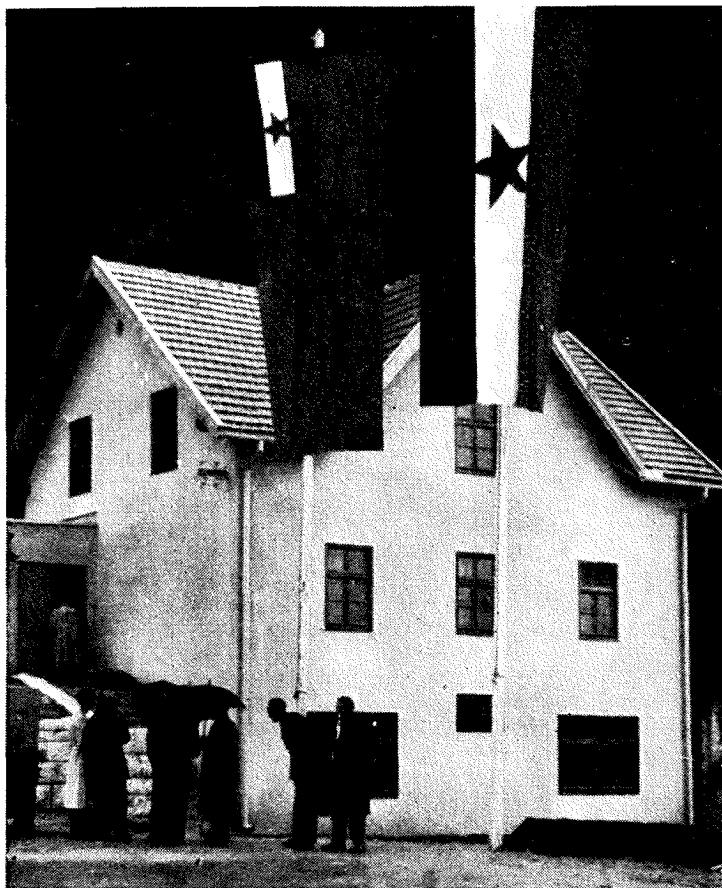
Obisk v muzeju »25. maj 1944« pomeni pravzaprav naddrobno spoznavanje z našo sodobno zgodovino, s slavnimi in krvavimi bitkami na drvarskih ulicah in njihovih dohodih konec maja pred 13 leti, soočenje z junaštvom skupin in herojskih likov posameznikov, borcev NOV in golorokih prebivalcev tega majhnega mesta Bosenske Krajine, ki so z veliko ljubeznijo, ne da bi jim bilo žal lastnih življenj, branili in ubranili svojega Vrhovnega komandanta pred nenadnim in zahrbtnim sovražnikovim napadom.

Vse to je moč videti v muzeju. Ta veličastna drama živi na fotografijah, ki so jih razstavili, na panojih in oživlja v nas vse tiste strašne ure na drvarskih ulicah, ko je šlo za biti ali ne biti.

... Navsezgodaj zjutraj 25. maja 1944 so se nad Drvarom pojavile jate zloglasnih nemških »Štuk«, ki so začele sejati smrt med nič hudega slutečim prebivalstvom. Malo mesto je bilo hipoma v ruševinah in plamenih. Ko pa so »Štuke« končale svoje krvavo pirovanje, so na Drvarsko do-

S spominske svečanosti v gozdu za Žičami: zvezni ljudski poslanec Tomo Brejc (na levi) odkriva spominski kamen, na desni pa je Jože Pirš-Luka, organizator partizanske bolnišnice »Triglav«

Ena izmed zgradb spominskega muzeja »25. maj 1944« v Drvaru. V tej zgradbi je bil od maja do avgusta 1942 V. krajiški partizanski odred, kasneje pa je imela tu prostore Višja partijska šola pri CK KPJ (foto D. Popović)

lino kot kobilice začeli padati oboroženi nemški padalci, ki so jih v rojih začela spuščati velikanska nemška transportna letala in številna jadralna letala ...

Tedaj se je začela huda in pretresljiva borba, ki bo za zmerom ostala z zlatimi črkami zapisana na straneh zgodovine naše narodnoosvobodilne vojne. V najusodnejših trenutkih, ko je smrt prežala iz zraka, izza vsakega grma, zidov in jarkov, ni bilo branitelja, ki bi v spopadu z do zob oboroženimi Nemci mislil na se. Misli starih in mlačih borcev so bile namenjene Titu. Maloštevilne partizanske enote, ki so bile v bližini, slušatelji Oficirske šole v Drvaru in Spretni bataljon Vrhovnega štaba, so se borili z Nemci iz oči v oči, prsa ob prsa, na življenje in smrt. V najbolj kritičnih trenutkih so prihiteli na pomoč še borci šeste liške divizije, ki so zapustili bojišče na drugi strani in v nezadržnem naletu planili nad nasprotnika v Drvarski kotlini.

Nemški padalci so se znašli pred zgradbo Okrožnega komiteja SKOJ za Drvar in okolico. V kratkem jim je uspelo to stavbo tako obkrožiti, da ni bilo niti najmanjše možnosti, da bi se iz nje kdorkoli lahko rešil. V njej je bilo šest članov Okrožnega komiteja SKOJ. Začela se je neenako-

Osební predmeti maršala Tita v vitrini v muzeju v Drvaru (foto D. Popović)

pravna, krvava borba šestorice mladih komunistov, ki so bili oboroženi le z revolverji in nekaj krogli, proti daleč številnejšemu nasprotniku.

Padalci so obsipali zgradbo z bombami, mladinci pa so te bombe metali nazaj. Pod oknom je bilo že mnogo trupel, toda Nemci so dobivali nenehne okrepitve. Odpor šestorice mladih komunistov iz domala razrušene zgradbe ni mogel dolgo trajati. Prerešeni z mitraljeznimi rafali in razkosani od bomb so ležali mrtvi drug zraven drugega, združeni celo v smrti, mladi komunisti-borci.

To je bila ena izmed številnih borb, ki so tiste dni divjale za svobodo Drvaru in za življenje prebivalcev in članov Vrhovnega štaba. In kljub nepregledni množici Nemcev, ki so v tropih skakali z neba in se spuščali in borbo proti mnogo slabše oboroženim partizanom in prebivalcem Drvaru, je bil sovražnik kmalu strt in obvladan. Vrhovni štab je ostal neprizadet in je še naprej zmagovito vodil narodno-osvobodilno borbo.

Zaman so nemške radijske postaje tega dne na ves glas razglašale novice o uničenju Vrhovnega poveljstva in štaba partizanske vojske Jugoslavije. Odevec in brezsmiselno je bilo prepričevanje slušateljev nemških radijskih postaj, da je Tito uničen in z njim likvidirana naša narodnoosvobodilna borba. To so bile le ničeve besede utehe za poraz, ki so ga Nemci doživeli v akciji, katero je nemška vrhovna komanda dolgo skrbno pripravljala in si mnogo od nje obetala...

*

To so v kratkem oživljeni prostori muzeja »25. maj 1944« — to je kratek sprehod skozi veliko šolo narodnoosvobodilne borbe, tisto šolo, iz katere bodo bodoči rodovi lahko na veliko zajemali in se zgledovali po herojskih dejanjih požrtvovalnosti, nesebičnosti in domoljubnosti generacije, ki je doživljala ljudsko revolucijo.

Dobrivoje Popović

S svečanosti v Drvaru (od leve proti desni): Aleksander Ranković, Dragi Milenković, Velimir Stojnić in Djuro Pucar-Stari odhajajo k Titovi pečini (foto D. Popović)

Titova pečina pri Drvaru (foto D. Popović)

Od 16. julija do 4. novembra 1942: velika italijanska ofenziva

Petnajst let je poteklo, odkar je Robotti začel tako imenovano veliko italijansko ofenzivo na osvobojeno ozemlje Slovenije. Zato je prav, da tudi tej obletnici, ki pomeni italijanski poraz in krepitev partizanskih sil, posvetimo nekaj besed.

ČEPRAV je imel komandant italijanske okupacijske vojske v Sloveniji (tako imenovani Ljubljanski pokrajini), general Robotti, od vsega začetka na razpolago ves XI. armadni korpus z najmanj tremi divizijami operativne vojske, je uvidel že jeseni 1941, da s temi silami ne bo mogel uničiti NOB v Sloveniji. Zato je prosil in prosil za pomoč, a je od svojih nadrejenih dobival stalno odgovore, da je pošiljanje kakršnih koli novih enot v Slovenijo popolnoma izključeno. Ker je general pravilno predvideval, da bo NOB v Ljubljanski pokrajini na pomlad 1942 prerasla v pravo ljudsko vstajo, je bil spričo stalnih udarcev prvih slovenskih partizanskih enot prisiljen poseči po precej defenzivni zimski taktiki. Toda posledice te taktike so bile na pomlad 1942 take, da je težko verjetno, če je kdaj koli v zgodovini doletela še katerega okupacijskega generala taka sramota kot prav generala Robottija. Ljudska vstaja pomladi 1942 je namreč rodila veliko osvobojeno ozemlje, ki je za malo časa segalo prav v bližino same Ljubljane. Tako bi se prav lahko primerilo, da bi na sam štab Robottijevega štaba v tedanji ljubljanski kazini, padale krogle iz mitraljezov Šercerjevega bataljona, ki je prodril do Mokarja in mostu čez Iščico.

Šele tedaj se je zganila italijanska vrhovna komanda in dala že obupajočemu generalu (ohranjena so vsa njegova pisma) na pomoč toliko novih sil, da bi mogle uničiti vse kaj drugega, ne pa samo NOV. Ko je Robotti videl, kako ta nova velika sila prihaja v Slovenijo, je postal naenkrat bolj junaški in ob neki priliki je zapisal približno tako: »Sedaj bo enkrat za vselej uničen ta nevarni komunistični tur, ki se

je vsesal na telo prelepe italijanske Slovenije.« Vse sile, ki jih je imel poslej general na razpolago, so bile res velike: 71.189 mož in oficirjev, ne všteti seveda vso zaledno vojsko in stalne krajevne postojanke, policijo in karabinerje. S to veliko silo je začel general 16. julija 1942, kot sam pravi, lep pohod preko gozdov in polja italijanske Slovenije. Generalova zamisel je bila, razdeliti Ljubljansko pokrajino na sektorje, zatem vsak sektor najprej temeljito obkoliti in ga nato še temeljiteje (minuziosamente) prehajkati. Začetni udarec je veljal krajem v bližini Južne železnice, te, za Italijane tako važne prometne žile. Oglejmo si na kratko glavne faze te velike ofenzive:

1. faza: Začetek 16. julija, napad na sektor Krim—Gora in popolna obkolitev Mokarca.

2. faza: Začetek 19. julija, napad na Mokrc in proti cesti Nova vas, Runarsko, Sodražica, Zapotok.

3. faza: Začetek 24. julija, čiščenje ozemlja zahodno in južno od Kočevske.

3.A faza: Začetek 7. avgusta, napad na Kočevski Rog.

4. in 5. faza: Začetek 19. avgusta, čiščenje ozemlja med kočevsko dolino, dolino Gornje Krke in italijansko-nemško mejo.

6. faza: Začetek 9. septembra, čiščenje ozemlja med cesto Velika Loka—Moravče, dolino Mirne in Krke v novomeški kotlini.

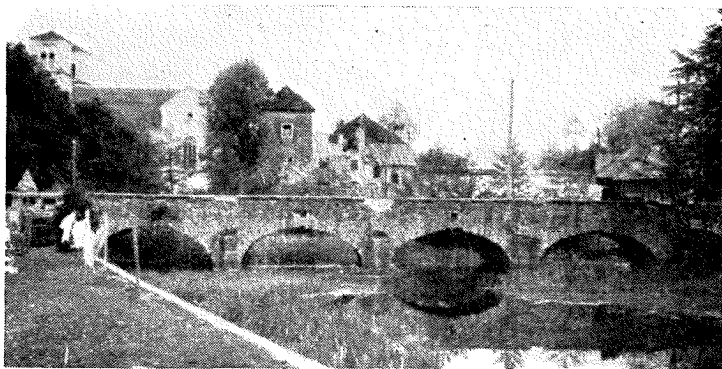
7. faza: Začetek 22. septembra. Ponovno čiščenje Kočevskega Roga in sektorja Črmošnjice—Tanča gora.

8. faza: Začetek 27. septembra. »Obkoljevanje in uničevanje partizanov južno od Semiča.«

9. faza: Začetek 1. oktobra. Operacije na obeh straneh Kolpe in vzdolž železniške proge Fužine—Delnice—Vrbovsko—Ogulin—Karlovac—Zdenčina.

10. faza: Začetek 20. oktobra. Napad na Gorjance.

Kot smo videli, je bila Ljubljanska pokrajina temeljito prehajkana. Res je, da smo izgubili osvobojeno ozemlje, ali kot pravi nekje zelo duhovito Kardelj, da smo bili »osvobojeni osvobojenega ozemlja« in res je, da je NOV zlasti v začetnih fazah utrpela nekaj izgub, vendar Italijanom se ni posrečilo uničiti glavnega: NOV, OF in borbene volje slovenskega naroda. To je general Robotti na koncu te velike ofenzive tudi sam dobro vedel. Ko mu je goriški nadškof Margotti čestital k uspehom ofenzive, je general na pismo, kot je bila njegova navada, dosti po nekrščansko pripisal: »Sedaj mi je potrebno vse kaj drugega kot božji blagoslovi!«

Ribnica na Dolenjskem, fotografirana neposredno po osvoboditvi

Kako sem doživljal roško ofenzivo

ČETA komandirja Jošta in političnega komisarja Sava iz Zahodnodolenjskega odreda je čuvala poti, ki so vodile na osvobodeno ozemlje. Četno taborišče je bilo nekaj sto metrov nad Laščami pri Dvoru, na severnem pobočju Bukovega vrha. Vznemirjali smo Italijane v Žužemberku, dokler niso od onod pobegnili in patrolirali proti Soteski. Kadar pa je bilo potrebno, smo odhajali tudi na pomoč drugim četam, najpogostejše proti Kočevju k Mali gori, včasih pa tudi proti Ribnici.

Konec julija 1942 nas je vznemirila novica, da Italijani pripravljajo večjo ofenzivo. Naglo pa nas je pomirila komandirjeva izjava, češ če bo vroče, se bomo potegnili v gozdove, kjer nam ničesar ne morejo. Nekega dne je nato patrolja prinesla vest, ki je potrdila naše domneve. Čelo italijanske motorizirane kolone, katere konca ni bilo videti, je že prodrlo do gradu Soteska. Naša zaseda na Vinkovem vrhu, v kateri je bilo pet borcev z enim puškomitraljezom, še ni utegnila odpreti ognja na glavno kolono, ki se je pomikala od gradu Soteska proti Dvoru, ko jim je bila za hrbtom že druga kolona Italijanov, ki se je približala čez Preloge in Plešivico.

Popoldan četa ni stopila v borbo. Zaseda z Vinkovega vrha se je pozno zvečer prek svobodnega Žužemberka vrnila v četo. Ponoči nam je komanda bataljona poslala v pomoč okrog 100 do 150 borcev, in počutili smo se zelo močne.

Pred zoro smo se zlagoma v strelcih približevali vasi Jama. Obkolili smo jo s kočevske strani in čakali znaka za napad. Toda Italijani niso spali. Pričakali so nas na položajih, ki so jih ponoči dobro utrdili. Odprli so na nas močen ogenj iz vsega orožja. Zlasti njihovi mitraljezi, postavljeni na strehe, so nam zadajali skrb. V vasi so začeli ropotati tudi tanki. Italijani so pripravljali protinapad. Hitro nam je postalo jasno, da je na Dvoru in v Jami mnogo več vojske,

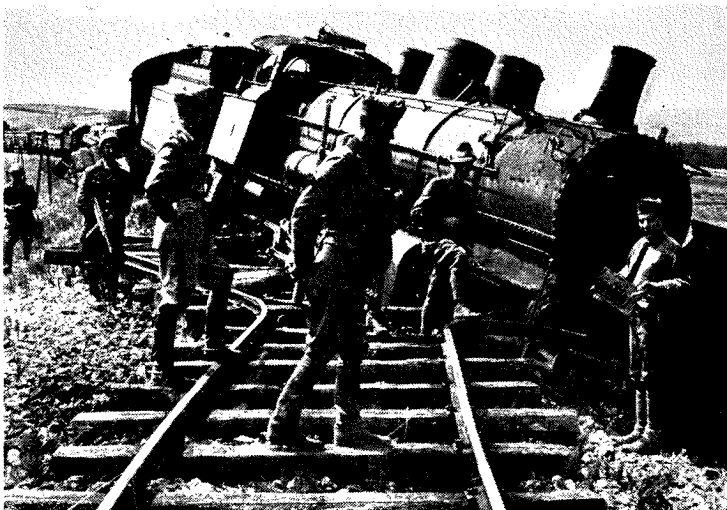
kot smo pričakovali. Zato smo se morali iz ravnine umakniti v podnožje hriba Primoža, kar pod ognjem mitraljezov s streh, minometov in topov, ni bilo nič kaj prijetno.

Nismo še dobro zasedli novih položajev, ko so bili Italijani že za nami. Toda sedaj jih je ogenj našega orožja prikoval na zemljo. Nekajkrat so napadli, vendar brez uspeha, čeprav so bili najmanj petkrat močnejši z vojniki in v oborožitvi. Dopoldan smo se zaradi njihovega topništva, ki je gosto zasipalo naše položaje z granatami, morali umakniti kakih dvesto metrov više. Tam smo ostali do poldneva. Tedaj pa smo zvedeli, da so Italijani že prišli do Sv. Petra in celo v vasi, ki so nam bile za hrbtom. Položaj se je tako zamotal, da smo morali misliti na umik. Skupina okrog 15 borcev s komandirjem Joštom je nato obšla vasi Gradec, Lipje in Klopje ter okrog treh popoldan prispela na Bukov vrh, v bližino stalnega četnega taborišča. Italijanov ni bilo blizu. V nahrbtnikih, ki so jih tovariši sinoči pustili v taborišču, ker so pričakovali, da se bodo kmalu vrnili, smo našli nekaj prepečenca, iz že črvicega mesa prejšnji dan zaklane krave

pa smo si v porcijah skuhalo juho.

Ta dan se je šele začel pravi ples. Pred večer se nam je nato priključil še drugi del čete s političnim komisarjem Savom, tako da nas je bilo skupaj spet okrog 40—50. Nato smo krenili prek reke Krke in brez težav prispeli v hribe nad Trebnjem. Na področju med Trebnjem, Zagradcem in Dolenjskimi Toplicami smo se zadržali kakih pet ali šest dni. Tako smo se ognili prvemu delu roške ofenzive oziroma obroču, ki je stiskal Rog. Skrbelo nas je, kateri predel bo na vrsti za Rogom, oziroma, kam se bodo obrnili Italijani. Tik pred nočjo smo se premaknili. Okrog ene ure ponoči smo prekoračili Krko in prispeli na Staro goro nad Stavčovo vasjo. Kako smo se kruto prevarali! Ko smo se ozrli nazaj v dolino reke Krke, se je pod nami po cesti od Dvora proti Žužemberku vila svetleča se kača italijanskih kamionov in tankov. Nikjer ni bilo videti konca kolone. Na drugi strani, na cesti od Smuke čez Hinje, je bila ista slika. Sprevideli smo, da Italijani obklopujejo Suho krajino, se pravi področje, v katerega smo se to noč umaknili.

Ko se je zazorilo, je bil obroč okrog nas sklenjen. Toda Italijani so mirovali. Utrjevali so svoje odhodne položaje. Na-

Partizanska sabotaža na železniški progi na Dolenjskem leta 1942

POJASNILO K »NEZNANEMU ZLOČINU«

K NEDOKUMENTIRANI fotografiji, ki smo jo objavili pod naslovom »Neznani zločin« v 4. številki naše revije na strani 154, je uredništvo prejelo dopis Nade Božič-Alenke iz Kranja, Zlato polje št. 20, ki je bila za časa NOB komisar čete 2. bataljona »Ivana Gradnika«. V dopisu nam tovarišica Božičeva sporoča:

»V 4. številki Borca je bila objavljena fotografija s skupino obešencev. Kakor mi je znano, se je podoben primer dogodil zadnje dni oktobra leta 1943 v Vipavi na Primorskem. Ko se je Gradnikova brigada oktobra 1943 vrnila z Dolenjskega na Primorsko, sta naša 2. in 3. bataljon 3 dni taborila pri dveh požganih hišah nad Senožecami pri Razdrtem. Tri dni smo prebili pod šotori v neprestanem dežju. 28. oktobra 1943 pa smo bili napadeni in smo imeli 7 mrtvih in nekaj ranjenih. Med ranjenci je bil tudi Stanko Jež, namestnik komandanta 2. bataljona. To je bilo takrat, ko sta se vračali dve nemški motorizirani diviziji iz Italije. Stab brigade in ostala dva bataljona sta bila onkraj ceste nad Razdrtim pod Nanosom. Nemci so tedaj vsepovsod divjali in so odkrili skupino partizanov iz naše brigade, ki se je skrivala v nekem italijanskem vojaškem podzemskem skladišču. Med temi je bila tudi tovarišica Živka, sestra padlega Gustla in še živečega tovariša Zmaja, upokojenega oficirja JLA, doma iz Zakojce pri Cerknem.

Ujeto skupino partizanov so Nemci obesili na drevesa v Vipavi pri cerkvi. Bilo jih je devet. Tovarišica Živka je bila med njimi. V skladišču med ujetimi je bil tudi tovariš Cene (partizansko ime), piše pa se Kovačič. Bil je intendant brigade, doma iz Idrije pri Bači na Tolminskem. Zdaj je zaposlen pri podjetju Živinopromet v Novi Gorici. Ta je ostal živ in bi vedel o tem kaj več povedati.

Da nedokumentirana fotografija z obešenci prikazuje obešene žrtve v Vipavi, sklepam po kostanjih, na katere so jih obesili, ter po cerkvenem oknu, ki ga je videti zadaj na sliki. Tudi po oblekah civilistov, ki opazujejo žalostni prizor, sklepam, da je bila fotografija posneta na Primorskem, oziroma v Vipavi.

S tovariškimi pozdravi,

Nada Božič-Alenka.«

PISMENA ZAHVALA

K NEDOKUMENTIRANI fotografiji v letošnji št. 4 naše revije smo prejeli še en dopis, ki nam ga je poslal Henrik Reiter, rezervni kapetan I. klase iz Lovrana. Naši bralci se gotovo spominjajo, za katero fotografijo gre. Za tisto namreč, ki prikazuje skupino obešencev in smo jo objavili pod naslovom »Neznani zločin«. Tovariš Reiter nam takole piše:

»Na sliki, ki prikazuje obešanje talcev, sem prepoznal svojega brata Franca Reiterja. Moj brat Franc visi ob deblu drevesa prvi od desne proti levi. Kje in kdaj je bil obešen, ne vem, saj mi je šele ta slika razjasnila, kako je končal moj brat. Hvaležen sem uredništvu Borca, da je objavilo to sliko, ker mi je tako pojasnjeno, kaj se je zgodilo z mojim bratom in kako je umrl. Doma je bil iz Kamnice pri Mariboru št. 109, kjer mu je ostala družina.«

vdala nas je skrb in tudi komandir Jošt, se je zdelo, še nikdar ni bil v takšni misli. Ta dan smo bili brez hrane. Za vsako ceno smo se morali prebiti iz obroča. Zvečer smo se premaknili. Polovica čete s komandirjem Jo-

štom je krenila proti cesti Hnjanje—Ambrus, da bi se prebila na Notranjsko, drugi del čete s političnim komisarjem Savom pa je odšel preko Sv. Petra proti Beli krajini.

V koloni po eden smo se tiho pomikali skozi noč proti

cesti. V vasi Visejec, morda pa je bil to tudi Vrh, smo vzeli dva domačina za vodnika in smo poskušali dobiti kake podatke o Italijanih. Nato smo šli naprej v noč. Vreme nam ni bilo naklonjeno; želeli smo si temne noči z dežjem. Napegnjali smo oči in pazili, da ne bi ropotali s čevlji. Naenkrat pa se je na najmanj prikladnem mestu vsulo na nas nekaj ročnih bomb in v kolono je udarila toča krogel iz mitraljezov in pušk. Oba vodnika in en borec so padli. Pred seboj smo zapazili nepretrgano vrsto kamnitih bunkerjev, za katerimi so bili šotori. Če bi nas bilo več, bi se morda prebili, tako pa smo se nagloma umaknili s svetle jase v zaščito drevov in skalovja.

Vrnili smo se na Staro goro. Ob zori smo prišli v taborišče, v katerem smo bili prejšnji dan. Tam smo se sešli z drugim delom čete, s tistim, ki se je namenil v Belo krajino, pa se je vrnil, ker je padel v zasedo neke pri Sv. Petru.

Čakali smo odločitve komandirja čete, ki nam je kmalu sporočil: »Domačini domov, ostali pa kamor veste in znate.« Razšli smo se na vse strani, največ pa nas je ostalo na krčevini neke na Stari gori nad Stavčovo vasjo, ki je bila na gosto obrasla z grmovjem. Ta krčevina seka počez greben, ki se razteza od Lašč do Trškega Boršta. Sredi te krčevine vodi steza, ki je obenem kolovoz. Tam blizu se nas je poskrilo okrog 15 do 20 borcev. Z nekim tovarišem iz Kočevja sva legla v grmovje. Okrog desete ure sva zaslišala Italijane, ki so se počasi približevali. Stiskali so obroč. Sem ter tja sva slišala rafal iz mitraljeza in strele iz pušk. To streljanje se je zdelo kot lovski pogon. Ob enajsti uri se je strelska vrsta Italijanov približala našemu skrivališču. Pričakovali smo, da nas bodo odkrili. Tedaj pa so se Italijani ustavili. Začeli so kričati ter ropotali s čeladami. Kaj neki počno? Da ne bodo zažgali grmovja? Toda potolažili smo se, ko smo zaslišali ropotanje žlic in vojaških porcij. Zbrali so se h kosilu. Bili smo že drugi dan brez hrane, vendar nihče ni pomislil na želodec.

Imeli smo drugih skrbi na pretek.

V usta sem položil jezik italijanske ročne bombe, puško pa vperil v smer, iz katere smo pričakovali Italijane. Opol-dne so Italijani vnovič začeli stiskati obroč. Še minuto, dve — in zgrabili nas bodo. Nekateri tovariši se na vsem lepem niso počutili varne na krčevini in so zdrveli nazaj, vendar so padli v žrelo drugih zased. Italijani, ki so prej jedli na jasi, so vžgali za njimi, toda zadeli niso nikogar. V strelcih niso mogli skozi grmovje, zato so se zbrali v skupine po deset vojakov in

začeli počasi napredovati. Med posameznimi skupinami je bilo kakih sedem do deset metrov razmaka.

Na desni je nekje zalajal pes. Upanje v srečno rešitev je namah splahnelo. Mar imajo pse? Če jih imajo, nas bodo zagotovo odkrili. Tedaj sem v istem hipu zagledal Italijane, ki so krenili s steze proti grmu, v katerem sem bil skrit. Prvi vojak je na vrvi vodil majhnega psa. Naj vžgem? Ne še. Gledal sem psa, gledal vojaka, ki ga je vodil in vsak del telesa je bil pripravljen, da plane v obrambo. Pes je najprej obkrožil grm, nato pa se je vo-

jak spotaknil in malodane da ni padel. Prav jasno sem mu videl v obraz. Drugi vojak, ki mu je sledil, se je zasmeljal in nato se je začela smejati vsa skupina, ki je obšla grm — in odhitela naprej...

Nato je nad gozd legla tišina. Za nami, v obroču, je padlo nekaj strelcev, ki pa so se bolj in bolj oddaljevali. Nismo mogli verjeti, da smo že izven obroča. Še kako uro ali dve smo nepremično ležali v skrivališču, nato pa sem se previdno odplazil do steze. Oprezno sem pogledal vzdolž nje. Nazaj! Z nasprotni strani je iz grma molela neka glava.

»Borec« poizveduje

Fotografija, ki nam jo je odstopil Muzej narodne osvoboditve, nedvomno prikazuje streljanje talcev. Objavljamo jo, ker ni dokumentirana. Zadaž, na hrbtni strani, je nekdo s svinčnikom napisal, da naj bi fotografija prikazovala zločin, ki so ga Nemci zagrešili nad našimi domoljubi v Žirovnikovem grabnu. Cesta s cementnim zidom, kakor tudi hiša, ki jo je videti na skrajni desni med drevjem, pa dopuščajo domneve, da fotografija prikazuje Moste pri Žirovnici tik po izvršenem nemškem zločinu. Kdor pozna to cesto, se bo morda strinjal, da vodi tik pod železniškim viaduktom nad Mostami. Pri hiši, ki jo vidimo med drevjem, napravi oster ovinek, nato pa se nadaljuje s strmino, ki se neha na polju pred Žirovnico. — Naše bralce prosimo, da nam sporoče svoja mnenja, oziroma, da nam pomagajo fotografijo dokumentirati.

Baza 20 na Rogu

Čakal sem nekaj minut in poslušal. Toda nič. Nato sem znova pogledal tjakaj. Spet je iz grma gledala glava, v kateri sem prepoznal borca iz skupine komandirja Jošta. Bili so štirje in vsi smo srečni zlezli na stezo. V kratkem se nas je nabralo osem. Oče enega izmed borcev naše čete, čigar domačija je bila v bližini, nam je zaklal ovco, ki smo jo na mah pojedli. Niti zapazili nismo, da sta juha in meso neslana. Na večer je nato komandir Jošt ukazal, naj s trojico borcev odidem na hrib nad Vrhom. Krenili smo pred zoro in ko se je sonce dvignilo, smo pri neki hiši na vrhu dobili četrt hlebca kruha, potem pa smo se umaknili nad vas. Sonce je toplo gredo in vsi štirje smo zaspali za nekim grmom. Zelo smo bili nepredvidni. Ko sem se prebudil, sem zaslišal Italijane. Le kakih pet do osem metrov od nas je stala skupina Italijanov in se poltiho razgovarjala. Tedad so zagledali tudi oni nas. Vsi štirje smo skočili, kot bi nas kdo iz topa izstrelil, in se spustili v beg. Žal sem moral na grmu pustiti bluzo, ki sem jo že naslednjo noč močno obžaloval. Drugi so pustili na grmu tudi pasove in strelivo. Nekateri celo puške. Italijani so nam bili za petami, toda niso takoj streljali. Ko pa so spoznali, da se ne mislimo predati, so vžgali

za nami, vendar niso nikogar zadeli. Nato smo še mi vžgali po njih. Italijani pa so se ustavili in so začeli streljati z minometi. Dva tovariša iz naše skupine sta bežala na svojo stran. Za njima je izginila vsaka sled.

Še pred nočjo sva s tovarišem iz Kočevja prišla nazaj na Staro goro, kjer smo se po dogovoru morali dobiti s ko-

mandirjem. Toda ni ga bilo. Popoldan sva zvedela od domačinov, da so njegovo skupino ujeli Italijani. Bržkone so jih izdali belogardisti.

Ko ne bi bilo bele garde, bi še šlo. tako pa sem zvečer debelo pogledal, ko sem v vasi Gradnec prišel v stik s bivšimi simpatizerji OF in terenci, ki so čez noč »spreobrnjeni« od gospoda iz Žužemberka postali okupatorjevi slugi. Zašel sem mednje kot med svoje, ti pa so me hoteli razorožiti in predati Italijanom. Le po sreči sem jim ušel.

Nikjer več se nisva počutila varna, zato sva krenila na Kočevsko, preko Tople Rebri proti Trnovcu. Dva dni sva zlagoma potovala. Nikjer ni bilo živega človeka, ker so se iz tamkajšnjih vasi Kočevjarji izselili. Le kdaj pa kdaj sva naletela na kakega mrtveca ali pa na gozd, ki je bil okleščen od granat in bomb. Ko sva bila tretji dan na poti, sva nekje pri Novem bregu zjutraj naletela na patruljo, zdi se mi, Grintovske partizanske čete, v kateri je bila tudi moja sosedica Nada Ovcakova, ki je kasneje padla. Takoj sva se priključila Grintavski četi.

Franc Dobovšek-Zdenko

Med roško ofenzivo

BILA je vroča, poletna nedelja — 16. avgusta 1942 in nad Suho krajino je drhtela soparica. Roška ofenziva je besnela že tretji dan.

Pred nekaj dnevi, da, v torek, sem bil na Starem bregu, na Rogu, na rednem poročanju Centralnemu komiteju in Izvršnemu odboru. Pri kosilu je Luka (Franc Leskošek), razlagal, da je ofenziva tako rekoč že mimo in da se bodo sedaj Italijani bržčas vrgli na Gorski kotar. V glavnem smo mu verjeli. »Zdaj smo že dobri, fantje,« je grmel s svojim basom, »vsaj za nekaj časa smo lahko brez skrbi.«

To je bilo v torek. V petek zjutraj sem v Hinjah: slonim na pokopališkem zidu in z dalj-

nogledom opazujem italijanske kolone, ki vro iz krške doline in na Smuki zavijajo proti Topli rebri, na Rog. Če se srečam z italijanskim oficirjem z oči v oči, ko tam na cesti, na Smuki, prav tako uperja daljnogled proti Suhi krajini, se mi zdi, da bi ga prav lahko zgrabil za vrat in ga potegnil semkaj na hinjski hrib. Pa se prav nič ne menijo za suho-krajinsko stran in še koraka ne naredijo s ceste v to smer.

Da, da, Glavno poveljstvo in njegova obveščevalna služba sta se uštela. Premike italijanskih enot z notranjskega na roško področje, zlasti po dolini Kolpe in na Kočevskem, so si razlagali kot priprave za ofenzivo v Gorskem kotarju.

In tako so zdaj vsi prebivalci Roga, tega širnega glavnega mesta našega osvobojenega ozemlja, v pasti.

Zdaj, to nedeljsko popoldne, sem v Višnjah. Zegnanje ali kaj imajo tu; ponudili so mi štruklje in suhokrajinsko vino. Bolj kislo je, toda v teh časih je tudi takšna kislica prava redkost. Pa vem prav dobro, da mi niso ponudili od srca. Odkar je predvčerajšnjim začelo grmeto na Rogu, so postali ljudje takoj hladnejši, če že ne odkrito sovražni. Še terenci so vidno izmukajo. Izgleda, da gre naša idila osvobojenega ozemlja h koncu.

Sicer pa smo začeli doumevati to stvar že pred enim mesecem, ko se je začelo na Notranjskem in Kočevskem. Precej dni sicer res nismo vedeli, kaj se godi onstran kočevske proge, ko je sem v Suho krajino prihajal odmev kanonade z Mokrcia in Krima, pa od Velike in Travne gore. Tudi to bo minilo, smo mislili, kot so minile vse večje ali manjše hajke doslej. Stvari so postajale vznemirljivejše, ko so pričeli prihajati k nam partizani posamič ali v manjših skupinah, sestradani, raztrgani in zbegani. Še bolj smo se zresnili, ko so se začeli pojavljati komandanti in komisariji III. notranjske grupe odredov. Iz njihovih dramatičnih doživetij, o katerih so nam na dolgo in široko pripovedovali, smo si ustvarili sliko ofenzive. Res, nič prida se nam ni obetalo!

Pred mrakom je nenadoma prišel v Ambrus Aleš Bebler-Primož, namestnik komandanta Glavnega poveljstva. Bil je zelo utrujen. Odpeljal sem ga v našo okrožno sobo, kjer je tudi prenočil. Nekje v začetku julija, ko smo izbrali Ambrus za sedež stiško-suhokrajinskega okrožja, smo si uredili to sobo. V Zagradcu smo staknili žimnice in tako imamo kar dve pristojni ležišči.

Primož je pred desetimi dnevi zbral vse notranjske partizane, ki so se prebili iz obroča na Rog ali v Suho krajino, in z njimi — bilo jih je za slab partizanski bataljon — odrinil iz Žvirč čez Malo goro in kočevsko železnico nazaj na Notranjsko. Glavno poveljstvo mu je naložilo, naj ugotovi na licu

mesta, kako je pravzaprav izgledala ofenziva, kakšne so posledice in kako je zdaj tam s partizanskimi enotami.

Prešaril je tako rekoč celo Notranjsko in Kočevsko od Mokrcia do Snežnika in tja do Čabranke, pa ni naletel niti na enega partizana. Bržčas so se izmuznili v Gorski Kotar ali pa preko stare meje na Primorsko? Bataljon, ki ga je vodil s seboj, se je z vsakim dnem vse bolj manjšal: nekatere je vzela noč, drugi so odhajali domov, da se pozdravijo z domačini, pa se niso več vrnili. Ali so se javili Italijanom, ali so jih pobili, kdo bi vedel? Hranili so se s tem, kar so našli na njivah ali v gozdu, zakaj v vaseh se skoraj niso smeli pokazati, če si niso hoteli nakopati belih ali Italijanov na vrat. Ni vasi ali naselja, ki bi mu ofenziva prizanesla: požigali so, streljali, gnali v internacijo, novačili k belim; zdaj pa splošen preplah in strah; lastne sence se ljudje bojijo.

Pred nekaj dnevi, tik pred roško ofenzivo, sem prejel strogo zaupno okrožnico poverjenišтва za notranjo upravo, s podpisom poverjenika Petra Kalana (Boris Kidrič), kjer je bilo govora o okupatorski ofenzivi (ki že divja na Notranjskem), o nevščedenosti in težavah, ki nas čakajo in o ukrepih, ki jih je treba predvideti. Podčrtano pa je bilo tole naročilo: med ofenzivo ostanite s celotnim političnim aktivom na svojem terenu, le začasno se umaknite od cest in glavnih polj prodirajočim sovražnim kolonom in se vrnite takoj na svoja mesta, čim se glavna vihra poleže.

Primož je sedaj na svojo odgovornost to navodilo razveljavil, zakaj ostati z aktivisti med ofenzivo na terenu, še posebej v »beli« Suhi krajini, bi pomenilo namerno položiti glavo na tla. V Ambrusu smo ostali še dva dni. Vsem aktivistom v Suhi krajini sem sporočil, naj se nemudoma z vso prtljago zbero na okrožju. Primož je ta dneva spet zbiral partizane, zdaj tiste, ki so se prebili z Roga. Za komandanta je postavil Gašperja in mu naročil, naj neutrudno in vsiljivo, kot podrepna muha, vzne-

mirja hrbet italijanskim enotam na Rogu; kjer le more, naj odpira obroč našim, ko mu je vroče na enem mestu, naj se izmuzne drugam. Nekaj partizanov si je pridržal za svojo štabno patroljo.

V torek zvečer (18. avgusta) smo zapustili Ambrus. To noč se prevržemo preko Krke na sever, zakaj danes popoldne so se Italijani iz Krke in Zagradca že pojavili na Lazah, Kužljevcu, Kamen vrhu in zasedli greben nad Krko na suhokrajinski strani. Ofenziva bo v kratkem, če že ne jutri, začela »česati« tudi Suho krajino. Zatorej, urno pot pod noge!

Kje gremo čez Krko? Najbolj računamo na most pod Šmihelom; le-ta je po zadnjih podatkih še prost. Med potjo zremo, da so Italijani popoldne odšli iz Žužemberka proti Dvoru. Zijamo od začudenja in si na tistem mislimo, da bi nas možakar, ki nam to pripoveduje, najbrž rad spravil na limanice. Poskusimo, saj nas dosti ne stane! Neposredno pred Žužemberkom se ustavimo. Primož pošlje patroljo, ostali poležemo po travi in zremo v zvezde, ki nam mežikajo. Kmalu se fantje veselo vrnejo: res je, Žužemberk je čist.

Zdaj ždi tih in spokojen nad Krko in slapovi se pritaženo pogovarjajo v polnočni tišini. Hitimo sklonjeni preko lesenega mosta — ali res ni Italijanov? — v mlinu zvoní in kliče mlinarja — če zdaj užgejo z mitraljezom? — v klanec sopihamo, med hišami, skozi vrtove in spet v hrib, levo od dveh belih zvonikov.

Dobro je, res jih ni več. Zakaj so odšli? Po vseh pravilih vojne znanosti bi morali držati to važno bočno točko, dokler se glavnina zaganja po Rogu. Kaj bi si grenili s tem uganjanjem ta sproščeni in sladki trenutek. Zdaj smo že pod Zalissem med vinogradi in mimogrede ščipljemo jagode šmarnice, ki so drobne, kisle.

Nekje nad Dobravo se ustavimo in poležemo po rosní travi. Črički godejo venomer in ob tej muziki se bo tako prijetno zaspalo.

Ob zori se je Rog spet spremenil v grgrajoč vulkan...

Radko Polič

Ob žici okupirane Ljubljane

Okrajni odbor Zveze borcev NOV Ljubljana je v spomin na herojsko Ljubljano v letih okupacije pripravil partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane«. To novo obliko obujanja in poživljanja borbenih tradicij slovenske metropole namerava Okrajni odbor ZB NOV Ljubljana prihodnja leta ne le obdržati, temveč tudi spopolniti.

Letošnji načrt razpisa pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« vključuje pravico do udeležbe, sestavo ekip, ki tekmujejo, tekmovalno progo in razpis nagrad za najboljše ekipe. Tako imajo po tem razpisu pravico nastopa vse osnovne družbene organizacije, srednje, strokovne in visoke šole s področja FLRJ ter okrajne ekipe LM in ekipe enot JLA. Tekmovanje je ekipnega značaja, ločeno za moške in ženske ekipe, pri čemer razpis razlikuje tekmovalce po spolu in starosti.

Ekipo v vsaki kategoriji sestavlja po pet tekmovalcev, ki morajo prispeti na cilj istočasno.

Proga za moške ekipe je dolga 35 km z višinsko razliko 137 m, proga za ženske pa 8 km in brez višinske razlike.

Zmagovalna ekipa v vsaki kategoriji si pridobi naslov »Zmagovalec partizanskega pohoda Ob žici okupirane Ljubljane« in prejme pokal v trajno last. Člani prvoplasirane ekipe v vsaki kategoriji prejmejo zlato, drugoplasirane srebrne in tretjeplasirane ekipe bronaste plakete. Osnovne organizacije treh prvoplasiranih ekip v vseh kategorijah prejmejo še denarne nagrade, in sicer: prvoplasirane ekipe 50.000 din, drugoplasirane ekipe 30.000 din, in tretjeplasirane ekipe 20.000 din. Razen tega prejmejo vsi člani treh prvoplasiranih ekip v vseh kategorijah še praktična darila. Za ekipo, ki bo na poti pokazala največ požrtovalnosti, tovarištva in medsebojne pomoči, pa je pripravljena še častna nagrada »Kip ilegalca«, za člane te ekipe pa zlati plakete.

Proga poteka po Tolstojevi ulici z odcepa s Titove ceste po poljski stezi mimo Centralne mlekarne do železniške proge Ljubljana-Kamnik, približno 50 m ob progi proti Kamniku, nato čez progo po Strojovi ulici na Vodovodno cesto ter po tej cesti v smeri Kleč, nato po poljski poti na levo na Djakovičevo ulico, po Djakovičevi ulici do železniške kroge Ljubljana-Jesenice, desno ob progi v smeri proti Jesenicam do prehoda čez progo v Stegnah, čez Stegne in prek Celovške ceste na poljsko pot približno 30 m više od prehoda na Celovško cesto. Po omenjeni poljski poti do Dravelske ulice, po tej ulici na Vodnikovo cesto, po Vodnikovi cesti v smeri proti mestu, nato po Levnikovi ulici, ki preide v ozko poljsko pot naravnost do osamljenih hiše na Ledarski cesti, po tej cesti na Podutiško cesto, po isti v smeri proti Kosezam do hišne številke 51, nato desno čez travnik do Drage, ob hišni številki 59 po kolovozu desno do prehoda čez Glinščico, pred tem prehodom ka-

kih 100 m čez travnik levo do poti, ki vodi ob robu gozda. Po poti ob robu gozda do njenega izhoda na Cesto proti Brdu, nato po cesti v smeri proti Brdu do mostu, čez most po travniku pod hribčkom (smer proti opekarni), čez cesto, ki vodi v Podutik, in med hišami do TISKARNE »PODMORNICA«. Ob desni strani tiskarne po stezi čez hrib s prehodom čez poljsko pot, ki vodi na Vrhovce, dalje po stezi levo ob jami, kjer izkopavajo ilovico, po hribu navzdol skozi opekarno in železna dvorišna vrata opekarnе čez cesto na Vrhovce, čez most, prek katerega je položen industrijski tir, nato kakih 139 m čez travnik do ceste na Bokalce.

Kip »Ilegalca«

čez cesto naravnost po poti mimo hiše in dveh gospodarskih poslopij do železniške odjavnice »Št. 7 Vič« čez progo Ljubljana-Trst ob levi strani čuvajnice po stezi do Tržaške ceste. Po Tržaški cesti v smeri Ljubljane do bivše mitnice, ob mitnici na desno po poti približno 250 m, nato levo čez travnik skozi osamljen gozdiček do Malega grabna. Ob Malem Grabnu v smeri Ljubljane vse do Opekarske ceste, na katero se pride z zavojem v levo in nato v desno ob hiši Opekarska cesta št. 54, nato čez most približno 100 m po cesti na Rakovo jelšo, nato levo po poti, posuti z ugaski mimo hiše št. 11 čez pontonski most na Ljubljanici in travnik do odcepa Jurčkove poti z Izanske ceste. Po Jurčkovi poti in Jesihovem štradamu čez železniško progo Ljubljana-Kočevje-Karlovac na Dolenjsko cesto in po tej do trgovine »Preskrba«, nato v hrib strmo navkreber mimo hiše Rudnik št. 93, na desno mimo hiše Rudnik št. 100 po stezi, posuti z drobnim peskom, ki preide kmalu v ozko stezico, mimo zadnje hiše v Bregu, kjer se stezica cepi v levo in desno. Po desni stezi na novozgrajeno cesto (gozdni kolo-

voz), ki vodi k Sv. Urhu in na Hrušico. Po kolovozu čez Golovec na Litjsko cesto (mimo hiše Spodnja Hrušica št. 27, kjer je spominska plošča Prošekovim, ki so padli v NOB), nato po Litjski cesti do kolovoza, ki zavije pri jami v levo, po omenjenem kolovozu na cesto in med hišami mimo SPOMENIKA PADLIM V NOB v Hrušici, nato desno čez most do roba z živo mejo ograjenega prostora umobolnice, ob robu kakih 80 m desno, nato levo čez travnik prek Zaloške ceste med hišnimi številkami 28 in 4 naravnost čez železniško progo Ljubljana-Zidani most. Ob železniški progi kakih 100 metrov v smeri Zidani most, nato levo ob letališču z majhnim zavojem okrog jame na robu letališča naravnost po poljski stezi dvakrat čez cesti, ki sta vzporedni z Zaloško in Smartinsko cesto, do Hrastja, kjer pri napisni tabli »Hrastje« proga zavije po Smartinski cesti v smeri Ljubljane. Proga poteka dalje po Smartinski cesti do hišne št. 143, nakar zavije po Kodrovi ulici do konca, nato ob robu Zal čez cesto v Tomačevo do Gramozne jame. Od GRAMOZNE JAME poteka proga po poljski poti kakih 600 m do jame, ob kateri zavije v levo vse do vojaškega skladišča, kjer vnovič zavije v levo do križišča in nato desno prek Titove cesti v cilj.

Letošnjega pohoda 23. junija se je udeležilo 60 moških in 14 ženskih ekip, skupaj 370 tekmovalcev. Najslabše so bili zastopani člani telesnovzgojnega društva »Partizan«, čeprav so imeli tokrat priložnost pomeriti se z drugimi organizacijami v eni izmed disciplin izvenarmadne vzgoje. Moštvo LM iz Maribora je kot najbolj požrtovalno prejelo kip »Ilegalca«. Rezultati pohoda so naslednji:

CLANI: 1. Odred (C. Pavčič, Svetina, Tratnik, Klančar, Majcen) 2:56,55, 2. VP Ljubljana 2:57 3:08,51, 3. LM Ljubljana 3:10,56, 4. Fužinar 3:15,25, 5. Sola DSNZ LRS 3:27,53, 6. Cinkarna Celje 3:28,07, MLADINCI: 1. LMS gradbene šole (Les, Zemljan, Miklič, Krapič, Bajar) 3:32,58, 2. VP Sentvid II. 2:43 3:36,10, 3. VP Ljubljana II. 2:67 3:39,50, 4. VP Ljubljana I. 2:67 3:44,31, 5. Partizan Brezovica 3:55,30, 6. SK Enotnost 3:56,18, CLANI ZB: 1. Okrajni komite LMS Ljubljana (Polšak, Repič, Turk, Horvat, Kavčič) 4:25,02, 2. ZB Domžale 4:47,07, 3. ZB Vrhnika 4:59,08, 4. ZB Zgoranja Šiška 5:11,00, MEŠANE EKIPE: 1. ZAK Ljubljana (Spacapan, Pohar, Kogovšek, Lesizza, Pristavec) 3:11,09, 2. Sindikalna podružnica gasilcev Ljubljana 4:34,48, 3. Lovska družina Litja 5:17,55, STAREJŠI CLANI: 1. Jesenice (Benedičič, Praček, Zupancič, Pogačnik, Knific) 3:55,53, Cinkarna Celje 3:59,23, 3. Zveza rezervnih oficirjev Maribor, CLANICE: 1. Fužinar (Savinc B., Savinc M. in Š., Hecel, Komar) 5:56,55, 2. US Usnjar Kamnik 1:02,20, 3. Cinkarna Celje 1:05,47, 4. SD »Bine Grajzer« Polje-Vevče 1:08,37, 5. SD »Vida Pregarc« Moste 1:08,45, PD Ljubljana 1:08,55, MLADINKE: 1. SK Enotnost (Glavan, Percič, Kristan, Grntal, Prah) 1:04,00, 2. LMS VII. gimnazije Ljubljana 1:09,53, CLANICE ZB: 1. ZB Sentvid I. (Mrhar, Kovič, Snedec, Marjion, Vrhovec) 1:13,30, 2. ZB Sentvid II. 1:30,05.

žična ograda in ital. bunkerji, ————— štafetna sleza,

Nove knjige

Med knjižnimi novostmi se je zadnje čase pojavila tudi zelo zanimiva knjiga Franja Tudjmana »**Rat protiv rata**« (Vojna proti vojni) na več kot devetdesetih avtorskih polah. To je nedvomno edinstveno delo o partizanskem vojskovanju od prvih zametkov v starem veku do naših dni. Knjigo je avtor razdelil na deset poglavij, četrto pa je posveče-

no naši narodnoosvobodilni vojni. Medtem ko v prvih poglavjih Tudjman obravnava nastanek in pomen partizanskega vojskovanja, stare in nove teorije o njem, primere »guerille« v Švici in vsej Evropi proti Napoleonu, francoske gverile proti Prusom ter najnovejše primere gverile proti kolonialistom v obeh Amerikah, Aziji in Afriki, je

peto poglavje posvetil osvobodilnim gibanjem in partizanstvu pri evropskih, azijskih in afriških narodih v minuli vojni in po njej, šesto pa partizanstvu, kakor je obdelano v književnosti. Nadalje knjiga obravnava partizanstvo glede na mednarodno pravo, strategijo in taktiko partizanskega vojskovanja ter partizansko vojskovanje v obdobju nuklearne oborožitve. Na koncu knjige je še bibliografija šest sto del z vsega sveta, ki jih je uporabil pisec za sestavo knjige »Vojna proti vojni«. Tudjmanovo delo je skrbno, vzorno sestavljeno in bogato ilustrirano in bo vsekakor po njej segel vsak, ki se zanima za gverilo, partizanstvo, njegov nastanek in razvoj.

*

Jovan Marjanović je svoji knjigi »**Narodnoosvobodilna vojna — ljudska revolucija v Jugoslaviji**« dal dva naslova, da bi tako poudaril vsebino ene in iste borbe, ki pa je hkrati imela dvojno vsebino. Narodnoosvobodilna borba v Jugoslaviji je bila pravzaprav ena izmed izvirnih oblik ljudske revolucije, in narobe. Zato tudi ni napak, da pri nas pogosto uporabljamo oba izraza. Da pa je Marjanović »pofilozofiral« ob teh izrazih za en in isti pojem, je vzrok v tem, da je upošteval tujega bralca, ki je pogosto le slabo seznanjen z najosnovnejšimi principi naše osvobodilne vojne. Ker je bila ta knjiga pisana večidel za tuje bralce, je njen koncept že v začetku prilagojen temu namenu in se spušča v nadrobnosti, ki jih domača javnost večinoma že pozna. Vendar s tem ni rečeno, da naj knjiga ne bi prišla tudi v roke domačega bralca, saj je to pravzaprav prvo delo, ki podrobno navaja vse zgodovinsko pomembne dogodke iz NOB narodov Jugoslavije v primerjavi z dogodki, ki so odločili zmago protifašistične koalicije. Zato bo Marjanovićevo delo vsekakor občutno popolnilo vrzel, ki jo v zadevni literaturi občutijo zlasti šole, Ljudske univerze in naše množične organizacije.

Zadkin: Človek raztrganih prsi (spomenik padlim v Rotterdamu; iz knjige: »Vojna proti vojni«)

KRATKE NOVICE

● **JADOVNA** — Nad kraško jamo Jadovna na Velebitu, 25 km od Gospića, so odkrili spominsko ploščo žrtvam ustaškega terorja. V minuli vojni so v tej jami ustaši pobili 15.000 Srbov in Židov iz raznih krajev naše domovine. Pobudo za postavitve spominske plošče je dalo društvo naprednih žensk iz Grubišnega polja pri Gospiću.

● **KRIVI VIR** — Na Dan vstaje srbskega naroda so v Krivem Viru, okraj Zaječar, tamkajšnji invalidi odkrili svojevrsten spomenik, namreč spominski vodnjak, posvečen padlim borcem iz prve in minule vojne. Invalidska organizacija, Socialistična zveza in posamezniki so zbrali okrog 50.000 din. s prostovoljnimi delom pa so prepeljali potrebno gradivo na voze do vasi.

● **DUNQUERQUE** — V Dunquerqueu, kjer so Angleži doživeli prvi večji poraz v minuli vojni (na umiku s francoskega kopnega so jih Nemci z bombardiranjem iz zraka potisnili v morje), pripravljajo postavitev veličastnega spomenika angleškemu vojakom, ki so padli v borbah blizu tega mesta.

● **HELSINKI** — Konec maja je od tod odpotoval v New York sekretar Zdrženja vojaških vojnih invalidov Finske, Esko Kosunen, da bi nastopil dolžnost šefa službe za rehabilitacijo pri OZN.

● **KOBARID** — Tu so dne 25. maja slovesno proslavili svoj občinski praznik. V okviru proslav so na ta dan odprli razstavo ročnih del šolske mladine, prosvetno društvo »Simon Gregorčič« je uprizorilo v Zadrnušnem domu igro, Razen osrednje proslave z zborovanjem na trgu pa je bil tudi zbor živinorejcev pred novo sirarno, ki je bila s tem izročena v obratovanje. Proslave so se pravzaprav začele že teden dni prej s kulturnim tednom, baletnim in telodadnim nastopom »Partizana« in drugimi kulturnimi ter športnimi prireditvami.

● **BEograd** — Poleg mnogih vidnih javnih in političnih delavcev sta si konec maja ogledala razstavo slik pokojnega Moše Pijada v Beogradu tudi predsednik Tito in njegova soproga Jovanka Broz. Med ogledovanjem slik se je predsednik Tito razgovarjal s tovariškom Lepo Pijade, ki je ugledna gostuma pripovedovala o umetniških stvaritvah svojega pokojnega moža.

Spomenik 60 padlim pri Gornjem Gradu

● **BRUSELJ** — Na francosko-belgijski meji bodo v kratkem postavili spomenik osmim pripadnikom Gibanja odpora, ki so jih ubili nacisti. Postavitev spomenika sta pripravila francosko in belgijsko združenje bivših borcev.

● **PARIZ** — Konec maja je Svetovna federacija bivših borcev poklonila televizijski aparat Domu oddiha za najtežje vojaške invalide v Cannesu. V tem Domu letujejo invalidi najtežjih kategorij, katerih razvedrilo se bo s poklonjenim TV aparatom znamke »Phillips«, znatno izboljšalo. Aparat je invalidom podaril Van Lanshot, generalni sekretar podjetja »Phillips«, ki je hkrati generalni blagajnik SFBB.

● **PARIZ** — Sloviti francoski pisatelj Vercors, čigar »Oči in svetlobo« ter »Tišina morja« smo dobili tudi v slovenskem prevodu, je za sodelovanje v francoskem odporiškem gibanju prejel visoko odlikovanje Legije časti. Zdaj pa je poslal predsedniku francoske republike pismo, ki v njem sporoča, da se po vseh »torturah in samomorih« v Alžiru čuti dolžnega vrniti odlikovanje, s katerim se je ponašal.

● **LJUBLJANA** — Meseca avgusta bo predvidoma

odpotovala na Kočevsko terenska ekipa Muzeja narodne osvoboditve, da bi topografsko obdelala tamošnje znamenite kraje, objekte in spomenike iz NOB. V ta namen bo ekipa zajela področje Kočevske in Roga od Kolpe prek Dolenjskih Toplic do Ribnice. Ekipa bo štela 10 do 16 članov, vodil pa jih bo Stane Semič-Daki.

● **ŠMARJE PRI JELŠAH** — V nedeljo, 19. maja letos so v skupno grobišče na Vinskem vrhu slovesno prenesli posmrtno ostanke v borbi z Nemci v vasi Rakovec padlega oficirja NOV Staneta Jenčiča. Hkrati so se zbrali ob grobnici tudi svoji drugi tu pokopanih borcev. Pri prekopu so sodelovali pripadniki odreda predvojaške vzgoje, pevski zbor šmarske gimnazije in recitatorji-dijaki.

● **MOSKVA** — V Sovjetski zvezi, v Moskvi deluje Komite vojnih veteranov, ki združuje štiri sekcije: sekcijo frontovcev (pripadnikov redne armade), sekcijo partizanov (pripadnikov neregularnih enot, ki so se borili v sovražnem zaledju), sekcijo vojnih ujetnikov in sekcijo invalidov. Po pisanju revije »Oganjok« bo ta komite letos priredil ekurzijo po SZ za francoske vojne veterane. Razen tega bodo v mesto Artek na Krimu

povabili otroke padlih pripadnikov odporiških gibanj Italije, Vzh. Nemčije, Francije in Luksemburga, kjer jim bodo pripravili letovanje.

● **GORNJI GRAD** — Konec maja je Zveza vojaških vojnih invalidov v Gornjem gradu odkrila spomenik padlim borcem in talcem, ki so jih Nemci po zverinskem mučenju ustrelili v gozdčku pri Gornjem gradu. Tam je tudi grob, v katerem je pokopanih okrog 60 žrtev fašističnega terorja, ki ga je uredila invalidska organizacija ob pomoči šolske mladine.

● **LJUBLJANA** — Tik pred svojim letnim kongresom, ki je bil v začetku junija v Ljubljani, je Združenje vojaških vojnih invalidov objavilo nekatere zanimive podatke iz organizacije. Tako povzemamo, da ZVVI Slovenije šteje 34.863 članov, od tega 10.134 osebnih članov, ostali pa so družinski invalidi. V svetih za socialno varstvo in zdravstvo ter v raznih okrajnih komisijah sodeluje 72 invalidov, v občinskih svetih in komisijah pa 1736 invalidov. V delavskih svetih in upravnih odborih podjetij je 1435 invalidov, v občinskih odborih SZDLJ 1539, v organizacijah ZB 1089, pri Rdečem križu 1526 in v Društvih prijateljev mladine 311 invalidov.

● **DOLENJSKE TOPLICE** — Konec maja so v Dolenjskih Toplicah v okviru praznovanja občinskega praznika slovesno odprli krajevno muzejsko zbirko NOB, kot sestavni del Dolenjskega muzeja v Novem mestu. Zbirko si je že na dan otvoritve ogledalo več sto ljudi.

● **LION** — V Lionu v Franciji so konec maja slovesno odkrili spomenik, posvečen Jeanu Moulinu, predsedniku in osnovelec Gibanja odpora v Franciji, ter Andréju Lassagneu, šefu štaba tajne armade južne cone. Jean Moulin je bil ujet in interniran ter je umrl v ujetništvu, André Lassagne pa je umrl zaradi posledic mučenja v nekem nacističnem taborišču.

● **ZAGREB** — Sekretariat Centralnega odbora Zveze borcev NOV v Beogradu je v začetku junija prejel pismo Zveze jugoslovanskih Kanadčanov iz Toronta (Kanada), ki so ga naši izseljenci poslali Izseljenski matici Hrvatske. Pismu je bil priložen ček za 1000 dolarjev, namenjen šolanju otrok padlih borcev v NOV. V pismu kanadski Jugoslovani ome-

njajo: »V tisku naše matične dežele smo zapazili, da Zveza borcev Jugoslavije vodi akcijo za pomoč in šolanje otrok borcev, ki so padli v narodnoosvobodilni borbi. To vprašanje smo obravnavali na aprilem zasiedanju Nacionalnega odbora Zveze jugoslovanskih Kanadčanov in odločili, da bo Zveza v fond za šolanje padlih borcev prispevala 1000 dolarjev. Prosimo, če to vsoto izročite v omenjeni namen Zvezi borcev Jugoslavije kot našo skromno pomoč.«

● **LJUBLJANA** — Pred kratkim so bili v Sloveniji predstavniki Glavnega odbora Zveze borcev Bosne in Hercegovine, ki so po okrajih proučevali možnosti za šolanje bosenskih ozir. hercegovskih otrok padlih borcev. Nato je bila v Ljubljani posebna seja, na kateri so ugotovili, da Slovenija lahko sprejme 320 otrok padlih borcev iz BiH v razne gospodarske šole oziroma na delovna mesta, ki si bodo na njih lahko pridobili kvalifikacije.

● **BEOGRAD** — Sredi junija je v našo državo prispela skupina 18 Norvežanov, antifašistov, ki so bili gostje naše Zveze borcev. V Jugoslaviji so se zadrževali 15 dni. Ogledali so si zanimivosti naše dežele in se podrobno spoznali z delom organizacije ZB. Norveški gostje so

antifašisti, ki so med mlinulo vojno pomagali našim ljudem, ki so bili internirani v nacističnih taboriščih na Norveškem.

● **PARIZ** — Skupina francoskih slikarjev in kiparjev je v začetku junija priredila razstavo svojih del v znanem salonu Cercle Volnei. Dohodke od prodanih slik, dva milijona frankov, so upodabljaljoči umetniki poklonili Svetovni federaciji bivših borcev kot pomoč francoskim umetnikom, vojaškim vojnim invalidom in otrokom padlih borcev.

● **NIŠ** — Pred Mladinskim domom v Nišu je bil nedavno odkrit doprtni kip, posvečen spominu narodnega heroja, Anete Andrejevič-Milene. Slovesnosti ob odkritju tega spomenika so se udeležili starši pok. junakinje in mnogi predstavniki javnega življenja iz okraja Niš.

● **RIM** — Tu je bila nedavno letna komemoracija v spomin na padle in pobite člane Gibanja odpora, ki so se je udeležili mnogi vidni predstavniki organizacije Gibanja odpora in bivših borcev-antifašistov.

● **PARIZ** — Pod pokroviteljstvom SFBB je bilo v Parizu prvo mednarodno športno srečanje invalidov sedmih evropskih držav. Srečanje holandskih in francoskih paraplegikov se je končalo z re-

zultatom 19:13. Invalidi so se pomerili v streljanju z lokom in strelico, v kosariki, mečevanju, metu kopja za paraplegike, teku, metu krogle in kopja ter skokih v višino in daljino. V skupnem plasmanu je ekipa Francije dosegla prvo mesto pred Zah. Nemčijo in Grčijo, medtem ko so ekipe Holandije, Anglije in Finske zasedle naslednja mesta. Nagrade na koncu tekmovalja, pokale in medalje, je invalidom podelil generalni sekretar SFBB — g. Curtiss Campagne.

● **KAIRO** — Svetovna federacija bivših borcev je v Kairo napotila Holandca M. Andrisa de Vita, da bo pomagal spopolniti tamošnji center za rehabilitacijo invalidov. M. de Vit je poleg Helge Lindberg (Finska) drugi strokovnjak za fizioterapijo, ki ga je v Egipt poslala FMAC.

● **HOTEDRŠICA** — Tu je vaška organizacija ZB kot prva v logaški občini slovesno odkrila spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja. Na slovesnosti sta med drugimi govorila predsednik ObLO tov. Petkovšek in slovenski književnik France Bevč.

● **NEAPELJ** — Generalni direktor programa Tehnične pomoči OZN, dr. H. Keenlyside, je na 16. kongresu Mednarodne trgovske zbornice v Neaplju

pohvalil Svetovno federacijo bivših borcev kot eno izmed redkih nevladnih organizacij, s katero je OZN navezala tesne stike glede tehnične pomoči nezavritim deželam, ki so že prerasli posvetovalne okvire v tem humanem sodelovanju.

● **GAREŠNICA** — V Garešnici, ki je z okoličala dala 2000 borcev NOV (695 jih je padlo, bodisi kot borci, bodisi kot žrtve fašističnega terorja), so v začetku junija slovesno odprli Spominski dom ljudskega zdravja in odkrili spomenik padlim borcem. Pri gradnji Doma zdravstvene postaje je sodelovalo več kmetov s prostovoljnim delom, s prevozom gradbenega materiala in podobno. Kmetje so prispevali tudi darove v obliki žita, katerega vrednost je znašala poldrug milijon din.

● **LJUBLJANA** — Muzej NOB v Ljubljani je pred kratkim nabavil magnetofon, ki mu bo v veliko pomoč pri zbiranju zgodovinskega gradiva, za zaslusivanje očitvecev in bivših borcev, za sestavljanje spominov udeležencev iz NOB. S to pridobitvijo bo muzej lahko otel pozabi osebne spomine znanih vodij in drugih vidnejših borcev ter partizanskih komandantov, ki se v publicistiki bolj poredkoma udeležujejo.

POIZVEDBA

Invalid Peter Plesnik, Vel. Bloke 41, p. Nova vas pri Rakeku, naprošam kakega izmed preživelih borcev 1. čete I. bataljona XIX. SNOUB »Srečka Kosovela«, ki se je udeležil borb pri Trstu in Opčinah 29. in 30. aprila 1945, da mi pošlje svoj naslov, in da mi bi kasneje lahko tudi potrdil, da sem bil tudi jaz v teh borbah. Ker je zadeva nujna, naprošam kakega izmed preživelih borcev te enote, da mi čimprej pošlje svoj naslov.

K 4. JULIJU — DNEVU BORCA IN K 22. JULIJU — DNEVU OBOROŽENE VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA: BORBENE POZDRAVE IN ČESTITKE!

GLAVNI ODBOR ZB NOV SLOVENIJE IN ZALOŽBA »BOREC«

RAZPIS NAGRADNEGA NATEČAJA

V počastitev 4. julija — Dneva borca, in 22. julija — Dneva vstaje slovenskega ljudstva, razpisujeta okrajni odbor ZB NOV Slovenije v Novem mestu in uredništvo »Dolenjskega lista«

NAGRADNI NATEČAJ ZA SLIKANICO IZ PARTIZANSKEGA ŽIVLJENJA

Slikanica naj obdela poljuben motiv iz življenja, borb in zmag katerekoli enote narodnoosvobodilne vojske, terenskih zaščitnikov in aktivistov oziroma ilegalnega dela aktivistov KPS oz. OF, zabema pa naj področje Dolenjske. Obsegati mora besedilo za najmanj 100, največ pa za 150 slikovnih enot običajne slikanice. Izбира motivov, področja, brigad, zalednega oz. ilegalnega dela je prepuščena avtorjevi zamisli, slikanica pa mora biti napisana tako, da bo prikazala vso veličino in pomen oborožene vstaje naših narodov proti okupatorjem in domačim izdajalcem. Avtor naj upošteva, da je slikanica namenjena predvsem mlademu rodu, ki spoznava narodnoosvobodilni boj iz pripovedovanja staršev, šole in okolice, v kateri živi.

Za tri najboljše slikanice, ki jih bo ocenila posebna komisija, so pripravljene nagrade: 50.000, 40.000 in 30.000 dinarjev.

Razen tega pa bo uredništvo »Dolenjskega lista« izplačalo avtorju običajni honorar in če bo potrebno, poskrbelo tudi za ilustratorje slikanic. Okrajni odbor ZB Novo mesto in »Dolenjski list« si pridržujeta pravico odkupa tudi nenagrajenih slikanic.

Rokopis slikanice v dveh izvodih je treba poslati uredništvu »Dolenjskega lista« najkasneje do 19. septembra 1957. Podrobnejše informacije lahko dobe zainteresirani v uredništvu »Dolenjskega lista«.

Trgovsko podjetje

PETROL

**LJUBLJANA
ČANKARJEVA 5/III**

Tekoči račun pri Narodni banki v Ljubljani
št. 601-T-358. Poštni predal št. 16

Telegram: PETROL LJUBLJANA

Telefoni: komercialni oddelek 21-230,
tehnični oddelek 20-840,
uvozni oddelek 21-389, računovodstvo 23-493,
direktor 20-841, bencinski servis Ljubljana,
Prešernova cesta, telefon št. 21-843

Nudimo pogonska goriva, maziva in pline ter ostale proizvode domače proizvodnje in iz uvoza. Naše blago dobite v vseh večjih gospodarskih središčih Slovenije. Obračajte se zaradi pravilnega in racionalnega mazanja vaših strojev na Petrol, Ljubljana — tehnična služba, telefon 21-230. Glede nakupa vseh vrst naftnih derivatov iz uvoza pa na naš uvozni oddelek telefon št. 21-389

VSEBINA 8.-9. ŠTEVILKE

Bivšim borcem vso skrb — a ne privilegijev	313
Likovna problematika spomenikov narodnoosvobodilnega boja (dr. Stane Mikuž)	315
Zveza borcev in I. slovenski festival telesne kulture	318
Edinstven kongres (Mitja Švab)	322
Pomembno srečanje naših muzealcev s tujimi	324
Muzeji NOB in organizacija ZB	328
Naš razgled po svetu	330
Dvojna grožnja (Janko Jeri)	332
Sovjetski borci v Sloveniji	334
Trinajst nas je odšlo na Krim (Jože Jakomin-Crni)	336
Pošta za štab (Franc Srimpf)	339
Bivši kurirji zbirajo gradivo za »Zbornik«	342
Se ne veste	345
Srečanje z gorenjskimi partizani (Bine Avsec)	346
Slovenska beseda	349
V bunkerju	351
Na straži (Božo Levec)	352
Oče in sin (Janez Švajncer)	353
V Češnjicah je njegov grob	356
Prvi upor v Gorjancih	357
Organizacija Zveze borcev: Bogastvo bogatega (N. Zužek)	359
V korak s časom	363
Ce je komisija delavna, vztrajna (B. Ajdič)	365
Grobišče padlih na Predmeji	366
Dostojna počastitev Dneva borca in Dneva vstaje	367
Brezskrbnost pod vedrim nebom	370
Kratke novice	374
Partizanska dobra volja	376

Slika na ovitku — Dore Klemenčič-Maj: Pogled na po vojni obnovljeno Solčavo, ki so jo Nemci decembra 1944. leta požgali.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Klišei, tisk in vezava: Tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

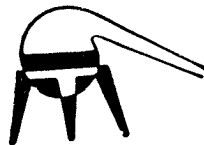
Metalurško kemična
industrija

CINKARNA CELJE

Telefoni: 20-41, 20-42, 20-81, 20-82
Brzojavni naslov: Cinkarna Celje
Železniška postaja: Celje
Industrijski tiri Cinkarne

Naši proizvodi:

žveplena kislina 60° Bé,
cinkovo belilo:
zlati pečat,
beli pečat,
zeleni pečat,
rdeči pečat,
kromov galun,
natrijev sulfid,
natrijev hidrosulfid,
surovi natrijev sulfid,
čisti cinksulfat,
natrijev silikofluorid,
barijev sulfid,
zelená galica, litopon,
ultramarin,
svinčeni minij 30 %,
svinčeni minij 32 %,
svinčena glajenka čista,
superfosfat,
modra galica, metalit

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 8-9 — Letnik IX — Avgust-september 1957

Bivšim borcem vso skrb — a ne privilegijev

Predsednik CO ZB NOV Jugoslavije, tovariš Aleksander Ranković, je imel na Kozari daljši govor, v katerem je med drugim govoril tudi o položaju bivših borcev. Zaradi pomembnosti objavljam ta del njegovega govora v celoti.

KOT MED VOJNO, tako se je tudi pozneje v prvih letih po osvoboditvi terjalo od naših borcev, da prevzamejo najbolj odgovorne dolžnosti, ne glede na njihove kvalifikacije, njihovo veselje in celo zdravstveno stanje, njihove osebne težave in probleme. Zelo pogosto so terjale potrebe, da so bili na takih dolžnostih in pri zahtevnih nalogah zanesljivi, prekaljeni in najbolj zavestni ljudje. Šlo je za ohranitev in za krepitev velikih pridobitev naše revolucije. Zdaj nam je v tem pogledu znatno lažje. Pri obnovi in socialistični graditvi je stopila v aktivno življenje in se vsakodnevno ob delu kali naša mlada generacija. To je dobro in potrebno, saj bi brez tega ne imeli garancije, da bodo pridobitve naše revolucionarne borbe ohranjene, vendar želim ob tem opozoriti, da se s tem vloga tistih, ki so v revoluciji nosili najtežja bremena, niti zdaj ni zmanjšala. Nasprotno. Vloga tistih, ki so z najaktivnejšo udeležbo v socialistični izgradnji, vloga tistih, ki so s svojo borbo omogočili in začeli to izgradnjo v naši državi, ne sme prenehati vse dotlej, dokler bodo ti ljudje v stanju, da s svojimi umskimi in fizičnimi sposobnostmi sodelujejo.

Tako gledajoč na vlogo borcev v našem socialističnem družbenem življenju nismo mogli nisakor zanemariti njihovih problemov, nasprotno. Morali smo jih vsestransko obravnavati in iskati rešitve, pa ne le za

tiste probleme, ki so nastali kot posledica vojne, ampak tudi probleme, ki jih je ustvarilo povojno življenje. Reševanje takih problemov smo morali zavarovati tudi z našo zakonodajo, s pomočjo zakonskih predpisov o invalidskem in pokojninskem zavarovanju, s predpisi o zdravstveni zaščiti in z ostalimi oblikami zaščite bivših borcev,

Za ohranitev miru...

»... Tovaři in tovarišice, v okviru sedanjih naporov za razvijanje mednarodnega sodelovanja in za ohranitev miru lahko bivši borci prispevajo pomemben delež. Mednarodno sodelovanje bivših borcev, ki se je začelo razvijati po drugi svetovni vojni, je slonelo in sloni predvsem na takšnih vprašanjih. Zato se je sodelovanje bivših borcev na svetu zdaj razmahnilo tako, kakor še nikoli. Glas bivših borcev prek njihovih narodnih in mednarodnih organizacij je čedalje močnejši, čedalje vplivnejši, kadar gre za mir in mednarodno sodelovanje, kajti bivši borci imajo največjo moralno pravico, da spregovore o teh vprašanjih svojo besedo. Zal je razdelitev sveta na bloke vplivala tudi na mednarodno sodelovanje bivših borcev, tako da še niso upostavili svoje univerzalne organizacije, tako da bivši borci iz raznih dežel, ki so v drugi svetovni vojni v protihitlerjevski koaliciji zlomili skupnega sovražnika, še zdaj nimajo skoraj nobenih stikov.

Borci narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, ki so se zmerom zavzemali in se tudi zdaj zavzemajo za razvijanje vsestranskega mednarodnega sodelovanja bivših borcev na svetu, zlasti bivših borcev iz druge svetovne vojne, zaveznikov v protihitlerjevski koaliciji, podpirajo vse pozitivne pobude, katerih namen je, da bi se bivši borci ne glede na to, kje živijo, našli na skupnih nalogah, predvsem na nalogah boja za ohranitev miru in razvijanje mednarodnega sodelovanja in da bi prek Svetovne federacije bivših borcev in drugih svojih specifičnih mednarodnih organizacij dosegli univerzalno sodelovanje.

Na svoji poti v boljše in srečnejše življenje naših narodov, na poti k upostavitvi boljšega sveta se spomnimo tistih naših tovarišev, ki so padli takoj na začetku te poti, spomnimo se njihovih družin in otrok...

(Iz poslanice Aleksandra Rankovića ob Dnevu borca)

Petindvajset jih bilo je ...

(V spomin cezanjevskim žrtvam 26. IV. 1944)

*Petindvajset jih bilo je — petindvajset
fantov naših mladih, krepkih mož.
O. to takrat bilo je, o spomini črni,
ko čez polje so dahnili vonji rož.*

*Pa so šli moške in fantje naši mladi. —
Šli na zadnjo pot med vonjem mladih polj.
Petindvajset strelav, petindvajset curkov
temnih je pordečilo prestreljeni kol —*

*Petindvajset jih bilo je — petindvajset!
Šli so smelo, šli na zadnjo, trudno pot. —
Šli, a ne odšli, saj v naših srcih sanje
spijo njih, ki polni bili mladih so lepota.*

*Petindvajset curkov, tankih, tankih curkov —
petindvajset glav se trudno je sklonilo. —
Onemel škrlanček, onemelo polje —
sonce kakor črna žalost zatono.*

njihovih družin in otrok padlih borcev. Pa ne samo to. Vedno, kadar so naš družbeni razvoj in razni procesi v okviru tega razvoja posegali v položaj borcev, je naše državno in politično vodstvo z veliko skrbjo ugotavljalo, kakšne posledice bodo izzvali ti procesi, vodeč pri tem računa, da bi oni ne poslabšali položaja borcev. Tako je bila demobilizacija borcev in oficirjev v letih po vojni spremljana s kolonizacijo in z vključevanjem teh borcev v gospodarstvo, v državno upravo in na druge družbene in politične dolžnosti. Nedavna upokojitve oficirjev je tudi bila spremljana z vrsto takih ukrepov, ki so zagotovili, da akt upokojitve ni ogrozil materialnega položaja borcev, obenem pa se je poskrbelo tudi za reaktiviranje teh ljudi na raznih področjih družbenega življenja. Z vrsto tečajev in strokovnih šol je skupnost omogočila velikemu

številu borcev strokovno usposabljanje za razne službe v prosveti in v gospodarskih organizacijah, v državni upravi in pri raznih tehničnih, administrativnih in strokovnih poslih. Istočasno bi hotel tu posebej naglasiti posebno skrb, ki jo posveča naša skupnost vojnim invalidom, da bi se ti strokovno usposobili za razne dolžnosti v gospodarstvu in administraciji. Skrb je veljala tudi zdravstveni zaščiti borcev in otrokom padlih borcev. Pri reševanju takih problemov stalno vlagamo nove napore, prepričani, da so le-ti globoko politično in družbeno upravičeni in potrebni. Vseeno pa je dandanes še vedno mogoče slišati, da obstoje problemi borcev, družin in otrok padlih borcev, ponekod pa se pojavljajo tudi zahteve za boljše reševanje teh problemov. Vlada jo tudi še mnenja posameznikov, da skupnost ne skrbi dovolj za zaščito bivših borcev in njihovih družin. Kadar take zahteve izhajajo s stališča, da bi bilo treba dati bivšim borcem in njihovim družinam neke izjemne pravice in posebne privilegije v primeru z drugimi ljudmi, tedaj so te zahteve očitno neupravičene in jih ne moremo podpirati. Medtem pa še imamo posamezne primere in probleme borcev in njihovih družin, ki jih je treba reševati, da bi popravili krivice in napake. Kadar govorimo o teh problemih, je treba upoštevati eno stvar, da se namreč reševanja problemov naših borcev ter njihovih družin nismo nikdar lotevali tako, da bi zagotavljali take privilegije bivšim borcem in njihovim družinam, ki bi jih postavljali v izjemen privilegiran položaj glede na druge državljane naše države. Če bi šli po tej poti, bi se izneverili samim sebi, kajti cilji naše borbe niso bili niti tako ozki, niti tako sebični, nasprotno, mi smo se borili za novo življenje, za nov in pravičnejši družbeni red v naši državi. Mi smo pristopali k pravicam borcev s popolnoma drugega stališča. Pri nas temeljijo pravice borcev predvsem na tem, da oni sami in njihove družine ne bi prišle v težji neenakopraven položaj glede ostalih državljanov, samo zaradi tega, ker so se borili, kar bi se moglo zgoditi, če ne bi vodili računa o posebnih problemih tistih naših ljudi in državljanov, ki so preživeli vojna leta z orožjem v roki ali pa so se na drug način in z drugimi sredstvi borili za osvoboditev države.

Likovna problematika spomenikov narodnoosvobodilnega boja

Pričujoči sestavek naj bi pokazal na nekatere likovne in estetske probleme, ki so zrastle ob spomenikih našega narodnoosvobodilnega boja. Pod besedo *spomeniki* mislimo tu na tiste likovne ustvaritve, ki so posvečene spominu padlih borcev in pa tistim dejanjem ljudskih množic, kjer se je naš boj vidno manifestiral (demonstracije i. p.). Vprašanja, ki jih bomo tu načeli, niso generalizirajočega značaja, temveč le prispevek k morebitni diskusiji o tej temi. Zavedamo pa se, da je predmet razprave zelo važen, kar bomo skušali pokazati tudi v naših pričujočih razglabljanjih.

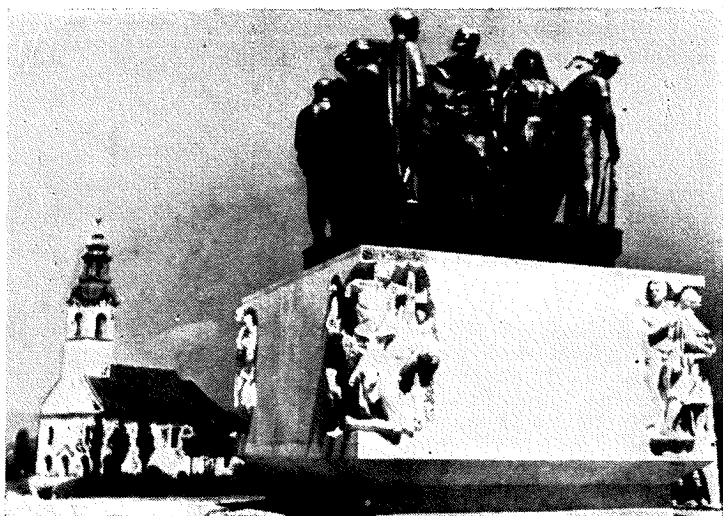
SPOMENIKI, ki so nastali in še nastajajo po osvoboditvi, so logičen in nujen odraz naše socialistične stvarnosti. Ljubzen in globoka hvaležnost do tistih, ki so dali svoja življenja za zmago revolucije, sta naravni izraz resnično humanističnega gledanja na človeka in njegove zasluge. V tem je naša stvarnost nadaljevalec najgloblje in najbolj elementarnega čustvovanja človeštva, ki se javlja prav v spoštovanju spomina do mrtvih. Od prazgodovinskih gomil preko vseh obdobij svetovne zgodovine do polpretekelega časa, je temeljila povezava med živimi in mrtvimi rodovi na najgloblje spoštovanju, ki se je likovno odrazilo v vrsti nesmrtnih del kiparske in arhitekturne umetnosti. Do polpretekelega časa — kajti potem se je, n. pr., na sodobnih pokopališčih naselilo nekaj, kar domuje na nasprotni strani spoštovanja in ker je rodilo v likovnem oziru le osladnost in neumetniško produkcijo. Naši spomeniki so otroci revolucionarnega zanaša našega naroda in morajo kot taki pomeniti najglobljo zarezo med preteklostjo in sedanjostjo. In zato tudi so — ali bi vsaj morali biti — na likovnem področju revolucionarnega značaja, to se pravi prežeti humanističnega čustvovanja in izvršeni v neoporečnih, kvalitetnih umetnostnih oblikah. Le tako bomo namreč zopet navezali prastaro vez visoke spomeniške kulture, le tako bomo prerasli pokopališko proizvodnjo, ki je v bistvu tako dete brezdušnega kapitalizma.

Važnost naših spomenikov je torej očitna tako s stališča splošne spomeniške kulture, kakor tudi z gledišča razvoja

naše likovne umetnosti. Tudi tu smo odprli novo stran v knjigi enega dela naše umetnostne zgodovine. Tako imenovana spomeniška akcija je namreč odprla nove možnosti razvoja slovenskega kiparstva in tudi arhitekture, ki je deloma povezana s plastiko, deloma pa živi samostojno življenje. Ostanimo najprej pri kiparstvu! Naše kiparstvo se je v dobi pred osvoboditvijo kaj šibko razvijalo. V 19. stoletju in v začetku 20. je dobila, n. pr., Ljubljana nekaj javnih spomenikov, potem pa je bila naša prestolnica v tem pogledu saturirana (nasičena), če odštejemo nekaj spomenikov monarhom, ki pa tako niso postavljeni po ljudski volji, temveč so bili dekretirani iz višjega foruma. Mimo teh spomenikov se je naše kiparstvo bavilo še z nekaterimi dekorativnimi arhitektonskimi aplikacijami, sicer pa je bilo po-

vsem usmerjeno v mala, privatna, kabinetna naročila. Jasno je, da se naša kiparska umetnost ni mogla razmahniti, kajti manjkale so ji prav monumentalne naloge, ki so edine možne ustvariti plodna tla za razcvet te umetnostne panoge. Sele osvoboditev je te razmere v temeljih izpremenila. Želja po spomenikih je postala občeljudska lastnina in vsepovsod so po slovenski zemlji pričele rasti plastike borcev, bork, talcev, samostojnih arhitektonskih spomenikov in podobno.

Spričo spoznavanja spomeniškega gradiva na mestih postavitve in spričo pregleda bogatega fotografskega arhiva Zveze borcev v Ljubljani, bi mogli razdeliti naše spomenike v glavnem na dve skupini. Prva je izrazito plastična in je rezultat dela kiparjev ter arhitektov (podstavki, mesto postavitve, urbanistične rešitve), druga pa je čisto arhitekturna, tu je plastika ali povsem odpadla, ali je arhitekturi podrejena, ali pa je bil dosežen nekak kompromis z eventualnim dekorativnim okrasjem. Obe skupini se nista izoblikovali slučajno, marveč kažeta na določene tendence, ki so lastne današnjemu času. Gre namreč za staro »svajo« med arhitekturo in kiparsko umetnostjo. V zgodovini umetnosti so bila

Spomenik na Sv. Urhu pri Ljubljani

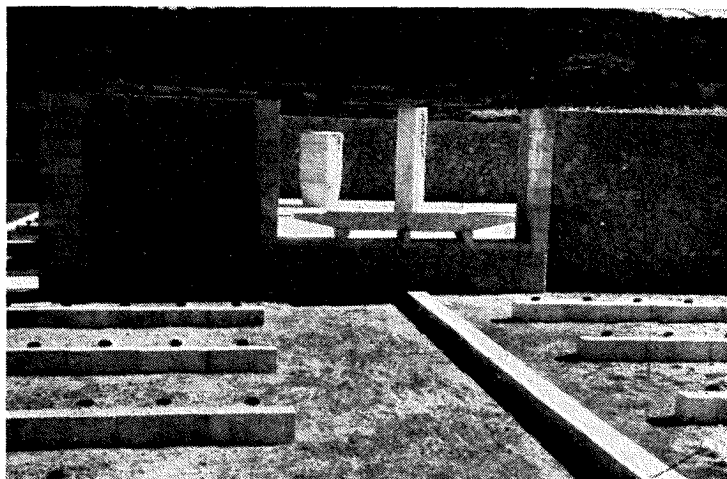
Detajl spomenika na Sv. Urhu

obdobja, ko je arhitektura prevladovala nad plastiko in si jo je povsem podredila. V starem Egiptu je bil del kiparstva povsem arhitektonskega značaja, čeprav so Egipčani poznali tudi prostostojajočo, monumentalno plastiko. V Grčiji se je razvilo kiparstvo do popolne samostojnosti, in je tudi v primerih, kjer je bilo povezano z arhitekturo (timpanoni, frizi) ohranilo svojo enakopravnost. Starokrščanska doba je dala glavno besedo stavbarski umetnosti in slikarstvu (mozaiki), do kiparstva ni našla pravega razumevanja. Podobno stanje je bilo tudi v romaniki. Šele gotika je odmerila važnejše mesto kiparstvu, čeprav ga je arhitektura držala še vedno krepko v svojih rokah. Po antiki je kiparstvo vzcvetelo v dobi renesanse, ki se je z novim individualizmom in humanizmom zopet oklenila prastare kiparske teme — človeka, ter mu v kiparski obliki odmerila važ-

no in samostojno mesto. V času baroka je kiparstvo deloma samostojno, deloma pa se z arhitekturo zliva v harmonično enoto. Klasicizem je arhitektonski, 19. stoletje pa nudi možnost razcveta obema temama. Toda v tem času so se likovne razmere tako izpremenile, da je plastična umetnost le še senca nekdanje visoke umetnosti, n. pr. renesanse. Moderna »čista arhitektura« je po svojem bistvu kiparski umetnosti nenaklonjena, kiparstvo lahko eksistira samo zase, toda v oblikah, ki so daleč od tradicije in tako imenovane »klasike«. V našem primeru gre torej za prehodno dobo, ki hoče ustvarjati plastično (s sodelovanjem arhitekta) na eni strani, na drugi pa »čisto«, arhitektonsko. Kateri skupini bomo dali prednost, ali kiparstvu ali arhitekturi, ali bomo obema priznali enakopravnost? Tu je po mojem mnenju že delček likovne problematike spomenikov narodnoosvobodilnega boja.

Problematika naših spomenikov pa ni samo domena formalnih likovnih vprašanj, temveč je tesno povezana z našo družbeno stvarnostjo. Že zgoraj smo ugotovili, da je želja uresničiti naše spomenike občeljudskega značaja, to se pravi želja našega narodnega kolektiva. Srečali smo se torej z novim faktorjem, s katerim

je absolutno treba računati, srečali smo se z družbo kot naročnikom. Marsikak »absolutni« slikar, kipar in arhitekt bo ob tej ugotovitvi pomilovalno zamahnil z roko, češ likovna umetnost stoji izven družbenih okvirov, umetnost gleda v bodočnost, naročniki so zato tukaj, da jo sprejmejo in se ji privadijo itd. Toda to stališče je nepravilno! Vse plodne dobe v zahodnoevropski umetnosti so poznale ravnotežje med umetnikom ter naročnikom in šele 19. stoletje je to važno zvezo pretrgalo ter uničilo. Umetnik je postal osamljen, zaprl se je v svoj svet umetnosti in tisti trenutek se je pričela umetnost oddaljevati od splošnega razumevanja ljudstva. Ta proces je lepo viden v razvoju likovne umetnosti 19. stoletja in je postal akuten prav v zdanjih dneh. V našem primeru pa se je kiparska umetnost zopet povezala z naročnikom, ki je hkrati tudi korektiv za določena formalna in vsebinska vprašanja. Naročniku ni in ne sme biti vseeno, če se določeni spomenik izgublja samo v virtuoznem formalizmu, prav tako pa tudi ne more biti zadovoljen z neko »abstraktno« vsebino, marveč more sprejeti le tako likovno rešitev, kjer sta oblika in vsebina združeni v harmonični celovitosti, kar naposled edino ustreza tematici naših

Detajl z grobišča na otoku Rabu

Detajl spomenika na Sv. Urhu

spomenikov. Tema spomenikov narodnoosvobodilnega boja je polna humanosti, tu gre za hvaležnost naroda do padlih borcev, tu gre za likovne rešitve, ki morajo biti polne ponosa, trdne zavesti v pravično stvar in globoke človečnosti. Formalistični poizkusi ne morejo zajeti vsebine naših spomenikov. Nadvse zanimivo je, kako se tako pojmovanje likovnih problemov naše spomeniške plastike so hkrati tudi dobe ljubezni do človeka, dobe izrednega in intenzivnega poznavanja človeškega bistva. Edino časi, ki so bili prepričani o človekovi vrednosti, so bili sposobni ustvariti velike kiparske umetnine. Kjer je opešala vera v višjo vlogo človeka, je zmanjkala v kiparstvu tudi prava vsebina. Namesto bistvene podobe človeka je kiparstvo pričelo upodabljati njegovo reprodukcijo, kar je bila usoda dobršnega dela kiparske umet-

nosti 19. stoletja. Edino globoko, humano prepričanje je torej sposobno roditi dobro in veliko plastiko, za kar so dani v socialistični stvarnosti vsi materialni in duhovni pogoji. Širina naročnika in tematika naših spomenikov naravnost kličejo k visoko kvalitetni plastični realizaciji.

Pred našimi kiparji in arhitekti stojijo torej velike naloge. Pogoji so dani, toda vse to ne more roditi velikih uspehov, če ustvarjalci sami ne bodo z vsem svojim znanjem in prepričanjem v polnosti sodelovali pri stvari. Naš čas je velik, potrebuje pa tudi velikih ljudi. Stojimo resnično pred razcvetom naše kiparske umetnosti prav v zvezi z našimi spomeniki; podpora naročnika-kolektiva je dejanska in živa, potrebna sta le še visoka zavest in znanje umetnikov, da bodo stvari realizirali.

Toda ledino smo že zaorali. V okviru obeh skupin smo danes že realizirali vrsto spomenikov, ki nam odpirajo optimistične poglede v bodočnost.

Ne dopušča nam prostor, da bi jih vse naštevati, omenili bomo le najvidnejše. Ti so: spomenik pri Urhu (delo kiparjev Z. Kalina, K. Putriha, arhitekta B. Kobeta), spomenik v Kočevju (delo kiparjev B. Pengova, S. Keržiča, M. Keržiča, L. Lavriča, arhitekta N. Bežeka), spomenik »Ilegalca« (delo kiparja Fr. Smerduja, arhitekta N. Bežeka) itd. V arhitektonski grupi pa so nastale odlične spomeniške realizacije po načrtih pokojnega Plečnika in njegove šole (n. pr. spomenik v Trnovem), spomeniška arhitektura v Starem trgu pri Ložu (arh. Glanz, kipar B. Kalin), dela arh. E. Ravnikarja in njegovih učencev (prim. Bloke itd.), pa tudi spomeniki nekaterih mlajših arhitektov (n. pr. Derkovič i. dr.).

Med raznimi ovirami, ki preprečujejo nastanek kvalitetnih spomenikov, bi omenili eno samo, ki pa ni likovnega značaja. To je tako imenovana improvizacija, ki izhaja od naročnikov, kakor

imajo sicer ti že pozitivno vlogo naše spomeniške ustvarjalnosti. Nenadni termini, ki so zvezani z gotovimi obletnicami in proslavami, vplivajo silno slabo na kiparsko kvaliteto spomenikov. Gre za nerazumevanje ustvarjalnega dela, ki je počasno in zvezano s tisočermi težavami in okolnostmi. Resnična umetnina je le redkokdaj rezultat kratkotrajnega dela, marveč potrebuje temeljitih predpriprav, študija in napornega razmišljanja. Tu bi nam morala biti zgled renesansa, doba, ki je v največji meri poznala idealno povezanost med umetnikom in naročnikom. Tudi ta je predpisovala termine, in sicer razmeroma zelo stroge. Toda kadar je šlo

za velika in važna dela, so naročniki razumeli umetnika in mu pustili dovolj časa za njegovo ustvarjalno delo. Improvizacijo naj torej zamenja načrtno naročanje spomenikov, kajti le tako bomo dobili res kvalitetne ustvaritve. Priznati pa je treba, da je v zadnjem času spomeniška komisija pri Glavnem odboru ZB NOV Slovenije v tej smeri že veliko pozitivnega opravila.

To bi bila v kratkih obrisih glavna likovna problematika spomenikov narodnoosvobodilnega boja. Vprašanja pa so obsežna in bi bilo zato razpravljanje o njih morda še ob drugih prilikah potrebno ter uspešno.

Dr. Stane Mikuž

pobudo in originalne zamisli, zlasti skrbela za to, da se v prireditve na najprirodnejši način vpletajo elementi izvenarmadne vzgoje, vse v interesu za dvig obrambne sposobnosti in patriotične zavesti mlade generacije.

Festivalske prireditve so bile ali na Titov rojstni dan, v okviru občinskih in drugih krajevnih praznikov NOB. Kajti vedno bolj postajajo razni naši prazniki ne samo spominske svečanosti in proslave dogodkov velike osvobodilne vojne našega ljudstva, nekaki prazniki bivših borcev, pač pa splošno ljudski prazniki, namenjeni tudi kulturnemu razvedrilu, veselju, športu in množičnim izletom. Organizacija Zveze borcev se tega pozitivnega razvoja lahko samo veseli, saj ni več potrebno, da bi organizirala praznovanja praznikov kot spomin na NOB sama, pač pa postaja vse bolj organizator in koordinator skupnega nastopa mnogih družbenih organizacij, društev, kulturno-prosvetnih, fizikalnih organizacij in drugih. Taka smer našega dela bo sama utrdila povezanost Zveze borcev z ostalimi družbenimi organizacijami in močno razširila njene možnosti za razvijanje tradicij narodnoosvobodilne borbe.

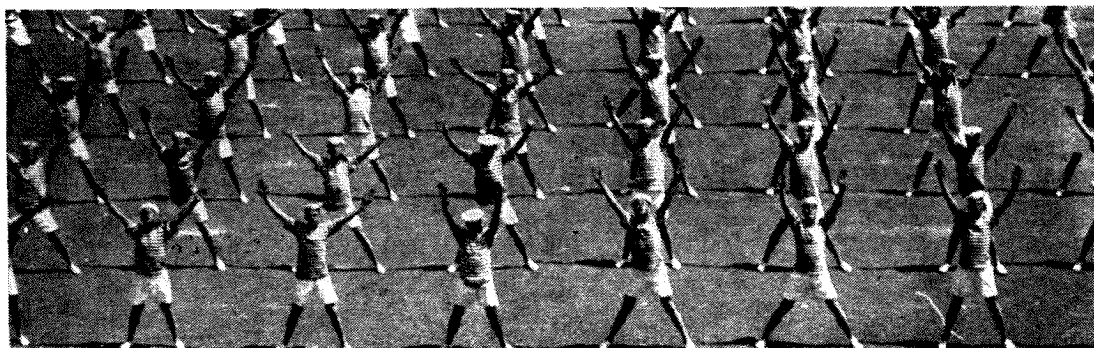
Na festivalu je nastopila s svojimi enotami tudi JLA (pešadija in vojna mornarica). Poleg tega je Armada nudila veliko materialno in moralno pomoč vsem festivalskim prireditvam. To pomeni, da se vedno bolj v naši Armadi prebija zavest o pomembni vlogi zdrave in prave telesne vzgoje za obrambno sposobnost ljudstva.

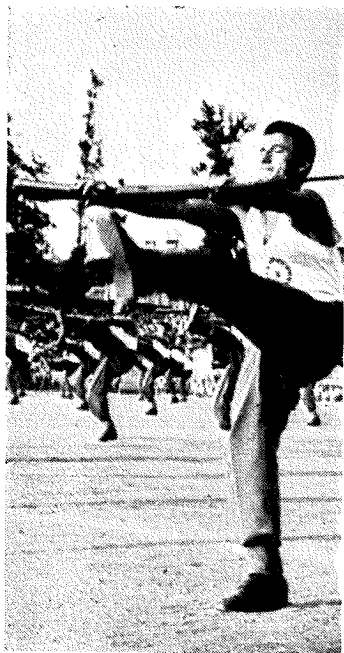
Zveza borcev in I. slovenski festival telesne kulture

PRVI SLOVENSKE festival telesne kulture predstavlja množično štafeto iger, tekem in nastopov društev »Partizana«, športnih in drugih organizacij, ki so začeli na Dan mladosti in se zaključili s parado, akademijo in množičnim nastopom na stadionu v Ljubljani. Te zadnje prireditve je obiskal tudi predsednik Tito, ki je na koncu zadovoljen pozdravil zamisel festivala kot enotnega nastopa vseh telesno-vzgojnih organizacij; zlasti pa je poudaril množičnost in pestrost oblik na teh prireditvah. Nemogoče nam je že sedaj zbrati in urediti vse podatke o stoterih festivalskih prire-

ditvah, v katerih je sodelovalo desetisoče naše mladine; vsakomur pa je jasno, da je festival izredno uspel. To je bil resnično — prvi festival telesne kulture ne samo po množičnosti, ampak predvsem po notranjem odnosu sodelujočih organizacij, ki so se združile v skupno akcijo v spoznanju, da je organizacij lahko mnogo, da pa je mladina ena sama, in v spoznanju, da se lahko združeno tudi z manjšimi sredstvi veliko ustvari.

Zveza borcev do I. slovenskega festivala telesne kulture ni imela pasivnega odnosa. Sodelovala je aktivno v pripravah za nastope, dajala zdravo

Nastop pripadnikov JLA

To skupno sodelovanje Armade in družbenih organizacij v velikih telesno-kulturnih prireditvah bo morda odločilno pripomoglo k temu, da bomo hitreje začeli razvijati nove, sodobnejše oblike ne samo izvenarmadne vzgoje, ampak tudi predvojaške vzgoje. Festival je pokazal že tako visoko stopnjo telesne kulture zlasti v naših mestnih in delavskih središčih, da bi JLA lahko vrsto svojih vzgojnih nalog, zlasti pa vzgojo mladega naraščaja pred vstopom v vojaške vrste, prenesla na družbene organizacije, zlasti na »Partizana«, strelsko organi-

zacijo, Ljudsko tehniko in na druge. Zveza borcev bi v sodelovanju z Armado najlaže proučila to vprašanje in dala tudi stvarne predloge za nadaljnji razvoj predvojaške vzgoje in morebitne spremembe zakona o predvojaški vzgoji, ki ne ustreza več v celoti razmeram in stanju med mladino.

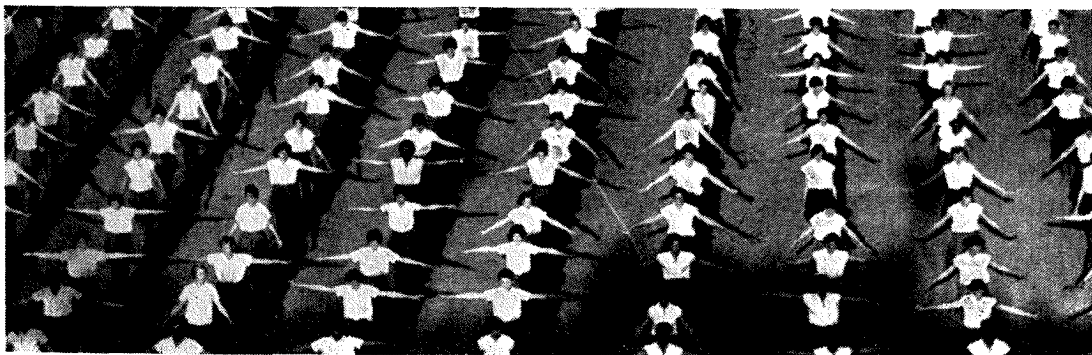
Čeprav vsako telesno-vzgojno delo pomeni prispevek k dvigu obrambne sposobnosti, ker je samo zdrav, krepak, telesno razvit rod osnova ljudske Armade, je festival pokazal več. Pokazal je, kako naše družbene organizacije zelo prirodno, ne da bi izgubljale svojo specifičnost, razvijajo in privzgaajo posameznikom in kolektivu lastnosti dobrega vojaka in oficirja.

V okviru I. slovenskega festivala so bile številne izvenarmadne prireditve strelskih, letalskih organizacij, partizanski pohodi in podobno. Zelo uspel je bil izlet 600 pripadnikov »Partizana«, ZB, ljudskih tehnikov iz Novega mesta v Bihač. Dolga kolona avtomobilov s predhodnimi patruljami, medsebojno radijsko zvezo, izredno disciplino, je bila bolj podobna organizirani vojaški enoti, kot izletnikov »Partizana« in fizikulturikov, preko Plitvic v zgodovinske kraje po poti slovenske delegacije na zasedanje AVNOJ. Dalje so športniki — vojni invalidi, na edinstveni plavalni prireditvi z izredno požrtvovalnostjo in izvrstnimi rezultati dali vsem zdravim zgled, kako se z voljo premagajo vse težave. Festivalna večerna akademija Visoke šole za te-

Mladinke v paradi

lesno kulturo je pokazala sodobno, znanstveno utemeljeno, izredno pestro in razgibano metodo vsestranske telesne vzgoje, izredno poučen primer za šole, predvojaške centre in Armado. Bojne tekme mladincev na glavnem nastopu na stadionu, so s svojo originalnostjo navdušile dvajset tisoč gledalcev. Na tisoče udeležencev festivala je tekmovalo v partizanskem mnogoboju itd. Festival je bil prepričljiv dokaz, da je organizaciji Zveze borcev uspelo vnesti v naše telesno-vzgojne organizacije vrsto zanimivih oblik izvenarmadne vzgoje mladine.

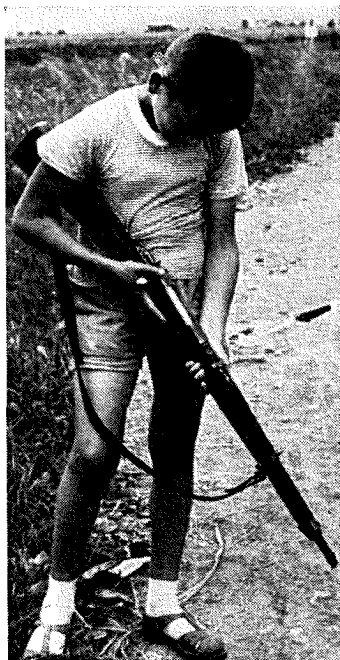

S pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«: mimo ostankov nekdanjih italijanskih bunkerjev

Najlepša prireditev izvenarmadnega pomena v festivalu je bil prvi, a že popularni »Pohod ob žici okupirane Ljubljane«. Le-ta je bil organiziran na pobudo okrajnega odbora Zveze borcev Ljubljana in je pomenil uvodno prireditev zaključnega festivalskega tedna. Ljubljana je bila edinstveno mesto, ki je bila v vojni okrog in okrog obdana z žicami in bunkerji kakor velikansko vojaško taborišče, v katerem je bila Osvobodilna fronta edini gospodar. Zemljevid mesta, označen z žico, ilegalnimi tiskarnami in bunkerji s silhueto Smerdujevega »Illegalca« v ozadju, ki so ga organizatorji pohoda izdelali ob razpisu, zelo lepo povezuje to edinstveno športno prireditev s tradicijami uporne in neuklonljive Ljubljane. Rahlo meglenega, nedeljskega jutra 23. junija 1957 so odšle ekipe Zveze borcev, »Partizana«, športnikov, strelcev, planincev, vojakov in miličnikov po dvaintrideset kilometrov dolgi poti okrog mesta, mimo porušenih ali razpadajočih bunkerjev, na pol zasutih strelskih jarkov, mimo pretresljivega spomenika v Gramozni jami, ilegalne tiskarne »Podmornice« na Viču, preko preraslih kurirskih par-

tizanskih steza, mimo vseh teh ostankov pretekle vojne, pa tudi mimo novih stanovanjskih naselij in mogočnih dvoran »Litostroja«, spomenikov

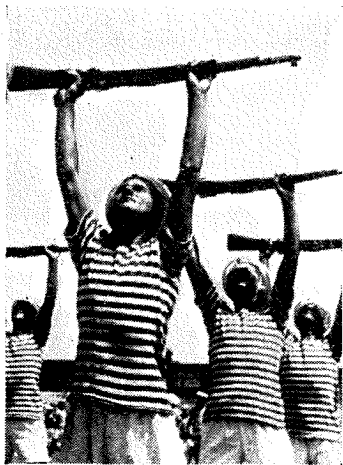

Nenapovedani gost pri eni izmed patrulj

novega življenja. Patrulje so skoraj vso pot pretekle s puškami v rokah, borbena in zagrizena, tovariško pomagajoč drug drugemu kot pravi partizani-športniki. Najboljša ekipa je partizansko pot, ki vodi preko najlepših predelov glavnega mesta, skozi njegov zeleni pas, pretekla v manj kot treh urah...

Izkušnje letošnjega »Pohoda ob žici okupirane Ljubljane« so pokazale, da bo treba pri bodočih razpisih bolj kategorizirati posamezne skupine tekmovalcev. Zato da bomo na eni strani omogočili vrhunske rezultate, na drugi strani pa zagotovili čim bolj množično udeležbo članov — tekmovalcev iz vseh društev in družbenih organizacij. Koordinacijski odbor I. slovenskega festivala telesne kulture je že predlagal, da bi prihodnje leto razpisali to tekmovanje na dan osvoboditve Ljubljane, 9. maja.

Partizanski »Pohod ob žici okupirane Ljubljane« je povsem nova oblika tekmovanja. Zelo naravno povezuje delo telesno-kulturnih organizacij s tradicijami narodnoosvobodilne borbe, je zelo uspešna oblika izvenarmadne vzgoje in lahko s svojim zgledom sproži vrsto podobnih prireditev. Ne

*Nastop enote JVM s puškami.
— Letos ne samo da se je JLA
s svojimi enotami udeležila
nastopov na prireditvah, tem-
več je prirediteljem festivala
nudila vso materialno in mo-
ralno pomoč*

samo Ljubljana, temveč vsa Slovenija nudi s svojo edinstveno alpsko lego lepe možnosti za organiziranje, na primer, partizanskega pohoda po poti II. grupe odredov ali po poti legendarne XIV. divizije ali na primer kurirske magi-

strale od Dolenjske, Štajerske, Koroške preko Primorske nazaj v Glavni štab NOV in PO Slovenije na Kočevskem Rogu. Tu bi nam lahko mnogo koristile izkušnje partizanskih patrulj, ki jih ob raznih občin-
skih in drugih praznikih pri-

S pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«: tovariška pomoč

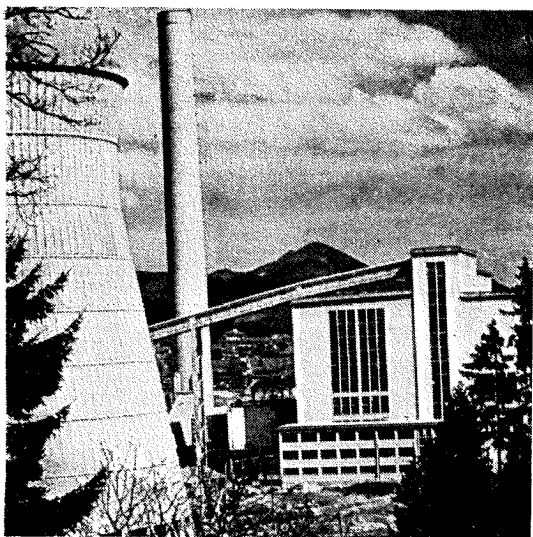

Maršal Tito na večerni akademiji I. festivala slovenske telesne kulture; na desni predsednik Izvršnega sveta LRS Boris Kraigher, zraven član Zveznega izvršnega sveta Ivan Maček-Matija, v sredi Mitja Ribičič-Ciril, predsednik »Partizana« Slovenije

rejajo borci in aktivisti. Te partizanske patrulje so pri ljudeh zelo priljubljene, vendar so preveč vezane samo na udeležence NOB. S podobnimi partizanskimi pohodi, kot je bil letos »Pohod ob žici okupirane Ljubljane«, lahko močno razširimo udeležbo zlasti med mladino. Zato je prav, da bi komisije za izvenarmadno vzgojo, ki so ustanovljene pri odborih Zveze borcev, proučile vse te izkušnje in dale stvarne predloge za organiziranje podobnih tekmovanj in prireditev.

Končno mislimo, da je tudi zamisel Okrajnega ljudskega odbora in Zveze borcev Ljubljana, da bi morali ohraniti bodočim generacijam spomin na izreden položaj okupirane- ga mesta med štiriletno herojsko borbo s tem, da bi s primernimi znaki in partizansko stezo označili bivšo žično ograjo okrog Ljubljane, popolnoma na mestu.

Mitja Ribičič-Ciril

Termoelektrarna Šoštanj

NE GRE ZA simboliko, gre za spomin na velike revolucionarje, če omenimo, da je bil prvi kongres delavskih svetov Jugoslavije v domu sindikatov, ki stoji na trgu Marksa in Engelsa. Prva sta vrgla v svet geslo »Tovarne delavcem« in povedala že pred več kot sto leti, da lahko edino svobodni upravljalci orodij za proizvodnjo stre tudi okove razredne družbe. Minil je čas, ne kratek, in prvič so se zbrali svobodni proizvajalci, ki sami upravljajo s sredstvi za proizvodnjo dobrin, s stroji, z velikimi tovarniškimi dvoranami, z gozdovi in rudniki, na svoj kongres. Zbrali so se zato, da ocenijo sedemletne izkušnje in se dogovore o nalogah, ki jih bo treba neizogibno izpolniti. To je bil edinstven kongres.

Edinstven kongres

Kongres je bil tudi manifestacija zmagovitega uveljavljanja neposredne demokracije. Toda čeprav je pomenil manifestacijo, nekakšen pregled zmag in uspehov, to ni bil zbor, na katerem bi izrekli drug drugemu pohvale z olepšanimi besedami. Delegatom se je zdelo neprimerno bolj važno to, da so govorili manj o uspehih in več o problemih, ki bodo, če jih bomo rešili, prispevali k boljšemu gospodarjenju in večjemu uveljavljanju družbenega upravljanja in delavskega samoupravljanja. Manifestacija enotnosti in odločne volje, da gremo po tej poti naprej in niti koraka nazaj, je bil tudi nastop predsednika republike. Veder in zadovoljen je stopil pred delavce, pred parlament neposrednih upravljalcev vsega našega gospodarstva prav sedem let potem, ko je pred našim najvišjim predstavniškim organom, pred Zvezno ljudsko skupščino, utemeljil zakon o delavskem samoupravljanju v podjetjih in gospodarskih organizacijah. Takrat je predsednik napovedal, da bodo delavski sveti prinesli nesluten napredek — sedaj je govoril o dejstvih, o tem kako so organi samoupravljanja praktično dokazali svojo življenjsko silo in dosegli izredne uspehe, celo večje kot smo pričakovali. Dejal je:

»... Takrat mnogi še niso verjeli, da bo naš mladi delarski razred, ki je prihajal z intenzivno industrializacijo iz vasi v mesta in tovarne, sposoben za tako zamotano nalogo, kakor je upravljanje tovarn in podjetij. Mi pa nismo dvomili o našem delavskem razredu, ko smo uveljavili ta zakon.

Videli smo, da so naši mladi delavci razvili občudovanja vreden polet in sposobnost v osvajanju tehnike proizvodnje raznih zamotanih strojev, zlasti v proizvodnji visoko-

Predsednik Tito je sprejel tuje delegate, ki so se udeležili I. kongresa delavskih svetov v Beogradu

kvalitetnih izdelkov in tehničnih sredstev, med njimi tudi opreme za nove tovarne in elektrarne...»

To je bil čas prve, toda velike šole v upravljanju. V sedmih letih jo je »obiskalo« in si pridobilo znanje 600.000 delavcev in uslužbencev. Kdo bi pozabil delegate-delavce, ki so stopali pred mikrofona na govorniškem odru tako sproščeno, kot da jim je govorništvo in ne delo za strojem — vsakdanji opravki. Govorili so odkrito, kritično in na presenetljivo visoki ravni.

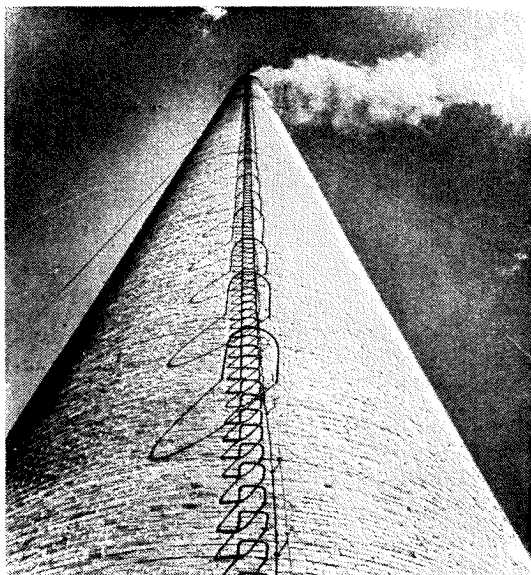
Govoril je delegat iz Pulja. O zborih proizvajalcev na občinah, o njihovi vlogi in o pomenu, o odnosih med podjetjem in občino. Tujemu gostu so prevajali njegov govor. Prekinil je prevajalca in hotel zvedeti, če je delegat zares delavec in zares član delavskega sveta. Poskrbeli so mu točne podatke, delavec iz naše velike ladjedelnice je, zakovičar, če se prav spomnim. Tujcu se je zdelo to komaj verjetno — nam pa, ki poznamo veliko šolo družbenega upravljanja — ne.

Ali bi lahko še v mnogih drugih deželah organizirali podobne zборе proizvajalcev, na katerih bi delavci lahko tako ocenjevali gospodarske in družbene probleme svoje dežele? Ali ni bil tudi zategadelj to edinstven kongres?

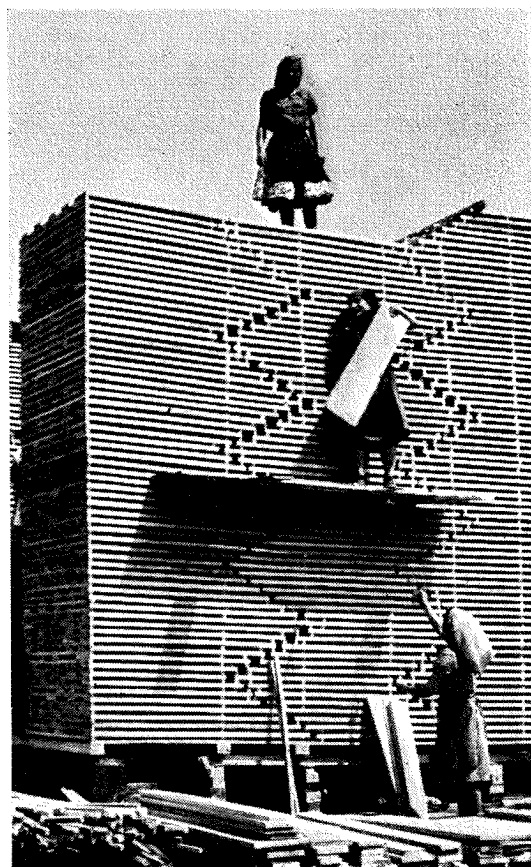
*
Številni tuji opazovalci, predstavniki delavskih gibanj in političnih strank iz štiriindvajsetih dežel so kljub težavam v zvezi z jezikom spremljali delo kongresa. Zanimanje mednarodnega delavskega gibanja je bilo izredno veliko. V mnogih deželah razmišljajo o delavskem upravljanju, kajti misel Marxa — Tovarne delavcem — je vsak dan bolj živa. Svobodno združevanje neposrednih proizvajalcev ne more ostati omejeno na eno samo deželo. To je neizbežno zgodovinsko dejstvo, ki se sicer lahko razlikuje po oblikah, nikakor pa ne po vsebini. Nekateri bi radi podcenjevali pomen delavskih svetov. Praviijo, da je to »prevelika demokracija«, da »pelje vse skupaj v anarhijo« in podobno. Taki pač nimajo pravice, da bi zanikali življenjsko sposobnost delavskih svetov — čeprav ponovno in ponovno zatrujemo, naj vsakdo ubere tisto pot v socializem, ki se mu zdi primerna, katero razume in pozna. Komur pa naši delavski sveti niso všeč, ker se jih boji zaradi »prevelike demokracije«, naj se jih izogiba, dokler bo mogel. Nekateri bi radi prepričali sami sebe in svoje delavce, ne naše — da so prav delavski sveti tisti, ki povzročajo vse gospodarske težave pri nas. Takim kritikom je govoril predsednik:

»... Če bi ti kritiki priznavali tudi naše pozitivne rezultate, ki zasenčujejo določene slabosti, vidne v zadnjem sedemletnem razdobju, potem bi jim bilo malo teže proglasovati našo pot izgradnje socializma za revizionizem.

Tudi drugi imajo težave in slabosti — vemo, da jih imajo celo precej — pa se mi zaradi tega ne veselimo, temveč jim želimo, da bi jih čimprej odstranili. Morala bi obstajati medsebojna pomoč, ne pa destruktivna kritika.

Visok je dimnik v Kidričevem

Strokovno zlaganje desk...

Tak način »tovariške« kritike, kakor jo danes imenujejo, ima zelo netovariške težnje, ker navadno poudarja nekaj malega pozitivnega, nato pa pride tisti znani »ali«, za katerim naštevajo nekatere naše težave in napake — čestokrat izkrivljene ali pa si celo izmišljajo nove...«

Vse te je predsednik povabil, naj pridejo in si ogledajo naše tovarne in našo demokracijo, o kateri pravijo, da ni dobra, ker nimamo veliko strank, ki bi se med seboj grizle.

Tisti gostje, ki pa so bili na kongresu, so pozdravljali naše uspehe, nekateri so ugotavljali, da se bodo pri nas tudi marsikaj naučili — tretji pa so jasno povedali, da ne vidijo nobenih možnosti za napredek brez asociacije proizvajalcev, ki soodločajo o uporabi viška dela, ki ga ustvarjajo. Tudi v tem pogledu je bil kongres edinstven. Edinstven v ocenjevanju vsebine družbenega upravljanja, kajti petindvajset dežel se razmišljalo o tem sedaj še več kot doslej.

*

Na kongres je prišlo 1745 delegatov in nekaj sto gostov. Za vse ni bilo prostora in zaman so bile prošnje, naj bi potrdili še nekaj vstopnic. V razpravah po komisijah je sodelovalo okrog štiri sto delegatov, mimo tega pa je predsedništvo prejelo še 1352 pismenih predlogov, ki se tičejo tako gospodarstva kot metod in oblik delavskega samoupravljanja. Oceniti to najvažnejšo stran kongresa zato ni lahka in izvedljiva naloga. Dobro oceno in pomen kongresa bo prinesel šele čas, ko bomo uresničevali vse predloge in sklepe tega velikega zbora.

Delegati so utemeljili, da je aktivnost samoupravnih organov v mnogočem odvisna od

okvirov gospodarske politike. Zato so predlagali, naj v bodoče še bolj sprostimo delitev dohodka, in naj po uporabi čim večjega dela soodloča tudi tisti, ki ga je ustvaril. Čim bolj bo gospodarilo podjetje, toliko večji naj bi bil del, ki bi pripadal neposrednim proizvajalcem, zato so predlagali, naj bi plačni sistem izpopolnjevali še naprej.

Zato pa, da bi še bolj razvijali proizvodnjo, je treba delavcem prepustiti še večje pravice pri uporabi osnovnih sredstev in amortizaciji. Razširjena reprodukcija, to je vlaganje sredstev za večjo proizvodnjo, naj bi bila pod večjim vplivom proizvajalcev.

Uresničevanje samoupravljanja vpliva tudi na vlogo predstavniških organov oblasti. Zato so delegati predlagali, da je treba krepiti demokratizem v odločanju o vseh gospodarskih vprašanjih. V množici misli, ki so bile izrečene o tem, je zlasti pomembna tista, ki jo že uresničujemo: Zbori proizvajalcev naj bi bili tudi pri občinah, da bi lahko delavci samostojneje obravnavali gospodarske probleme svojega področja. Ti organi naj bi koordinirali dejavnost na področju take ekonomske enote. In drugo, kar se nam zdi zelo važno, je to, da so delegati predlagali, naj bi bili dohodki komunne odvisni predvsem od višine osebnih dohodkov proizvajalcev in vseh drugih zaposlenih državljanov. S temi sredstvi naj bi komuna kriila proračunske izdatke in skrbela za dvig splošne potrošnje. Povezanost med proizvajalci in komunno pa bo s tem dobila novo, še naprednejšo vsebino.

Skromne so te misli spričo tega, da so delegati predložili samo napisanih več kot tisoč predlogov.

Mitja Šrab

Pomembno srečanje naših muzealcev s tujimi

Od 22. do 25. maja je bil v Kjoebenhavnu I. mednarodni kongres zastopnikov orožarskih in vojnogodovinskih muzejev, ki ga je na pobudo skandinavskih muzejev sklical ravnatelj Kraljevega danskega orožarskega muzeja (Toøjhusmuseet), polkovnik J. Paulsen. Dandanes je na svetu mnogo muzejev in muzejskih strokovnjakov, ki znanstveno raziskujejo orožje, razno vojaško opremo in vojaške predmete, ki so jih uporabljali v raznih vojnah ter so zgodovinsko pomembni za muzejski prikaz. Prav ta dejstva — hkrati pa tudi znamenite zgodovinske osebnosti in odločilna zgodovinska razdobja posameznih narodov — pa so bili tisti razlogi, ki so že več časa narekovali, da bi bilo potrebno sklicati kongres. Zakaj ljudje, ki delajo na podobnem področju, se lahko pogovore o številnih podobnih problemih in nakažejo načine za reševanje.

SKLICATELJ kongresa, ravnatelj Paulsen, je v svojem pozdravnem nagovoru ugotovil, da kongresi Mednarodnega sveta muzejev (International Council of Museums ali kratko ICOM v okviru UNESCO) doslej niso niti na svojih plenarnih zasedanjih niti pri delu specialnih skupin obravnavali problemov specialnih orožar-

skih oz. vojnogodovinskih muzejev, ker take strokovne skupine v ICOM doslej še ni bilo, čeprav je muzejskih strokovnjakov, ki se pečajo s to stroko, na svetu precej. To je dokazala udeležba na tem prvem kongresu, kjer se je zbralo iz 18 različnih držav 98 udeležencev. Poleg zastopnikov iz vseh skandinavskih

in zahodnoevropskih držav so bili še zastopani: Poljska in SZ, Jugoslavija (dva udeleženci iz Muzeja NO LRS: Milan Bevc in Jože Krall, in dva iz Vojnega muzeja JLA v Beogradu), Turčija, ZDA, od azijskih držav pa Tajska.

Kongres je bil vzorno organiziran in je imel svoje seje v upravnem posloppju Kraljevega danskega orožarskega muzeja, kjer je bila poleg kongresne pisarne pripravljena dvorana za zborovanje.

Po pozdravnem nagovoru in uradnem predstavljanju udeležencev na kongresu, je imel referat ravnatelj Kralj. danskega orožarskega muzeja, in sicer »O organizaciji Orožarskega muzeja«.

V izčrpnem referatu je podal kratko zgodovino Orožarskega muzeja, ki je bil ustanovljen že leta 1838 ter sodi sedaj direktno pod vojno ministrstvo. Poleg dotacij iz državnega proračuna prejema muzej znatno podporo še od »Prijatelj Oročarskega muzeja«, ki so s svojo denarno podporo tudi znatno pripomogli k sklicanju tega kongresa. Zbirke orožja tega muzeja so mednarodne, torej ne samo danske in niso samo vojaškega izvora, ampak vsebujejo tudi civilne predmete, kot n. pr. luksuzno lovsko orožje, slavnostno opremo in uniforme civilnih oblasti itd. Muzej ima sedaj tri zgradbe in to tako imenovano »Dolgo orožarno« (zgrajeno v letih 1598—1604) ter jo sedaj uporabljajo za razstavo, stavbo nekdanje pivovarne kralja Kristjana IV. (zgrajeno v letih 1612—1616) ter jo uporablja muzej sedaj

za muzejska skladišča in upravno poslopje, ki je bilo zgrajeno konec leta 1800. Tako ima muzej v celoti 25.000 m² površine.

Po tem referatu smo se udeleženci zbrali v topovski dvorani (Kanonhallen) muzeja, kjer je vodil in razlagal strokovnjak za topovstvo, kustos dr. Egon Eriksen. V zbirki, ki je nameščena v pritličju poslopja »Dolge orožarne«, to je dolge dvoriščne zgradbe (sama dvorana je dolga 156 in široka 17 m), je razstavljena vrsta topovskih cevi iz razbitih in potopljenih ladij oz. topov iz najstarejših časov pa vse do najnovejših, montiranih na tankih iz druge svetovne vojne, ki so tudi razstavljeni v tej dvorani. Poleg topov, topovskega pribora in drugega težkega orožja je tu razstavljena v vrsti vitrin, ki stojijo sredi dvorane med mogočnimi stebri, ki podpirajo oboke, še

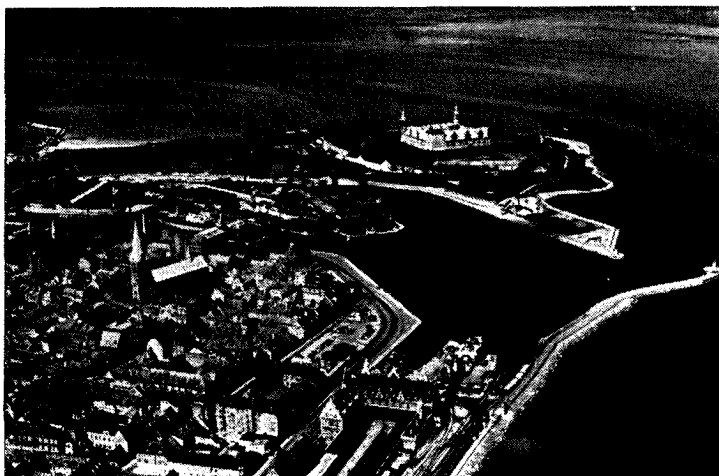
razno topovsko strelivo, razni miniaturni modeli topov in topovske priprave, z obokanega stropa pa visijo celo prva vojna letala iz prve svetovne vojne.

Po ogledu topovske dvorane Orožarskega muzeja smo odšli v danski Narodni muzej (Nationalmuseet), kjer je vodil po zbirkah kustos dr. Arne Hoff, strokovnjak za staro in novejšo hladno orožje. Tu smo si ogledali predvsem bogate zbirke starega orožja.

Po ogledu teh zbirk je bilo dopoldansko zborovanje zaključeno ter je bilo nato v muzejski restavraciji za udeležence prirejeno skupno kosilo. Zborovanje se je nadaljevalo v Orožarskem muzeju, v orožarski dvorani (Vabensalen), ki leži nad topovsko dvorano in je dolga 159 ter široka 21 m). Po izčrpnem referatu o zbirkah orožarske dvorane, ki ga je imel strokovnjak za strel-

Udeleženci I. mednarodnega kongresa orožarskih in vojno-zgodovinskih muzejev v kongresni dvorani Orožarskega muzeja v Kjoebenhavnu

Mesto Helsingør s gradom Kronborg ob Sundskem prelivu

no orožje, kustos orožarskega oddelka v muzeju, dr. Finn Asgaard, smo si ogledali zbirko orožja, ki je po mnenju strokovnjakov največja in najpopolnejša v Evropi in v kateri je zbrano hladno in lahko strelno orožje od najstarejših časov pa vse do današnjih dni. Razen starejšega strelnega orožja je še posebej zanimiva zbirka orožja iz druge svetovne vojne. Poleg najraznovrstnejšega orožja je tu razstavljena tudi druga osebna vojaška oprema, vojaška odlikovanja in vojaške zastave.

Po ogledu te znamenite zbirke je imel referat »O poizkusu konserviranja železnih topov in drugih železnih predmetov, ki so stoletja ležali v morju«, kustos dr. Egon Eriksen, drugi referat z naslovom »Konserviranje zastav in tkanin« pa konservator muzeja Preben Kannik. Prvi referat je pomembnejši za naše pomorske muzeje, drugi pa je važen tudi za naše muzeje NOB, saj hranijo le-ti tudi vrsto zastav naših partizanskih enot in raznih tekstilnih predmetov, ki so po večini v zelo slabem stanju ter jih bo treba ohraniti za bodočnost s tem, da se poslužijo ti muzeji najnovejših metod za konserviranje s preparati, imenovanimi xylol in belacryl, ki so se doslej izkazali za najuspešnejše.

Zvečer je bila za udeležence kongresa prirejena skupna ve-

čerja v obmorskem hotelu »Bellvue« v Klampenborgu, t. j. danskem morskem letovišču ob Oeresundski ožini, oddaljenem 12 km iz Kopenhavna, do koder vozi mestni električni vlak.

Drugi dan zborovanja je bil določen za poučni izlet in ogled narodnozgodovinskega muzeja (Det nationalhistoriske Museum) v gradu Frederiksborgu v mestu Hilleroed, ki leži sredi severovzhodnega dela otoka Sjeland ob malem jezeru, iz katerega se dviga mogočna, v danski renesansi zidana stavba gradu, ki je zgrajen (v letih 1602—1629) na treh otočkih tega jezera. Grad je bil vse do leta 1859 letno prebivališče danskih kraljev, ko je uničil požar velik del gradu. Pozneje so ga ponovno obnovili z denarno podporo pivovarstva Jacobsena (ustanovitelj znamenite pivovarne, ki vari na Danskem tolikanj cenjeno pivo znamke »Carlsberg«) ter v obnovljenem gradu namestili sedanji muzej, ki prikazuje dansko narodno in kulturno zgodovino ter hrani bogato zbirko starejšega orožja.

Po ogledu bogatih in zanimivih zbirk smo se z avtobusi odpeljali mimo gradu Fredensburga, ob prelepem jezeru Esromsoe, na skrajni severovzhodni del otoka v mesto Helsingør, ki leži ob najožjem delu Sundskega preliva in loči Dansko in Švedsko (saj je do,

preko Sunda ležečega švedskega mesta Helsingborga, le 4 km).

Helsingør je staro trgovsko in pristaniško mesto in samo na sebi nima toliko zanimivosti. Najbolj znan in najzanimivejši je v 16. stoletju zgrajeni in daleč vidni grad Kronborg, ki ga je tudi uničil požar ter je bil obnovljen v začetku 17. stoletja. Grad je obdan z okopi in vodnimi jarki in je kot obalna trdnjava odigral važno vlogo v zgodovini, še posebno v času, ko so morale vse skozi ožino ploveče ladje plačevati tako imenovani sundski davek, ki je danski državni blagajni prinesel mnogo denarja (ukinili so ga šele leta 1857).

Grad, ki je sedaj urejen kot muzej, ne hrani sicer toliko zanimivosti kot Frederiksborg, saj so prostori v glavnem izpolnjeni z manjvrednim stilnim pohištvom in srednjeveškim orožjem. Hrani tudi mnogo manj pomembnih slik raznih danskih in nizozemskih slikarjev, vendar je kot arhitektonska zanimivost in še posebno zaradi posebno lepe lege zanimiv in vreden ogleda. Na grajskih okopih stoji še sedaj vrsta starih topov, iz katerih izstrelijo še dandanes častni salut ladjam, s katerimi se pripeljejo v goste na Dansko znamenite osebnosti današnjega časa.

Po ogledu gradu Kronborga in njegovih muzejskih zbirk smo se odpeljali nazaj v Kopenhaven po cesti, ki pelje tik ob obali in nudi lep razgled na Sund in preko njega na švedsko obalo, mimo morskih letovišč, kjer stoje ob obali in ob jasah lepih bukovih gozdičev, ki se raztezajo ponekod prav do morja, prijetne letne hišice; tu preživljajo meščani Kopenhavna svoj obvezni sobotni oz. nedeljski oddih.

Naslednjega dne se je kongres nadaljeval in je kustos dr. Egon Eriksen nakazal v svojem referatu nekaj problemov, ki se tičejo znanstvenega raziskovanja zgodovine artilerije. Po tem referatu je na dvorišču muzeja pokazal kustos dr. Finn Aksgaard streljanje s starim orožjem, pri čemer pa kljub resnemu obeležju ni manjkalo šaljivih prizorov

in pripomb, če je staro orožje, kljub skrbni pripravi, odpovedalo.

Po tem poučnem in prijetnem intermezzu je imel referat z naslovom »Vojni in orožarski muzeji in javnost« ravnatelj Kraljevega vojnega muzeja v Stockholmu, dr. Heribert Seitz, v katerem je nakazal predvsem nove metode, ki jih uporablja ta muzej, da bi vzpodbudil pozornost in zanimanje javnosti za muzej. Z občasnimi razstavami v tako imenovanem »aktualnem kotičku«, ki jih menja večkrat na leto in jih po možnosti naveže na temo, ki je aktualna (n. pr. atomska obramba armade, radar in televizija itd.) ter prav zato vzbuja splošno zanimanje, se je močno povečal obisk muzeja. Predavanje samo je bilo spremljano tudi s skioptičnimi slikami iz teh razstav.

Po skupnem kosilu v Orožarskem muzeju smo se popoldne odpeljali na krožno vožnjo po mestu, z ogledovanjem znamenitosti in na ogled gradu Rosenborga, ki je sedaj preurejen v muzej. Grad Rosenborg je renesančna stavba, zgrajena v začetku 17. stol. in je bila vse do srede 18. stol. s svojim obsežnim parkom, ki je sedaj odprt javnosti, priljubljeno pomladno in jesensko bivališče danskih vladarjev, kjer so spravljali svoje

dragocenosti, svoje luksuzno in paradno orožje ter oblačila, ki so jih nosili pri kronanju in drugih posebnih slovesnostih. Te zbirke so bile v novejšem času izpopolnjene iz drugih kraljevih gradov in v stilno preurejenih prostorih nameščene ter odprte javnosti kot »Kronološka zbirka danskih kraljev«.

Zadnji dan kongresa je imel referat kustos dr. Arne Hoff, z naslovom »Cilji znanstvene raziskave orožja«, v katerem je nakazal še vrsto neraziskanih in nerešenih problemov o nastanku in uporabi raznih vrst orožja. Za zaključek kongresa je ravnatelj Orožarskega muzeja, polkovnik Paulsen, v kratkem referatu načel vprašanje mednarodne organizacije orožarskih in vojnogodovinskih muzejev v sklopu Mednarodnega sveta muzejev (ICOM). Ker pa se bo to vprašanje lahko rešilo šele na prihodnjem kongresu ICOM, ki bo leta 1959 v Stockholmu, je bilo sklenjeno, da izbere kongres odbor, ki naj vodi vse posle dotlej, da bo ta stvar urejena. Zbrani udeleženci smo izbrali štiričlanski odbor (eden izmed članov tega odbora je tudi ravnatelj Vojnega muzeja JLA v Beogradu), ki bo vodil vse posle »Združenja orožarskih in vojnih muzejev« (Association des musées d'armes et d'histoire militaire), kakor se to

Pogled skozi topovsko dvorano v Orožarskem muzeju (Toehusmuseet) v Kjoebenhavnu

ново združenje sedaj imenuje. Vsi udeleženci kongresa so bili tudi mnenja, naj bi bili tudi v bodoče kongresi teh muzejev ločeni od kongresov ICOM, vsaka tri leta. Na predlog ravnatelja dr. Seitzja je bilo sklenjeno, da bo naslednji kongres l. 1960 na Dunaju, če pa bi iz kakršnegakoli vzroka ne mogel biti kongres tamkaj, pa sta bila določena še London in Zürich.

Nato je ravnatelj J. Paulsen imel še kratek referat »O zamenjavi muzejskih predmetov« med muzeji. Pri tem gre predvsem za zamenjavo predmetov iste vrste, ki jih imajo nekateri orožarski in vojnogodovinski muzeji veliko (n. pr. iste modele vojaških pušk, uniforme, slike in vojaško strokovno literaturo), kar pride v poštev predvsem za muzeje, ki imajo mednarodne zbirke orožja in vojaške opreme. Po živahni debati in izmenjavi mnenj je bil delovni del kongresa zaključen.

Zvečer je priredil Kraljevi danski orožarski muzej za vse

Pogled skozi orožarsko dvorano (Vabensalen) v Orožarskem muzeju v Kjoebenhavnu

udeležence kongresa poslovilno večerjo v gradu Christiansborg. Zgradba, v kateri je sedaj danski parlament in še nekatere druge vladne ustanove, je bila sezidana v prvi polovici 18. stoletja ter je dvakrat pogorela (1794 in 1884) ter bila ponovno obnovljena l. 1928. V avdiencijskih prostorih te palače je bila prirejena tudi slavnostna večerja, na kateri se je prireditelj kongresa zahvalil udeležencem in sodelavcem.

Pomen in uspeh tega kongresa ni bil samo v strokovnem delu, ampak je bil tudi v prijateljskem vzdušju in vzorni organizaciji, ki je tako lepo poskrbel, da so se lahko udeleženci na skupnih izletih in kosilih ter na večerjih, ki so bile prirejene v zasebnih domovih ljubiteljev in prijateljev Orožarskega muzeja, medsebojno spoznali, porazgovorili in sklenili prijateljska poznanstva s predstavniki muzejev najrazličnejših narodov. J. Krall

več tako imenovanih muzejev NOB lahko trenutno imenujemo samo propagandne razstave. Tega seveda ne moremo reči za Novo mesto, Slovenj Gradec, Maribor, Celje, Trbovlje, Škofjo Loko in še za nekatere, kjer so skrbno pristopili k odgovornemu delu in bodo razne pomanjkljivosti v svojih muzejih z vestnim študijem izpolnili, izboljšali ali na novo pripravili. Vsi tisti pa, ki so razstavno gradivo — različne predmete, dokumente, fotografije, makete, zemljevide in razna ponazorila — na hitro zbrali in ga brez neke vzročne zveze razpostavili, niso dosegli svojega namena. To seveda še ni muzej, temveč zbirka predmetov ali propagandna razstava. Muzej pa ni in ne sme biti propagandna razstava slučajno najdenih predmetov, temveč zbirka gradiva, ki je študijsko proučena, dokumentirana, komentirana in primerno estetsko postavljena, da bi čimbolj izčrpno in verno prikazala obdobje naše zgodovine. Ti nedostatki so večkrat v manjših kompleksnih muzejih, kjer so oddelki NOB nehote zapostavljeni. En sam človek v takem muzeju, ki je na žalost istočasno upravnik, kustos in administrator, po stroki pa, n. pr., mlad arheo-

OB TEDNU MUZEJEV:

Muzeji NOB in organizacija ZB

V DNEH od 9. do 17. oktobra bo po vsem svetu že četrtilič Teden muzejev. Pobudo zanj je dal UNESCO, oziroma njegov oddelek za muzeje in kulturne spomenike. Teden muzejev so doslej najbolje izvedli jugoslovanski muzeji, saj ni bil zanje samo manifestacija dela in dosežkov poklicnih muzejskih delavcev, temveč mnogo več. Še bolj kot običajno so prav v teh dneh seznanjali široke množice ljudi s svojim delom in z vlogo, ki jo imajo te nadvse važne kulturno-prosvetne ustanove v socialistični družbi.

Velik delež so prispevali k temu muzeji in oddelki NOB. Mnogi izmed njih so v kratkem času svojega obstoja dosegli pomembne uspehe. Dosedanje izkušnje so pokazale, da je bilo delo uspešno tam, kjer so muzejem na široko pomagali bivši borci in organizacije Zveze borcev. Tu ne gre samo za gmočno, temveč še bolj za moralno pomoč, ki je bila v različnih krajih različna. Od take pomoči je zelo odvisno uspešno delo in dobra postavitve muzeja. Tam, kjer so organizacije ZB delovne in se zanimajo za svoje muzeje, so tudi muzeji dobri. Na žalost to ni povsod. Zato naj letošnji Teden muzejev vzpostavi čvrsto in stalno zvezo med muzeji in organizacijami ZB. Če bomo to dosegli, smo lahko prepričani, da bo delo muzeja mnogo bolj uspešno.

Če kritično premotrimo dosedanje delo ter postavitve muzejev in oddelkov NOB, moramo predvsem ugotoviti, da se tako kakor tudi večina drugih slovenskih muzejev tudi muzeji NOB bore z neprimernimi prostori, s pomanjkanjem prostorov, s pomanjkanjem finančnih sredstev itd. To jim zelo otežkoča delo. Ta vprašanja bo rešil čas. So pa tudi težavni problemi, ki bi jih mogli in morali rešiti takoj. Če si ogledamo nekatere muzeje, moramo ugotoviti, da

ČRTOMIR ŠINKOVEC:

Ledene rože

*Težki snegovi čez pota ležijo,
lačne vrane kričijo na loki.
Ostri vetrovi v ostrejšjo ječijo,
sama je mati v bajti z otroki.*

*Prosijo milo: »O, mati, daj, kruha!«
Mati vzdihuje: »Srce bi vam dala!«
Bleda privla se k njim je in suha:
»Kruhek bo, kruhek bel!« je šepetala.*

*»Oče že dolgo je v partizanih —
s kruhom prišel bo morda, ko bo maj.«
Oče dolgo je v partizanih —
v hosti počiva, ne bo ga nazaj.*

*Materi solze po licih polzijo,
na detece padajo, ki ga doji
in rože ledene na šipah blestijo
in vanje strmijo otroške oči...*

log, je vse svoje delo, zanimanje in interes vložil v arheološki oddelek, oddelek NOB pa zaradi pomanjkanja časa, večkrat pa tudi zaradi nepoznanja snovi nehoti postavil. Pri takih muzejih bi morali krajevni odbori ZB bolj kot doslej pomagati pri rasti oddelkov NOB.

V večjih muzejih je poverjena skrb za oddelek NOB enemu človeku. Le-tega je včasih težko dobiti. Medtem ko je za diplomirane arheologe, etnografe in umetnostne zgodovinarje skoraj edina pot v muzeje odnosno galerije, gredo diplomirani zgodovinarji največkrat zaradi ekonomske računice rajši v profesorski poklic kot v muzeje. To pa ne bi smelo biti! Mislim, da bi okrajji, ki imajo muzeje ali oddelke NOB, morali štipendirati ljudi tudi za to stroko. Trenutno so v teh oddelkih v glavnem bivši borci, ki jih delo v muzejih zanima in veseli. V največ primerih delajo nadvse zadovoljivo. Toda misliti moramo tudi na bodočnost in se zavedati, da so oddelki NOB enakovredni ostalim oddelkom v muzejih ter nujno zahtevajo strokovni kader.

Čas, ko so muzeji kampanjsko zbirali gradivo, je za nami. Lotiti se moramo njegovega sistematičnega proučevanja. Ne samo muzealije, ki marsikje leže zaprašene v skladiščih, namesto da bi bile skrbno konservirane in inventarizirane v depojih, temveč tudi drugih nalog. Arhivi, ki jih imamo, so nepopolni. Mnogo smo izgubili v času sovražnih ofenziv, nekaj pa jih bo kljub vestnemu iskanju končalo v doslej neodkritih bunkerjih. To moramo vsakor nadoknaditi. Pričeti je treba načrtno zasliskovati preživele borce in aktiviste. Nekateri muzeji, predvsem Celje in Slovenj Gradec, jih že uspešno zasliskujejo. Tu lahko nudijo organizacije ZB veliko pomoč. Pa ne samo to! Važna naloga je, izdelati partizansko topografijo, to je zbrati na terenu čimboj točne podatke o objektih, ki so jih partizani uporabljali za svojo raznotero dejavnost. Do letos je bilo tega zelo malo napravljenega.

Verjetno bo letošnje poletje prineslo večje uspehe, saj je Glavni odbor ZB denarno podprl nekatere muzeje, ki so začeli z raziskavanjem svojih področij. Pri obdelavi partizanske topografije je pomoč organizacij ZB še posebno važna. Saj le-ta ne terja samo skrbne študijske predpriprave, temveč močno ekipo, v kateri morajo biti bivši borci, politični delavci in terenci. Ti bodo dali dragocene podatke in bodo ekipam primerni vodniki, posebno v gozdnih predelih.

Poleg teh so še druga vprašanja, ki jih morata muzej in organizacija ZB reševati skupno. Vzemimo partizansko fotografijo. Koliko je še nekomentiranih fotografij! Kako

rešiti ta problem? Muzej NO v Ljubljani misli prav za letošnji Teden muzejev pripraviti razstavo neugotovljenih fotografij in jo prenesti v razne kraje Slovenije. So pa seveda še drugi načini takega reševanja, posebno v manjših krajih.

In končno še o vpisni knjigi obiskovalcev. Mislim, da ni nikjer knjiga samo za vpis imena obiskovalca, temveč za mnogo več. Stari borci bi morali dajati svoje pripombe, predloge za izboljšave, opozarjati na razne nepravilnosti (o komentarjih fotografij) itd. Tudi to je eden izmed načinov povezave med muzeji in bivšimi borci.

M. L.

Ob 15-letnici Tomšičeve brigade

Tomšičeva brigada jeseni leta 1942

Ob petnajstletnici XIV. proletarske brigade »Toneta Tomšiča« je vrhovni poveljnik oboroženih sil Josip Broz-Tito poslal vojakom, podoficirjem in oficirjem te enote naslednjo brzojavko: »Tovariši proletarci! Vzlic najboljši želji se ne morem odzvati Vašemu vabilu, da bi se udeležil proslave 15-letnice brigade. Zato se Vam po tej poti zahvaljujem za vabilo ter Vam hkrati pošiljam priscrne čestitke in tovariške pozdrave. Štirinajsta proletarska brigada Tone Tomšič, ki je med vojno uspešno izpolnjevala zelo težavne naloge, sodi med najuglednejše enote naše slavne osvobodilne vojske. Zato, tovariši proletarci, vzgajajte mlade pripadnike na svetlih tradicijah brigade in ohranite v spominu uglednega borca in narodnega heroja, po katerem se Vaša brigada imenuje.« Proslave, ki je bila 15. julija, so se udeležili tudi preživeli borci te brigade. Sedanji aktivni pripadniki brigade »Toneta Tomšiča« pa so poslali pozdravni brzojavki Centralnemu komiteju ZK Slovenije in tovarišu Mihi Marinku.

Nezaupanje je preblag izraz za dvome in sumničenja, ki so se nakopičila v mednarodnih odnosih. Znamenje dobre volje na eni strani, to smo v zadnjem času lahko že pogostokrat opazili, malokrat sproži pričakovani odmev. Nasprotno, ni malo primerov, da jo ocenjujejo kot zanko, ki jo je spretno nastavil nasprotnik, da gre za manevar, ki naj bi otopil budnost in če ni razloga za take pomisleke, začnejo razpredati dolgovезna ugibanja o iskrenosti. V takih medodah ocenjevanja prednjačijo tisti krogi, ki so v povojnih letih najbolj goreče oznanjali hladno vojno in sejali nezaupanje o možnosti trajnejšega miru.

Seveda se kaže ta »mentaliteta« v najrazličnejših otenkih. Ko je govoril Nikita Hruščev po ameriški televizijski mreži, so se nekateri v Novem svetu ustrašili, da bi utegnili biti taka nedolžna in miroljubna izmenjava televizijskih pomenkov hudo nevarna, da tudi za tem tiči kaka zahrbtna past. V Washingtonu, na primer, še vedno premišljujejo, ali bi kazalo mojstrom moskovskega baleta vzeti prstne odtise, preden bi jim dovolili gostovanje v ZDA, tujim avtomobilistom (primer nedavnega turističnega britansko-sovjetskega sporazuma) pa takoj po prestopu sovjetske meje dodelijo »uradnega spremljevalca« in tako naprej. Urna prometna sredstva sodobnosti, je zapisal neprizadeti opazovalec, so skrčila nekdanje velikanske razdalje na kratke poti, vendar potovanje, denimo med Washingtonom in Moskvo, ni bilo nikoli tako otežkočeno, tudi takrat ne, ko so še potovali s poštnimi kočijami in pluli z jadrnicami. Ta obsedenost, manija, da ima druga stran vselej kaj nevarnega za bregom, je ena izmed velikih ovir, da bi dosedanja, s tako velikanskimi težavami dosežena načelna soglasja prelili v stvarne, vsaj začetne sporazume.

Verno zrcalo takega splošnega vzdušja je polževo napredovanje razorožitvenih razgovorov v londonskem Lancaster Housu. Ko to pišemo, je videti, da počasno zboljševanje barometra mednarodnih odnosov še ni doseglo tiste stopnje, da bi dosegli vsaj izhodiščni, začetni sporazum, ki bi omogočil konstruktivno in perspektivno nadaljevanje že deset let trajajočega razorožitvenega pomenka.

O čem so se sporazumeli po štirimesečnih utrudljivih pogajanjih, na katerih se je menjaval »rahel

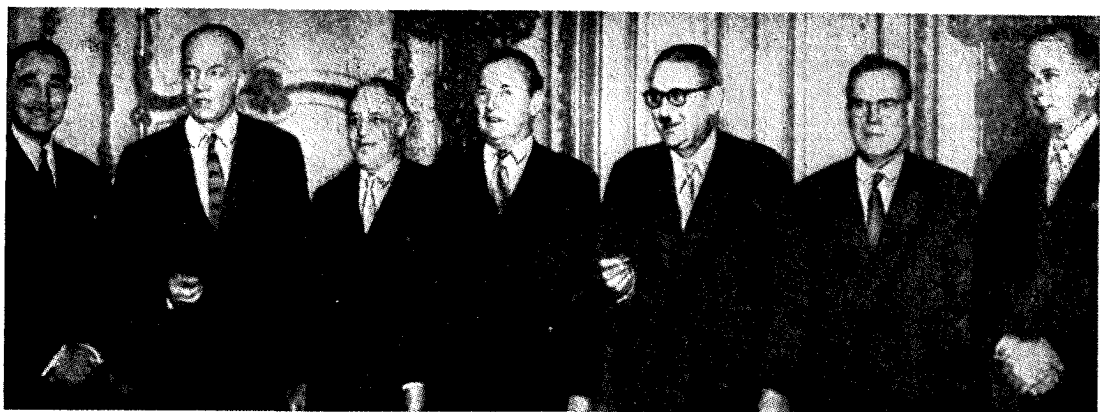
NAŠ RAZGLED

optimizem z rahlim pesimizmom« (splošna ilustracija)? Dosegli so soglasje o znižanju številčnega stanja vojakov, seznamih orožja, ki naj bi ga vskladiščili ali uničili, ali pa predelali, dalje o znižanju vojaških proračunov, delnem letalskem nadzorstvu (doslej le v načelu, ne pa o področjih, ki naj bi jih to nadzorstvo zajelo) in sklep iz vsega tega, da so stvarne možnosti za omejen, delni, začetni razorožitveni sporazum.

Največ pozornosti svetovne javnosti je veljalo predlogom za prenehanje poizkusov z jedrskim orožjem. Dramatična opozorila znanstvenikov in politikov pač ne puščajo več dvoma, da bi bil finale atomskega obračunavanja dvogovor med mrtvimi. Nadaljevanje smrtonosnega tekmovanja v oborožitvi namreč po svoji notranji železni logiki pelje v katastrofo. Prav spričo te usodne ločnice miroljubno človeštvo ne more razumeti oklevanja, da bi se za začetek lotili odstranjevanja te najbolj pošastne nevarnosti. Seveda so v prvi vrsti »protiatomskih borcev« bivši vojni veterani, ki so izkusili vse grozote vojnega pustošenja. Ob vsem tem se zde kaj jalova prerekanja, ali naj bi trajal »atomski moratorij« deset mesecev, dve ali tri leta (taki so namreč ameriški in sovjetski predlogi).

Ohranitev sedanjega »statusa quo« na atomskem področju bi bila več kot dragocena, saj bi to prvič preprečilo pomnožitev atomskih velesil (Francija, pa tudi Zahodna Nemčija si zelo prizadevata, da bi postali »atomsko enakopravni«) in drugič zavrla izredno nevarno tekmo v izpopolnjevanju medčelinskih dirgiranih izstrelkov, ki bi imeli seveda atomsko polnjenje. Skoraj odveč je ponavljati, kaj bi pomenila »miroljubna metamorfoza« atoma, posebno za tiste, ki si ne želijo morda najmodernejšega avtomobila in televizijskega sprejemnika, marveč le do siteda se najesti vsaj enkrat na dan.

Razmišljanje o tem bi nas utegnilo odvesti predač. Londonski razgovori so res zašli v »utrujajočo fazo«, vendar vsaj za sedaj pesimizem ni na mestu. Pogajanja se nadaljujejo, čeravno so nekateri izstrelki počitnice, medtem pa naj bi delale posebne komi-

Člani ožjega razorožitvenega odbora OZN (od leve proti desni): Protich (zastopnik OZN), Stassen (ZDA), Zorin (SZ), Lloyd (britanski zunanji minister), Moch (Francija), Johnson (Kanada) in Noble (Britanija)

PO SVETU

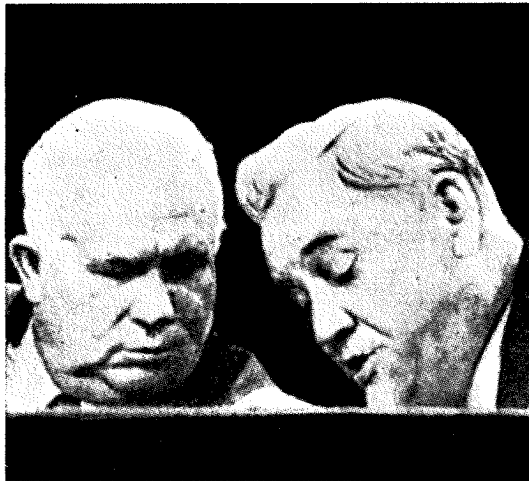
sije strokovnjakov (anglo-francoski predlog). Kakor je že navada, so določeni krogi skušali s propagandističnimi podtikanjem prevladati krivdo za neuspeh na drugo stran. Ameriški časnik »Christian Science Monitor« je posredno obračunal s temi namigovanji, ko je zapisal: »Ko je Zorin (sovjetski predstavnik) pokazal pripravljenost upoštevati ameriški predlog za prepoved atomskih poizkusov za dobo desetih mesecev, je Stassen (ameriški predstavnik) kratko zaključil debato – deset mesecev ali nič.« To precej spominja na poizkus diktiranja, razen tega pa je preizkušena resnica, da sporazum terjaja obojestransko popuščanje. Toda ta ultimativni ton je bolj odraz stališča, ki ga bolj ali manj zagovarjajo vse zahodne delegacije, da razorožitveni sporazum ni mogoč brez poprejšnjega, ali vsaj vzporednega dogovora, kakor je oni dan pojasnil ameriški zunanji minister Dulles, o tako imenovanih spornih političnih problemih. Sleherni, ki spremlja kronologijo mednarodnih dogodkov, ve, da gre predvsem za nemško združitev.

Bolj ko psihološki pomisleki o utrujenosti se zdi, da nad zeleno mizo v Lancaster Housu lebdi Adenauerjeva senca, ki je ob nedavnem obisku v Washingtonu vnovič razlagal, da je rešitev nemškega vprašanja še vedno osrednji pogoj za razvozlanje razorožitvenega voza. Septembra pa bodo v Zahodni Nemčiji splošne volitve in izgledi osemdesetletnega kanclerja niso več tako sijajni, kakor je to bilo pred štirimi leti. Stassenovo zavlačevanje kaže, da ameriški zavezniki nečesto storiti ničesar, kar ne bi bilo v skladu z volilno kampanjo, kot si jo je zamislila Adenauerjeva stranka.

Koncepcija o »prednostih, pogojih in sedaj o vzporednosti reševanja političnih vprašanj« ni nova v razorožitvenih razgovorih. Zadnja leta je bila glavna coka, da kljub sorazmernemu zblizanju stališč ni prišlo do napredka. Če smo konkretni: nihče, ki trezno misli, ne verjame, da bi bilo mogoče odstraniti tako delikatno nemško vprašanje z mednarodnega dnevnega reda na mah. Nasprotno: edina realistična perspektiva je napredovati postopoma in korak za korakom rušiti nenaravno demarkacijsko črto. Opustitve oborožitvenega tekmovanja pa bi na to le blazilno, vzpodbudno vplivala.

Zdrobiti pa je treba predvsem in najprej »razorožitveni začarani krog«.

Sklepi nedavnega plenuma CK KPSZ (od 22. do 29. junija) niso bili kako posebno presenečenje, saj je bilo, sodeč po pogostokrat protislovnih stališčih, ki so bila v nasprotju z odločitvami XX. kongresa, pričakovati »razčiščenje«. Odvzem partijskih in državnih funkcij Molotovu, Malenkovu, Kaganoviču in Šepilovu je zaključek teh trenj, je nov obračun, tako sodijo, s stalinistično politiko, ki utegne sprostiti pozitivne težnje na notranjem (decentralizacija) in zunanjem področju. Zmaga avtorjev XX. kongresa na junijskem plenumu ne more pomeniti konca, marveč le mejnik v procesu, ki ga je sprožil XX. kongres, zlasti tajno poročilo Nikite Hruščeva o pošastnih Stalinovih zločinih. Le resna, marksistična kritika in analiza vseh okoliščin, ki so omogočale grozotne metode Stalinovega obdobja, obračun z birokratskim, slepim dogmatizmom, bo okrepil progresivne sile so-

Hruščev in Bulganin: perspektiva...

vjetske družbe, ki jih je vzpodbudila nova usmeritev na XX. kongresu.

Odstranitev stalinističnih konservativcev se bo blagodejno, to mnenje deli večina resnih opazovalcev, odražala tudi na mednarodnem torišču. Sklepi plenuma namreč med drugim navajajo, da se je »izključena skupina skušala upreti leninski smeri v zunanji politiki za mirno sožitje držav z različnimi družbenimi sistemi in za prijateljske odnose med SZ in drugimi državami«. Tako se je Molotov upiral sklenitvi državne pogodbe z Avstrijo, nasprotoval izboljšanju odnosov z Jugoslavijo, Japonsko itd.

Politika sožitja terjaja dobro voljo na obeh straneh. Najbolj nevarna za svetovni mir so zategadelj mnenja, da so spremembe v Moskvi le osebni obračun, odraz šibkosti itd., saj taki komentarji posredno hujskajo na nadaljevanje tako imenovane »politike sile«, proti sporazumevanju, za ohranitev sedanje napetosti. Take teorije le preprečujejo razvedritev, skušajo minirati poizkuse, da bi z raznimi ukrepi (gospodarska, kulturna in športna izmenjava) dosegli vsaj minimalno zaupanje, brez katerega si ni moč zamisliti pozitivnega napredka na torišču mednarodnih odnosov.

Naša država, ki je skupaj z Indijo, Burmo in drugimi državami položila temelje, če se tako izrazimo, politiki ustvarjalnega medsebojnega sožitja, s svojo vsakodnevno prakso dokazuje plodnost in globoko utemeljenost te zamisli. Utrjevati je pač treba stike na področjih, kjer je največ sorodnosti, najmanj ovir in se nato iskreno, brez sumničen lotiti bolj zapletenih in težjih problemov. To ni nemara nikakšna »zunanjepolitična metafizika«, marveč v sodobnem svetu edina trezna alternativa, alternativa nasproti kolektivnemu atomskemu samomoru.

Minuli mesec se je na afriškem kontinentu rodila nova republika Tunizija. Odprava monarhije bo pač še pospešila proces, da se bo nova država, ki se je komaj osvobodila kolonialnih spon, hitreje uvrstila med sodobne dežele. Monarhistična obstrukcija je namreč preprečevala Burgibova prizadevanja, da bi se učinkoviteje lotili nujnih gospodarskih in socialnih reform.

J. J.

Dvojna grožnja

ŠTEVILNI procesi proti partizanom v sosednji državi upravičeno vzbujajo ne samo trpke reminiscence na polpreteklo obdobje, marveč tudi mnoge dvome o vsebini, notranjem bistvu sodobne italijanske demokracije, saj so temelje današnji republiki zvečine zgradili prav tisti, ki so jih obsodili ali pa jih nameravajo postaviti pred porotna sodišča v Vidmu, Padovi, Perugii, Firenzah in drugod.

Te skonstruirane politične sodne inscenacije pričajo med drugim o stopnjevanem rovarjenju nazadnjaških sil. To pa pomeni latentno nevarnost za mlado drevesce — italijansko demokracijo, ki je zrastle na ruševinah četrtsotletne fašistične megalomanije, saj to ne bi utegnili le upogniti te mlade sadike, marveč, kolikor teh izpadov ne bi pravočasno omejili, tudi zlomiti.

Brez tega širšega okvira ni moč stvarno vrednotiti nedavne sodbe italijanskega vrhovnega pravosodnega organa — rimskega kasacijskega sodišča, ki je 19. junija 1957 ugodilo prizivu državnega pravnika v tako imenovanem poročinskem procesu in proglasilo poveljnice garibaldinske partizanske divizije »Natisone« za krive po 241. členu kazenskega zakonika, se pravi, da so po pravni razlagi rimske kasacije zagrešili »veleizdajo«. Konkretna posledica tega sklepa je, da bo prišlo do novega procesa pred prizivnim sodiščem v Perugii.

Obtožnica se predvsem sklicuje na dejstvo, da je divizija sodelovala z enotami IX. korpusa NOV in POJ, kar naj bi bilo po tej rimski interpretaciji bistveni dokaz njihove »veleizdajalske dejavnosti«. Res, garibaldinci divizije »Natisone« so sodelovali tudi v sklopu IX. korpusa, vendar, to velja izrecno poudariti, po prejšnji privolitvi najvišjega organa odporniškega gibanja v Severni Italiji — Narodnoosvobodilnega odbora za Gornjo Italijo (CLNAI). 7. februarja 1944 je ta odbor, se pravi, preden se je divizija operacij-

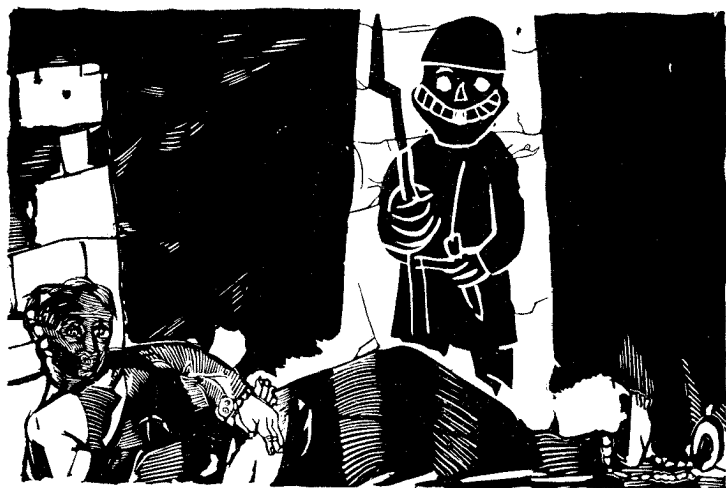
sko povezala z IX. korpusom, objavil deklaracijo, ki med drugim poziva Italijane Furlanije, Julijske Krajine in Trsta, naj okrepijo oboroženo borbo proti fašističnemu sovražniku in sodelovanje s slovenskimi enotami. CLNAI je takrat še sklenil, da se poveže z Narodnoosvobodilnimi odbori Slovencev in Hrvatov zaradi medsebojne pomoči in vskladitve borbe, ki ima iste cilje,

pri čemer je CLNAI izrazil prepričanje, da bodo s skupno borbo dosegli bratsko ureditev odnosov med italijanskim in jugoslovanskim ljudstvom. Poltudi drugi mesec kasneje (27. marca 1944) je CLNAI objavil podobno izjavo.

Na podlagi teh stališč so dosegli sporazum med glavnim poveljstvom garibaldinskih brigad in IX. korpusa, ki je med drugim določal, da bodo italijanske enote, ki bodo operirale na področju IX. korpusa, pod paritetnim povelj-

Vittorio Cavicchioni: Nemške represalije na Apeninih... (Iz albuma grafik umetnikov italijanskega gibanja odpora)

Renzo Bussotti: Pretepen in ubit... (Iz albuma grafik umetnikov italijanskega gibanja odpora, italijanskih partizanov)

stvom, dalje, da bodo Slovence na tem področju vključevali v slovenske, Italijane pa v italijanske enote. Glavno poveljstvo za zasedeno Italijo, ki je bilo vojaški organ CLNAI, je 17. julija 1944 »z zadoščenjem sprejelo na znanje te sporazume, jih usvojilo in odobrilo njihova vodilna načela kot podlago za sklepanje podobnih sporazumov med slovenskimi enotami NOVJ in vojaškimi formacijami tega poveljstva«.

Že ti dokumenti so dovolj, da bi ugotovili skonstruiranost in zlonamerno bombastičnost »veleizdajalskih obdolžitev« voditeljev garibaldinske divizije »Natisone«, saj bi bilo po »logiki«, ki jo je razglasilo rimsko kasacijsko sodišče, nujno pripeljati na zatožno klop tudi voditelje CLNAI in poveljnike Glavnega poveljstva zasedene Italije.

Sicer pa je ravnanje vrhovnega italijanskega sodišča v nasprotju s črko in duhom 16. člena Mirovne pogodbe z Italijo, ki izrecno prepoveduje preganjanje ali vznemirjanje italijanskih državljanov, ki so se borili za stvar zavezniških in njim pridruženih sil. To je nedvomno razvidno tudi iz dekreta namestnika poglavarja države (št. 194 od 12. aprila 1945), ki prepoveduje kakršno koli preganjanje italijanskih državljanov, ki so pripadali oboježenim silam, katere so se borile za stvar zavezniških in pridruženih sil in dodaja, da ta odločba velja tako za patriote v vojaških formacijah, ki so jih priznavali Narodnoosvobodilni odbori, kakor tudi za druge državljane, ki so jim pomagali. Razen tega naj še omenimo 32. člen premirja (19. septembra 1943), ki v točki B določa, da je treba osvoboditi in rehabilitirati osebe katerega koli državljanstva (seveda tudi italijanskega), ki so bile preganjane »spričo svojih odnosov, oziroma simpatij za Združene narode«.

Toda ne gre le za pravno nevezdržnost sklepa rimskega kasacijskega sodišča, marveč še posebej za dejstvo, da ima njegova ugoditev prizivu državnega pravdnika, prejudicialni značaj za razsodbe nižjih sodišč, ker je v teku ali se pripravlja še vrsta protiparti-

Garibaldinci so obiskali partizanske kraje

KONEC junija je obiskalo partizanske kraje na Goriškem 108 bivših borcev in funkcionarjev enot divizije »Natisone« in drugih partizanskih edinic, ki so bile v sestavi IX. korpusa narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Goriškim partizanom so se pridružili v Cerknem še bivši partizanski borci iz Trsta. Med italijanskimi partizani, ki jih je vodil podpredsednik Pokrajinske zveze italijanskih partizanov (ANPI) za Goriško, Marini Edi, so bili tudi bivši komandanti brigad: Venicio Fontanot, Zulian Maro-Sandro in Morsolin Silvano ter borci, ki so se udeležili bojev na Vojskem, na Predmeji in v drugih krajih, nekateri izmed njih, ki so bili ranjeni, pa so se zdravili v bolnišnici »Franja«, ki so jo zdaj ponovno obiskali.

Na bloku v Rožni dolini sta garibaldince sprejela Angel Kosovel, tajnik, in Albert Rajer-Borut, predsednik Okrajnega odbora Zveze borcev iz Nove Gorice, ki jim je tudi izrekel dobrodoščilo. Iz Rožne doline so se z avtobusi odpeljali v kraje, kjer so si osvežili spomine na slavne dni — na bitke, žrtve in napore — ko so se skupaj z jugoslovanskimi partizani bojevali z orožjem v roki proti istemu sovražniku — fašizmu in kovali bratstvo med narodi. Bili so v Čepovanu, Trnovem, na Lokvah, v Ajdovščini, Črnem vrhu, Idriji, na Vojskem, v Cerknem, v »Franji« in Tolminu. Na Predmeji so obiskali partizansko grobišče, v katerem so zbrani posmrtni ostanki 365 neznanih padlih borcev vseh narodov Jugoslavije, med njimi tudi več garibaldincev. Na partizanskem grobišču na Vojščici pa so se garibaldinci oddolžili padlim z lepim vencem.

Organizacije Zveze borcev so italijanske tovariše povsod, kjer so se ustavili, lepo sprejeli, tako v Čepovanu, Ajdovščini, a še posebno v Idriji, kjer jih je pričakala množica ljudi, rudarska godba pa je zaigrala »Internacionalo«. Od presenečenja ob prisrčnem sprejemu so se bivšim garibaldincem utrnile solze iz oči. Večerna zabava pa je še bolj učvrstila prijateljske vezi.

zanskih procesov, med njimi razprava proti 49 bivšim pripadnikom Briško-beneškega odreda.

Rimska kasacija je tako s svojo sodbo aktivno posegla na izrazito politično področje

in spričo tega so pač utemeljeni pomisleki, da je izjavalni pravdorek vrhovnega pravosodnega organa v sosednji državi več kot potuha tistim rušilnim elementom, ki si prizadevajo rehabilitirati staro

Sovjetski borci tudi v Sloveniji

MESECA julija je prispela v Jugoslavijo — na povabilo Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije — petčlanska delegacija komiteja vojaških veteranov iz Sovjetske zveze. Delegacijo je vodil dvakratni heroj Sovjetske zveze, podpredsednik prezidija Vrhovnega sovjeta ukrajinske SSR in namestnik predsednika komiteja vojnih veteranov, Sidor Kovpak. V delegaciji pa so še bili: nekdanji šef vojne misije pri Vrhovnem štabu NOV Jugoslavije, generalni major v pokojju, Nikolaj Kornijejev, da-

lje heroj Sovjetske zveze Vladimir Pavlov, heroj Sovjetske zveze Viktor Livincev in nekdanji partizan Anatolij Dječenko.

V Beogradu je delegacijo sprejel tudi predsednik CO ZB NOV Jugoslavije, Aleksander Ranković. Nato je delegacija odšla na pot po Jugoslaviji, vodil pa jo je član CO ZB NOV Jugoslavije, Vlado Segrt.

Delegacija sovjetskih borcev je prišla iz Zagreba tudi v Ljubljano. V Klubu ljudskih poslancev so jo sprejeli: predsednik Glavnega odbora ZB NOV Slovenije, Ivan Maček-Matija, in člani Glavnega odbora: Marijan Dermastia, France Krese-Čoban, Mitja Ribičič-Ciril, France Stadler-Pepe in Marjan Bertoneclj. Po krajšem razgovoru jim je predsednik Ivan Maček priredil svečano kosilo. Zastopnik sovjetskih borcev je med kosilom izročil tovarišu Mačku brona-sti kip »Lovca s psom«, on pa je delegatom poklonil nekaj partizanske literature.

Že med kosilom so se delegati živahno razgovarjali z zastopniki Glavnega odbora ZB. Vsekakor je bilo zanimivo poslušati dvakratnega heroja

Sovjetske zveze, ki se je zanimal za našo partizansko borbo. Didor Kovpak je star 71 let, bil pa je dvanajstkrat ranjen. V zadnji vojni je bil komandant partizanov v Ukrajini. Dokajšnjo pozornost je vzbujal tudi Anatolij Dječenko. Toda zakaj? Ko sta se Vlado Segrt in Ivan Maček pozdravila, je Vlado Segrt veselo dejal tovarišu Mačku: »Matija, med sovjetskimi borci je tudi tvoj nekdanji borec, vojak!«

Kako to? Anatolij Dječenko je bil leta 1941 kot sovjetski vojak na vzhodni fronti ujet. Italijani so ga odpeljali v Italijo in zaprli. Vendar se Anatolij ni mogel sprijazniti z ujetništvom! S pomočjo nekaj Slovencev je že leta 1942 pobegnil iz ujetništva in se nekje nad Tolminom priključil slovenskim partizanom. Od leta 1943 dalje je bil stalno v Bazoviški brigadi. Kasneje je postal komandir Ruskega bataljona v tej brigadi in je ob koncu vojne dosegel celo čin majorja. Ko se je po osvoboditvi vrnil v SZ, se je spet naselil v vasi Nikolajev, kjer je sedaj šef strojno-traktorske postaje. Se to! Pripovedoval nam je, da je kmalu po vrnitvi iz Jugoslavije začel pisati spomine na partizanstvo v Sloveniji, in prav zdaj je njegova

politiko, vnašati napetost na mejna področja, stopnjevali šikane proti našim rojakom in seveda poslabšati odnose med jadranskima sosedama.

Razsodba rimskega sodišča je tudi pri nas ogorčila zlasti slehernega borca, saj pomeni posredno obrekovanje, napad na našo NOV in s tem škoduje, sicer v zadnjih letih vzpodbujajoče se razvijajočim, odnosom med obema državama. Prav nedavno, med letošnjim tržaškim velesejmom, je bilo slišati z italijanske strani več treznih mnenj, »da je moč poglobiti odnose dobrega sodelstva le z iskrenimi napori«.

To pa nujno terja odločno, vztrajno borbo proti takim pojavom kot je sodba rimske kassacije, saj je tak poizkus rehabilitacije starega med drugim v žgočem nasprotju s tistim, kar so večkrat slovesno zagotavljali tudi najodgovornejši italijanski državniki po tržaškem sporazumu (1954), ko so poudarjali, »da je treba graditi novo v odnosih med obema državama na zdravih temeljih«, ki pač ne smejo biti okuženi s staro megalomansko šovinistično trohno.

Taka prizadevanja bivših borcev in progresivnih sil pri naših sosedih ne bodo le prispevala k uveljavitvi nove, pozitivne koncepcije o odnosih med obema državama, marveč nič manj k utrditvi lastnega demokratičnega razvoja.

Janko Jeri

Predsednik GO ZB NOV Slovenije, Ivan Maček-Matija (v sredi), pozdravlja vodjo delegacije sovjetskih borcev, dvakratnega heroja SZ, Sidora Kovpaka (desno)

Я бывший командир
Русского ударного бата-
льона, бывший русский
ударный бригадир и
теперь корпус воеводы
Дальнего Востока
предан своему дру-
зю и привет всем родным
и коммундиром здоровья
моя в советском строю
оно дело брата Неме-
цкого фашизма.
Приветствую в силе и
он советского коммундир
ветерана в войсках.
Да здравствуют друзья
моя ветераны и во-
евода и советского
воина. 5/III-57г. Анатолий.

Faksimile pismenega pozdrava Anatolija Dječenka

knjiga, ki ima naslov: »Zapiski partizana«, dotiskana. Ob-
ljubil je, da nam bo en izvod
poslal. Marsikaj zanimivega
nam je Anatolij še povedal.
Zelo se je spomnil zaključnih
borb za osvoboditev Trsta,
borb pri Občinah. In v tem
kratkem srečanju se je, če-
prav po tolikih letih, spomnil
še marsikatero slovenske be-
sede. In ko smo ga vprašali,
če se še spomni katerega izmed
Slovencev, je imenoval nekega
Jožeta, ki da je bil v sabotažni
grupi, doma iz Ljubljane. Kako
rad bi se z njim srečal! »In
kaj bi radi sporočili bivšim
borcem, s katerimi ste bili
skupaj v brigadi na Primor-
skem?« smo ga vprašali. Mno-

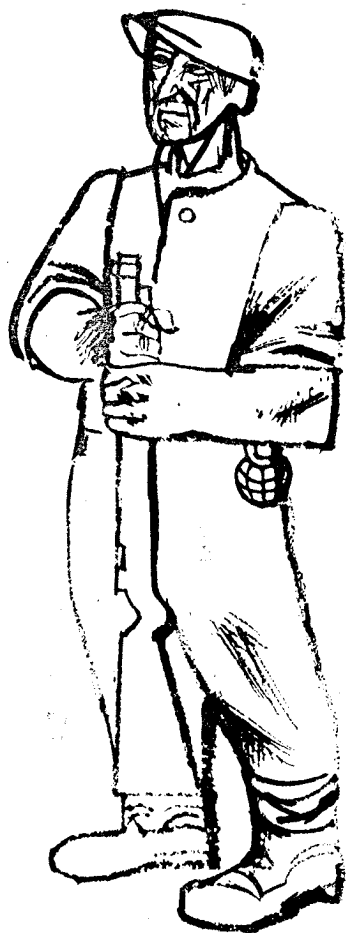
go, mnogo. Potem pa smo mu
dali kos papirja in nanj je na-
pisal nekaj pozdravov za svoje
bivše tovariše:

»Jaz, bivši komandir ruske-
ga udarnega bataljona, poznej-
še ruske udarne brigade pri
IX. korpusu XXX. divizije,
Dječenko Anatolij, izročam
borbene tovariške pozdrave
vsem borcem in komandirjem,
ki so se borili v Sloveniji proti
pobesnelemu sovražniku —
nemškemu fašizmu. Prišel sem
semkaj z delegacijo sovjetskih
vojnih veteranov. Naj živi pri-
jateljstvo med veterani Jugo-
slavije in Sovjetske zveze.«

Sovjetski borci pa so se med
drugim zanimali tudi, če ima-
mo v Sloveniji kak časopis,
revijo, ki objavlja spomine iz
NOB. Zanimalo jih je namreč,
kaj vse tak časopis objavlja,
kakšen je in podobno. Pove-
dali so, da bodo pri njih v
prihodnjem letu začeli izdajati
revijo, zakaj doslej takega ča-
sopisa še nimajo. Zato so bili
tembolj veseli, ko so med dru-
gimi partizanskimi knjigami
dobili tudi vezane revije »Bo-
rec«.

Sovjetski borci so si v Ljub-
ljani ogledali tudi Muzej NO,
prihodnji dan pa bolnišnico
»Franjo« in Postojnsko jamo.
Preko Istre so odpotovali na
Brione, kjer jih je sprejel tudi
predsednik republike, maršal
Tito.

B. A.

Trinajst nas je odšlo na Krim ...

(Nadaljevanje in konec)

PARTIZANI smo bili porota in smo kazni izglasovali. Tedaj pa se je iz naših vrst utrgal partizan (imena se ne spominjam, vem le, da je bil doma iz Ljubljane), skočil proti obsojencu, izvlekel nož in v zadnjem trenutku smo preprečili, da ga ni zaklal. Čez nekaj dni pa smo dobili iz Ljubljane podatke, da je prav ta gestapovec in vohun, ki se je hotel s takimi dejanji le afirmirati. Toda bil je prav tako sojen in ustreljen.

PARTIZANSKA »KAVARNA«

Tudi brez kulturnega življenja nismo bili v prvih dneh partizanstva. Najprej je to bila le partizanska pesem. Že prvi dan, ko sem prišel v partizane, je napravila le-ta name neverjetno globok vtis. Stal sem zvečer na straži. Tovariši so sedeli okrog ognja in zapeli: »Kovači smo...« in »Bratje le k soncu, svobodi...« To so bile prve partizanske pesmi, ki sem jih slišal in vzljubil sem jih. Novinci smo se jih hitro naučili, jih prepevali v taborišču in kadar smo odšli v vas Kožljek. Tam so že tudi vsi vaščani znali te partizanske pesmi.

Do prihoda Ante Novaka je bila partizanska pesem skoraj edini način našega kulturnega izživljanja. Novak pa je začel izdajati dnevni časopis. Vsedel se je ob ognju na kladu, položil na kolena desko in z roko vsak dan napisal naš časopis. Imel je celo več rubrik. V politični je komentiral važne dogodke doma in po svetu, časopis pa je prinašal tudi vse, kar se je zgodilo čez dan v našem taborišču. To je znal Novak obdelati v čudovi-

tem humorju, tako vse slabe in dobre strani našega življenja.

Zvečer nam je čital svoj časopis v »kavarni«. Da, v »kavarni«. Imeli smo svojo, pravcato »kavarno«. Vsi smo jo vsaj tako imenovali. Drugače pa je bil to le 6 metrov dolg in 3 metre širok vetrni zaklon, spleten iz smrekovih vej. Za streho so bile le visoke smreke, debelo pokrite s snegom in zvezdnato zimsko nebo. V vsej dolžini po sredi naše »kavarne« je gorel ogenj. Ob njem so bili sedeži iz smrekovih debel in starih klad. Kako prijetno je bilo tu ob večerih! Ante Novak je čital svoj časopis, ki je postajal vedno bolj pester in je širil krog svojih sodelavcev med našimi fanti. Tu in tam je tudi kdo recitiral svojo pesem. Zraven pa smo pili čaj. Bil je brez sladkorja, a vroč, to pa je takrat za partizane mnogo pomenilo. Servirali so nam ga kar v vojaških porcijah.

Včasih se je tudi ojunčil Daki in nam povedal kak svoj doživljaj iz Španije. Tudi Ante Novak je rad povedal kako prigodo iz svojega ilegalnega življenja. Prvi dan, ko je prišel, nam je pripovedoval o ustrelitvi Šercerja. Tako so ob prijetnem kramljanju v naši »kavarni« hitro minevali večeri. Toplo nam je bilo tu. Toda partizanu je bilo sploh toplo, dokler je bil v gozdu, komaj pa je pomolil svojo butico iz njega, ga je začelo zebsti.

PRVE AKCIJE IN ŽRTVE

Sredi januarja 1942 je prišel v naše taborišče Mirko Bračič s Horjulsko grupo. Ta-

ko nas je bilo konec januarja v taborišču že okrog 120. V tem mesecu smo tudi ustanovili bataljon, ki se je imenoval po ustreljenem heroju Šercerju. Bilo smo tudi »motorizirani« -- s smučmi in krpljami, kar pa je bilo nujno za gibanje po visokem snegu.

Bilo je okrog 15. januarja, ko se je odpravila skupina na smučeh po orožje na Travno goro nad Sodražico. Tamkaj so ga skrili partizani po napadu na Lož. Na Blokah smo se srečali z Italijani. Užgali smo po njih, jih pognali v beg, mi pa nadaljevali pot. Stare lovške koče nad Sodražico pa nikakor nismo mogli najti. Dolgo smo se vrteli okrog mesta, kjer bi po Dakijevem mnenju morala biti. Končno smo jo le odkrili v kraški kotlini, do vrha zameteno v snegu. Pri strehi smo morali začeti odkopavati sneg, da smo lahko zlezli v kočo, kjer smo našli več pušk in puškomitraljezov. Tu smo ostali dva dni. Vso noč so plesali in tulili volkovi okrog nas. A srečno smo se vrnili z orožjem v taborišče nad Kožljekom.

Sedemnajstega januarja sta šla naša tovariša, brata Anton in Vandek Popek, domov, k Mežnarjevim v Bezuljak na godovanje. Spremljali so jih še Viktor Kušar, Vojteh, komandir čete Karl, Iztok in Gašper. Toda nekdo je njihov prihod izdal Italijanom. Pripeljali so se iz Cerknice s kamioni, obkolili in napadli mežnarjevo hišo. Fantje so sedeli v kuhinji, pili in jedli, ko je skočil prednje italijanski oficir z naperjenim samokresom. Vanek se je v trenutku znašel in zagnal oficirju steklenico v glavo. Partizani so hitro zgrabili za orožje, Vojteh je vrغل bombo in se prvi prebil iz hiše. Za njim so skočili še ostali, ranili in ubili nekaj

vojakov in italijanskega oficirja. Le Kušarja, Iztoka in Karla, ki so se skrili pod streho v hiši, so Italijani dobili in jih pozneje obsodili na smrt. Kušarja in Iztoka so pomilo-stili na dosmrtno ječo (zadnji je ob kapitulaciji Italije spet pobegnil v partizane), Karel pa je pljunil Italijanom v obraz, ko so ga vprašali, če želi pomilostitev. »Vas ne bom nikdar prosil milosti, niti bi jo jaz dal vam!« jim je za-brusil. Čeprav je bil Karel star jugoslovanski orožnik, je bil izredno dober in zaveden par-tizan. Njegova izguba nas je globoko pretresla in prizadela.

*Jože Jakomin-
Crni, v Polja-
nah pri Dol.
Toplicah,
marca 1945*

Naslednji dan so Italijani tudi zažgali mežnarjevo hišo, mi pa smo se pripravili, da na-pademo Cerknico in rešimo ujetnike. Bili smo že na poti tjakaj, ko se je še vedno videl svet ognja mežnarjeve doma-čije. To je v nas vzbudilo še večjo željo po maščevanju. Toda na poti smo izvedeli, da so Italijani ujete partizane že odpeljali v Ljubljano.

Deset dni po tej akciji so nas nameravali Italijani napasti v taborišču. Vedeli so, da je to nekeje v bližini Kožljeka. Mi smo se jim nameravali izmak-niti. Tako smo prišli zvečer v G. Otave. Dobil sem nalogo, da grem s svojim puškomitra-ljezom in še dvema strelcema v zasedo na konec vasi. Obr-njen sem bil proti vasi Bič, kjer smo mislili, da so Itali-jani. Nenadoma pa zaslišim za seboj skupino šestih Italija-nov, ki so šli po harmoni-karja, ker so nameravali ple-sati v gostilni v Biču. V trenutku obrnem strojnico in sprožim — a strojnica je za-radi mraza odpovedala. Poteg-nem zapirac in en naboj je le vžgal. En Italijan je padel. Vržem bombo, Italijani pa v dir. Mi za njimi. Napadli smo jih v gostilni v Biču. Tudi od tu so jo popihali v Borovnico

NAPAD NA POSTAJO VERD

Prvega februarja smo se do-govorili za večji napad na že-lezniško postajo Verd. Saj se-daj nas je bilo že 120 in smo bili dobro oboroženi: imeli smo 12 puškomitraljezov in dve težki strojnici. Terenski odbori so pripravili za nekaj dni su-he hrane. Imeli smo že nam-

reč dobro izkušnjo iz napada na Lož, da je treba po napadu menjati taborišče. Akcijo na Verd smo zares skrbno pri-pravili. Vsak partizan je ve-del, kaj je njegova naloga. Cilj akcije je bil, da uničimo železniške naprave na postaji, da zažgemo vlak s polnimi ci-sterнами nafte in bencina, o katerem smo zvedeli, da bo okrog ene ure ponoči pripeljal na postajo. Goreči vlak smo nato nameravali s polno paro spustiti nazaj proti Borovnici. Domačin iz Verda, partizan Ciril, je bil že ves dan pred akcijo preoblečen v železni-čarja na postaji in nam pošiljal točne podatke o gibanju Ita-lijanov. Imel je nalogo, da skupaj z železničarji (do zad-njega so bili naši!) zaustavijo vlak s signali. Tedaj bi mi napadli postajo.

V noči smo se povsem pri-bližali postaji in v gozdu nad njo čakali na vlak. Spodaj ob progi so patroljirali Italijani. Od daleč smo že slišali, kako sopiha vlak navkreber. In v tej napetosti je eden izmed borcev zakašljal. Za njim dru-gi... Italijani so to slišali. Kli-cali so, kdo je in nato začeli streljati v gozd. Mi pa smo planili nadnje, uničili naprave na postaji, na katero je med tem že prisopihal vlak. Bračič in Zidanšek sta hotela še mi-nirati progo, toda ni jima uspelo. Vlak je vozil mimo nas in nismo ga mogli ustaviti. Jaz in Popek sva iz nekaj me-trov razdalje s strojnico pre-rešetala nekaj cistern. tako, da je iz njih iztekla nafta.

Po končani akciji pa je naš trobentač zatrobil zbor. Tja do Vrhnike se je slišala trobenta. Streljanje in mine pa tja do Ljubljane. Čeprav akcija ni povsem tako uspela, kot smo predvideli, je imela velik od-mev med ljudstvom.

Sedaj smo se poslovili od ta-borišča na Kožljeku, poprej pa še obesili na drog zastavo in jo minirali. Ko so jo pozneje Italijani skušali sneti, jih je nekaj obležalo pod njo.

NAPORNA POT NA MOKRC

Razdelili smo se v dve sku-pini: ena je odšla v rajon So-dražice, druga, to je dve četi, pa na Mokrc. V tej sem bil tudi jaz. Težko smo se prebi-jali proti Mokrcu. Povsod je prežala nevarnost, da naletimo na Italijane. Naš sovražnik pa je bil tudi dober meter visoki sneg. Nad vasjo Otonico smo čakali skriti nad cesto v za-sedi. Toda pod nami naenkrat ugledamo kmeta, ki nam kliče: »Kaj se skrivate?!« Popeljal nas je v vas. Tu so nam va-ščani izredno lepo postregli. Le počasi smo napredovali po visokem snegu. Na vsakih ne-kaj metrov smo se morali me-njati na čelu kolone. V zapu-ščenih hiši nad Gošičem smo se nameravali odpočiti.

Odpočili smo se in zjutraj na-daljevali pot. Naporna je bila.

Nenadoma zagledamo v ne-posredni bližini hiše kolono 50 italijanskih vojakov-smu-čarjev. Nas je bilo le 19. Umakniti se po tem visokem snegu nismo mogli. Edina re-šitev: sprejeti borbo in se bo-

Katarina Bregant-Viktorija

Ugasnilo je življenje zavedne borke in neumorne politične delavke Katarine Bregant-Viktorije. Prav na Dan borca se je poslovila od nas ena izmed naprednih žena proletarskih Jesenic, ki se je malodane vse življenje borila za svobodo in za boljšo bodočnost delovnih ljudi. Njena hiša je bila zatočišče jeseniških aktivistov in borcev. Grožnje okupatorja in njegovo nasilje je niso mogli omajati; skupaj z možem sta neustrašno delala za partizane. Pri njej so bili sestanki,

skupaj s svojimi otroci je prenašala osvobodilno literaturo prav v center Jesenic in nosila hrano za partizane daleč iz mesta, tako vse do leta 1944, ko sta z možem naposled odšla k partizanom. Težkega srca je zapustila dom in prepustila otroke tujim ljudem, pa je vendar junaško prenašala to ločitev. Še več: zmerom je našla toplo, bodrilno besedo za tiste, ki so obupavali in pogum za napore, ki jih je prestajala v borbi proti okupatorju. Jeseniške žene so jo zaradi teh izrednih lastnosti zmerom cenile in spoštovale.

Ko sta se z možem vrnila v osvobojene Jesenice, se je neumorno lotila političnega dela v okrajnem odboru OF in

AFŽ kot odbornica in predsednica. Priskočila je na pomoč povsod, kjer se je pokazala potreba, ne glede na delo in težave, ki so jo čakale doma. Ne v času okupacije, ne po osvoboditvi, med požrtovalnim delom za novo družbo, ki se ga je lotila, ni slutila, da so ji včasih nečloveški napori zapustili kal težke bolezni, katere žrtev je postala. Z njeno smrtjo se je v vrste borcev in zglednih političnih delavcev začrtala občutna vrzel, množične organizacije so s tovarišico Viktorijo izgubile neustrašenega in požrtovalnega člana. Njen lik pa bo vsem nam, ki smo jo poznali in ljubili, ostal svetel vodnik v nadaljnjem delu.

riti do noči, potem pa se skušati prebiti. Italijani so prihajali vedno bliže. Mi smo čakali za okni, z orožjem pripravljeni na borbo. Tik pred kočo pa so Italijani zavili proti kmetu pod nami. Iskali so nas.

Proti jutru smo prišli v Tavželne pri Št. Vidu. Od tu smo se spustili v dolino Iške. Bili smo z močmi na koncu. Za pot, ki jo drugače prehodiš v pol ure, smo rabili najmanj štiri ure. Zdaj se je sesedel eden, zdaj drugi v sneg, ki nam je segal do pasu. Ante Novak pa je nosil še težak nahrbtnik, poln knjig in papirja. Tako smo se privlekli kakih 200 metrov do vasi Bukovec. Dalje nismo več mogli. Klicali smo na pomoč. Slišali so nas vaščani in prišli po nas s parom konj, ki so vlekli hlod in dolgo vrv. Za to smo se prijeli ko utopljenec rešilne bilke. V vasi smo se nekoliko odpočili, domači fantje pa so medtem prevzeli stražo. Čeprav smo bili silno utrujeni, smo, ko je Remškar nategnil harmoniko, zaplesali z vaškimi dekleti. Od tu smo šli na Mokrc. Tam smo bivali v lovski koči Aueršperga do 19. marca 1942.

To dobo mojega partizanstva karakterizira izredno plodovita politična in vojaška dejavnost naših dveh partizanskih čet. Med nas se je spet vrnil Bratčič. Z njim je prišel Primož — Aleš Bebler. S seboj sta pri-

peljala italijanskega podoficirja, ki je »dezertiral« iz italijanske vojske in se izdajal za simpatizerja OF. Po dveh dneh je dezertiral tudi od nas in izdal Italijanom naše prebivališče.

Italijani so 19. marca napadli kočo. Niso nas iznenadili. Po begu italijanskega podoficirja smo postali še bolj pazljivi.

Jože Jakomin-Crni, na Maverlenu, junija leta 1943

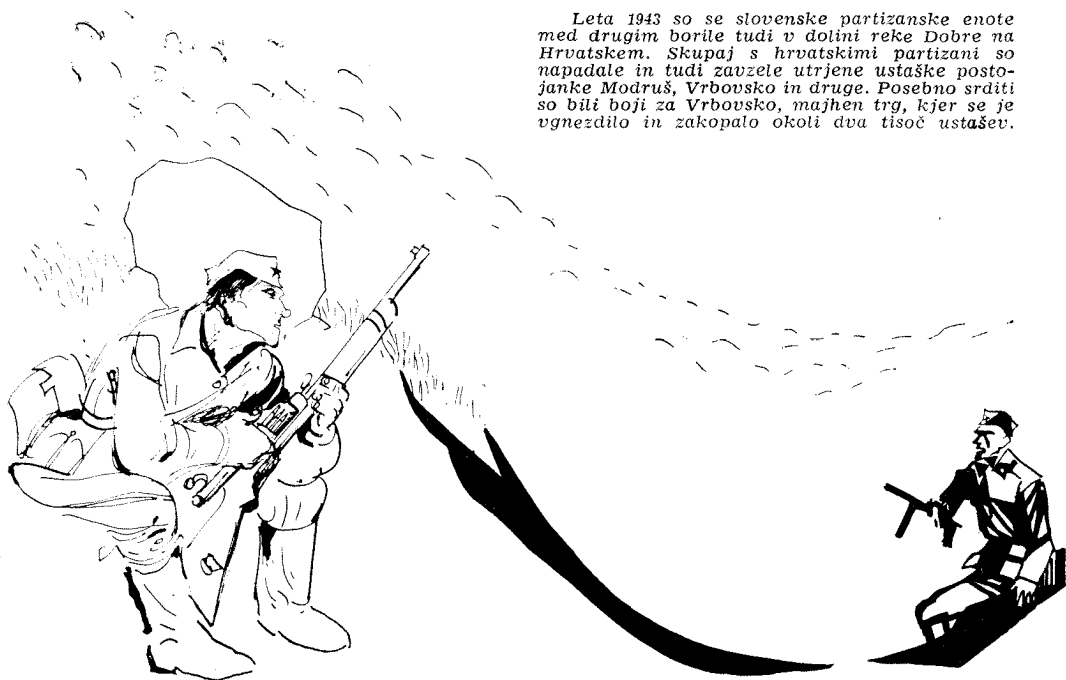
Pravočasno smo postavili zasede in patrolje in jih še mi iznenadili z napadom. Iznemadamo smo udarili po njih, se umaknili in jih spet na drugem koncu napadli. Šele okrog poldne jim je uspelo prodrati do koče. Seveda, našli so jo prazno. Proti večeru so kočo zažgali. Takrat pa sta jih napadla sama Daki in Luka. Štiri sto Italijanov je bilo pri koči, ko sta Daki in Luka začela napadati. Streljala sta, metala bombe, divje kričala in dajala povelja, kot bi poveljevala najmanj trem brigadam. In Italijani so tudi mislili, da jih napada najmanj tisoč partizanov. Vsi so zbežali proti Igu.

Mene so še isti dan določili, da sem šel čakati skupino fantov, novincev iz Ljubljane. V Krvavi peči smo se udarili z Italijani, toda srečno sem jih pripeljal v Bukovec, kjer sem se spet priključil svoji četi. Od tu smo šli v Kočevske gozdove. Spet smo se spojili v močan Šercerjev bataljon, nato pa se znova razšli v manjše enote in začeli z akcijami na širokem področju Kočevske in ostale Dolenjske. Iz dneva v dan jih je bilo več in z njimi so se tudi množile vrste naših partizanskih enot. Na Kočevško sem šel že kot komandir voda. Za seboj sem imel dragoceno partizansko šolo iz taborišča na Kožljeku in Mokrcu.

Jože Jakomin-Crni

Pošta za štab

Leta 1943 so se slovenske partizanske enote med drugim borile tudi v dolini reke Dobre na Hrvaškem. Skupaj s hrvaškimi partizani so napadle in tudi zavzele utrjene ustaške postojanke Modruš, Vrbovsko in druge. Posebno srditi so bili boji za Vrbovsko, majhen trg, kjer se je vgnezdilo in zakopalo okoli dva tisoč ustašev.

DUŠAN si je pravkar polnil puško z novimi naboji, ko ga je poklical komandir čete. To sporočilo je sprejel Dušan s precejšnjo nejevoljo. »In prav zdaj me kliče, ko sem si našel odlično zaklon,« je godrnjal. Res je imel idealno kritje za močnim belim kamnom, oktaedrske oblike. »Gotovo mi bo kdo zasedel prostor,« si je govoril, ko je sklonjen, v cikcakastih skokih kraljšal razdaljo med seboj in komandirjem čete.

»Ti vragovi imajo betonske betice kakor njihovi bunkerji!« je rekel komandir Štefan, ko je ležal Dušan zraven njega. »Moramo nekaj ukreniti. Poglej, napisal sem pismo za štab. Odesi ga tja. Razumeš? Važno je!«

Dušan je samo pokimal. Z njegovim zaklonom je sedaj tako rekoč — konec. Do štaba bo potreboval pol ure, tam se bo zamudil še nekaj časa, morda bodo še kaj napisali za komandirja, pa nazaj zopet pol ure. Medtem bo gotovo že kdo ležal v njegovem zaklonu. Prekletost je škoda zanj, po-

sebnost še, ko oni sem zelo pridno in še kar precej točno užigajo.

»Mislim, da za pot veš,« je še rekel komandir. Seveda je vedel, saj je moral že včeraj tja. Ob misli, da bo to res le prijeten sprehod, se je nekoliko potolažil. »Ampak vseeno ga je škoda,« je mislil Dušan tokrat na glas.

»Kaj praviš?« se je zavzel komandir in ga začudeno pogledal.

»Ah, nič,« je zamahnil Dušan z roko in odšel.

»Pazi nase!« je zaklical komandir za njim. »Lahko, da so ustaši čez noč spremenili postojanke!«

Dušan je bil že na poti. Zadnje komandirjeve besede je sicer slišal, toda posebne važnosti jim ni pripisoval. »Ravno ljubi se jim ponoči sprehajati se okoli,« je omalovaževalno rekel. »Saj jih imamo na tarči kot na strelišču!«

Dokler se mu je zdelo, da ga iz trga lahko opazijo, je hodil previdno. Ko pa je cesta

zavila med okoliške griče, ki so ga zakrivali pred očmi iz postojanke, se je zravnal in brezskrbno stopil po cesti. Še puško si je obesil preko rame.

Bilo je lepo, sončno jesensko jutro. Le po kotanjah so se skrivale meglice, da bi ušle sončnim žarkom, ki so povsod tipali za njimi. Listnat gozd v okolici je skoraj vsak dan spreminjal barve. Kakor kameleon. Če ne bi te jutranje tišine in lepote motili posamezni strelj iz pušk, strojnični rafali, od časa do časa pa tudi močni udarci minometov, bi lahko mislil, da je odšel na kratek jutranji sprehod.

Toda Dušan ni mislil na jesen, ne na sonce in njegove žarke, ki so se podili za koprenastimi meglicami po kotanjah, in ne na kameleonski gozd. Mislil je na to, kako si bo moral čez dobro uro ali kaj iskati nov, primeren zaklon. »Ampak, kar tako se ne bom dal!« si je rekel. »Uveljavil bom svojo pravico do tistega kamna. Samo moj je. Precej težko sem si ga privlekel na položaj!«

Potem je hipoma pomislil na to, da ga bo tisti, ki leži zdaj za njim, najbrž potreboval. Saj oni iz postojanke precej na gosto nažigajo. »Ne bodo dali miru prej, dokler jim ne podkurimo nad glavami,« si je rekel in hodil mirno dalje; ne prehitro in ne prepočasi.

Pot je sedaj zavila nekoliko na desno, tako da je bila obrnjena pravokotno na cesto, ki je prihajala iz trga. Dušan je stopil

proti njej. Bil je dobre volje; celo na kamen je pozabil. »Navsezadnje si vsak rad čuva glavo,« je pomislil. Brezskrbno je korakal po poti. Bil je tako razpoložen, da bi zažvižgal.

In res je zažvižgalo, toda žvižg ni prišel iz Dušanovih ust, temveč tam nekje spredaj, tam, kjer je še včeraj bila naša zaseda.

Dušan se najprej ni imel niti časa začuditi. Bliskovito se je vrgel na tla in se v presledku sekunde odplazil do cestnega jarka in se zavalil vanj. Tu je obležal in čakal.

Šele sedaj je utegnil zbrati misli. »Pri vragu!« je zaklel, »kaj so znoreli! Pa menda ne streljajo naši name? Da se niso pomaknili na drugo mesto? No, potem sem v kaši. Naravnost za tarčo sem jim! Najbolje je, da sem nekaj časa pri miru.«

Ležal je, vzravnal z zemljo, s pogledom obrnjenim navzdol. Pogled mu je obležal na grudah prsti in trave. Tik ob očesu je hitela mravlja proti njegovemu nosu. Čisto natančno je videl njene kratke nožice, ki so brzele, kakor da imajo v sebi stroj. Zdelo se mu je, da vidi tudi njene oči, takrat ko se je za hip ustavila, kakor da bi se razgledovala, kam bi šla. Potem je izginila nekam pod njegov obraz. Dušan je stisnil ustnice, da mu ne bi po naključju zašla v usta.

Medtem je skoraj pozabil, v kakšni nevarnosti je. Spomnil se je, da bo moral ne-

kaj storiti. Potipal se je za prsni žep. Pošta za štab! Oddati jo mora! Gotovo je kaj važnega. Nekako se mora izviti iz tega jarka.

Počasi je dvigoval glavo. Potem je hipoma šinil z njo kvišku in se nato takoj zopet prilepil ob zemljo.

Previdnost ni bila odveč. Spreddaj je takoj zaprasketalo in nevidne svinčenko so razpršile prst tik nad njegovo glavo.

»Opazili so me,« si je rekel. »Zdaj me bodo čuvali, kakor da sem njihov najdražji zaklad.«

Začel se je počasi in skrajno previdno plaziti po jarku naprej. Vdolbina je bila plitva, tako da je moral z nosom drsati po zemlji, če ni hotel, da bi ga oni tam spreddaj znova opazili. Tako se je plazil nekaj časa naprej, ko je nenadoma moral prenehati. Videl je, da se jarek čez kak meter ali dva nehava in se izravnava s cesto. Kaj zdaj?

Na levi strani ceste je opazil večjo planjavo, dolgo okoli dvajset metrov ali nekaj več. Za njo se je razprostiral ozek pas smrekovega gozda. Tam bi bila edina rešitev, je pomislil. Da bi nadaljeval pot po cesti, je popolnoma nemogoče. Zbrišejo me z nje kakor packo iz zvezka. Toda tudi čez tisto planoto ne bo lahko. Imeli me bodo na muhi, kakor da jim sedim pred mitraljezom.

Nenadoma ga je prešinilo! Kaj, če bi počakal kar tukaj? Tu, v tem jarku sicer

ni prijetno, a je zato varno. Lahko bi se izgovoril, da nisem mogel naprej, kar je tudi čista resnica. Omahoval je nekaj časa. Toda — pošta! Lahko, da je odločilnega pomena za nadaljnje operacije. In on bo morda kriv...

Moram tja čez, pa naj se zgodi, kar hoče!

Še enkrat je pogledal po čistini in objel z očmi gozdiček za njo. Takrat mu je bil samo še gozdiček v zavesti. Gozd je glavno, samo da pridem do njega. Čudno, da mu ni prišlo na misel, da je glavna planota, kajti če pride srečno preko nje, mu tudi gozd ne uide.

Potem je šinil pokonci, se divje zagnal na čistino, jo kakor v snu pretekel do polovice, potem pa padel na tla, kakor podžagano drevo. Še med tekom je slišal, kako so oni vžgali po njem in da so se mu svinčenko vse gosteje opletale okrog telesa. Ni mu preostalo drugega, kot da se vrže na tla.

Dihal je naglo in znoj mu je orosil čelo. Težko, če bo zmogel še teh nekaj metrov. Čudno, zakaj ne streljajo po njem, se je nenadoma spomnil. Saj me imajo vendar kakor na dlani! Se je kaj posebnega zgodilo? Kaj pa, če mislijo, da so me že zadeli? Spomnil se je, da je res padel po tleh, kakor da bi ga zadelo. Seveda, to ni bilo namerno, ampak ker je bil pač do skrajnosti izčrpan.

Počakal je še nekaj časa. Res se ni ničesar zganilo. Potem je čisto narahlo, kakor bi se bal, da bi vznemiril zrak nad seboj, dvignil glavo in izpod očesa pogledal proti gozdu. Da, še je bil pred njim! Bal se je, da mu ni med tem izginil, da ni morda prej videl samo fata morgane.

Potem je nenadoma zopet planil in kakor dirkalni konj pretekel še tistih deset metrov do gozda. Zaletel se je vanj brezglavo in topo, kakor bik, če mu nastaviš rdečo ruto.

Sedaj se je spomnil na pismo. Potipal se Toda to se njega ni več tikalo. Bil je na varnem. Počutil se je kakor srna, ki je pravkar ubežala lovčevi puški. Objel je z očmi smreke okoli sebe, jih božal in miloval, kakor mati mirno spečega otroka.

Sedaj se je spomnil na pismo. Potipal se je za prsni žep. Seveda je še bilo tam! Pošta za štab! Takoj moram z njim dalje. Vstal je in se napolnil s hitrimi koraki skozi zeleni, sončnih žarkov polni smrekov gozd...

Bivši kurirji zbirajo gradivo za »Zbornik«

Pripadnikom raznih naših enot, ki zbirajo gradivo, dokumente in fotografije iz življenja in borb med NOB, so se pridružili tudi bivši kurirji TV postaj. Ker so zelo dejavni – med drugim pripravljajo tudi gradivo za »Kurirski zbornik« – je prav, da tudi njim posvetimo nekaj besed.

BIVŠI kurirji relejnih TV stanic so se po vojni večkrat srečali in obujali spomine na dni, ko so nosili partizansko pošto in literaturo ter vzdrževali zvezo po vsej Sloveniji. To pa so bili samo pogovori med posameznimi kurirji, ki so prišli skupaj po naključju ali pa ob proslavah brigad (na Okroglici leta 1952, v Dolenjskih Toplicah 1. 1953 in na Ostrožnem leta 1954). Skoraj vsaka borbena enota je po osvoboditvi proslavljala nekdanje težke in nevarne dni, ki so jih preživljali skupaj v borbi. Tako so te proslave navdušile in začele zbliževati tudi še živeče kurirje, predvsem v Ljubljani in okolici. V začetku leta 1955 so se tudi kurirji TV postaj na ožjem sestanku dogovorili, da bodo za 10. obletnico osvoboditve pripravili zbor kurirjev, na katerem bi se bivši borci-kurirji, ki se po veliki večini sploh niso poznali, seznanili in tesneje povezali. Na tem sestanku je bil tudi izvoljen začasni odbor za zbor kurirjev. Zaradi dokončne organizacije in dogovora za ta zbor je bil sklican še širši sestanek, ki se ga je udeležilo okrog 40 bivših kurirjev. Tu so bile vzpostavljene še tesnejše zveze med kurirji in na Dan vstaje 22. julija 1955 je bil zbor kurirjev v Ivančni gorici na Dolenjskem, ki se ga je udeležilo okrog 450 bivših kurirjev iz vse Slovenije. Tam so bili na podlagi anketne liste zbrani tudi podatki večine preživelih kurirjev, ki so se udeležili zbora.

Da ne bi obujali spominov in dogodkov le na proslavah in sestankih, so nekateri kurirji predlagali, da bi zbrali v posebnem zborniku, razen zgodovinskih podatkov tudi razne opise dogodkov, akcij, spomine in drugo dokumentarno gradivo o kurirjih in kurirski službi

v času NOB. Zadali so si tudi nalogo, da bodo zbrali tudi zgodovinski material za muzej NOB, ki ga hranijo posamezni kurirji. To zamisel je odobral tudi predstavnik GO ZB, tovariš Mitja Ribičič. Na teh osnovah je bil ustanovljen začasni pripravljalni odbor »Kurirskega zbornika«, ki je takoj po zboru začel zbirati gradivo in pripravljati izdajo Zbornika.

Z ozirom na to, da so kurirji raztreseni po vsej Sloveniji, je bilo delo zelo oteženo. Počasi pa je organizacija dela le napredovala. Pripravljalni odbor v Ljubljani je pritegnil sodelavce tudi od drugod, in sicer s Štajerske, Gorenjske, Dolenjske, Primorske, Notranjske in Koroške. Ustanovljeni so bili posebni pododbori, da pritegnejo k pisanju in zbiranju gradiva za Zbornik nekdanji komandni kurirski kader, kakor tudi ostale preživele kurirje. Zaradi boljše organizacije in koordi-

nacije dela v zvezi s pripravami za izdajo te knjige, sklicuje Pripravljalni odbor večkrat sestanke vseh kurirjev iz Ljubljane in okolice ter članov pododborov. Ravno tako pa se sestajajo kurirji na svojih področjih in pod vodstvom pododborov zbirajo in dopolnjujejo gradivo, ki ga redno pošiljajo v Ljubljano. Vsega tega pa ne bi zmogli, če ne bi bili pododbori posameznih sektorjev tesno povezani z okrajnimi odbori Zveze borcev.

Na kratko naj prikažemo, kakšne težave imajo pododbori pri svojem delu na terenu! Hrovat Jože-Gaber, ki vodi pododbor za koprski okoliš, pravi med drugimi: »Po daljšem prepričevanju so mi nekateri kurirji obljubili, da bodo napisali nekaj o življenju in delu TV postaj, vendar se izgovarjajo, da je po 10–15 letih težavno napisati kaj točnega, da so že mnoge stvari pozabili in da nima smisla...« Kljub temu Gaber ni klonil: še z večjo vnemo se zanima za zbiranje gradiva.

Tudi Franc Skok, vodja pododбора, vztrajno išče bivše kurirje-sodelavce na Goriškem, kjer zbiralna akcija dobro napreduje, saj je za Goriško že kar precej zbranega gradiva. Pred kratkim je Skok med drugim sporočil: »Zbranega

Skupina kurirjev in funkcionarjev TV 15 v Občicah, maja 1944. Od leve proti desni: Jože Žukovec-Vladimir, Strle, Maks Burger, Matija Črnivec-Miha, Matija Smuk-Mate, Drago Martinc in Stane Ravbar

Z odkritja spominske plošče kurirski postaji P 7 v Zgornji Trebuši, 15. julija leta 1955

imam že precej gradiva za 'Kurirski zbornik', pošiljam pa vam tudi podatke o odkriti spominski plošči kurirjem v Gornji Trebuši in v Dol. Novakih...» Vse priznanje tovarišem s Primorskega, ki si prizadevajo, da bi zbrali čim več podatkov o življenju kurirjev in ostalega zgodovinskega gradiva.

Največ težav je bilo s Koroško. Le s trudom je Pripravljalni odbor uspel najti kurirje in ustanoviti pododbor za del Koroške, ki je v Jugoslaviji. Vodstvo pododborja za jugoslovanski del Koroške je prevzel Ožbalt Fajmut, ki se z vso vneto in velikim prizadevanjem trudi, da bi čimprej zbral gradivo, ki se nanaša na kurirsko službo na Koroškem. V enem izmed zadnjih dopisov sporoča: »Kakor sem vam že zadnjič pisal, zbiram gradivo za 'Zbornik'. Bil sem pred kratkim v Prevaljah, Ravnah, Mežici, Žerjavu in Črni. Pogovoril sem se z bivšim komisarjem, komandantom in nekaterimi kurirji, ki so mi obljubili, da bodo napisali vse, kar še vedo, prinesli fotografije in prišli na sestanek, ki ga bomo sklicali. Komisar ima še slike štaba 5. sektorja in ve za tovariša, ki je zakopal v ofenzivi jeseni 1944 v Solčavi ves arhiv. Dogovorili smo se, da bomo sklicali sestanek koroških kurirjev v

Črni. Razposlal sem že vabila 20 kurirjem tukajšnjega okoliša...»

S Štajerske ima odbor veliko gradiva, ki pa ni dovolj dokumentirano. Za nekatere postaje pa sploh še ni nobenih podatkov. Precej uporabnega gradiva je zbranega za prehode na Savi. Težave pa so tudi glede arhivskega gradiva, ki naj bi bil osnova pri obdelavi razvoja in delovanja kurirske službe na Štajerskem, ker ga

nekateri tovariši ne izroče. Razen tega nekateri vodilni kurirski kadri Štajerskega relejnega sektorja ne kažejo za delo pravega zanimanja.

Z Gorenjskega naj bi bil vzor vsem ostalim kurirjem Franc Fojkar, ki je zares temeljito zbral ter obdelal I. gorenjsko linijo. Njegov sestavek je bil že objavljen v publikaciji »Loški razgledi« III—1956, pod naslovom: »Po sledovih skritih steza tihih junakov I. gorenjske relejne linije«.

Tudi dolenjsko-notranjski sektor je precej dobro obdelan po zaslugi Cirila Debeljaka, vodje pododborja, ki je obiskal bivše komandirje in kurirje stanic na Dolenjskem in Notranjskem ter tako zbral in zapisoval, kar so mu pripovedovali o življenju kurirjev na stanicah, akcijah, borbah in ostalih dogodkih kurirske službe. Včasih je naletel tudi na velike zapreke, kajti skoraj vsak izmed kurirjev je po svoje zaposlen in zato tudi nimajo časa, da bi se posvetili temu, ker so po desetih letih že veliko pozabili in bi potrebovali več časa, da si spet priključijo vse v spomin. Da bi premagal take in podobne težave, se je Ciril Debeljak-Slave moral prilagoditi okoliščinam na terenu. Včasih je moral celo pomagati pri delu

Skupina funkcionarjev relejnih postaj v Poljanah, 20. februarja 1944. Od leve proti desni (stoje): Rastko Bradaškja, poseben kurir CK KPS, Stane Cuznar-Jure in Marjan Učakar; kleče: Vladimir Mohar-Cene in Jože Žukovec-Vladimir

na kmetiji, cepiti drva in podobno, da je potem imel ta tovariš čas za daljši razgovor in da sta skupaj osvežila spomin ter zapisala potrebne podatke za »Zbornik«. Zato zasluži Slave, kakor vsi, ki so mu pomagali, tudi na tem mestu priznanje.

Če le površno pregledamo doslej zbrano gradivo, vidimo, da obsega 102 prispevka s 575 stranmi in 397 raznih dopisov, spisov in prijav, nad 60 različnih fotografij iz časa NOB, iz katerih je razvidno delo kurirjev ter nad 80 raznih zgodovinskih dokumentov, čeprav so bili arhivi v mnogih primerih povsem uničeni.

Pripravljalni odbor za izdajo »Kurirskega zbornika« ne zbira samo zgodovinsko gradivo, temveč odkriva tudi spominske plošče na mestih, kjer so bile v času NOB važne kurirske postaje. Tako so doslej odkrili spominske plošče na mestih, kjer so bile v času NOB važne kurirske postaje. Tako so doslej odkrili spominske plošče v Zgornji Trebuši, kjer je v času NOB delovala postaja P-7, nadalje v Delnicah pri Poljanah na Gorenjskem, kjer je delovala G-5, ki je povezovala preko G-7 v Poljanski dolini ter preko Ljubljane Notranjsko in Do-

lenjsko. Letos julija pa so odkrili še spominsko ploščo v Opčicah na Dolenjskem, kjer je bila Komanda relejnih postaj Slovenije in osrednja kurirska postaja TV-15.

Med drugim je Pripravljalni odbor v stalni povezavi z Muzejem NOB, kateremu odstopa v preslikanje originalne fotografije, prav tako pa skupaj z muzejem pripravlja improvizacijo nekaterih postaj. Preskrbel je že vse podatke za rekonstrukcijo postaj G-5 in TV-3, ki sta bili v bunkerju in TV-14, ki je bila v baraki.

Za letošnje leto ima Pripravljalni odbor v glavnem naslednje naloge: iz že obstoječega zgodovinskega gradiva in spominov ter akcij bivših kurirjev TV stanic izdati krajšo zbirko; zaradi boljše evidence bo odbor uredil kartoteko bivših kurirjev in komandirjev stanic ter drugega komandnega kadra ter dopolnil podatke o padlih kurirjih, v povezavi z muzejem NOB pa bo dokončno rekonstruiral kurirske karavle TV-14, G-5 in TV-3 ter pripravil vse potrebno za postavitve spominskih kamnov na mestih, kjer so bile važne kurirske stanice; na prehodih preko rek, meja, železniških prog, cest in drugih važnih prometnih žilah.

ČRTOMIR ŠINKOVEC:

Počasi celijo se rane

(1945)

*Počasi celijo se rane pogorišč,
domovi vstajajo iz razvaline.
Boleče si obujamo spomine
v večerih, zbrani krog ognjišč.*

*Soseda Blaža, dobrega moža,
pred hišo so bili gorečo ustrelili,
Jelinko hčerko so na pragu usmrtili,
poprej pa oslepili so oba.*

*In njima ko v spomin je pelin vzklił
in bohotil se kot fant ob zarji,
a dne so nekega prišli zidarji
in mlad zidar ga s krampom je udušil.*

*Tako je zrastel dom, kot zora zasijal
z rdečo streho je na vse strani,
pa mlad zidar najmlajšo hči
popeljal v domek je, ko cvel je maj.*

POJASNILA

V 56. letošnji številki »Borca« smo na 227. strani objavili pet nedokumentiranih fotografij. Za eno od teh — za spodnjo na levi strani — nam je tovariš Mirko Tekavec iz Kostanjevice na Krki poslal tole pojasnilo: »... Ta fotografija se nanaša na vas Ravnik z Bloške planote, občina Cerknica, Požgana hiša, ki jo prikazuje fotografija, je bila last Jurija Tekavca z Ravnika in je bila zažgana 25. marca 1942, ko so Italijani zažgali vso vas Ravnik. Italijani so se namreč spopadli z neko partizansko patruljo, v borbi pa je bil ubit en Italijan, padel pa je tudi en partizan. Na objavljeni fotografiji so Italijani, vendar ne bi vedel točno povedati, kdaj je bilo to. Verjetno pa kmalu potem, ko so zažgali hišo, ali pa med kasnejšo italijansko ofenzivo. Skupina Italijanov je slikana na dvorišču. Na desni strani je bila klet za poljske pridelke. Lastnik si je potem, ko so mu požgali hišo Italijani, uredil za zidovi zasilno stanovanje, le-to pa so mu v ofenzivi Italijani spet zažgali. Hiše zdaj ni več, ker so material požgane hiše porabili za obnovo...«

V letošnji 56. številki smo na strani 225 objavili fotografijo, ki ni bila dokumentirana. Tov. Nada Repič-Vengust iz Kamnika pa nam je poslala tole dokumentacijo: »... Ker mi je kraj na fotografiji na strani 225 poznan, lahko trdim, da je ustreleni talec Anton Jeglič iz Kamnika, ki je bil ustreljen 22. avgusta 1941 v Smledniku pri Kranju, v gozdu, nedaleč od ceste, skupaj z mojim očetom Božidarjem Repičem in s še tremi drugimi, katerih imen pa se ne morem spomniti. Vseh pet talecev iz Smlednika in pet iz Krtine je pokopanih v skupnem grobišču v Kamniku, kjer so na spomeniku tudi vklesana njihova imena. Doma pa hranim tudi letak, na katerem je napisano, zakaj so bili le-ti ustreljeni...«

Dokumentacijo za fotografijo na strani 227, spodaj levo, nam je poslal tudi tovariš Zdravko Petrič z Bleda, Zagorice 30, ki sporoča v pismu: »... Tov. Janez Zupančič, doma iz Ravnika na Blokah, izjavlja, da ta fotografija prikazuje požgano hišo aktivista Jožeta Tekavca iz vasi Ravnik v občini Bloke, ki je bila požgana meseca marca 1942. leta. Slika je bila posneta nekako konec junija ali začetka julija 1942, ko so Italijani drugič požgali zasilno popravljeno stanovanje. Ob drugem požiganju so vse požgali samo tistim, ki so imeli koga v partizanih. Tekavec je imel v partizanih dva sina, zato so mu drugič požgali zasilno popravljen hlev. Po požigu je Tekavec s pomočjo otrok posagil ogenj, vendar so se Italijani vrnili, hlev spet zažgali in toliko časa čakali, da je vse pogorelo...«

ŠE NE VESTE?

DA JE PO OKTOBRSKI REVO-
LUCIJI leta 1917 ena brigada (dva polka) jugoslovanskega prostovoljnega korpusa čez Sibirijo in Mandžurijo odšla na Solunsko fronto? Med prevozom brigade skozi Mandžurijo pa so Japonci, tedanji formalni zavezniki Srbije, brigado oskrbovali z vsem potrebnim, vendar je bil vsakemu oficirju in vojaku prepovedan izhod iz vagona na postajah. Toda na postaji Gun-Cku-Lin (tako piše dr. Vlada Stanojević v svojih spominih) je komandant mandžurske železniške straže general Fukuhara pozval vse jugoslovanske oficirje na večerjo. Ker razen tolmачa, japonskega poročnika, drugi njegovi tovariši niso znali tujih jezikov, je vso večerjo vladal molk. Jugoslovani so se zelo čudili, ker jih Japonci niso predstavili svojim ženam, ki so ves čas stale zraven njih. Sledilo je nekaj zdravice na čast zavezništva, Japonci pa so bili vzradoščeni, ko so jih naši oficirji pozdravili z japonskim »Nipon Banza« (Živela Japonska).

DA SO SE HITROMETNE PUSKE Z OKVIROM pojavile najprej v Franciji, leta 1886 pa v Nemčiji? Prve puške so imele okvir z 8 naboji. Toda okvir so kmalu opustili, ker se je cev nagloma ogrela. Okrog leta 1889 so nato uvedli hitrometne puške kalibra 7,9 mm, ki so imele okvir s 5 naboji. Istočasno so iznašli zapirac z udarno iglo, stročnico in strelno kapico. Izboljšali so tudi merilne naprave, smodnik pa je bil brezdimen. S tem so povečali ne le hitrost streljanja, ampak je puška tudi dalj nesla, do 1200 oziroma 2050 m. Strelci so začeli uporabljati zaklone in so postali tako rekoč nevidni. Zaradi izkušenj iz burske vojne 1899—1902), da se pehota zaradi branilčevega ognja in velikih izgub ne more približati sovražniku v gostem, nabitem razporedju, so vpeljali strelske vrste. Uveljavilo se je načelo, da mora pehota napadati v širši fronti, in sicer četa na fronti širine 150 m in bataljon v širini 400 m.

DA SO KONEC 19. STOLETJA začeli uporabljati tudi smodnik brez dima, kar je povzročilo, da je topovska krogla dalj nesla? Razen tega na bojišču ni bilo več dima, v katerega so bili dotlej zaviti topovski položaji. Granate so namesto s smodnikom začeli polniti z novimi eksplozivnimi sredstvi, melinitom, trotilom itd., s čimer se je povečala tudi rušilna moč topovskih krogel. Tiste čase so iznašli tudi šrapnel, imenovan pa angleškem kapetanu, v katerem so bile kroglice ločene od smodnikovega polnjenja.

DA SO MITRALJEZ prvi imeli Angleži? V manjši meri so ga uporabljali v bursko-angleški vojni, šele leta 1902 pa so ga uvedle v svojo oborožitev vojske vseh evropskih držav. Večje armade so uvedle avtomatsko-mitraljezne oddelke s šestimi mitraljezi, ki so jih sprva prevažali na dvoosnih vozovih, kasneje pa na konjih. Organizacijsko so bili ti oddelki samostojni, ali pa so jih pripojili pehotnim in konjeniškim polkom. V taktičnem smislu so te oddelke smatrali za »ognjeno rezervo« in so računali, da en mitraljez glede

učinkovitosti lahko zamenja en pehotni vod. Zatem se je uveljavilo mnenje, da so mitraljezi zaradi velike porabe streliva neprimerni za dolgo »ognjeno pripravo« in so jih zato uporabljali tedaj, ko je bilo treba odločiti izid bitke. Njivega pomena v obrambi pa nihče ni zanikal. Po rusko-japonski vojni leta 1904—1905 so v vseh evropskih vojskah povečali število mitraljeznih oddelkov. Kljub temu pa so vse do prve svetovne vojne mitraljez smatrali za pomožno orožje. Srbski pehotni polki so imeli v vojni leta 1912 (balkanske vojne proti Turkom) mitraljezne oddelke s štirimi mitraljezi.

DA JE POTOPITEV ADMIRAL-SKE LADJE odločila pomorsko bitko med avstrijsko in italijansko mornarico leta 1866? Tedaj je namreč izbruhnila vojna med Avstrijo na eni, in Italijo ter Prusijo na drugi strani. Na kopnem so Avstrijci v nekaj dneh potokli italijansko vojsko pri Custozzi, na morju pa se je italijanska mornarica, čeprav tehnično in številčno močnejša, ogibala srečanja z avstrijsko floto. Tiste čase je italijanska mornarica premogla veliko število modernih ladij z železnim oklepom, med katerimi je bila ponos Italijanov zlasti oklopnica »Afonadore«. Razen tega so Italijani imeli še 17 deloma oklopnih, a deloma lesenih ladij na parni pogon. Da bi zavrnili očitke, da je bojazljiv, je admiral Persano s svojo floto napadel otok Vis, pri čemer si je dva dni zaman prizadeval izkrcati svoje čete. Medtem pa je, še preden je bil presekani telegrafski kabel, komandant Visa obvestil komandanta avstrijske flote Tegethofa, kje se zadržuje italijanska mornarica. Avstrijska flota — sedem zastarelih oklopnih ladij in sedem lesenih barkas ter nekaj topovnjač — je nato s topovi, ki niso imeli cevi z žlebovi, napadla italijansko floto. Ladje so plule brez kakršnega koli reda in so pri tem streljale druga na drugo skoz oblake smodnikovega dima. Med bitko pa je admiral Persano, ne da bi o tem obvestil ostale svoje ladje, prešel z admiralске ladije »Re d'Italia« na »Afonadore«. Ko je videl, da njegovi topovi niso učinkoviti, ker ne nesejo daleč, se je Tegethof, zanašajoč se v hrabrost svojih mornarjev Dalmatincev, zaletel s svojo ladjo »Ferdinand Max« v bok ladje »Re d'Italia« in ga prebil. Ladja je potonila v dveh minutah. Kasneje so Avstrijci potopili še ladjo »Palestra«, Italijani pa avstrijsko ladjo »Kaiser«. Toda potopitev ladje »Re d'Italia« je vzela Italijanom pogum, ker so mislili, da se je z njo potopil tudi admiral Persano, in spustili so se v beg tja do ankon-ske luke.

KAJ JE BIL KAVDINSKI JAREM? Ko so se v četrtem in v začetku tretjega stoletja pred našim štetjem Rimljani vojskovali s Samničani za plodno in bogato Kampenijo, so jih leta 327 pr. n. št. Samničani obkolili v gozdnatem Kavdinskem klanecu, tako da so se morali predati pod sramotnimi

pogoji. Vsi Rimljani, v številni posejci, do zadnjega legionarja, so morali korakati med dvema kopjema, ki so ju Samničani zabodli v zemljo in nanju privezali tretje kopje. Razoroženi Rimljani so hodili pod tem jarmom, Samničani pa so jih zmerjali in zbijali šale na njihov račun. Toda Rimljani so kljub temu, da so se hkrati vojskovali z ostalimi Etruščani in Galci, konec koncev ostali zmagovalci, pri čemer se jim je posrečilo podjarmiti večji del Samničanov in jih spreobrniti v zaveznike.

DA SO TRDNJAVO NA MAMULI, otoku na vzhodu v zalivu Boke Kotorske, med drugo svetovno vojno spremenili v veliko koncentracijsko taborišče za vse tiste, ki so se dvignili proti okupatorju? Nekdaj je bil ta otok močno avstrijsko oporišče, v minuli vojni pa so v podzemeljskih rovih Mamule, v najhujših pogojih trpeli in umirali ljudje iz Boke, Crne gore, Hercegovine in Dalmacije. Na zidovih samice in celice te trdnjave je vrezanih tisoče imen in kljubovalnih napisov. Dnevi v grozljivih podzemnih ječah se niso dosti razlikovali od noči. Večkrat so Italijani odpeljali jetnike z Mamule neznankam, od koder ni bilo rešitve. Otok Mamula je zdaj zapuščen trdnjava, katere imena se Bokerjci neradi spominjajo. Edini prebivalci v njej so galebi, ki si v samotah Mamule spletajo varna gnezda.

DA SE JE VSAKA RIMSKA LEGIJA delila na kohorte, manipule in dekurijske? V zgodnjih časih rimskega imperija je legija po vrsti poveljevala šest vojnih tribunov, vsak po dva meseca. Po I. državljanjski vojni so na čelo vsake legije postavili legate kot stalne komandante, tako da so bili tribuni večidel štabni in administrativni oficirji. Kohortam, ki so štele 1000 mož, so poveljevali vojni tribuni, manjšim enotam pa tribuni. Manipulom so poveljevali centurioni, ki so bili iz vrst navadnih vojakov in so redko dosegli višje čine. Šola za višje oficirje je bil komandantov osebni štab, sestavljen iz mladih šolanov ljudi, ki so naglo napredovali do vojnega tribuna (tribuni militum), zatem pa do legata.

DA JE NAPOLEON dolga leta skrbno pripravjal pohod na Rusijo tudi v topografskem pogledu? Ze julija 1806 je naročil izdelati zemljevid Nemčije v razmerju 1:100.000 na 144 listih. Pred pohodom leta 1812 je razpolagal z operativno-taktičnimi kartami za vse ozemlje med Renom in Dvino, Tiroli in Črnim morjem v razmerju 1:100.000 na 428 listih. Za ozemlje Rusije je dal izdelati karto v razmerju 1:500.000 na 79 listih po nekem ruskem izvirniku, ki ga je našel leta 1807 v Berlinu. Za časa Napoleonovega umika so Rusi na Berezini ujeli načelnika francoske vojno-topografske službe, generala Sansona skupaj z vsem kartografskim gradivom. Zaradi tega se je kolikor toliko urejeno francosko umikanje spremenilo v brezglavi beg, ker so francoske čete ostale brez kart in so se morale umikati po poteh, ki so jim jih nalašč napadno pokazali domačini, zaradi česar so Francozi postali lahek plen ruskih čet in gverilcev.

Srečanje z gorenjskimi partizani

KONEC NOVEMBRA 1943. Snega še ni bilo, mraz pa je že pritiskal in kar prijetno je bilo ob kmečki peči. Peter in Boris sta se vrnila iz patrolje. Komandir jima je povedal, da bosta morala s posebno nalogo oditi na Gorenjsko.

Naslednjega dne zjutraj sta zapustila tovariše in Dolenjske Toplice. Odšla sta s kurirji na dolgo pot, »po pošti«, kakor so temu rekli. V enem dnevu sta prehodila širne roške gozdove, videla Kočevje in Ribnico in se na večer ustavila v Danah. Izmučena sta bila od dolge poti, a časa za počitek ni bilo. Morala sta dalje. S kurirji sta odšla preko Travne gore in Bloške planote proti Ljubljanskemu vrhu, kjer je bil cilj njune druge etape. Pričelo je deževati in na Ljubljanski vrh sta prišla do kože premočena. Časa za sušenje pa ni bilo, ker sta morala s kurirji še isto noč preko železniške proge in glavne ceste Ljubljana—Trst. V največji tišini se je spuščala majhna kolona proti železniški progi. V okrilju popolne teme so prešli čez progo, le nekaj metrov stran od nemškega bunkerja. Tudi preko ceste je šlo vse v redu in pol ure kasneje se je kolona ustavila v hišici blizu Podsmreke.

V hišici je bilo prijetno toplo in mokri partizani so se razživali. Najnevarnejši del poti je bil za njimi. Čakal jih je sicer še prehod med belogardističnimi postojankami, s katerimi so bili Dolomiti precej na gosto posejani, in prehod umetne nemške meje. Onkraj meje na Žirovskem vrhu pa jih je po pripovedovanju tovarišev čakalo gorenjsko osvobojeno ozemlje.

Toda, zakaj še ni kurirjev z Žirovskega vrha? Zakaj so se danes tako zamudili? Ta vprašanja so jih vedno bolj vznemirjala. Minila je ura, minili sta dve, tedaj pa je nekdo potrkal na okence. Prišel je terec Tone in povedal, da kurirjev z Žirovskega vrha ne bo. Domači izdajalci so pripekljali Nemce prav pred njihovo

karavlo in v neenakem boju so vsi junaško padli.

Kaj sedaj? Peter in Boris nista mogla nazaj in tudi Janez, ki je odhajal s svojimi fanti na Primorsko, se ni hotel vrniti. Po kratkem posvetu so se tovariši sami odpravili naprej. Pred Žirovskim vrhom, blizu meje, so se ustavili in sklenili, da bodo v vasi prespali. Prebudili so se, ko je bilo že popolnoma svetlo. Odšli so proti meji in gospodinja jim je pokazala varen prehod. Bili so na Žirovskem vrhu.

Peter in Boris sta bila namenjena proti Skofji Loki in Kranju, Janez pa proti Zirem in Primorski. Ločili so se in si želeli srečno pot. Po krajši hoji sta Peter in Boris prišla do prve hiše. Toda na trkanje se nihče ni oglasil. Pri naslednji hiši so se jima odzvali. Oče, starejši možakar, je bil y začetku zelo nezaupljiv. Mati in trije otroci so bili ves čas tihi. Pogovor je bil dolg in moreč. Gospodar je bil za nju-

ne prošnje dolgo malo manj kot gluha, končno pa se je le omečil. Dejal je, da pozna nekoga, ki bi jima lahko pomagali. Tedaj pa se je oglasila žena:

»Nikamor ne hodi! Misli na otroke! Spet bodo prišli Nemci in kaj bo potem z nami?« Toda Jaka se je že odločil. Obledel je površnik in dejal: »Pojdimo!«

Jaka ju je vodil po gozdu in grmovju. Izogibali so se samotnih domačij. Skoraj vso pot so molčali. Prišli so do grape in skozi golo drevje zagledali v dolini cesto. Spustili so se po strmeh pobočju. Nenadoma pa so zaslišali ropotanje. Polegli so po vresju. Po cesti mimo njih so se pripekljali v treh kamionih Nemci. Ko je brnenje avtomobilov utihnilo, so krenili dalje. Še nekaj metrov in bili so na dnu grape. Prebredli so potok, skočili čez cesto in stekli v nasprotni breg. Vse skupaj se je zgodilo v hipu. Visoko nad cesto so se ustavili. Čez pol ure ju je Jaka predstavil svojemu znancu Drejcu. Tudi ta Petru in Borisu ni preveč zaupal, vi-

deti pa je bilo, da je le nekoliko bolj odločen. Obljubil jima je, da ju bo odpeljal k svojemu bratu, kamor partizani večkrat prihajajo. Peter in Boris sta si oddahnila. Jaka pa se je začel opravičevati:

»Nemci pošiljajo v gmajno vedno več raztrgancev. Zato ne zaupamo vsakemu kar takoj. Včeraj so Nemci pobili na Žirovskem vrhu kurirsko kavaravlo!«

Poslovili so se. Jaka se je vrnil domov, Drejc pa ju je odpeljal k svojemu bratu Mihi, ki jima je še tisto noč obljudil zvezo s partizani. Peter in Boris sta odšla pomirjena spat na seno. Proti jutru pa ju je Miha zbudil in ju prosil, naj takoj zapustita njegov dom, ker se bližajo Nemci. Res je bilo že slišati streljanje.

Bila sta spet prepuščena sama sebi. Ko sta se vzpenjala po dnu grape, kamor sta se umaknila, se je začelo svetlikati. Že sta razločila gozd, nista pa vedela, kje sta in kam gresta. Ker ni bilo slišati nobenega streljanja več, se je Peter že začel jeziti na Miho — paničarja. Ravno tedaj pa se je spet oglasil mitraljez in tudi posamezne strele je bilo slišati. Tik pod vrhom hriba sta naposled prišla na kolovoz, na katerem je bilo polno svežih sledov nenašlih vojaških čevljev. Obstala sta in poslušala. Bilo je popolnoma tiho. Kolovoz je vodil iz gozda na travnik. Boris se je odločil: »Pogledat grem, če je morda v bližini kmetija!«

Previdno je odšel do roba gozda in še dalje ob obronku. Ustavil se je in poslušal, toda od nikoder ni bilo nobenega glasu. Na ovinku je zagledal hišo, pred njo pa polno Nemcev. Previdno se je umaknil v gozd in to povedal Petru. Tedaj pa so se po poti nad njima že zaslišali nemški glasovi. Vlegla sta se na tla, kjer sta bila in sta si poiskala kritje za malimi smrekami. Pripravila sta se na borbo. Že sta zagledala deset metrov nad seboj Nemce, ki so se brezskrbno pomikali v koloni. Niso ju odkrili. Ko so Nemci odšli, sta se dvignila in odšla v smer, odkoder so prišli Nemci. Izgibala sta se hiš in želela le to, da bi srečala domačina. Toda

hodila sta že več ur, pa nista nikogar srečala. Bilo je že pozno popoldne, ko se jima je zazdelo, da od nekoč slišita glasove sekir. Kmalu sta zagledala neko dekle in starejšega moškega. Dekle jima je bilo pripravljeno pomagati. »Gotovo sta utrujena! Odpočijta si nekoliko. Midva s hlapcem morava še dokončati delo, nato pa pojdemo skupaj k nam domov, zvečer pa bosta videla partizane.«

Peter in Boris sta ostala sama s hlapcem. Ančka je nekam izginila, a se je kmalu vrnila. Začudila sta se, ker je bila Ančka zdaj precej bolj hladna, kakor ob snidenju.

Kmalu so vsi skupaj odšli k njej na dom. Hiša je bila polna otrok. Mati, vsa v črnem, jima je povedala, da so ji moža pred letom dni ubili Nemci in da je z otroki, od ka-

terih je bila Ančka najstarejša, ostala sama. Postregli so jima s kruhom in mlekom. Ko sta se najedla, jima je Ančka povedala, da pri njih ne moreta prenočiti, da pa ju bo odpeljala v hišico ob robu gozda, kamor ju bodo prišli ponoči iskat partizani. Ker sta bila izmučena, sta pričela siliti k odhodu, a ju je Ančka pregovorila, da sta še ostala. Okoli devete ure zvečer pa je dejala hlapcu: »Kar vi ju odpeljite k Poljančevim, jaz sem se z njimi že dogovorila, da bosta prišla.«

Poslovili so se. Na hišnih vratih sta pustila hlapca, da je prvi stopil na dvorišče. Za njim je stopil na prag Boris. Ozrl se je na levo in desno, tedaj pa je nekdo zaklical: »Stoj!«

Peter in Boris sta skočila nazaj v vežo. Hišo so obkolili

Nemci in domobranci! Nastal je preplah. Mati in otroci so presunljivo zajokali. Zatekla sta se v kuhinjo. Pripravila sta orožje za borbo, a dokumente vrgla v peč. Tedaj pa sta zaslišala moški glas:

Kaj vendar počenjate, saj smo mi — partizani! Ko sta Peter in Boris to slišala, jima je kri spet hitreje zaplala po žilah. Skočila sta v »hišo«, tam pa ju je iztreznilo ostro povedlje: »Stoj! Roke v vis!«

Njima nasproti so stali trije civilisti z naperjenimi brzostrelkami. Počasi sta dvignila roki. K njima je pristopil četrti in jima odvzel orožje. Šele tedaj sta opazila, da so bili vsi pokriti s triglavkami, na katerih so bile prišite rdeče zvezde. Pričela sta jim dopovedovati, da sta partizana, da prihajata z Dolenjskega, toda nihče jima ni tega hotel verjeti. Partizani so ju imeli za gestapovca in so jima grozili z najhujšo kaznijo. Roke so jima zvezali s tanko žico. Boris jim je tedaj povedal, da sta svoje dokumente vrgla v ogenj in jih prosil, naj se prepričajo, da sta partizana. Nekdo je res odšel v kuhinjo in se kmalu vrnil s papirji, ki so bili na robovih vsi ožgani. Toda niso jih gledali, ampak spravili v torbo. Freden so odšli, jima je vodja patrolje dejal, naj ne skušata pohegniti, ker bodo streljali.

Zapustili so hišo. V predhodnici je stopal Boris, zraven njega pa partizan, ki ni imel več kot petnajst let. Za njim je šel Peter, prav tako s svojim »zaščitnikom«. Niso hodili niti deset minut, ko jih je sprejel špalir partizanov, ki so se vsak po svoje veselili »dobrega lova« in grozili »gestapovcema«. Odpeljali so ju v hišo. Tam je komandir patrolje stopil k tovarišu Matiji, mu predal orožje, torbice in najdene dokumente ter mu predstavil »gestapovca«. Tovariš Matija je odprl pismo in pričel čitati v največji tišini. Nenadoma pa se je glasno zasmel in presenečenim stražarjem dejal: »Tako jima vse vrnite!«

Obrnil se je k Petru in Borisu: »Oprostita nesporazumu in bodita tovariško pozdravljena na Gorenjskem!« Takoj nato se je zadeva razjasnila. Ančka, ki sta jo srečala Peter in Boris v gozdu in jo prosila za zvezo s partizani, je o srečanju takoj obvestila tovariša Matijo. Ker je bila kurirska zveza z Dolenjsko že dva dni pretrgana, so bili partizani prepričani, da sta Peter in Boris raztrganca.

Tako sta Peter in Boris izpolnila prvi del svoje naloge točno v določenem roku.

*Ilustriral Ive Šubic
Bine Avsec*

Nove knjige

Zgodovina po navadi omenja posamezne ljudi, ki so se odlikovali v vojnah, le bolj pogosto pa se zgodi, da zaidejo na strani zgodovine cele pokrajine ali narodi. Iz minule vojne in iz novejših dob, iz obdobja množičnega navduševanja za nove ideje in skupna stremljenja, vemo za mesta-heroje. V naši narodnoosvobodilni vojni pa se je rodil celo pojem planine-heroja, da, celo pokrajine-junaka. In to ni fraza! Takšen heroj je planina Kozara in takšen heroj je pokrajina Lika. Tema dvema herojema je polkovnik Danilo-

Danić Damjanović posvetil knjigo »**Krntijaši**«, ki je letos izšla pri založbi »Likos« v Zagrebu. Damjanovičevi »Krntijaši« niso knjiga z literarnimi pretenzijami, pisec je hotel z njimi le verno, dokumentarno prikazati nastanek in razvoj prvega partizanskega bataljona na Hrvatskem »Marko Orešković«. Te naloge se je Damjanović lotil s širšega, družbenega gledišča in je prikazal nastajanje in borbo tega bataljona kot nerazdružni del političnega dozorevanja ljudstva v Liki, kot rezultat določenega zgodovinskega dogaja-

nja. Avtor je zajel svobodnjaške težnje Like v novi in najnovejši zgodovini, v Bosensko-hercegovski vstaji 1875—1878 in v prvi svetovni vojni, nato pa se je z izredno natančnostjo lotil opisovanja začetkov vstaje na Hrvatskem 1941. Knjiga vsekakor pomeni pomemben prispevek k naši dokumentarni literaturi in je prvo književno delo, ki je verno opisalo iz zaostalosti prebujeno in k napredku streméčo Liko.

*

V založbi beogradske »Prosvete« je izšla knjiga Milutina Vujovića »**Srečanja v vojni**«, nekakšna zbirka nenavadnih epizod iz minule vojne, ki je nedvomno prerasla dokumentarno-kronološki prijem. Avtor je v njej nanizal vrsto doživljajev, ki jih je zajel iz svojega lastnega dnevnika. Zlasti si je Vujović prizadeval oživiti like tistih, ki so padli v osvobodilni vojni, like ljudskih voditeljev in slavnih komandantov kot so narodni heroj Sava Kovačević in drugi. Piščevo slog je preprost in čeprav ni imel literarnih pretenzij, je na več mestih presegel kroničarsko raven pisanja.

*

Knjiga Aleksandra Vojnovića »**Znova svobodni**« je napisana na temo ujetništva, večnega hrepenenja za svobodo, prepletena z mnogimi poskusi begov in drugimi dogodki, ki dvigajo vero ujetnikov vase in izpolnjujejo nedejavno življenje ljudi v ujetništvu. Zlasti so se avtorju te knjige posrečili opisi poskusov bega. S kakšnim potrpljenjem in s kakšno voljo ujetniki mesece in mesece skrbno pripravljajo beg! Življenje so stavili na kocko, da bi se rešili, da bi se vrnili v domovino, kjer je plamtela iskra upora, prebijali so se skozi žice in sto drugih preprek — končno pa so jih Nemci spet ujeli. Kljub kaznim pa ujetniki niso odnehali. Pripravili so več novih, vse bolj pripravljenih begov in naposled je ujetnikom uspelo upostaviti učinkovito organizacijo, ki je z izdelovanjem lažnih dokumentov s preprostimi sredstvi omogočila beg celim skupinam k partizanom.

Slovenska beseda

SKOZI TEMNO, deževno noč, Sse je po neznanih stezah severne Italije pomikalo sedem ubežnikov. Kakor zveri, boječ se vsega, najbolj pa človeka, so se prebijali bivši ujetniki. Niso še bili daleč od strašnega taborišča, ko so Italijani že obvestili vse garnizije in vojaške komande v severni Italiji o begu sedmih ujetnikov iz predmestja Pavije. Močne vojaške patrulje in manjše enote so križarile in nadzirale ceste, steze, hribe in vasi. Begunci so na to računali, da jih zasledujejo. Zato so se izogibali naselij in cest ter se še bolj previdno prebijali naprej. Vseposvdo je bilo polno sovražnikov po cestah in križiščih, zato so se begunci odločili zadržati za nekaj dni v osamljeni pastirski koči v gozdu.

Že tri dni so tako počivali, nihče se jim ni približal, in stari Filip je dajal navodila, kako je treba pripraviti kočo za obrambo, če bi bilo potrebno. Tretjega dne je Nikola javil, da se bliža večja skupina italijanskih vojakov. Vsakdo je zavzel najprej določeno mesto in Italijane so dočakali z ognjem iz brzostrelk, ki so jih do nedavnega nosili taboriščni stražarji. Štirje črno-srajčniki so bili takoj zadeti, ostali vojaki pa so legli na zemljo in odgovorili s streljanjem.

»Do noči bomo počakali tukaj, potem pa se bomo laže prebili in nadaljevali pot!« je pojasnjeval tovarišem stari Filip svoj načrt. Borba je bila čedalje hujša. Ko se je zmračilo, je dal Filip nalog za pohod.

Begunci še niso bili daleč od hiše, ko so naleteli na sovražni ogenj. Krogle in bombe so jim zaprle pot. »Ranjen sem,« je nenadoma zaklical Boško, najstarejši Filipov sin. Dušan in Nikola sta prihitela k njemu, toda vse je bilo zaman. Preveč je bil ranjen. »Borite se...« je še rekel in izdahnul.

»Nesite ga za hišo in pokopljite,« je rekel stari Filip in dal nalog za povratek v

kočo in si obrisal tople solze, katerih v temi ni nihče opazil. Prva žrtev je hudo prizadela skupino in stari komandir je imel veliko dela z razporejanjem skupine na najboljša mesta. Okrog zasilnega zaveetišča beguncev se je krčil obroč, vse bolj in bolj se je vnmal boj šibkih s štiri do petkrat močnejšim sovražnikom. Šest brzostrelk iz osamljene koče je odbijalo napad za napadom, toda fašisti so bili vse bliže in bliže. Jurišali so in naskakovali do same koče, toda ogenj in ročne granate so jih še hitreje potiskale nazaj. Tako so se bivši ujetniki borili na življenje in

smrt, šest dostojnih potomcev starih Črnogorcev, samotni in oddaljeni od svoje drage domovine. Misli so jim hitele na daljni dom, k svojcem; niso se bali smrti, žal jim je bilo le, da se niso borili in umirali na rodni zemlji.

Napadi fašistov so bili vse pogostejši, čeprav se je njih število manjšalo. V borbi in negotovosti so tekale ure te strašne noči.

»Mislim, da se na vzhodu budi zarja,« je rekel Dušan. »Vidim, toda dneva tukaj ne bomo dočakali, moramo se prebiti, dokler je še tema,« je odločno dodal Filip.

Ali jih vidiš?« je Nikola vprašal Zarka in pokazal na pet vojakov, ki so prišli tako blizu, da jih nista mogla dobiti na muho. Nikola je stopil

Manthausen

*Grad brez oken, grad brez vrat.
Pravljico šepete mati.
Mati, jaz ne morem spati,
kje je očka, mati, mati!
Grad brez oken, grad brez vrat,
vanj pojdiva ga iskat.*

*Zarja v kodrih mu gori,
v lice sonce mu kresuje,
veter mu v dlaneh svatuje,
zvezdni slap vre iz oči.*

*Mesec dni strmél je v mrak,
rumenel in ječal v noči,
v blodnji dvigal roke h koči
je domači, klical dete,
ženo, mater, glog, ki svête,
klical svoje mlade dni,
klical je tolmun, jagnêde,
polja, breze, hlev in grede,
v blazni lakoti je klet,
smrt zagrizla se je vanj,
vpil je iz osutih sanj
vse noči, joj, vse noči,
dokler v peči ni zgorel.*

*Grad brez oken, grad brez vrat,
mamica, je daleč tja,
kjer je očka moj doma?
Kdaj ga pojdeva iskat?*

ven in začel metati granate na južno stran koč. Dva vojaka sta padla, dva zbežala v temo, medtem ko je peti nekaj vžgal in vrgel pod hišo. Slaba eksplozija je povzročila velikanski ogenj, katerega rdeči plamen je objel južno stran pastirske hiše. Nikola je skočil v to smer, pokosil bežečega fašista, toda ogenj ni mogel pogasiti. Ognjeni jeziki so švigali visoko v nebo in grozotno razsvetljevali okolico, ko je besneči Nikola brezmočno tekal okrog. Iz bližnjega grma je zagrmel mitraljez in z dolgim rafalom zrešetal Nikolino telo, ki se je zrušilo na vlažno zemljo.

»Nikola, Nikola!« je klical stari Filip, ki mu je globoka tišina povedala, da ga ni več. Starec je snel kapo. Najmlajšemu Žarku so se zasolzile oči, Dušanu, Branku in Danilu se je stisnilo srce. Zobje

so jim zaškrípali, toda nihče ni rekel besede. Tišino je prekinil Filipov glas: »Koča gori in moramo ven, dokler je še noč.« »Za menoj!« je potrdil Dušan Filipovo komando in brez pomislekov pohitel ven. Za njim so skočili Branko, Filip, Žarko in zadnji učitelj Danilo, ki je čvrsto stiskal polne avtomate. Gozd je zastokal, zemlja je zadrhtela, temna noč je grmela od rafalov in granat, črn dim se je valil iz pastirske koč in plameni so kot ostri meči švigali v noč in jo delali še strašnejšo. Prsa v prsa so se našli bivši ujetniki s sovražnimi črnosrajčniki.

Dušan in Branko sta bila na čelu in s svojimi avtomati sta sejala smrt med preplašenimi Italijani. V smeri proboja se je obroč ožil, le gosto grmovje in debela debela so še skrivala preplašene blede sence, ki so drhtele od hladnega občutka bližnje smrti. Naenkrat je močna eksplozija zagospodarila nad bojiščem. Njen odmev se je razlegal po gozdu in se izgubil v daljavi, toda z njim sta padli razmesarjeni telesi Nikole in Dušana. To je razjarilo starega Filipa. Skočil je na noge in poletel med zmedene fašiste. Starec je delil svoje rafale na vse strani, zato so Italijani ves ogenj usmerili nanj. Kroggle so ga rešetale, zrešetale in mu snele kapo, iz kosmatih prsi pa je tekla kri, ki je dotekala iz ran na glavi. Stari Filip ni več občutil krogle, ne bolečine, neka čudna sila je gnala njegovo telo naprej in upravljala z njegovim avtomatom. Sila sovraštva, sila maščevanja, sila globokega prepričanja, da je pravica na njegovi strani, je nosila njegovo telo oči v oči pred prestrašenimi vojaki. Italijanov sta se polotila preplah in strah in spustili so se v beg. Bežali so in metali orožje vstran, drugi spet so vzdigovali roke kvišku. Filipovo telo so izdale zadnje sile in ob staro deblo se je zrušilo na tla, samo krvave roke so še vedno stiskale avtomat, ki je bruhal zadnji rafal. Padel je stari volk s težko rano. Nikolli več ne bo videl rojstnega kraja, skalnatega gne-

zda, v katerem je preživel težko, toda svobodno življenje.

Obroč je bil presekan. Danilo in Žarko sta tolkla v zmedene Italijane, ki jih je tudi na begu dohitevala smrt. Samo onadva sta doživela proboj in v kratkem sta se znašla izven gorečega kraja, kjer so vso noč vodili borbo. Bila sta že na hribu, nad krajem borbe in ozrla sta se v dolino, odkoder se je valil črn dim. Tam doli v gozdu je ostal očetov grob, grob brata in tovarišev, tega kraja nikoli ne bosta pozabila. Te misli so jima krčile srce, v duši jima je bilo tesno, solze so tekle po obrazu in usta niso mogla izreči besede. Molč je bil edina uteha, toda tudi molč je bil dovolj zgovoren. Lačna in izčrpana sta nadaljevala pot in se izogibala ljudi...

Po učiteljevem spominu nista mogla biti več daleč od jugoslovanskega ozemlja. Žarka so že zapuščale moči, počutil se je slabo in tresla ga je mrzlota. Učitelj mu ni mogel dosti pomagati in odločila sta se, da se približata prvi vasi. Drugega dne sta se že spuščala proti prvim hišam v dolino. Danilo je pomagal Žarku, ki je vse težje hodil. Bila sta zelo previdna in ko sta začela govorjenje, sta pohitela v grmovje ob stezi. Iz doline sta prihajala moški in ženska in se med seboj pogovarjala, ne sluteč, da njune besede lovita iz grmovja prestrašena begunca. Danilo je napel vse sile, da bi slišal pogovor. »Danes bo lepo vreme in če sonce razžene meglo, bova lahko delala ves dan,« je slišal Danilo glas starejše ženske. »Ja, dan bo lep. Toda če bo lepo, lahko spet pridejo vojaki; saj veš, če je megla in dež, si ne upajo daleč,« je rekel stari in s tem prepričal Danila, da resnično sliši slovenske besede. »Žarko, Žarko, rešena sva, Žarko, srečna sva,« je šepetal učitelj in stisnil k sebi blede Žarkovo lice. »V Sloveniji sva, gotovo, dragi fant, čul sem slovenske besede,« je prepričeval učitelj presenečenega Žarka. »V Sloveniji?« je negotovo vprašal Žarko in skušal priklicati v spomin svoje znanje iz šolskih

klopi. »V Sloveniji, v Sloveniji,« sta ponavljala oba, na ustih pa jima je zagorela sreča, oči so jima zažarele od srčnega zadovoljstva. Težko je opisati, koliko radosti, koliko nad so jima zbudile te slovenske besede. Utrujenost in bolečine so izginile, sreča je spreletela vse telo, novo upanje ju je prešinilo. Učitelj je pomagal Žarku, in stekla sta proti presenečima prihajalcema. Bila sta stara zakonca, gozdar in njegova žena. Beguncema ni bilo težko pojasniti, kdo sta in odkod prihajata, saj sta stara zakonca po njuni zunanosti takoj prepoznala resnico. Učitelj jima je v kratkem povedal vso zgodbo. Dobra slovenska mati je zajokala in v solzah dejala: »Kako trpka usoda je za dela naše ljudi!« Stari jima je ponudil zavitek z malico ter povedal, da morata ostati do noči v gozdu, da ju ne bi opazil kak izdajalec. Zakonca sta se z nabranimi drvami vrnila domov. Danilo in Žarko sta ostala na robu gozda, od koder se jima je nudil krasen pogled na dolino. Toplo sonce je grela hribe in bregove slovenske zemlje, le daleč v dolini je visela debela megla in ovijala mesto, obdano z bodečo žico, za katero so se skrivali okupatorjevi vojaki. V sončnem morju se je mesto videlo kot temen madež, kot edini ploveči ostank potopljenih ladij. Kako srečna sta se počutila bivša ujetnika na tem toplim soncu, pod vedrim slovenskim nebom! Samo misli na v tujini puščene grobove so jima kalile radost. Po sončnem zatonu ju je stari gozdar pripeljal na dom, kjer sta se odpočila in bila po dolgem času spet pod streho. Toplo in domače sprejeta sta ostala v gozdarjevi hiši. Čez nekaj dni sta se zgodaj odpravila na pot. Poslovala sta se od dobre matere s toplim stiskom roke in ji obljubila, da se bosta oglasila po prihodu domov. Zadržtelo je dobro srce gozdarjeve žene in s tresočim glasom je šepetala za njima: »Srečno pot, fanta!« Stari jih je spremil do prve partizanske enote ter se pozno popoldne vrnil domov.

N. Vojko

V bunkerju

LETA 1942 18. MAJA SEM odšel k partizanom v šolski logor v Podlipoglav. Ker nisem smel biti doma, smo s tovariši napravili v gozdu pod Česnjicami podzemni bunker. Napravili smo ga odlično — Lojze Kreson, Andrej Lovše iz Kašlja in jaz. Prvo italijansko ofenzivo smo preživeli v bunkerju. Italijani so šli ravno čezenj. Slišali smo bobnenje, ki so ga povzročili njihovi koraki. Pripravljeni s puškami in bombami v rokah smo čakali, kaj bo. Če bi nas fašisti izsledili, bi se branili in skušali uteči. Toda nič takega se ni zgodilo. Ofenziva se je zavlekla na Dolenjsko.

Kmalu smo sprejeli v svojo sredo nove tovariše: Edvarda Kardelja, Franca Leskoška z ženo in hčerko, Josipa Vidmarja, Jaka Avšiča ter še nekaj drugih tovarišev. Skrbeti smo morali, da smo se preživeli. Te skrbi sta nas rešili moja žena in njena sestra. Kuhali sta hrano in jo nam vsem skupaj nosile. Ko so imenovani tovariši odšli, so jih nadomestili drugi. Med njimi je bil tudi Jože Moškrič iz Zadvora. Belogardisti so vedno vohali v Sostrem. Zaradi tega je bilo treba še bolj paziti pri prenašanju hrane, še bolj pa pri opravljanju funkcij. Komaj smo se preselili v drug bunker, že so ga našli belogardisti. Seveda ne sami, temveč je

bil izdan. Bunker je bil prazen, razen nekaj hrane, ki so jo belogardisti odnesli. K sreči pa so se že tudi ranjenci, ki so bili nekaj časa v njem, preselili v drug bunker. Potem smo napravili zopet nov bunker. Ta nam je služil predvsem za sprejemanje gradiva s terena. Ta bunker je bil v Bečeski nad Birkovo hišo. Tudi ta je bil zelo konspirativen. O tem sprva nismo bili trdno prepričani. Ko pa so nekoč stali poleg njega belogardisti in niso slišali, ko sem jaz v bunkerju sekal drva, smo bili trdno uverjeni, da smo varni, čeprav je bil tudi ta bunker kasneje izdan. Kmalu zatem sem zvedel, da bodo Italijani in belogardisti napravili ofenzivo v Kašelskem hribu. Zato sem zvečer ob devetih odšel tja, da posvarim Ignaca Ferfilo, ki je tedaj prebival v nekem bunkerju v Kašelskem hribu. Ko sva se sešla, sem mu povedal o ofenzivi. Dejal sem mu, naj se z menoj umakne v Sostro. Ferfila se s tem ni strinjal. Vdal sem se: skuhala sva večerjo in jo pojedla. Sredi noči pa sem ga le pregovoril, da sva odšla v Sostro. Šla sva k očetu moje žene — Janezu Gašperšiču. Skrila sva se v seno. Ker nisva o tem nikomur povedala, sva mislila, da sva na varnem. Zjutraj so prišli neki ljudje po seno. Drugega nisva mogla, kakor da sva se po lijaku spustila v hlev. Sena ne bi zaradi naju odpeljali, če bi oče Janez vedel, da sva midva v njem. Tukaj pa nisva mogla ostati. Do noči sva še počakala v listju, potem pa sva se splazila na vrh, pod Kamnarjevim podom skopala bunker in se nastanila v njem. Imela sva tako malo prostora, da sva lahko le po strani ležala. V bunkerju je bil slab zrak in ker je bil Ferfila bolan, sva odšla na seno. Kmalu so prišli bizoviški belogardisti sem po seno. Malo vstran od sena je bilo nekaj kupov plev. Vanje sva se zariila, vsak na eno stran. Ferfila se je toliko pozdravil, da je šel v brigado, kmalu za njim pa še jaz.

Franc Alič

GOZD JE trudno, kakor v polsnu, mrmral dehtečo pomladno pesem. Skozi veje visokih bukev so se počasi precejali samotni oblaki, ki so bili v mesečini kakor plašne blodeče ovce, pokrite z belo puhasto volno, med njimi je polzel mesec in včasih se je skrila za medle meglice, da so zvezde s svetlimi začudenimi očmi strmele za njim. Tedaj so visoka drevesa tiho izginila v temo in iz sivih globlin so vreli šepetajoči glasovi. Ko pa je v gozd spet planila mesečina, je postalo vse še skrivnostnejše. Drevesa so kot silni velikani z dolgimi prsti lovila drobne zvezde, ki so plašno utripale. Vse-povsod so trepetale sence in se lovile krog mrkih, nizkih grmov. In tam v mesečini je neprestano šepetal veter in se zibal po šumečih vejah.

Bogdan je sedel na bukovem štoru in odsotno gledal igro senc, oblakov in visokih dreves. To noč je bil prvič na straži, odkar je prišel k partizanom. Zvečer so mu rekli, da ga bo malce strah, ker je še mlad in ni vaje samote. Pa sedaj na to sploh ni pomislil! Glavo je oprl na dlani in v razbolele možgane se mu je še vedno zarezaval strašen Aničin krik, poln groze in bolečin. Vedno globlje in vedno bolj boleče se je zarezaval. Hlastno si je s prsti segel v lase in si pokrnil vroči obraz...

Pred tremi leti jo je spoznal, ko se je preselil s starši v ta kraj. Topel pomladni večer je bil, vendar tako poln hrepenenja in lepote, kakor ga občutimo le enkrat v življenju. Sonce je ravno zahajalo in on je šel za vrtovi po mleko. S svetlimi očmi je strmel za soncem, ki je puščalo za seboj še polno zlatih žarkov, prepletenih v vejah dreves na obzorju. Nato je v tem zlatem sončnem svitu zagledal njo, prihajala mu je naproti kakor iz pravičnijih globlin, vsa obsuta z bleščečimi žarki. Z drhtečim glasom jo je pozdravil in nato je še dolgo, dolgo gledal za njo, za svetlimi lasmi, ki so tonili v prvi mrak. V njem pa se je zbudilo in zadrhtelo nekaj čudno skrivnostnega in lepega.

Po gozdu je sunkovito planil veter in njegov glas je kot oster vzdih prerezal noč. Bogdan se je zdrznil in spustil roke na kolena. Tedaj pa mu je zaledenela kri. Glej, prihaja, tam iz globine gozda se med debli sveti njena postava. Prav taka je kot tisti večer, svetla, drobna in nežna Anica, taka, kot je živela v njegovem najlepšem spominu. Topel, močan val nemira je planil vanj, da je zadrhtel od ljubezni in groze.

Veter je spet rezko zaihtel, v glavi pa mu je spet čisto jasno zazvenel njen prestrašeni krik in se mu ostro, boleče zarezal v kri.

Vse jasnejša je postajala njena podoba, videl je njen, od groze spačeni obraz, ki so ga lizali plameni, njeni lasje so blesteli v zlatordečem žaru. Okrog goreče hiše so stali Nemci in zdaj pa zdaj je kdo za zabavo ustrelil v plamene, da so iskre veselo vztrepetale. On je stal za njimi in ko se je iz plamenov izvil njen krik, se je v njem vse prelomilo. Odrinil je vojake in planil proti hiši. Nekdo ga je s kopitom udaril po glavi, da je togo padel po tleh. Toda vanj se je boleče, boleče zarezala njena podoba in njen krik poln groze in smrti.

Njegovo telo se je zdrznilo v onemoglem trepetu. Prijel je za puško in planil, da mu je gozdno listje zašumelo pod nogami. Glava mu je gorela in s potnimi prsti je hlastno begal po laseh in obrazu. Nato se je počasi obrnil, napravil tri korake in se zelo zbrano in previdno usedel spet na štor. Pogladel je puško in se hripavo polglasno zasmel in zajokal hkrati.

Tam iz globine gozda pa je blestel trhel štor, negiben kakor boleč spomin.

JANEZ ŠVAJNCER:

Oče in sin

ILUSTRIRAL:
KARLO HROVATIN

BILA JE mrzla januarska noč. Mesec je pošiljal svojo bledikasto svetlobo po zasneženi pokrajini. Nekje visoko na nebu, podobnemu umitemu obrazu, so ugašale in se prižigale zvezde. Videti je bilo, kakor da drhtijo kot premražen potnik na zapuščenih, na pol izgrebenih gazi. »Te zebe, Janko?« Glas je bil komaj slišen in vprašanje je izzvenelo kot tiha prošnja. Vprašal je oče, ki se je zavijal v ponošeni plašč in ga razprostrl še čez sina ob sebi.

»Zebe, da,« je odgovoril sin in na njegovih premraženih ustnicah je počivala trpka bolečina. Ni se bal sovražnika, v odredu je bil med najpogumnejšimi. Toda zime se je bal, še od prejšnjega leta je čutil posledice mraza. Ozebel je bil v noge in na dolgih pohodih mu je često zastal korak. Utrujenost je čutil po vsem telesu, tovariši so mu pomagali dalje.

Najboljši izmed vseh tovarišev mu je bil oče. Skupaj sta odšla v partizane. Pravzaprav je prvi odšel v gozd oče. Njega je pustil doma. »Ostani in pomagaj materi,« je rekel. »Sama ne bo zmogla vsega. Močne roke potrebuje in ti si zdrav in krepak.«

*

Oče je moral oditi prvi. Nemci so ga pregnali. Že kmalu po njihovem prihodu jih je zasovražil. Ko so prišli na dom in preobrnili vse kote po hiši in grozili, da bodo pobili družino, oče ni imel več obstanka. »Nočem biti hlapec,« je dejal in odšel v gozd nad vasjo. Tamkaj so se že pred njegovim odhodom često oglašale puške in tudi potem so se oglašale. Vedel je, skoraj zdelo se mu je, da razloči med njimi očetovo.

Oče se je oglašal poredko. Prihajal je v deževnih nočeh. Luči niso prižigali in tako ga ni videl v obraz. A čutil je, da se je

ta obraz še bolj zresnil in ojeklenil, saj skoraj ni slišal več nekdanj tako prisrčnega očetovega smeha.

*

Spomladi so Nemci spremenili vas v eno samo ruševino. Kakor ogromne bakle so zagorele slamnate in opečnate strehe. Silni plameni so v hipu uničili stoletne domačije. Med njimi je bila tudi njihova. Komaj mu je uspelo pobegniti. Mati je ostala in nikdar več je ni videl, zgorela je živa v domačo hišo. S hišo, kjer je preživela toliko lepih dni. Zažgali so jo, kakor v davnih časih nedolžne žene na grmadah.

»Tudi ta zima bo minila in spet bo prišla v deželo pomlad,« je slišal ob sebi očeta. V še tako težkih trenutkih oče ni obupal.

»Zelo si želim toplote,« je odgovoril Janko. »Doma me je pozimi grela peč. Naša peč je bila vedno tako topla. Mati jo je zakurila in polena so zaprasketala poredno, kakor brezskrbni otroci. Nikdar ne bom več videl svoje dobre mame.«

»Velik si že, Janko, ne obupuj. Če ti je še tako hudo po njej, s svojo žalostjo ji ne boš povrnil življenja.«

»Zaslужila si je grob. Nikoli ne bom zvedel zanj in nikoli ne bom mogel posaditi nanj rož, ki jih je imela tako rada.«

»Njen grob je povsod, koder hodiva. Veter je razsul njen prah po širnih planjavah, napojenih z našo krvjo. Včasih se mi celo zdi, da je ona vedno z nama. Slišim jo v kronah dreves, ob šumenju vetra, tudi sedaj slišim njeno šepetanje. In kako bi mogla obupavati, če je vedno z nama.«

Janko je gledal skozi drevje na košček oddaljenega neba. Sedaj je še bolj kot kdajkoli mislil na svojo mater. Dokler je živela, mu je razdajala samo dobrote. Kadar je ni ubogal, so bile njene oči žalostne. Samo žalost je sevala iz njih in bile so polne rahle bolečine. Kazni ni poznala, poznala je samo odpuščanje, čeprav ji je tolikokrat nagajal.

»Po tvojem odhodu te je zelo pogrešala. Pomagal sem ji, kolikor sem mogel. Zadelal sem streho na hiši, ji nanosil vode in nasekal drv. Ostajal sem pri njej in ji skušal izpolniti vsako željo. Postala je tiha, kakor da tudi nje ne bi bilo več v hiši.«

»To se ti samo zdi, Janko. Mati je bila od nekdaj taka. Živela je najrajši doma, v dolino je odhajala le po opravkih. K trgovcu po petrolej in sol, a dalj od vasi se ni odpravila. Vabil sem jo s seboj v mesto, sicer sem tja redko zašel, vendar ni želela z menoj. 'Kaj bom tam, najrajši sem doma,' je rekla in bila potem vesela vsakega, najmanjšega darila, ki sem ji ga prinesel.«

»Naj bi nam požgali hišo, samo da bi mater še enkrat videl,« je rekel Janko in se privil k očetu.

»Kaj je nocoj s teboj, da si tako nemiren? Sedaj ni čas za obujanje takih spominov.«

»Sam ne vem, čemu so moje misli daleč od tod. Dozdeva se mi, kakor da bom v kratkem zgubil še tebe.«

»To je samo slutnja, resnica je vendar drugačna. Ob tebi sem, ali me ne čutiš dovolj? Le privij se k meni, tako, tudi doma si kot otrok rad zaspal z glavo na moji roki. Zdaj pa zaspi.«

»Pogovarjajva se še, oče. Včasih molčiš po več dni, kakor da sva si tujca.«

»Pridejo trenutki, ko pozabljam, da si pravzaprav moj sin. Večen nemir in pripravljenost na srečanje s sovražnikom vznemiri človeka do skrajnega kotička srca. Mislim, da me razumeš, dovolj dolgo doživljaš z menoj vred isto.«

»Srečo pa le imava, oče, dostikrat sva bila skupaj v boju in nikomur od naju se ni nič zgodilo. Sosedovega Frančka je poleg mene zadela krogla.«

»Vsaka krogla ne zadene cilja.«

Janko je pobožal očetovo roko. »Po vojni si bova zgradila hišo na svojem, kajne?«

»Bova, če bova le ostala živa.«

»Seveda bova ostala živa, saj si pravkar rekel, da vsaka krogla ne zadene cilja. Ali bova na okna postavila rože? Mati jih je rada zalivala in razkazovala sosedom. Prav takšne rože bova imela v lončkih. Pelargonije. Cvetele bodo in razveseljevale ljudi, ki bodo prihajali mimo najine hiše.«

Umolknil je oče, Janko pa je predel svoje misli o materi in o novi hiši skoraj do jutra.

Nekega dne je bil Janko premeščen v drugo enoto. Oče mu je ob slovesu stisnil roko kot borec borcu.

»Bodi zmeraj in povsod vreden sin svojega očeta,« je rekel oče. »Bom!« je odgovoril Janko komaj slišno in zadrževal solze, ki so mu silile v oči.

*

Minila je zima in bližala se je pomlad. Odjuga je pobrala sneg in voda se je sproščeno razlila po rekah in potokih. Pod gozdom so cveteli zvončki in trobentice.

Janko je gledal razcvetelo naravo in se predajal sončnim žarkom. Ta dan je bil zelo vesel in zdelo se mu je, da vse okoli njega čuti in poje z njim. Najbolj je bil vesel sporočila, ki mu ga je poslal oče. Na zmečkanem listu, ki ga je prinesel kurir, je bilo napisano z okornimi črkami: »Zdaj te menda ne zebe več, Janko, le pogumno naprej v pomlad. Po vojni pa na veselo svidenje doma.«

»Ne, zdaj me res ne zebe več,« je zašepetal Janko. In zopet je v mislih popotoval k materi. Razločno jo je zagledal pred seboj. Beži od goreče hiše, da je ne bi dosegli krvavi plameni. Ne prispe daleč, pot ji zastavijo tuji vojaki. Njihovi spačeni obrazi se zlovoljno režijo. Kakor lovke hobotnice sežejo po njej grabežljivi prsti, se sklenejo v obroč in nečloveško sunejo brezmočno žrtev v ogenj. Mati se ozre in z njenih ustnic

prihaja obupen klic: »Janko, kje si? Brani me, moj Janko!«

Janko je za trenutek zaprl oči, da ne bi videl obupanega materinega obraza. Napolnil je znova brzostrelko in spustil nov rafal v sovražnika. Potem je planil iz jarka in jurišal s tovariši v napad. Ni se zmenil za enolično petje strojnic, drvel je naprej, samo naprej, pogumno, brez trohe strahu v srcu. Pred seboj je videl sedaj svojo mater v poslednji smrtni grozi, slišal je njeno obupno klicanje. Hitel ji je na pomoč, da jo reši iz plamenov, da ji obvaruje življenje. Ona mora ostati živa, napravila mu je toliko dobrega in nikdar ga ni tepla, kakor tepejo nekatere matere svoje otroke. Že se ji približuje, samo korak, dva še in bo pri njej. »Sedaj sem pri tebi, mati, rešil te bom s svojim telesom,« je hotel vzklikniti, a glas mu je onemel na odprtih ustnicah...

*

Jankov oče je obstal s tovariši pred grobom v senčnatem gaju.

»Janko se je pogumno boril do poslednjega diha. Padel je v jurišu,« je rekel eden izmed njih.

Jankov oče je na grob zasadil rožo. Pelargonijo, ki jo je Janko imel tako zelo rad.

V partizanski šoli

V Češnjicah je njegov grob

MRZLE februarске noči leta 1944 smo nagloma vstali, uredili orožje in opremo ter stopili v zbor. Prejšnji večer smo zvedeli, da bo šel naš bataljon 6. SNOUB Slavka Šlandra v zasedo na cesto v Črn Graben blizu Trojan. Takoj po zboru je bataljon krenil po ozkih, vijugastih stezah v dolino. Hodili smo počasi in se strogo držali navodil, ki smo jih prejeli od štaba bataljona: hoditi v strogi tišini in poslušati ukaze.

Še pred svitom smo dosegli obronke ceste. Razvrstili smo se po četah in vsaka četa je imela svojo nalogo. Razporedili smo se tako, da smo zajeli ves ovinek in smo cesto lahko držali v križnem ognju. V najstrožji tišini smo si poiskali zaklone, mitraljezci so si uredili svoja gnezda za drevesi, kamor so nanosili težke kamne. Cesta je bila pred nami kot na dlani. Čakali smo na sedem nemških kamionov z vojaštvom, in premišljali, kako bi vseh sedem vozil hkrati vzeli na muho. Začelo se je svitati in dobili smo povelje, naj najprej strelja četa, ki je imela koloni zastaviti pot. Ko pa bi se Nemci hoteli vrniti, naj udari tretja četa, ki bo kolono obstreljevala od zadaj. Predvideli smo, da bodo nato Nemci gotovo silili v breg — takrat naj bi udarili mi.

Minute čakanje so se spreminjale v ure. Ležali smo v snegu, ki se je topil spriču toplote naših teles. Zeblo nas je. Tedaj se je izvidnica približala našim položajem. Povelje: »Pripravite se!« ki je šlo od borca do borca, še ni izzvenelo, ko smo zaslišali brnenje motorjev.

Ozrla sem se levo in desno po položajih. Povsod je bilo videti le hrbe težečih borcev. Dobrih pet metrov vstran je ležal namestnik komandirja čete Samo. Nepremično je upiral pogled v kolono.

Že je bilo videti obrise nemške predhodnice, ki je kontrolirala cesto. Švignila je nismo nas, toda mi ji nismo skrivili niti lasu. Čakali smo na večji plen, na kamione z

vojaštvom. Prvi se nam je že bližal, za njim drugi. Vozili so v precejšnji razdalji.

»Vžgi!«

Rafali so pretrgali molk. Tóča krogel se je vsula na kamione. Motor prvega vozila je utihnil. Nekaj Nemcev je hipoma obležalo. Mrtvi ali ranjeni so zdrknili prek stranic kamiona. Preživeli pa so nagloma pretehtali položaj, poskakali z avtomobila in si za njim poiskali zaklone. Drugi spet so poskakali v cestni jarek in od ondó začeli vžigati po naših položajih. Tudi ostali kamioni — videla sem le tri — so se ustavili. Odgovorili so s tako besnim ognjem, da smo jim bili prvi hip le komaj kos. Nekaj zelenih postav se je sklonjenih hrbov hotelo takoj prebiti iz cestnih jarkov v hrib proti našim položajem. Mitraljezec naše čete je imel veliko opravka z njimi. Meril je v zelence in jih podiral. Italijanske puške so pele v visokem tonu in brzostrelke so klepetale tako srdito, da so se z odstreljenih vej vsipale vseokrog snežinke.

»Juriš!« en sam krik je napolnil ozračje. Tu in tam je bilo slišati kako povelje, vendar ga ni bilo moč razumeti. Naši so zažgali kamion. Nemci so si hoteli najti kritje v gozdu. Le težko smo držali položaje. Slišali smo tudi mine, ki so treskale nekje zadaj. To je bila tretja četa. Vendar je minomet kmalu utihnil. Nemci so se srdito zaganjali v naše položaje, nekaj pa se jih je umaknilo na drugo stran. Slutili smo, da nam hočejo vpasti v hrbet. Vtem je začel sabotirati naš mitraljez in strahoma smo spoznali, da Nemcev ne bomo mogli dolgo več krotiti. Drug za drugim smo se na povelje začeli umikati.

Tistih Nemcev, ki so bili najbolj trdovratni, smo se še enkrat lotili. Namestnik komandirja je v zaklonu izza debele bukve kar stoje vžigal po njih. Zbrali smo se na vnaprej določenem mestu. Bila sem komaj sto mestrov od položaja, ko zaslišim močen krik. Za menoj je prihitel ves upe-

han borec, ki je v eni sapi povedal, da je namestnik komandirja Samo ranjen in da me kličejo na položaj. Splazila sem se tjakaj, k Samotu, in ga prišla za roko, misleč, da bo lahko vstal in z mojo pomočjo odšel s položaja. Vendar je bil ves negiben. Šla sem po pomoč. Na položajih so bili le še trije borci. Komisar Franc je takoj razumel, za kaj gre in vsi štirje so mi priskočili na pomoč, da smo namestnika komandirja izvlekli iz hudega ognja, ki so ga Nemci še zmerom na gosto sipali po naših položajih. Opazili so nas in nas hoteli zajeti. Na varnejšem mestu je potem komisar napravil zasilna nosila, jaz pa sem Samota za silo obvezala. Mene so poslali naprej, naj priiskrbim iz bataljona več borcev, ki bi prevzeli ranjenca. Čez dobre pol ure sem po utrudljivi hoji po visokem snegu dohitela bataljon in komandant Vule je takoj odredil vod, ki je šel po ranjenega komandirja. Samo je bil sedemkrat nevarno ranjen. Krvi ni bilo mogoče več ustaviti. Tresla ga je mrzlica. Kurili smo, da bi mu bilo topleje in dajali smo mu piti. Zvečer smo se premaknili v Rakitovec. Ranjenec je bil ves čas pri zavesti. Ležati ni hotel. Sedel je pri peči, na klopi v neki hiši, dva borca pa sva ga podpirala. Ob dveh po polnoči smo ga nameravali odnesti v Češnje nad Črnim Grabnom, kjer naj bi okrevl. Meni so naročili, naj ostanem pri njem, dokler ne bi ozdravel. Pripravili smo nosila. Po polnoči so ranjencu zažele pojmati moči. Venomer je zahteval vode. Toda nismo mu je smeli dati. Rane so bile hude in izgubil je veliko krvi. Bali smo se, da se njegovo življenje steka, kajti bil je hraber borec in priljubljen kot vodja. Sedel je med menoj in Ljubom pri peči, kar je nenadoma nagnil glavo na mojo ramo in polglasno spregovoril: »Bodite še naprej hrabri Šlandrovci!« Dvignila sem mu glavo, boječ se, da so bile to njegove zadnje besede. Res so bile! Pramen črnih las mu je padel na čelo, močno je zdihnil in se za vselej poslovil od nas.

Polonca Senčur-Vida

Prvi upor v Gorjancih

Nikjer ni bilo do sedaj še nič zapisanega o tem, da so tudi Gorjanci na hrvaško-slovenski meji že leta 1941 videli prve partizane, hrvaške in slovenske. O naših, ki so utekli streljanju prvih krških talcev konec julija enainštiridesetega, bo govora ob drugi priliki; tukaj pa hočem izročiti zgodovini poročilo, čeprav, žal, hudo skopo, o prvem uporu zoper ustaše na Zumberku, od koder je segla vstaja tudi na slovensko stran. Ze tisti zgodnji čas pa je pokazal, da bodo pragozdovi Trdinovih Gorjancev, ki so stoletja razdvajali dva povsem tuja si svetova, zblížal sedaj in povezal ljudi na obeh straneh gore v vzplamtelem krutem boju za fizični obstanek in svobodni dom.

SREDI JULIJA 1941 je pobegnilo ustašem iz velikega taborišča v Kerestincu pri Zagrebu precej jetnikov. Zdi se, da je bil med njimi tudi književnik Avgust Cesarec, ki pa je padel zasledovalcem v roke in so ga le-ti umorili. Na poti v smrt se mu je v gozdu pri Rakovem potoku blizu Zagreba posrečilo skrivaj odvreči listič, na katerem je z nemirno roko v naglici zapisal: »August Cesarec književnik«. Papir so našli ljudje okoli 20. julija 1941, groba pa še do danes ne (Enciklopedija Jugoslavije — pod geslom Cesarec Avgust — ne navaja, da bi bil Cesarec ujet na begu!).

Kerestinski beguni so se umaknili proti Zumberku. Z ljudmi, ki jim jih je poslala Partija iz Zagreba, in žumberškimi prostovoljci, so sestavili vojaško četo, ki je štela sedemintrideset mož. Vodil jo je kmečki fant iz Pribičev, komunist in španski borec Crkveni. V njegovi četi sta bila tudi Slavko Komar in Šiško, ki se je pridružil leto pozneje slovenskim partizanom in postal komandant značnega bataljona.

S Sošic in drugih uskoških krajev so — kakor se spominjam — prinašali Hrvati v tistem času čez Gorjance na kranjsko stran novice, da vdirajo uporniki ponoči na Zumberku in Pokolpju v naselja in napadajo ustaše; da pokajo čisto puške in da vidijo požare, ustaške vasi pa da postavljajo ponoči straže.

Prvi teden v septembru so začeli ustaši obkoljevati Zumberk, ki so jim ga uporniki že povsem iztrgali iz rok. Že nekaj dni smo slišali čez gore grmenje težkega orožja. Sedmega septembra smo videli kolone Italijanov, ki so v če-

ladah in težki bojni opremi, z mulami, šotori, kotli in metalci min prodirali iz Šentjerneja proti Gorjancem. Šli so tudi iz Novega mesta in Kostanjevice. Očitno so ustašem zapirali obroč s severne strani.

Italijani so se utaborili na odprtem podnožju gore pri Vrhpolju, na Gregorki, po zorečih vinorodnih pobočjih na severni strani Pleterij, v Ratičevci, Sončniku, po Hrvaški gori in dalje proti Kostanjevici na otoku Krke. Vlamljali so v vinske hrame in zidanice, polegali rajši po njih kot po nezavarovanih šotorih, kurili ognje, cmazili in uničevali nezrelo grozdje in se niso upali stopiti v gozdove.

Ves čas nismo slišali na naši strani Gorjancev nobenega streljanja.

V nedeljo, 14. septembra (1941) je prihitel iz Podgorja

v Kostanjevico človek z novico, da so v gozdovih nad žično vzpenjačo, nedaleč onkraj črte, ki so jo zasedle italijanske čete, trije oboroženi tuji, menda Hrvati. Povedal je, da so brez hrane in da prosijo pomoči. Novico je zaupal Podgorec mlademu čevljarškemu mojstru Tinetu Bajcu, članu šele ustanovljenega šentjernejskega rajonskega odbora in zaupniku Osvobodilne fronte za Kostanjevico.

Še isti popoldan so krenili štirje »izletniki« s tremi dekleti in oprtani s težkimi nahrbtniki iz mesteca na Krki v Gorjance. Pri planinski koči so zadeli na italijanske zasede, ki so še vedno držale goro obkoljeno. Kakih dvajset Italijanov je že več dni tičalo v leseni kolibi žičnice. »Izletnike« so zavrnil nazaj v dolino.

Trije Crkvenjevi uporniki so bili komaj četrte ure više nad žično vzpenjačo, v neki oglarski kolibi blizu Poloma in zaman čakali pomoči skrivnih slovenskih zaveznikov.

V ponedeljek so se znova poskušali prebiti iz Kostanjevice v goro štirje mladi fantje z živežem. Vrnili so se z novicami, da se zbirajo pri Aleksandrovi planinski koči novi laški oddelki in da ni bilo mogoče dalje. Že popoldne pa so pripeljali Italijani skozi Ostrc

Nedokumentirana fotografija — ustaški frančiškan ...

v dolino enega od Hrvatov ubitega. Kaj se je zgodilo, nismo nikoli izvedeli. Ostala dva sta se umaknila proti Stojdragi in smo pozneje slišali, da so ju ustaši bajé zajeli.

Ubitemu Hrvatu je bilo komaj kako leto čez dvajset. Bil je zelo dobro oblečen, po vsem videzu mesten človek. Oborožen je bil s parabello. Ljudje so govorili, da so mu dali Italijani že mrtvemu še svojega orožja in bomb in ga, naslo-njenega na drevo, fotografirali. Za pištolo pa so oglarji trdili, da so jo videli pri njem že pred smrtjo. Vedeli so povedati tudi, da so bili vsi trije že nekaj časa brez vsake hrane in povsem izstradani.

Oglarje so naši partizani spomladí nato prijeli in zaslišali, ker so upravičeno sumili, da so morda oni izdali hrvaške partizane. Od osumljenih pa ni bilo mogoče izvedeti nič posebnega in so jih partizani zato zopet izpustili.

O ubitem Hrvatu smo izvedeli pozneje samo to, da so Lahí našli pri njem izkaznico zagrebškega vseučilišča in da so Italijani opazili, da je imel natanko tako legitimacijo takrat tudi neki drug Hrvat v zaporih novomeškega okrožnega sodišča.

Padlega Crkvenijevega upornika so pokopali sami Italijani v Kostanjevici. Na praznik mrtvih, dva meseca pozneje, so zaman poizvedovali, kdo mu je z ljubečo roko okitil grob s cvetjem.

Crkvenijeva četa, ki je prva osvobodila Zumberk in južna pobočja Gorjancev — v severna gozdnata se pa Italijani

tako niso nikoli upali — se je, še vsa neizkušena v gverilskih bojih, v tisti septembrski ofenzivi razbila na Trdinovem vrhu. Šiško je v neki patru-lji že prej brez sledu izginil.

Trije partizani so se takrat prebili iz obroča na slovensko stran. Enemu od njih, ki je močno šepal, je ranjena noga očitno prizadevala pri hoji hude bolečine.

V Novem mestu so vse tri prijeli karabinjerji, pa jim je tisti z ranjeno nogo, ki je govoril italijanski, natvezil, da grede iz Nemčije. Kazal jim je tudi nemško legitimacijo, ki jo je imel eden od njih po naključju pri sebi.

Italijani so trem popotnikom verjeli in jih zopet izpustili. Če bi bili šepavca takrat pregledali, bi našli, da ima nogo nad kolenom prestreljeno in v spodnjice od sveže rane še vse krvave.

Tisti s prestreljeno nogo je bil Slavko Komar, danes član zvezne vlade v Beogradu. Po rodu je pravzaprav Slovenec; saj so bili njegovi starši doma z Opčin nad Trstom. Že mnogo let pred vojno so se bili preselili za kruhom na Hrvaško in se tam pohrvatili.

Trije nenavadni popotniki so se iz Novega mesta naglo izmuznili in pohiteli proti temnim roškim gozdovom. V kočevskih krajih so nekaj časa delali na neki žagi. Delavcem so povedali, da so partizani. Kmalu pa so odšli čez Kolpo v Gorski kotar, obloženi z darovi slovenskih delavcev.

Ranjenec je dobil tudi novo perilo.

Ivo Pirkovič

dobne stvari. Nekaj stvari nisem vedel, nekaj pa nisem hotel vedeti, tako da so se zaman trudili. Ko so videli, da zlepa nič ne opravijo, so pričeli kazati drug obraz. Pričeli so me suvati s puškinimi kopiti in mi grozili, da me bodo ustrelili, če jim ne povem, kje so banditi. Vedel sem, da bi vsako najmanjše priznanje pomenilo ječo. Končno so se le naveličali in odšli. Zagrozili so, da me bodo za najmanjši prestopok zaprli.

Hotel sem se jim maščevati; od tiste noči dalje sem jih še bolj sovražil. Najprej sem menil, da bi bilo najbolje, če bi stresal letake, a sem ugotovil, da bi me le prehitro dobili — spoznali bi me po pisavi, kot so že mnoge. Ko sem se vračal z dela, sem vedno s pipcem rezal »W SSSR«, in sicer nazaj z levo roko, kar je še nekako šlo. Nihče ni mogel posumiti, da sem to napisal jaz — toda neka ženska me je opazovala iz gozda...

Nekaj dni pozneje so tisto bukev obsekali... Stvar je torej zadela v živo. Zvečer mi je mati pripovedovala, da je karabinjerska patrola videla tisti napis, ujela Rudija in Pepeta ter ju pretepla, češ da sta onadva to napisala, ker sta tam sekala drva. Takoj sta morala bukev skrbno obsekati. Tisti kos lesa so seveda poslali v Gorico na kvesturo, kar je trajalo nekaj dni. Sami pa so medtem vneto iskali, da bi našli predrzneža, ki je to napisal. Radovednost me je pre-magala, da sem tudi jaz šel v cerkev poslušat »gospoda«, ki je s prižnice rohnol, da naj se ta veliki grešnik, ki je to napisal, takoj javi karabinjer-jem, ker bo sicer drago plačal ta svoj greh.

Ko sva se s svakom vračala, mi je povedal, da ve, da sem bil jaz tisti, ker me je neka ženska videla, ko sem rezal napis. Trdil sem, da to vseka-kor nj res!

Kmalu zatem sem bil nasilno mobiliziran v Arezzo in poslan v Italijo k vojakom. Bilo nas je precej Primorcev. Tu so me že prve dni zaprli, a so me čez nekaj dni izpustili, ker se jim je zdelo, da so me dovolj zastrašili.

Ivan Žejen

Vrezana parola

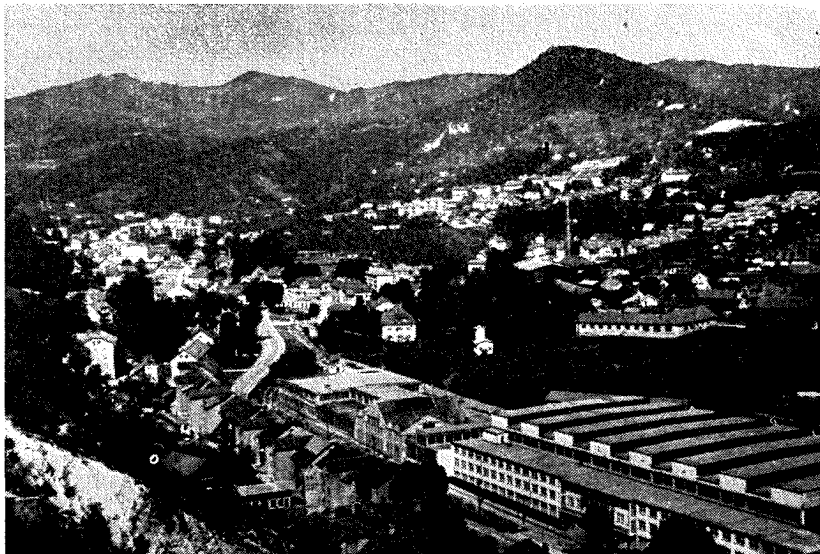
NA POMLAD 1942 SO BILI Italijani na področju Črnega vrha nad Idrijo precej nemirni. Kričali so ponoči kot obsedeni, da bi pregnali strah. Navadno je bila kriva le kaka ovca, ki je ponoči ostala na gmajni, včasih pa so jih tudi partizani presenetili in takrat so fašisti streljali v temo na vse strani kot nori.

Dvajsetega maja sem zaspal nenavadno utrujen; ves dan sem trdo delal. Sredi noči pa me zbudi kričanje. Bili so italijanski vojaki in karabinjerji. Oboroženi in z nasajenimi bajoneti so me gnali na dvorišče; zbudili so vse domače, da bi še bolj pokazali svojo hrabrost. Pričeli so me izpraševati, kje so partizani in po-

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Bogastvo bogatega ...

Pogled na Trbovlje

OD TEREZIJE sem in od Dobrne so prihajali, sveži, nasmejani in obriti. Nič niso bili podobni črnim krtom, ki rijejo pod zemljo in kopljejo črni diamant; še manj bi jim človek prisodil, da so bili v nedrjih zemlje kake tri ure pred tem in da so trdo garali, da bi bilo vsem nam bolj toplo, da bi lahko hrumeli po železnih cestah dolgi vlaki in povezovali ljudi med seboj, da bodo noč in dan brneli stroji in se vrtile velike turbine v tovarnah, ki delajo luč. Da, to so bili oni, rudarji in kovinarji iz Strojne, ki so malo pred tem s svojimi rokami lomili debele premogovne sloje in premikali ročice velikih žerjavov in vlivali curkoma tekoče železo v kalupe, da se je vseokrog iskri- lo, kot bi bil ognjemet na predvečer kakega velikega praznika.

Da, to so bili otroci dela in njegovi očetje, ki so stopali od Terezije sem in od Dobrne, se strnili v gručo in se pomikali v mesto, v Delavski dom in niže dol, h glasbi in igranju. Eni so hiteli na dramske vaje, drugi k pihalnim instrumentom; in ko so si žvižgali napeve iz »Aidev«, se popravljali in nalašč napak ponavljali posa-

mezne odlomke, da so se po- tem lahko spet smejali, je mi- moidoči razširil obraz v samo- zadovoljen nasmeh in si rekel: to so tiste Trbovlje, na katere je nemara mislil Cankar v svoji »Krizantemi«: ... naša kultura ne bo več kri-

zantema siromakova, temveč bogastvo boga- tega ...

... Že slišim dleto, ki kleše granitni temelj novi zgradbi..., da, slišim ga in prisluhnil sem mu. Granitni temelj že stoji, a zgradba raste in raste.

*

Spomenik padlim borcem
v Trbovljah

Da, to so Trbovlje današnjih dni, Trbovlje z mnogimi lepimi stavbami in lokali, z velikimi stremljenji in delovnimi zma- gami in neomajnimi upi v še lepšo prihodnost. Sredi mesta teče široka tlakovana cesta in ob njej se dvigajo velike, pono- nosne stavbe, v katerih ne sta- nuje gospoda — v njih prebi- va rudar. Toda tam gori na Dobrni, ki se ugreza, in v stari Tereziji, ki je slišala utrip sta-rega in prisluškuje utripu no-vega, je še zmerom rudar s svojo družino v eni sobi in to ni, da bi človek napisal lahke- ga srca. Toda, kakor vztrajno rije dan za dnem pod zemljo za črnim bogastvom, tako se je rudar zagrizel v tisto obtožu- jočo revščino, ki je ni sam kriv in ki bi jo s svojo žuljavo roko rad pomedel vso hkrati! Vendar je graditi teže kot po- dirati. Na mestu vsake stare zgradbe, ki jo podro, zazeva škrbina, nove stavbe pa rasto

počasi. Za vsako tako družino je treba najti novo stanovanje, ki bi ga potrebovalo sto drugih...

So pa tudi stvari, ki jim človek z dletom ne more blizu! To je miselnost, nekaj, kar je v nas ostalo od nekdanj in kar je v nas vtisnila vojna. Ni mnogo takih, ki bi radi živeli na račun tistega, kar so skupnosti dali, vendar so. Taki bi radi živeli na račun drugih, ker od svojega molka in brezdelja ne morejo živeti. Tisto staro v nas pogosto tudi brani, da bi brez krčev sprejemali novo in često so potem besede eno in dejanja drugo. Vse to je pogosto vzrok, da ne uspevamo naglo in brez težav, kakor bi lahko v marsikaterem primeru, saj je vse v naših rokah.

Kako se spopadajo z vsemi temi težavami, družno in vsak pri svojem delu, neposredni proizvajalci, to me je mikalo vedeti. Prav tako sem hotel zvedeti, kakšen je delež tistih, ki so se s puško v roki ali kako drugače borili za svobodo, pri nadaljevanju tega boja, pri ustvarjanju granitnega temelja našega skupnega doma.

Bolj po naključju kot premišljeno, sem se srečal z ljudmi, starimi in mladimi delavci, polnimi ustvarjalnih moči, s političnimi delavci, možmi in ženami.

*

Prvi, ki sem ga obiskal, ni rudar, vendar je delavski človek — Jože Vranešič. Z njegove hišice že odpada omet, vendar je še videti črke, ki povedo, da je v njej pred leti

Jože Vranešič: »Več odločnosti pri reševanju stanovanjskih problemov bivših borcev!«

delal brivec. Morda bi delal dalj, še danes, ko mu zavrtni Dachau ne bi izpil življenjskih moči. Star 57 let je upokojenec z malenkostno pokojnino. Vendar mu občinski odbor na pobudo Zveze borcev že nekaj let nakazuje podporo 4000 dinarjev, ker je bil malone vse življenje neizprosno nasprotnik kapitalističnih izkoriščevalcev in se je med vojno pri njem skrivalo mnogo vidnih političnih delavcev.

»V brivnici,« pripoveduje Vranešič, »sem imel zastor, za katerim sem hranil pribor in vodo za izplakovanje in umivanje. Zadaž za zastorom je bil tudi kavč, na katerem so sedeli in ležali begunci in ilegalci tačas, ko sem bril. Še sedaj me radi obiščejo tisti, ki so se pred vojno in med njo pri meni skrivali.«

Na vprašanje, kakšna je skrb Zveze borcev v Trbovljah za svoje člane, je Jože Vranešič odgovoril: »Nimam se kaj pritoževati, ker vem, da več ne bi mogel zahtevati. Žal mi je le, da vsega, kar mi skupnost nudi, ne morem povrniti z delom v organizaciji. To mi brani težka srčna hiba, zaradi katere me je Zveza borcev že trikrat poslala na zdravljenje. Trenutno sem pod zdravniškim nadzorom in ne morem na zdravljenje, ker sem preslab. Do nedavnega sem delal v odboru ZB Trbovlje-Center, zdaj pa namesto mene dela sin. Prav rad bi še kaj koristnega storil in ne morem razumeti tistih, ki so zdravi, pa stoje križem rok. K sreči je takih malo, morda eden med tisočimi.«

»Kakšne so pomanjkljivosti v delu Zveze borcev?«

»Stanovanjsko vprašanje. Mislim, da bi zastopniki Zveze borcev v raznih svetih in organizacija kot celota morali bolj odločno posredovati, kadar gre za borce. Mnogo jih namreč stanuje v neprimernih stanovanjih. Seveda je težko, stanovanj ni, zaščitnikov pa je veliko. Rudnik se, sevé, poteguje za svoje ljudi, ker jih hoče obdržati, za svoje se brigajo tudi druga podjetja. Zato mora biti tudi nekdo, ki se bo odločneje potegoval tudi za delavca, ki je bil borec.«

Z naselja, ki mu Trboveljci pravijo Novi dom in kjer stanuje Vranešič, sem se spustil nizdol, v mesto, na obisk k tovarišem iz STT, Strojne tovarne. Tu je vratar odločujoča osebnost: brž je povezal vse niti in iz obratov, raztresenih tu in tam po tovarni, poklical nekaj upravljalcev, članov delavskega sveta in upravnega odbora, mojstrov, predelavcev in delavcev, med njimi Betko Škufca, ki je hkrati predsednica komisije za ženske pri Okrajnem sindikalnem svetu.

»Ne,« so se vsevprek branili, »gotovo je pomota. Mi nismo tako vidni funkcionarji, da bi se nas splačalo pridobiti za intervjuje.«

Betka Škufca: »Ženskam je treba olajšati pogoje pri delu!«

Bilo je treba dovolj prigovarjanja, da so privolili v razgovor.

Betka Škufca je govorila večidel o ženskih vprašanjih: »Komisija za ženske v STT se je doslej enkrat sestala in smo razpravljale zlasti o odpravi nočnega dela, tako, da bi bile ženske zaposlene le v dopoldanski in popoldanski tretjini. Šle smo še dalj: predlagale bomo, da bi vsaj tiste ženske, ki so zaposlene pri težkih delih, kot v modelni mizarni, pri mostnih žerjavih, ali čistilke, imele ob mesečni čišči en dela prost dan. Dalje bomo zahtevale, da bi za ženske posebej uredili sanitarije, obla-

Jože Drnovšek: »Pri stroju smo vsi enaki!«

čilnice in podobno. Tudi o servisih, pralnicah in krpalnicah smo že veliko razpravljale, vendar pogosto naletimo na nerazumevanje prav pri tistih, ki bi lahko olajšali delo ženam.«

Tovariš Adolf Janežič je tu pripomnil:

»Če se ne motim, je bila prav Zveza borcev tista, ki je dala pobudo za ustanovitev gospodinjkega centra v Trbovljah.«

»Pravzaprav vse množične organizacije, s Socialistično zvezo in Zvezo borcev,« ga je dopolnil Jože Drnovšek, član delavskega sveta STT.

Potem smo se dotaknili še konservativne miselnosti, ki je pogosto velika prepreka za napredek. Betka Škufca je pripomnila, da ženske često same nasprotujejo ustanavljanju servisov, ker menijo, da se bo

Adolf Janežič: »Naš delavski svet suvereno odloča o vseh problemih v tovarni«

svet podrli, če ne bodo vsega same opravile. Prav tako pa je težko prodreti tudi pri delavskem svetu z ženskimi problemi, ker je težko stališče dveh žensk nasproti stališču 43 moških, ki so včasih tudi zelo konservativni. »Pogosto se tudi primeri, da ne moremo prodreti s kakim predlogom, ker so nujnejše gospodarske investicije od investicij za standard,« je dodala Betka Škufca.

Adolf Janežič je nato govoril o delavskem svetu:

»Naš delavski svet suvereno odloča o proizvodnih in drugih problemih v tovarni. Novost je komisija za napredek pri našem delavskem svetu, ki posluje komaj dva meseca, pa že lahko rečemo, da se je odtelej proizvodnost dela dvignila najmanj za 30 %. Pri tem delavsko upravljanje odigrava pomembno vlogo, saj omenjena komisija pri DS proučuje predloge za izboljšavo tehničnega postopka, jih odstopa tehničnemu sektorju v nadaljnjo proučitev in predlaga v nagraditev. S tem raste pobuda za racionalizacijo postopkov, zlasti pri serijskih artiklih, v jamski mehanizaciji in drugod.«

Jože Drnovšek je omenil nekatere kvarne pojave:

»To je sicer bolj slabost posameznikov kakor organizacije kot celote, toda zdi se mi potrebno omeniti. So namreč nekateri bivši borci, ki hočejo plačilo oziroma zaslužek po letih sodelovanja v NOB. Taki bi radi visoke položaje in dobre plače ne glede na to, kaj zmorejo in kaj znajo. Razumeti pa je treba, da mora proizvodnja teči in da smo pri stroju vsi enaki. Tam ne sme biti razlik! Imeli pa smo v naši tovarni borca, ki se je trkal na prsi, češ da je spomeničar (kar v resnici ni bil) in je zahteval neke posebne pravice, ki jih s svojim pomankljivim znanjem ni mogel doseči. S takšnim vedenjem je zanesel precej zdrah med naš kolektiv in je škodoval svojemu ugledu in ugledu organizacije Zveze borcev kot celote. Bil je tudi slab zgled za ostale borce. Končno ga je disciplinsko sodišče Delavskega sveta za razdiralno delo kaznovalo z odpustom.«

Trbovlje niso velike, vendar so razsežne. Morda se zato Trboveljci ne poznajo med seboj. Ko bi bili vedeli za Novi dom in Vengusta, ki sem zanj spraševal, bi mi bili prihranili precej nepotrebnih poti. Anton Vengust iz trboveljskega obrata namreč stanuje prav blizu upokojenca Vranešiča.

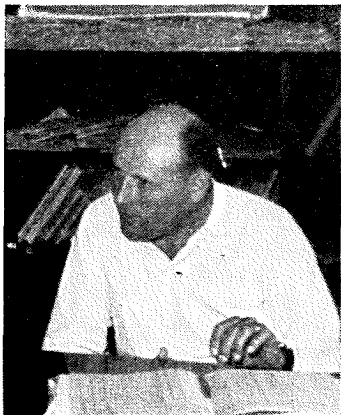
»Vengusta boš dobil doma,« so mi zatrjevali nekateri, »zlo mil si je nogo in tako ne more zdoma.«

Res je bil doma, z nogo v mavcu. Na stopalo mu je v jami padel okrušek in mu poškodoval kost. Pogovor je nanesel na mladino, delavsko upravljanje in na delež članov Zveze borcev v njem.

Anton Vengust: »Mladine ne moremo prepustiti same sebi«

»Mladine ne moremo prepustiti same sebi, češ nadaljujete vi, kar smo mi napravili za skupnost. Tega ne smemo dopustiti že zato, ker imamo nekaj izkušenj, ki mladini koristijo. Tudi se mi zdi napak, da bi mladino obsojali, kakor delajo nekateri, ki jih je življenje oropalo brezskrbne mladosti. Ker je sami niso imeli, trdijo, da je dandanašnja mladina brez cilja, da je želja po motorizaciji in zanimanje za šport beg iz stvarnosti. Tudi to je potrebno in neizbežno. Zdi se mi, da je treba še bolj podpreti mladino, da bo imela lepše pogoje, kot smo jih imeli mi in naši starši. Zato zelo odobravam sklep delavskega sveta pri našem rudniku, da bo z nekaj sto tisoči dinarjev omogočil obnovo klopi v osnov-

Anton Kukovica: »Ljudje pričakujejo od borcev več kot od drugih ljudi«

ni šoli, v katerih so še vidni sledovi pipecev, ki so jih tam pustili nemara še naši pradedje. — O Zvezi borcev menim, da je uspešna in da dobro skrbi za svoje člane. To pa je precejšnja zasluga njenega predsednika Jožeta Šornabojana, ki je preprost, dostopen in čuteč človek, h kateremu se vsak upa priti in mu potožiti svoje težave.«

Na koncu je bilo še prijetno srečanje z Antonom Kukovico, povratnikom iz Francije, ki je v Trbovljah tajnik Občinskega sindikalnega sveta. Toplih, prijaznih oči, ki delajo njegov obraz še bolj mehak, je o dejavnosti članov Zveze borcev takole sodil:

»Kaki dve leti bo tega, odkar se mi zdi, da so člani Zveze borcev precej povečali svojo delavnost bodisi v družbenem, bodisi v delavskem upravljanju. Pred vsakimi volitvami v delavske svete se posvetujemo z Zvezo borcev, kateri ljudje bi bili primerni za kandidate. Verjemite mi, da smo še zmerom propadli, kadar smo hoteli prodreti z ljudmi, ki v proizvodnji, na delu, ne dajejo zgleda drugim. Ljudje jih niso volili, kakor tudi niso volili žensk, ki jih je kdo predlagal zgolj zato, ker je bilo na kandidadni listi premalo zastopnic ženskega spola. Kadar ljudje izbirajo, so glede borcev še bolj zahtevni, da od njih še več pričakujejo, ker so navajeni videti v njih vzor odloč-

nosti in požrtvovalnosti. Borca ne volijo samo zato, ker je bil borec, ampak tudi zato, ker je, oziroma če je tudi dober, vester in marljiv — proizvajalec. Edina pomanjkljivost Zveze borcev je po mojem mnenju organizacijska. Rajonske organizacije bo treba utrditi, funkcije pa tako razdeliti, da ne bodo odgovornosti bremenile zmerom iste ljudi.«

*

Dan se je nagnil v noč in potekel je še en dan. Zvečer naslednjega dne pa je bilo kot dan prej. Spet so prišli od Dobrne sem, ki se vgreza in od stare, onemogle Terezije in od čisto novega naselja sredi mesta rudarji, ki so bili opravili svoj šiht. Eni so se namenili v rudniško restavracijo na kozarec bizeljčana, drugi spet v lepo kinodvorano v Delavskem domu, a zmerom znova se je uho opajalo v zvokih pi-

halne godbe, ki je nemara vabila za nastop.

Bogastvo bogatega je postalo resničnost; postalo je resnica, kakor so resnični bogati sloji premoga pod tlemi, po katerih trdno stopajo rudarji, ko se vračajo s šihta in ko hodijo vsak k svojemu razvedrilu. Vse je postalo resnica, kakor današnji in jutrišnji dan, ki ni poln strahu in bede pred lakoto in žandarji, temveč izpolnjen z radostjo in žilavo življenjsko voljo.

Le žal, da je te lepe vtise na povratku domov pokvarilo deževje, ki je pritisnilo iz nizkih, temnih oblakov. Svojo moč je dež preskusil tudi na strehi avtobusa, ki nas je odpeljal na postajo. Zmagal je dež: skozi streho avtobusa je kapljalo, zlagoma, toda vztrajno. Toda kdo bi se zavoljo tega razburjal. Življenje je kljub temu lepo.

Nande Žužek

Izrečeno in zapisano

Zastave, emblemi, odlikovanja, grbi, zlasti pa zastave, so simboli, ki izražajo in odražajo bodisi moralno priznanje, bodisi naše čustvovanje, prazničnost in ponos. Od tod prastara navada, da ob praznikih izobešamo zastave, ki naj simbolično ponazuje naša čustva, veselje in ponos. Zastave plapolajo ob vseh državnih praznikih, krajevnih in republiških praznikih, da vsi državljani vedo: praznik je, bodimo praznični, ponosni in veseli. Toda, kdor je na Dan vstaje in na

predvečer tega našega republiškega praznika hodil po ljubljanskih ulicah, je dobil vtis, kot da tega praznika ne praznujemo vsi, kot da je na ta dan ponosnih in se ga spominja le, denimo tričetrť meščanov, medtem ko preostala četrtina čustveno sploh ni prizadeta. Zastave so namreč vse se raz mnogih hiš, medtem ko jih drugod niso razobesili. Prepričani smo, da je tu posredi malomarnost, nevednost, ne pa, da so tisti redki hišni sveti in lastniki hiš, ki zastav niso razobesili, to namenoma storili. Prav gotovo lahko to pripisemo malomarnosti, ki jo je treba tembolj obsojati, ker je bilo sicer vse mesto v slovesnem in prazničnem razpoloženju. Tistim hišnim svetom in lastnikom, ki so pozabili na svojo državljansko dolžnost in zavest, pa svetujemo, naj drugič dosledneje upoštevajo tiste, v koledarju rdeče tiskane dneve, ki jih štejemo za naše narodne praznike. Mar so že tako daleč dogodki izza vojne, ki smo v njih sodelovali in se jih zdaj spominjamo tudi s simboli, zastavami in podobno?

V korak s časom

KAR TEŽAVNO bi bilo reči, zakaj je bila zadnja konferenca organizacije Zveze borcev za kranjski okraj — le ta je bila konec junija na Jesenicah — tako uspešna. Namreč: ali zaradi nenavadnega, toda prisrčnega začetka (pred in v dvorani je igrala jeseniška godba), ali zaradi razvitja prapora okrajnega odbora ZB, ali pa zaradi tako temeljite, sproščene in pomembne razprave na zboru. Naj bo eno, drugo ali vse troje razlog, velja poudariti za začetek tole: če večina članov ZB v kranjskem okraju (ta šteje 10.800 članov) tako misli, sodi in dela, kakor je povedala večina delegatov na zboru, potem lahko upravičeno trdimo, da ta organizacija ni in ne bo postala nekakšna organizacija, obrnjena samo v preteklost, temveč so njeni člani in bodo v bodoče s svojim jasnim pogledom v prihodnost imeli z aktivnim sodelovanjem v našem splošno družbeno-političnem življenju se večjo ustvarjalno možnost in težnjo, da tudi zdaj prispevajo svoj delež k oblikovanju naše prihodnosti — socialistične stvarnosti.

Preveč bi bilo zdaj spuščati se v vse in številne podrobnosti, o katerih so delegati govorili, dajali pripombe in podobno. Mnogo je bilo tega in kljub nekaterim podrobnostim razprava ni zašla v nenačelnost ali drobnjakarsko problematiko ozkega področja. Zakaj obširen referat, ki ga je imel predsednik OO ZB Kranj, tovariš Ivan Bertoncelj-Johan, je dal, da se tako izrazim, »nekaj kosti«, katere so morali delegati nujno »oglodati«. In zdaj povedano precizneje: referat je pokazal stvari, ki so jih morali delegati sprejeti ali zavreči. Vendar, kljub nekaterim ostrim »postavkam« v referatu in kasneje v diskusiji, prav zaradi živahnosti, odkritosti, iskrenosti in tovariških besed ni bilo nikoli slišati, kot da ZB jemlje svojim članom kakršnekoli pravice. Res pa je: razen pravice so tudi dolžnosti! In še to!

Tovarišem iz okrajnega vodstva se je zdelo, da take širše okrajne konference, čeprav terjajo čas za pripravo in nekaj stroškov, še vedno več koristijo, kakor pa samo filozofiranje. Kot rečeno, njihova prognoza se je uresničila. Nekateri negativni pojavi, ki so jih

v zadnjem času opazili pri nekaterih članih ZB v kranjskem okraju, pa so bili na tej konferenci ostro kritizirani.

Naj naštejemo samo nekaj drobcev iz referata!

»Velik del članov naše organizacije je aktivno vključen v družbeno-politično življenje, mnogi pa so v vodstvu organov upravljanja ali družbenih organizacij... Ugotavljamo, da so naši uspehi že veliki, ven-

Komisija za šolanje bivših borcev

Takole, kakor nam kaže slika, je teden za tednom bilo v pisarni Dopsne srednje ekonomske šole za bivše borce v Ljubljani, ko so zlagali učno gradivo za slušatelje te šole

Na zadnji seji sekretariata Glavnega odbora ZB NOV Slovenije so med drugim obravnavali problematiko šolanja in pridobivanje kvalifikacij bivših borcev.

Analizo o dosedanjem delovanju Dopsne srednje ekonomske šole za bivše borce je podal njen direktor, Franc Pokovec-Poki. Ugotovljeno je, da je ta šola, čeprav je začela delovati komaj 1. marca letos, pokazala celo več uspehov, kakor so jih pričakovali. Sekretariat je sklenil, da je treba vsem, ki so pomagali k uspehom v tej šoli, a tudi slušateljem šole, dati javno priznanje. Vsi pa so bili mnenja, da je treba učni program Dopsne šole za bivše borce še bolj prilagoditi stvarnim potrebam tečajnikov. Sklenjeno je tudi bilo, da se ustanovi pri Glavnem odboru ZB NOV Slovenije posebna komisija, ki bo proučevala delovanje Dopsne šole, hkrati pa tudi proučevala še druge oblike oziroma možnosti za šolanje in pridobivanje kvalifikacij bivših borcev.

Spomini na žrtve ne bodo obledeli

PREDSEDNIK republike Josip Broz-Tito je ob proslavi Dneva vstaje slovenskega naroda poslal predsedniku Ljudske skupščine LR Slovenije Mihi Marinku naslednjo brzojavko:

»Tovariši predsednik, Vam in vsemu ljudstvu Slovenije pošiljam svoje tople pozdrave in pristrčne čestitke ob proslavi Dneva ljudske vstaje. Kakor ostali zgodovinski datumi naše ljudske revolucije, bo tudi 22. julij tako sedanjim kot bodočim rodovom vedno spomin na nepozabno leto enainštirideseto, ko je slovenski narod odločno in pogumno, skupaj z vsemi našimi narodi, začel osvobodilni boj proti fašističnim zavojevalcem in narodnim izdajalcem. Naši narodi ne bodo nikoli pozabili teh velikih dni. Nikoli ne bodo v slovenskem in ostalih jugoslovanskih narodih obledeli spomini na žrtve, ki so padle v tem herojskem boju. Tudi letos naj bo zato proslava Dneva ljudske vstaje v Sloveniji spodbuda za nove napore v izgradnji, za novo prizadevnost v boju za stalni napredek in čimbolj vsestranski razvoj Ljudske republike Slovenije in vse naše socialistične skupnosti.«

dar pa mislim, da bi morali člani naše organizacije še vidneje izstopati z novimi pobudami in to kjerkoli delajo... Zakaj s tako aktivnostjo naši člani lahko rešujejo mnogo lažje tudi številne probleme, ki se direktno nanašajo na člane ZB. Da naši člani pri svojem delu ne uspejo popolnoma, so tudi nekateri razlogi. V nekaterih primerih izgubljajo posamezni tovariši smisel za objektivnost in zato ne znajo presoditi, kaj je socialistično in kaj ne. Nekateri posamezni borci sektašijo in omalovažujejo tiste člane ZB, ki so morda zaradi raznih okoliščin nekoliko kasneje prišli v partizane, ki so bili internirani ali izseljeni. Tako ravnanje hote ali nehotе ustvarja neenotnost organizacije, ljudem pa daje občutek, da morajo imeti starejši borci nekatere privilegije. To je zgrešeno, zmotno, ker odteguje ostale graditelje socializma, katerim bi borci s svojo skromnostjo, zavednostjo in predanostjo morali biti vzor novega človeka, ki ga je revolucija zbrusila in mu odstranila razine malomeščanske navade, ostaline starega sveta. Če bi bilo nekaj primerov takega sektašenja celo v naši organizaciji, potem je razumljivo, kako je tako sektašenje celo škodljivo v odnosih do tistih tovarišev, današnjih aktivnih graditeljev socializma, ki sploh niso bili v borbi. Ne smemo namreč pozabiti na dej-

stvo, da dandanes stopajo na mesto starejših ljudi tudi mlajši, kar je povsem naravno, čeprav niso bili v borbi. Naša dolžnost pa je, da znamo na mlajše tovariše, zavestne graditelje socializma, prenašati tiste moralne kvalitete, ki smo jih pridobili v borbi...«

Razen tega, kar smo zapisali zgoraj, se je, razumljivo, referat dotaknil še drugih, čisto specifičnih nalog Zveze borcev. In diskusija? Preveč bi bilo zapisati vse. Toda, kakor odmev nečesa starega, nerazumljivega, za nas dandanes v procesu graditve socialističnih družbenih odnosov in gospodarstva, ki iz dneva v dan dobiva bolj jasne obrise našega bodočega družbenega razvoja, je bilo slišati tole kritiko nekega delegata: »... Nekateri bivši borci se dandanes smatrajo kot nekakšni nadzorniki, kontrolorji vsega našega življenja. Tako, da hočejo vse vedeti, videti in biti povsod, seveda kot kontrolorji. Pri vsem tem pa kritizirajo, vendar se sami sploh nočejo vključiti v naš sedanji proces. Češ da so dali že dovolj, zdaj pa naj drugi delajo tudi zanje...!« Res, so taki, vendar redki primeri. Prav bi bilo, da ZB z njimi osebno razpravlja in tudi najde z njimi »tak jezik«, ki ga bodo razumeli... V zvezi s tem je tudi beseda nekega delegata, trda sicer, toda odločna in kritična: »... Govorimo in slišimo, kako

nekateri borci slabo žive. Toda, vseh ne smemo dajati v isti koš! Zakaj, so med njimi nekateri, ki so imeli priliko, da bi si izboljšali svoj gmotni položaj tako, da bi se pač morali nekaj časa učiti, pa tega niso hoteli...!« Skratka: spet primer, kjer je treba delati z vsakim takim posebej, ločeno. Čudno pa je le, da bi taki ljudje, v borbah prekaljeni, raje prejemali podpore namesto da bi se z lastnimi silami postavili na noge. Saj je vendar vsakemu človeku mnogo v večjo osebno zadovoljstvo plačilo za delo, ki ga opravi sam, s svojimi rokami. Seveda, pri vsem tem pa ne smemo pozabiti tistih bolnih in socialno ogroženih tovarišev, ki resnično zaradi objektivnih razlogov žive slabo...

In tako so se nizali problemi pred delegati, drug so drugega dopolnjevali, menili to in ono, predlagali, nekateri rotili bivše borce, naj zaradi odgovornosti pred zgodovino napišejo svoje spomine, eni zopet kritizirali napake, ki posameznim borcem delajo vročo kri in podobno. Delegat iz Škofje Loke pa je bil v svojem poročilu zelo stvaren. Samo problematiko otrok padlih borcev je prikazal. Med drugim je rekel nekako takole: »... Kaj sodite, tovariši, za primere, da nekateri otroci padlih borcev prejemajo na Gorenjskem tudi do 11.000 dinarjev mesečne štipendije? Mar je to vzgojno? Zakaj, kako bo tak štipendist, ko bo kasneje v rednem delovnem razmerju, in bo prejemal kot začetnik mnogo nižjo plačo, gledal na Zvezo borcev...?« Resnično, nad vsem tem se je treba zamisliti! Zakaj znano je, da je prav vzgojna plat otrok padlih borcev doslej še najslabše obdelana. Mar naj bo resnično potem ZB tista, ki bo morala slišati opazke in pripombe, da se ni dovolj zanimala, kako bodo ti otroci vzgojeni...? Ne, tak očiitek nas ne sme doleteti.

In kakor je bila vsa konferenca plodovita, tako je bil tudi njen zaključek z besedami: »Čim večja udeležba v vsem našem življenju — to je dolžnost, odgovornost pred zgodovino in čast slehernega člana ZB!«

Če je komisija delavna, vztrajna ...

ZARADI boljšega razumevanja tole: v novomeškem okraju je 1168 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Številka torej, ki mnogo pove, ki da mnogo misliti in daje mnogo skrbi. Skrbi? Da! Namreč, kako razporediti vse te otroke v šole, uk, obrt ali industrijo, da bo njihova bodočnost na pravi poti. Res, Zveza borcev novomeškega okraja, predvsem pa komisija za otroke pri ZB, nima niti lahkega niti neodgovornega dela. Vendar, ker so pravočasno začeli s sejami, je tudi njihovo »seme« obrodilo, kakor so želeli in predvidevali.

Predvsem pa se je postavljalo letos, že pred konec šolskega leta, vprašanje: kam z okoli 160 otroki, ki so dokončali osemletno šolanje. Res, nekaj jih bo ostalo doma na posestvih. A drugi? Kam z njimi, kam jih usmeriti? Ta neprestani: »Kam z« je nenehno zahteval odgovora, dejanj! Komisija za otroke pri OO ZB pa naj bi dala odgovor na »Kam?«.

Predvsem: treba se je posvetovati s pedagogi, ekonomisti, s poklicno posvetovalnico. Predlog se je obnesel! Zakaj ekonomisti pri OLO Novo mesto so ugotovili, da bi potrebovali okoli 600 izšolanih ljudi za administracijo. Torej, naj bi ustanovili dvoletno administrativno šolo za tiste otroke, ki imajo dovolj šol zanj, za ostale teh otrok pa še pripravljalni razred za administrativno šolo. Kar precej kandidatov se je javilo za to šolo. Dogovorjeno je bilo za prostore, za internat (le-ta naj bi bil v Smihelu), za učno osebje... Pa se je pred meseci nekaj zataknilo. Ne v Ljubljani ali občini, temveč na okraju... Sicer pa, tedaj so rekli, da bodo v poletnih mesecih vse to uredili in da šola mora biti. Če ne v okrajnem pa v občinskem merilu. Res, pobude ne bi bilo treba pobijati ali ji nasprotovati. Zakaj: poklicna posvetovalnica je tudi odločilna, z njo vred veselje in zanimanje otrok za ta poklic. In to bi morali upoštevati ti-

sti, ki so silili te otroke v drug poklic, zaradi česar so, bajé, nastale ovire...

Kam pa bodo vključili druge otroke? Skoraj neverjetno, a resnično: že pred konec šolskega leta so člani komisije za otroke odšli v razne kraje Slovenije, v industrijska središča ter se dogovarjali s predstavniki tovarn, podjetij, koliko otrok padlih bi lahko v jeseni sprejeli v uk, v tovarno. Način, ki se je obnesel popolnoma. Osnova je bila dana, seveda ustna, tej pa je sledilo pisanje. In tako so v Novem mestu prejeli nekega dne pismo iz »Zvezde« iz Maribora, v katerem jim ta sporoča, naj čimprej povedo, koliko otrok bi lahko dali v jeseni v njihovo obrtno delavnico. Vzoren primer, kaj ne? Vseposod so torej »razpredili« niti, da so otrokom lahko zagotovili učna mesta. Med drugim v Gameljnah pri Ljubljani, v šiviljski šoli v Il. Bistrici, v Ljubljani, Mariboru in drugod. Seveda, tudi v Novem mestu. Razen tega pa se je nekaj otrok zapisalo v razne srednje strokovne šole ali višje gimnazije,

nekaj pa tudi v podoficirске šole JLA. Se to! V Novem mestu pa so sklicali zastopnike podjetij oz. tovarn in obrtnih delavnic, da so lahko takoj ugotovili, koliko mest bi lahko dobili v samem Novem mestu. Tudi to se je obneslo.

Vse torej kaže, da so v Novem mestu zdaj odločno odgovorili na vprašanje: »Kam jeseni s otroki padlih borcev?« Komisija je bila marljiva, delovna in vztrajna. Posamezniki in kot celota (Martina Petrič, Martin Fujs, Ivan Jurčec, Milica Šali in drugi, a tudi sekretar OO ZB, Pavlin!). Velja pa tudi omeniti, da je komisija oz. okrajni odbor ZB znal in uspel zainteresirati okrajne oblastne in politične faktorje, a tudi vodilne tovariše iz podjetij, na ta problem. Seveda, ker je bilo vse konkretno, je bilo lažje. Tako so reševali skrb za šolanje teh otrok na široko, kompleksno in javno. Skratka: problem je postal znan in jasen vsem in nanj so nujno morali gledati drugače, bolj pravilno. To se je tudi zgodilo. Tako problema, ki je bil še do nedavnega problem, skoraj da ni več. Seveda, če — in ker je bila komisija delavna, vztrajna...

B. A.

Srečni med borci

ENAINŠESTDESET otrok padlih borcev iz občine Sežana je slovesno in pristrčno praznovalo Dan borca v krogu bivših partizanov. Proslavo je začel sekretar občinske invalidske organizacije Lado Fakin, zbranim otrokom pa sta govorila tudi predsednik ObLO Alfonz Grmek in sekretar občinskega komiteja ZK Mahnič. Po proslavi je bilo športno tekmovanje med otroki, pri čemer je v streljanju z zračno puško zmagal Silvester Čehovin z 41 točkami od 50 možnih, med dekleti pa je bila najboljša Marica Kljuder, ki je dosegla 32 točk od 50 možnih. V namiznem tenisu je bil prvi Marko Lazar, v šahu pa Jože Seražin med dečki in Mara Godnič med dekleti. V skupnem plasmaju je med dečki zmagal Silvester Čehovin, ki je bil proglašen za najboljšega tekmovalca med otroki padlih borcev v sežanskem okraju. Bivši borci sežanske občine so nato otroke padlih borcev tudi pogostili s kosilom v hotelu »Triglav«, med katerim je znani partizanski harmonikar Zoro iz Štanjela igral na harmoniko, pevski zbor pa je zapel nekaj pesmi. Ob zaključku je predsednik komisije za otroke padlih borcev, Vili Lipanje, podelil vsakemu otroku po 2000 din, najboljši tekmovalci pa so prejeli še darila. Otroci so bili zadovoljni, veseli in radostni, ker so bili deležni tople skrbi tistih, ki so se borili z njihovimi padlimi starši.

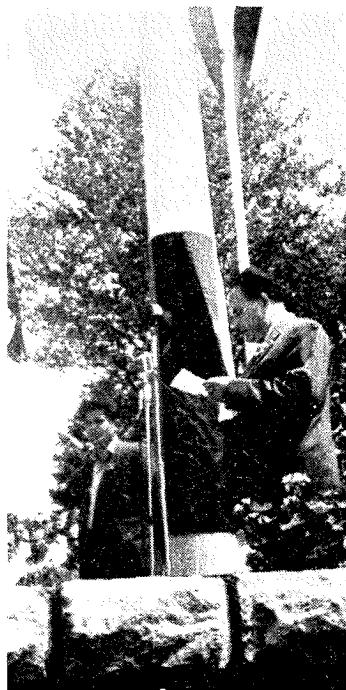
Grobišče padlih na Predmeji

ČEPRAV šteje dandanes Predmeja le nekaj hiš, je v času NOB pomenila mnogo za primorske partizane. Kdo izmed bivših primorskih borcev se ne spominja številnih in krvavih bitk in hajk na Predmeji in v njeni bližnji okolici? Črni vrh, Col, Predmeja — to so imena krajev, ki so v zgodovini NOB na Primorskem zapisana z zlatimi črkami! Na Predmeji je imel več kot pol leta svoj sedež štab IX. korpusa. Na Predmeji in v okolici, na obronkih napol golih gričev, hribov, v gozdovih, na poljih in košenicah je v letih od 1943 do 1945 popadalo mnogo partizanov. Ležali so največ zakopani tako, kakor so jih borci ali ljudje tedaj zagrebli. Da, in število padlih je bilo precejšnje. A ne samo število, temveč tudi njihova nacionalna pripadnost. Zakaj v enotah IX. korpusa so bili razen pripadnikov jugoslovanskih narodov tudi partizani-garibaldinci, Italijani, ki so skupaj z ramo ob rami stopili v boj proti istemu sovražniku — fašizmu... Leta po osvoboditvi so minevala, posmrtni ostanki partizanov pa so še vedno ležali brez kakršnegakoli znamenja in ne da bi bili tudi zdaj, prav tako kakor v borbi, v bratskem objemu.

Bilo pa je več načrtov, več mnenj, kako bi 365 posmrtnih ostankov borcev prenesli v skupno grobišče. In zamisel, naj bodo na enem izmed gričkov na Predmeji, nad cesto, je obveljala. Načrt za grobišče oziroma za spomenik na Predmeji je napravil inž. Marko Šlajmer...

In za Dan borca, 4. julija, je bilo na Predmeji po več letih spet tako živahno, kakor včasih v NOB. Nad 3500 ljudi, ki so prihiteli z Goriške, z Idrskega in od drugod, se je zbralo k slovesni svečanosti. Med njimi tudi tovariši, ki so bili pomembni komandanti v času NOB na Primorskem! Jože Borštnar, bivši komandant IX. korpusa, Janko Rudolf, komisar XXX. divizije, France Bevk, znani primorski borec za svobodo in drugi. Svečanosti pa so se udeležili tudi zastopniki bivših tržaških partizanov in delegacija bivših garibaldincev, katerih nekaj tovarišev je tudi pokopano v skupnem grobišču.

Svečanost na gričku nad cesto v Predmeji se je začela, ko je znani primorski borec, narodni heroj Anton Ferjančič-Zvonko spregovoril nekaj besed. Za njim pa je imel daljši spominski govor Jože Borštnar. Toda njegove besede, ki

Tovariš Jože Borštnar med govorom

jih je spregovoril v imenu vseh partizanov in naprednih ljudi sveta, so izzvenele tudi v strogo obsodbo. Zakaj med drugim je tudi omenil, kako neki določeni krogi v Italiji neupravičeno delajo gonjo proti bivšim partizanom, ki so se v sklopu zaveznikov borili proti fašizmu. »Niso krivi italijanski partizani,« je rekel tovariš Borštnar med drugim, »če so se skupaj z ramo ob rami borili z jugoslovanskimi partizani za svetle cilje vseh naprednih ljudi! Zakaj tako oni kakor drugi poštene in napredni ljudje, so v tej borbi izpolnjevali svojo internacionalno dolžnost, pa vseeno je to, kje so se borili... Vsekakor nameravani ali pripravljeni procesi proti garibaldincem in beneškim Slovencem niso v skladu z bratskim sožitjem med sosednjima državama in s prizadevanji za mir na svetu...« Kako slovesno je bilo tudi potem, ko je nad grobišče nizko priletelo letalo in odvrгло venec, in ko so v tiho okolico Predmeje izzve-

Nekaj tisoč ljudi se je zbralo okoli grobišča na Predmeji

nele salve vojaških pušk. Da, to je že drugi spomenik na Predmeji in prav tako kakor številni drugi širom po Sloveniji, po državi, tudi ta tiho govori, da je bila za našo svobodo prelita dragocena kri.

Spomenik na grobišču na Predmeji je iz kraškega kamena, na njem pa so vklesane besede, ki jih je napisal Franče Bevč:

»Tu ležijo junaki, borci iz enot IX. korpusa, padli v letih 1943—1945. 365 jih je. Sinovi vseh narodov Jugoslavije, z Garibaldinci v bratskem objemu. Skupaj so se bojevali, skupaj izkrevaveli za svobodo in boljše življenje. Z glasom vetra, ki jim boža grobove, nam govorijo: — Varujte zaklade, ki smo jih za vas odkupili s srčno krvjo! — Bratje, junaki, varovali jih bomo, trdno stojimo na straži! Z gozdovi, ki šumijo nad vami, vam naša hvaležna srca pojejo zahvalo.«

ZAKASNELA NOVICA ...

V Cerknem na Primorskem so se letos 1. maja zbrali zastopniki ZB in strelske družine iz Medvod, da bi počastili spomin svojega padlega rojaka-partizana Avgusta Barleta-Ambroža. Na hiši, kjer je Ambrož kot partizan in tečajnik Partijske šole v Cerknem, omahnil leta 1944 v smrt, so mu odkrili spominsko ploščo. S toplimi besedami so se ga spomnili njegovi najbližji tovariši: Franc Kalan-Evstahij, Karel Notar-Kovač in Andrej Klančar... Pokojni Avgust Barle-Ambrož se je leta 1901 rodil v Medvodah, v siromašni kmečki družini. Že pred vojno se je vključil med revolucionarje-komuniste. Leta 1941 je bil vodnik na tem področju, znal je vzgajati, hrabriti in navduševati. Pod njegovim vodstvom je bila že leta 1941 po medvoški kotlini razporejena organizacija OF. V kasnejših letih je kot partizan-ilegalec opravil naporno organizacijsko delo, dokler ni leta 1944 padel v Cerknem.

Barbka

Dostojna počastitev Dneva borca

Dan borca, 4. julij, so slovesno proslavili po vsej naši državi. V Srbiji je praznovanje hkrati potekalo v znamenju slovesnosti na čast Dneva vstaje, 7. julija. Komemorativnih in drugih svečanosti se je po vsej državi udeležilo na tisoče bivših borcev in drugih državljanov ter uglednih javnih delavcev. Tako je n. pr.

Petar Stambolić, predsednik Zvezne ljudske skupščine s svojim obiskom počastil slovesno odkritje spomenika padlim proletarcem v Ivanjici, Dušan Petrović-Šane, predsednik ZB Srbije je odkril spomenik narodnemu heroju Stanislavu Sremčeviću v Kragujevcu itd. Vseposvobod po državi je praznovanje Dneva borca potekalo v svečanem vzdušju. Množične organizacije so družno priredile več akademij, fizikalturnih nastopov, sprejele so vdove po padlih borcih in otroke padlih borcev, odkrili so mnogo spomenikov in spominskih plošč ter priredili veliko razstav dokumentov iz NOB. Praznovali so v Črni gorici, na Hrvaškem, v Makedoniji, Srbiji in Sloveniji. Na Hrvaškem je bila ena najpomembnejših proslav na Trsatu, kjer se je pri odkritju velike grobnice padlih zbralo nad 20.000 ljudi, dalje je treba omeniti velike izvenarmadne vaje množičnih organizacij v Pulju ter odkritje spominskih plošč v Vivodini (Ozalj) in Gojkovcu. Povsod drugod, v Sarajevu, Zagrebu, Skoplju, Titogradu in Karlovcu pa so položili vence na grobove padlih borcev ter prirejali izlete ter pohode v znamenite partizanske kraje.

V Sloveniji so na predvečer Dneva borca vseposvobod zagoreli kresovi, mladina pa se je zbrala ob tabornih ognjih. Ponekod na predvečer, drugod pa na Dan borca so priredili slovesne akademije in fizikalturne nastope, predsedniki Občinskih ljudskih odborov pa so sprejeli bivše borce, organizacije ZB pa so priredile skromne počastitve partizanskih vdov in otrok padlih borcev. V Kopru je bila na predvečer praznika slovesno razsvetljena vsa obala, z izbranim programom partizanskih in narodnih pesmi pa je nastopilo delavsko prosvetno društvo »Svoboda« iz Kopra. Dalje je bila slovesna akademija v Piranu, v Izoli, Divači, Sežani, Kozini, Ilirski Bistrici, Pivki in Postojni in vseh občinskih središčih pa so

Spomenik v Žabnici

priredili številne proslave in sprejeme. Nedvomno najslavesnejša je bila proslava na Predmeji nad Ajdovščino, kjer so v prisotnosti nad 3500 preživelih borcev enot IX. korpusa, mladine in drugih ljudi odkrili grobnico 375 padlim borcem. Gorenjci so dostojno počastili Dan borca. V Žabnici pri Kranju se je zbralo nad 1000 ljudi pri odkritju spomenika padlim borcem. Hkrati je najboljša strelska družina v občini prejela prehodni pokal. To je bila SD »Stane Kavčič« iz Primskovega pri Kranju. Na slovesnosti v Žabnici so razvili tudi prapor kranjskega odreda predvojaške vzgoje »Vinko Zevnik«. Na predvečer Dneva borca je tudi Ljubljana zablestela v slovesni razsvetljavi, na Taboru pa so odkrili dve spominski plošči, padlemu narodnemu heroju Milanu Česniku in v spomin na ciklostilno tehniko, ki je v letih 1942 in 1943 delovala na tem terenu. Seveda so Dan borca proslavljali tudi na Štajerskem, in sicer v Mariboru z razvitjem prapora občinskega odbora ZB Maribor-Center, komemorativno slovesnostjo pred spomenikom talcev ob sodišču, slavnostno sejo občinskega odbora Zveze borcev in koncertom narodnih in partizanskih pesmi v mestnem parku. Zvečer pred praznikom je bila v SNG Maribor predstava »Dnevnik Ane Frank«, ki jo je naročil Okrajni odbor Zveze borcev, na igrišču Kovinarja Tezno pa so razvili prapor Občinskega odbora Zveze borcev in to priložnost povezali s kulturnim nastopom mladinske godbe na pihala in pevskega zbora s Teznega. V Mostah pri Žirovnici so v počastitev Dneva borca pripravili svečanost v spomin na 29 talcev, ki so jih ob cesti ustrelili Nemci, na Jesenicah pa so likovniki-amaterji odprli razstavo slikarskih del. Razstavljalo je 12 jeseniških amaterskih umetnikov dela v olju, akvarelu in kovinoplastiki. Po otvoritvi razstave je bil pred Mestnim domom promenadni koncert godbe na pihala »Svobode« Javornik, člani avtomoto društva Jesenice pa so odpeljali vence k spomenikom padlih borcev in talcev na Ja-

vornik, Belo polje, Podmežakljo in Obranco. Razen tega so na Jesenicah Dan borca počastili s slavnostno predstavo Marodičevega dela »Operacija Altmark« v tamkajšnjem gledališču, s tekmovalcem strelskih družin na strelišču Matije Verdника in z množičnimi izleti k spomenikom in spominskim ploščam padlih borcev, pred katere so položili mnogo vencev in cvetja. Številne prireditve so bile tudi v Prekmurju, Notranjskem, Kočevskem, Dolenjskem in v Beli krajini.

... in Dneva vstaje

Kljub slabemu vremenu, ki je zajelo vso Slovenijo, je praznovanje Dneva vstaje slovenskega ljudstva povsod potekalo nadvse slovesno. V vseh okrajnih središčih, ponekod pa tudi na občinskih sedežih, so se vrstile najrazličnejše prireditve na čast 22. julija, slovesne akademije, komemoracije in odkritja spomenikov na čast padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Resda je dež onemogočil predvidene partizanske pohode, izlete v znamenite partizanske kraje in druge prireditve na prostem, vendar so bile zlasti spominske svečanosti vzlic neugodnemu vremenu zadovoljivo obiskane. Posebnost letošnjega praznovanja Dneva vstaje pa je bila, da so ponekod spominskim prireditvam priključili tudi slovesno praznovanje delovnih zmag, kot n. pr. na Pivki, kjer so odprli nove oddelke tamkajšnje tovarne »Javor«, v velikolaški občini, kjer so proslavljali elektrifikacijo Karlovške doline, v Šmihelu nad Mozirjem, kjer so prav tako praznovali dokončno elektrifikacijo kraja in okolice, v Mengšu, kjer so izročili namenu novo prosvetno dvorano, v Solčavi, kjer so odprli nov združni dom itd.

Osrednja proslava praznika je bila v Ljubljani, v dvorani Slovenske filharmonije. Udeležili so se je mimo številnih prebivalcev Ljubljane tudi mnogi ugledni gostje, kot

Zelo slovesno so praznovali Dan borca v naši prestolnici, v Beogradu. Tam so položili številne vence na grobnico osvoboditeljev Beograda, v ulici Jovana Žujovića pa odkrili spominsko ploščo na zgradbi, v kateri je od maja do septembra 1941 živel in delal generalni sekretar KP Jugoslavije Josip Broz-Tito. Seveda pa velja omeniti tudi eno izmed največjih slovesnosti na čast Dneva borca, veliki zbor v Mrakovici na Kozari, na katerem je govoril Aleksander Ranković.

predsednik Ljudske skupščine LRS Miha Marinko, predsednik Izvršnega sveta Slovenije Boris Kraigher, podpredsednik Ljudske skupščine dr. Ferdo Kozak, zvezni sekretar za blagovni promet dr. Marijan Breclj in drugi. Hkrati je v počastitev Dneva vstaje slovenskega naroda na predvečer praznika tovariš Miha Marinko v palači Izvršnega sveta priredil slovesen sprejem, na katerega so bili povabljeni najvišji predstavniki oblastnih organov, Zveze komunistov, Jugoslovanske ljudske armade, množičnih organizacij, kulturnih in znanstvenih ustanov.

Naslednji dan, na praznik, so se kljub slabemu vremenu pomikale mnoge partizanske patrole proti krajem, kjer so bile predvidene slovesne proslave. Tako so se patrole približale tudi Šmartnemu pod Šmarno goro, kjer je pred šestnajstimi leti padel simbolični strel, znanilec začetka slovenske narodne vstaje. Partizanski pohod se je končal pred spomenikom v tem zgodovinskem kraju, katerega besedilo najlepše ponazarja pomen dogodka pred šestnajstimi leti: »Partizanski strel je tukaj zadonel, pretrgal žalostno tišino, plamen vstaje se povsod je razžarel nad slovensko domovino.« — Med udeleženci slavlja v Šmartnem pod Šmarno goro so bili predsednik Izvršnega sveta Slovenije Boris Kraigher, član Izvršne-

ga sveta Vlado Krivic, član CK ZKS Ivan Novak-Očka, predsednik OLO Ljubljana dr. Marijan Dermastia in drugi. Prav tako slovesna je bila komemoracija ob odkritju spomenika žrtvam fašističnega nasilja na Stegnu pri Radomljah, kjer so Nemci pred 16 leti požgali Kosmatinovo in Stegnarjevo domačijo z vsemi prebivalci, razen Štefana Kosmatina in Ide Stegnar, ki sta se hudo ranjena skozi zadnja vrata hiše prebela v svobodo. Če prištejemo omenjenim slovesnostim še otvoritev novega železobetonskega mostu v Radomljah čez Bistrico, katerega predhodnika je pred šestnajstimi leti minirala in porušila radomeljska četa, smo našli vse pomembnejše proslave in praznovanja delovnih zmag, kolikor jih je bilo na Dan vstaje.

Kot rečeno, so v Pivki na Krasu na Dan vstaje odprli prenovljeno in povečano tovarno vezanih plošč in furnirjev »Javor«. Te slovesnosti se je mimo 3000 delavcev udeležilo tudi več uglednih gostov, med njimi tovariši Zoran Polič, Viktor Avbelj, Tone Fajfar, Maks Krmelj in drugi. V okraju Nova Gorica so na ta dan v okviru številnih slovesnosti odprli tudi prve tri od-

delke Goriškega muzeja na kromberškem gradu, etnografski oddelek, oddelek, posvečen Simonu Gregorčiču in oddelek NOB. (O slednjem bomo v eni izmed prihodnjih števil naše revije nadrobneje poročali.) Spomin padlim so nadalje počastili v Sežani, kjer so odkrili enega najlepših spomenikov na Primorskem. Ob tej priložnosti je zbrani množici govoril tovariš Ivan Regent, nato pa so odkrili tri bronaste kipe in steber iz kraškega marmora. Tako so se Sežanci in prebivalci Krasa oddolžili spominu na 405 padlih borcev, postreljenih talcev in umrlih po taboriščih.

V Kranju so 22. julij praznovali z odkritjem spominske

plošče na hiši na Hujah, kjer je bila leta 1941 ustanovljena prva tiskarna Osvobodilne fronte, razen tega pa je ZB Huje razvila svoj prapor. V Zalem logu v Selški dolini pa so v okviru proslav ob Dnevu vstaje odkrili spomenik 74 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Med najpomembnejšimi prireditvami na čast 22. julija na Gorenjskem je bilo odkritje spomenika 79 borcem III. bataljona Prešernove brigade, ki so padli dne 15. decembra 1943 na Pokljuki. Slovesnosti ob odkritju tega spomenika so se med drugim udeležili tudi Stane Kavčič, podpredsednik Izvršnega sveta LRS, Djuro Salaj, predsednik CO Zveze sindikatov Jugoslavije in drugi. Spomenik je odkril Ivan Bertoncelj, predsednik Okrajnega odbora ZB* Kranj.

Dan vstaje slovenskega naroda so potem še slovesno proslavili v Mariboru oziroma na Pohorju pri Treh žeblih, kjer je bilo zadnje bojišče tragično padlega pohorskega bataljona, dalje pri Šarhovi domačiji, na kateri so odkrili spominsko ploščo padlemu narodnemu narodnemu heroju Alfonzu Šarhu in pri Duhu na Ostrom vrhu, kjer je bila žalna slovesnost pred spomenikom padlega heroja Djure Djakovića. Razen tega so v mariborskem okraju na Dan vstaje praznovali nekaj pomembnejših delovnih zmag. Kmetijsko posestvo Grkovci pri Mariboru je izročilo svojemu namenu moderna gospodarska poslopja, na Ruški koči pa je prvič zasvetila električna luč.

Spomenik v Šmartnem pod Šmarno goro na kraju, kjer je prvi strel, 22. julija 1941. leta, naznanil začetek ljudske vstaje v Sloveniji

Brezskrbnost pod vedrim nebom

Tudi letos Zveza borcev nadaljuje tradicijo letovanja otrok padlih borcev. Eni so odšli na morje, drugi spet v planine in planinske kraje ter na pohode po znanih partizanskih poteh. Kakor že mnogokrat prej, so tudi letos razpeli svoje šotore tja od Mozirskih planin in kočevskih hribov dol do Bakra in Kaštelov na Jadranskem morju. Okrog 4500 se jih je zvrstilo na letnem oddihu in vrnili so se domov spočiti in okrepjeni za nove napore v šolskih klopeh. Nekaj mladincev, otrok padlih borcev, pa je tudi letos odpotovalo v daljnje dežele, na Nizozemsko in v Francijo ter v sosednjo Avstrijo, kjer so se spoznali s prijateljskimi ljudmi in njihovimi običaji in s svojim vedenjem izpričali, da so sinovi in hčere dežele, v kateri se poraja nova družba z novimi moralnimi in etičnimi vrednotami, med katerimi so iskrenost, odkritost in neposrednost v stikih z ljudmi na prvem mestu.

Kakor zmerom, se je tudi letos pokazalo, da taborjenja Zveze borcev niso le navaden počitek, oddih po končanem šolskem letu, temveč tudi čisto posebna, prijetna šola, v kateri otroci iz raznih krajev spoznavajo najprej sebe, svoje tovariše, znamenite partizanske kraje in druge posebnosti naše dežele, med katerimi lepote naše dežele gotovo niso na zadnjem mestu. V taborih Zveze borcev se nadalje kuje tovarštvo med otroki, ki jim je naša družba posvetila posebno skrb, ker so potrebni topline in ljubezni, nadalje pa so taborjenja redka priložnost, da otrokom padlih izkažemo tudi zdravstveno nego, v kolikor so je potrebni. Koliko skritih bolezni, ki so načenjala mlada telesa, so ugotovili zdravniki ob pregledih, preden so otroci odpotovali na letovanje! Razen tega pa pedagogi ob pomoči bivših borcev nudijo otrokom padlih to, kar jim ne more dati nobena šola: zanimajo se za njihove razmere doma, za tako imenovano ču-

stveno sredino, zaradi katere otrok raste in se razvija ugodno ali neugodno. Pribiti pa moramo še en uspeh, ki so ga pokazala vsa dosedanja taborjenja Zveze borcev. Otroci namreč v taborih pogosto zvedo veliko več o NOB in o njenih vrednotah, kot v šoli pri pouku. Vidijo kraje, kjer so se borili njihovi očetje in matere in poslušajo pripovedovanje očividcev, ki je mnogo bolj prepričljivo kot suha sholastika.

Kar pa je najvažnejše -- otroci padlih borcev so se na taborjenjih naužili sonca in zraka, in na njih je zdaj, da

z uspehi v šolah povrnejo skupnosti, kar je le-ta zanje žrtvovala.

Z namenom, da bi prikazali vsaj nekaj drobcev iz življenja otrok v kolonijah Zveze borcev, smo zbrali nekaj bežnih vtisov z obiskov taborjenj. Seveda ti izrezi iz življenja in dela kolonij Zveze borcev niso popolni, niti ne dokončni. Popolnejšo podobo o njih bodo dali otroci sami, ko se bodo zbrali po prihodu domov in nam opisali svoje doživljaje, ki jih bomo radi priobčili. Vrh tega pa bomo v eni naslednjih številk naše revije dali tudi oceno letovanj, z namenom, da bi bila prihodnja taborjenja še boljša in popolnejša.

Platnene strehe ob morju

MORJE platnenih streh, platnene strehe ob morju. Pri Sv. Nikolaju, Ankaranu, Valdoltri in naprej proti Debelemu rtiču se pno šotori mladih letovalcev, zagorelih od sonca, iskrecih se oči in radostnih, ker jih je Zveza borcev poslal sem, da bi se okrepili, naužili sonca in zraka in po treh tednih, kar traja počitek ob morju, vrnili domov sveži in čili ter telesno in umsko pripravljeni na novo šolsko leto. Otroci padlih borcev iz goriškega okraja tabore v Valdoltri. Svoje šotore so razpeli zraven šotorov, v katerih so se nastanili mladi letovalci iz Trbovelj, Ljubljane in Litije. In z njimi skupaj se zbirajo na večer pri tabornem ognju, igrajo žogo in uganejo marsikatero šalo, na katero se bodo še dolgo potem, ko bodo že sedeli v šolskih klopeh, radi spominjali.

Bivanje ob morju je prijetno in zanimivo. Če morje naplavi živega raka ali ježka, si ga vsi ogledujejo kot pravo čudo in kdo bi vedel še naštetii vse zanimivosti in radosti, ki izpolnjujejo prelepe dni ob slovenskem morju. Teh radosti ne morejo skaliti niti vročina, niti lažje poškodbe, niti druge nevšečnosti, kot so opekline od sonca, pomanjkanje sence, ježkova bodica v peti in sto in sto drugih presenečenj. Tu je večno mirno in nemirno morje, ki s svojo neizmernostjo in azurno gladino blaži rane in prekriva tisoč drugih skrbi

in boleti, da človek ne more misliti na drugo kot na uživanje in radost. Sevé so v taborih tudi dolžnosti, ki se jim je treba pokoriti: dežurstvo, pomoč pri kuhinji in podobno. Toda tudi takšna opravila so na taborjenjih le prijetna, saj je na moč važna osebnost dežurni ali stražar z žepno številko v roki, ki se avtoritativno spreha za po taboru in se mu mora pokoravati tudi tisti, ki ga čez dan umsko ali telesno prerašča.

Najlepši so večeri pri tabornem ognju, ki resda ni pravi ogenj, temveč le brleča žerjavica, ker tod manjka drv -- toda ogenj je le. In res lepo je v tajinstveni svetljavi, ki obžarja obraze kot v kakem indijanskem taboru, sedeti in poslušati zgodbe iz partizanskih dni, pretresljive doživljaje borcev, zaradi katerih marsikdo še bolj vzljubi našo lepo deželo in sklene, da bo skušal posnemati vzore junakov, ki so prelivali kri za našo domovino, da bi bilo nam lepše in bolj toplo.

Otroci padlih so, ki poslušajo pripoved. Njihovi starši so se borili skupaj s preživelimi, morda celo z borcem, ki sedaj pripoveduje o junaštvu in nesebični žrtvi mnogih brezimnih in znanih borcev. Lepo je in prav, da otroci vedo, kje jim je padel oče in kje mati. Otroci padlih borcev iz Gorice so to zvedeli od mater, sorodnikov in tovarišev njihovih staršev. Družji jih skupna misel, tova-

rištvo in požrtvovalnost in ponosni so, da so otroci padlih junakov. Stina je enajstletno dekletce brez očeta. Padel je za svobodo. Ko je prišla sem, so jo toplo obkrožili novi tovariši in tovarišice. Toda Stina se dolgo ni mogla razživeti, čeprav so ji vodiči, taborovodja in drugi izkazovali pozornost in ljubezen. Stina je na vsa vprašanja odgovarjala le z »da« ali »ne«. Mar ji je dolgčas po domu? Ali je vmes kaj drugega, težjega? Odkimala je. Bistvo oko vodiča pa je opazilo, da se Stinino oko orosi vselej, kadar se napolni poštni nabiralnik.

Zdaj je prišlo vprašanje, ki je razvozlati Stinino skrivnost:

»Zakaj ne pišeš domov, Stina? Ali nimaš nikogar, ki bi bil vesel tvojega sporočila?«

Dekletce sprva molči, nato bruhne v jok. Šele ko se je izjokala, je skozi solze zaupala, da nima denarja.

Denar? Da Stina nima denarja za pošto? Zakaj tega ni prej povedala?

Denar mora biti vez med ljudmi, najti mora pot do srca, in ne od njega stran. Denar naj bo sredstvo in ne cilj, zato, Stina, na, deset dinarjev. Dam ti jih jaz od stojih sto dinarjev, jaz, Blažek iz Dornberka. Jaz, Metka iz Vipave, sem prihranila pet sto dinarjev, zato lahko dam več: na, Stina petdeset dinarjev. In tako so se kar naprej stegovala drobne ročice in v Stinino krilo je padal denar, tisti denar, ki je vez med ljudmi. Stina je spet zajokala, tokrat od veselja, nato pa je zbrala denar in ga preštela: njeni mali tovariši so zbrali zanjo šest sto dinarjev. Se nikoli ni imela Stina v rokah tako velike vsote! To je bila res prava cena tovarštva, ki ga je poslej znala ceniti ne toliko zaradi denarja, marveč zaradi pozornosti in ljubezni, ki so ji jo izkazali njej enaki otroci, otroci brez toplega doma in nežne roke, ki bi zanje zmerom skrbela. Tudi zato Stina bivanja ob morju ne bo nikoli pozabila.

N. Z.

Mladost pod soncem

MLADOST pod soncem? poreče-te. Da, kako ne! Saj so počitnice, saj je mladina v teh poletnih mesecih prosta, sonca in zraka potrebna, željna nekaj novega, nevsakdanjega, živega, živahnega – pa četudi je treba za nekaj dni proč od doma, od svojih dragih, domačih... Če pa teh dragih domačih taka mladina nima, ali vsaj obeh roditeljev ne, jim je tak odhod tako nekaj navadnega... Da, mislim na otroke naših, v času NOB padlih tovarišev, ki jim Zveza borcev vsako leto pomaga, da v posebnih kolonijah prežive svoje počitnice. To je prav, to je pošteno do njihovih mrtvih staršev, to je dostojen spomin na tiste, ki so dali za vse naše sedanje bogastvo svoja življenja...

So rekli v Ljubljani, da ima neke na koncu Pulja svojo kolonijo mladina padlih borcev iz ljubljanskega okraja. Točneje: nad 14 let stare mladinke in mladinci: vajenci, dijaki, študentje. Prav, le kaj bi se dalo napisati o njihovem tritedenskem odmoru?... Res je: mladost pod soncem, sem si mislil, ko sem že dokaj kilometrov iz Pulja iskal to našo kolonijo. Kje naj bi jih našel, kje iskal? V tej

vročini, v tej izpuhtevajoči soparici in med temi številnimi zalivčki pri Pulju? Kako olajšan sem bil, ko sem pri Banjolah zagledal džip z oznako »S«! On v Pulj, jaz po njegovi sledi – naravnost v kolo-

nijo... Ne, nisem se zmotil: mladost pod soncem, prešerna mladost, razigrana... V dokaj gostem borovem gozdiču razprostrti šotori vseh barv, med njimi igrišče, nekoliko naprej zidani hiši: v eni kuhinja, v drugi uprava in ambulanta.

Veselo pozdravljanje z upravnikom Gornikom in pedagoškim vodjem Marico. Bolj kot mi, žele oni novic iz Ljubljane. Pravijo, da jim časopis ne zadošča, radijskega aparata pa nimajo. Hm, morda pa še česa pogrešajo? Vode v tej vročini? Nikakor! Hrane tudi ne, čeprav je za nad 170 ust tako daleč dokaj težavno organizirati prehrano. Toda – z voljo, vztrajnostjo in prizadevnostjo se dá vse napraviti. Prav v takih delih se opazi, kako pri ljudeh še vedno veje tista partizanska volja: moramo!

Vtem je pripeljal njihov »džip« nekaj zelenjave. Kdo bi si mislil, da so bili organizatorji ljubljanske kolonije v Banjoli pri Pulju tako iznajdljivi! A rekli so, da bi bili brez »džipa« kakor – kopalci brez morja. Primerna primera! Nato pa se je razvil naš razgovor. Rekel bi: nenapisan intervju... O tem, kako žive otroci v koloniji, koliko jih je, kako se počutijo itd. itd. Težavno bi bilo vse napisati, res! Zakaj preveč je vsega, in vsak dan je za to mladino drugačen, različen. Prava mladost pod soncem, mladina, ki ji je Zveza borcev omogočila to sonce, te prijet-

Otroci so si na letovanju v Istri ogledali tudi slovití amfiteater v Pulju

ne počitnice. Če se ne kopljejo ali nimajo športnih tekmovalj, gredo na izlete: v Pulj – to zgodovinsko zanimivo mesto, Crveni otok, letališče, muzej, ladje, mornariška podvodna šola itd. Ljubljancem v Banjoli so šli Puljčani, zlasti JLA, na roko. Dvakrat so jim omogočili brezplačen prevoz do Pulja (10 km v eno smer!), da so si tamkaj ogledali razne zanimivosti. Ob Dnevu borca pa so zastopniki tamkajšnje terenske organizacije ZB »Arena« prišli v kolonijo in poklonili otrokom nekaj športnih rekvizitov. Se več! Predsednik puljske občine je ob Dnevu borca pripovedoval otrokom vso zgodovino mesta Pulja, s poudarkom na NOB. In otroci? Sami so priredili ob tem dnevu proslavo. Nekaj kilometrov stran od njihove kolonije je ob cesti spomenik padlim. Žal, dokler ga otroci niso očistili in obdali s cvetjem, je bil zapuščen. Na Dan borca so se zbrali ob njem in zapeli nekaj pesmi. Kako so bili prebivalci veseli!

Vsak dan je bil drugačen, nobeden enak drugemu. Kako ne bi mladina, ta mladost pod soncem, znala biti hvaležna organizaciji ZB? Za skrb, za prizadevanje, za vložene napore, da bi bili vredni nasledniki svojih staršev. In je hvaležna in ve, kaj jim daje ZB, a se tudi zaveda, da ta skrb ni tako preprosta. Koliko naporov je bilo treba, da so tovariši iz Ljubljane organizirali to kolonijo in v

njej vse, da je urejeno, nemoteno, življenje pa prijetno. zanimivo in vsebinsko bogato. Kje je Ljubljana in kje so Banjole pri Pulju! Razdalja, ogromna razdalja. Toda le v kilometrih! Zakaj med mladino v koloniji in med tovariši v Ljubljani so take zveze, nevidne niti, ki jih dan za dnem vežejo... Da, preživeli borci skrbje za potomcem padlih. Poleti – da bo ta mladost pod soncem čimbolj sprečena, brez misli na to, da nimajo staršev, v šolskem, oziroma delovnem času pa skrb, kako se bodo ti potomci preživeli, vzgajali, napredovali v šoli ali v poklicu. To je tista nit, tista zveza med preživeli borci in otroki padlih... In kolonije, v katerih preživljajo svoje počitnice ti otroci, so samo en del v sklopu vseh skrbi...

*

Banjole so za menoj, tudi otroci so jih zapustili. Polni novih moči, volje in veselja do dela, do življenja. Meni pa še vedno nekako čudno zveni tisti stavek, ki mi ga je pedagoški vodja povedal na uho: »Veš, nihče ni znal naše himne, ko smo hoteli zapeti ob spremniku. Naslednji dan pa vaja: dekleta posebej, fantje posebej, nato vsi skupaj, pa je šlo. In zdaj jo znajo!« Skoraj neverjetno se mi je zdelo. Toda, je to njihova krivda? Krivda otrok samih ali šole, ali organizacij in društev? Kdo ve? A vendar – nekdo je kriv. Točneje: bil je...

B. A.

deniča perjanico. K njima, na razgovor? Nekaj minut je trajal le-ta. In uspeh? France – lani je bil v koloniji v Avstriji – je bil kar razočaran, ko smo mu dejali, da se bo čez nekaj dni poslovil od kolonije, češ da jim bo čas pretekel. Tri tedne namreč so že na morju, v kolonijo pa morajo še drugi otroci iz celjskega okraja. Res, kaj bi tudi potem spraševali upravnika o tem, če so otroci zadovoljni, siti in zdravi, če pa je France v imenu vseh dejal, da je lepše kakor doma!

*

A vljudnost zahteva govoriti tudi z upravnikom. Nekdanji partizan Marjan Jerin, znani borec iz Kozjanskega odreda, kajpak našemu »špioniranju« ni zameril. Kako! Vzgojitelj je in sam ve, da otroci ne lažejo pred tujim človekom. Resnica nad vse! Razgovor z njim je bil zanimiv, pristrčen in bogat. Izkušnje celjske organizacije ZB bi veljalo posnemati! Zakaj?

Ste že videli kdaj ob morju plinski štedilnik? Celjani ga imajo! Nič smradu od drv, nič skrbi za gorivo. Celjska organizacija LT jim je napravila večji plinski štedilnik, iz celjske plinarne pa dan za dnem dobivajo jeklenke z butanom. Kar po železnici! Še nekte velja posnemati Celjane! Ni namreč samo parola: »V kolektivu je moč!« Skupaj s še nekaterimi celjskimi organizacijami so namreč izbrali skupen prostor za taborjenje, zato je tudi skupno napravili vodovod in sanitarije. Manj stroškov na posamezno organizacijo, večja korist za vse. Skratka: v večjih stvareh si pomagajo, celo zdravnik je za vse isti. Lep prihranek! Mar ni to kolektivnost, ki je vredna posnemanja?

*

Zvečerilo se je, ko so otroci posedli po vzpetini pred med drevesoma napetim platnom in gledali filmsko predstavo. Mi pa smo za kuhinjo posedli ob mizi in govorili, kramljali. Ne o tem, da bi nam upravnik našteval številke: koliko otrok tabori, kakšno hrano imajo v kalorijah! Govorjenje je bilo sproščeno, nanašajoče se na otroke. O tem, kaj počno mimo kopanja, kakšne razgovore imajo z njimi, kaj povedo o svojem življenju, kakšne poklice si bodo izbrali, kako sprejemajo prijateljske nasvete, kako se »pokoravajo« nujno potrebnim zahtevam tabora in podobno. Polno vprašanj, vrednih pogovora v večernem hladu.

Kolektiv med kolektivi

ROVINJ, staro obmorsko mesto – v Istri, v poletnih mesecih popolnoma spremeni svoj »starinski obraz«. Preprosto zato, ker ob obali, zalivih in zalivskih nastane »novo mesto«: šotori, platnene in weekend hišice, zasilne strehe itd. Se pravi: ob obali, vendar vsak kolikor se dá, v in pod okriljem redkih borovih dreves ali južnega grmičevja... Le nekaj mesecev traja ta »novi obraz« v Rovinju in le »nekaj« tisoč prebivalcev sečasno naseli, pa vendar je Rovinj tak, da ga ni mogoče spoznati. Še več! Najti v tem »novem obrazu« zaželeni kamping ali naselje platnenih streh – se pravi biti: iznajdljiv ali pa nekaj ur hoditi od šotora do šotora... Zveza borcev celjskega okraja je tudi pomagala »pomladiti« Rovinj: nekaj minut

od postaje stran so postavili svoje šotore, namenjene za letovanje otrok padlih borcev. Torej kolektiv med kolektivi.

*

»Otroke padlih borcev iz Celja iščete?« so mladi fantje, tudi Slovenci, začudeno mrmrali na naše vprašanje, ko smo iskali celjsko kolonijo. Pa pravi nekdo: »Aha, mislile partizanske sirote, ne? Tam, pri postaji so!« Cilj je bil nakan, vendar mi zadnji stavek ni nič kaj dobro zvenel v ušesih...

Kako priti v kolonijo, da bi nekako presenetili upravno osebje? Ne zato, da bi »špionirali«, toda zaradi izvirnosti. Velja... Majhna vzpetina nad cesto, na njej razpeti šotori pod bori. Nad štirideset jih je. Vse v redu, urejeno, čisto. Na bolj ravni vzpetini igrata dva mla-

Miha Klinar:

Breda

— Le zakaj se mama joče
in je kakor stena bleda?
Kaj res razumeti noče,
da peljala se bo Breda
z avtom daleč v daljne kraje;
z avtom vozi se najraje.

Vzela bo s seboj mešvedka,
saj je bolj kot Betka niren.
— Kar doma ostani, Etko,
majhna si, a svet je širen...
Očka pravi: brezobziren.

Čudni so ljudje veliki!
Očka žalostno me gleda...
No, kaj hočeš, medek Miki!
Z avtom te popelje Breda,
mala Breda sladkosneda.

Le zakaj se mama joče?
— Hitro, da ne zamudimo!
Mama razumeti noče,
da gre rada z avtom Breda,
z avtom daleč, da vesela
kraje bo in mesta štela.

Breda že je na stopnicah:
— Hitro je na Jesenicah!
Avto je na Jesenicah!
Jaz kar z medkom pojdem
sama.

Pridita za nama!

Z očkom mamica prihaja
in je bleda, bleda, bleda,
dih v ihtenju ji zastaja.
— Kaj ji je? vprašuje Breda,
mala Breda sladkosneda...

Nemec je zaklenil vrata
in nato v žep spravil ključke,
vžgal na vrata dva pečata;
Breda reče kot odrasli:
— Čudno res naš svet se suče
— Z avtom se bom le peljala!

— Breda, joj, uboga Breda!
Mamica je zajokala...
(1941)

Vprašan, tiščočih se 146 otrok —
kolektiva med kolektivi. Resnično:
pestro je živeti nekaj tednov s ko-
pico takih otrok, različnih staro-
sti, različnih šol oziroma poklicev
in različnih življenjskih doživetij,
medvojnih in povojnih usod. Živeti
z njimi, jih spoznati, jim pomagati
in svetovati. Zakaj tudi otroci pa-

dlih imajo svoje skrivnosti, čeprav
jih znajo najčešče skriti pred dru-
gimi. Toda v okolju, kjer čutijo,
da so vsi ljubeznivi z njimi, da
je domačnost res iskrena, se odpro
srca in govorijo čustva. Približati
se v takem hipu, je lepo, tovari-
ško, pošteno... In v večerih, ko
otrokom kdo pripoveduje o življe-
nju njihovih padlih staršev, o tem,
kakšno vrednost imajo te žrtve, ali
pa ko skupaj s partizanom strič-
kom, ki jim pripoveduje svoje spo-
mine iz borbe, začno še bolj razu-
mevati veličino NOB, se vprašanja
kar ne morejo ustaviti. To je ne-
kaj novega za otroke, nekaj, kar
tudi potrebujejo, a marsikdaj po-
grešajo...

Ze pozno je bilo, naš pogovor
pa še ni bil končan. Iz bližnjega
šotora je bilo slišati smrčanje, si-
cer pa je bilo vse tiho. Upravnik
Jerin pa kar naprej! O tem, da
jih motijo še te ali druge stvari,
da je cesta ob taborišču prašna,
pa da jo bodo oni začeli urejati,
dalje, da ZB iz Rovinja ni našla
pravega stika z njimi in podobno.
Izlet? smo vprašali. So, seveda.
Pa se jim je tudi tole zgodilo! Do-
govorjeni so bili za obisk tovarne
konserv. Tamkaj so čakali na
vstop, zaradi smradu v čistilnicah
pa jim je več kot polovico otrok
odšlo... Pohvalil pa je ZB iz Ce-
lja, ki je postavila šotore že nekaj
dni pred prihodom otrok, a tudi,
ki dnevno skrbi za otroke (med
drugim dobivajo razno zelenjavo
kar iz Celja z vlakom) in jih ob-
iskujejo.

Rano začno skržati na borovcih
cvrčati in rano je slišati v Istri
oslovo riganje, »neuradni« znak
za jutro. Otroci so počasi zlezli iz
šotorov, ko jih je zbudil signal.
Potem? Nekaj telovadbe, posprav-
ljanje postelj, umivanje, čiščenje
prostorov. Pred zajtrkom pa zbor.
Mladinka Sonja zaigra vsako jutro
taboriščno budnico za zbor: »Hej,
brigade...«; harmoniki se pridru-
žijo še glasovi mladine. Po zajtrku
kopanje (pravijo, da so zmanjšali
število neplavalcev!) — in nov dan
je stekel. In mi? Kratek pozdrav.
Ob pogledu na otroško vrvenje pa
sem se znova spomnil besed, ki
mi jih je dan prej nekdo dejal:
»...partizanske sirote...« Kako,
sirote? Mar ni ta beseda žaljiva,
prav nič na mestu? Je, da! Kakšne
partizanske sirote? To je vendar
mladina, ki ima pred seboj prav
tako kot vsi ostali otroci svojo
bodočnost, svoj cilj! Sirote? Nika-
kor! Zdravi so, polni življenja in
hrepenenja, polni mladostnega po-
leta, polni vsega tistega, kar nosi
v sebi tudi ona mladina, ki ima
žive roditelje! Nikakor sirote, ne!
Otroci padlih staršev, ki najbrž
mnogo bolj kot drugi otroci znajo
ceniti žrtve, padle za svobodo, za
lepše življenje njih in vseh otrok,
ljudi. Sirote? Ne in ne! Res, da
včasih zaradi objektivnih prilik
žive otroci padlih trše, slabše, to-
da ne samo Zveza borcev, temveč
vsa družba je odgovorna, da živ-
ljenje teh otrok nikakor ne bo po-
dobno življenju sirotam v pred-
vojnem pomenu...! B. A.

Poljane pri Dol. Toplicah, marca 1945. Od leve proti desni:
Jože Jakomin-Crni, Janez Vipotnik in Mirko Lokar

KRATKE NOVICE

● **SUMIK na Pohorju** – V gozdu na Sumiku, nekaj sto metrov od koče, so 1. julija odkrili spomenik padlim tovarišem iz XIV. divizije, in sicer: Ferdinandu Sedeju-Nandetu, narodnemu heroju Dušanu Remihu-Dušku in še štirim neznanim partizanom, ki so na tem mestu padli pred trinajstimi leti. Spomenik je izdelan iz šestih samostojnih, iz kamna izklesanih meter visokih in 75 cm širokih granitnih šesterkotnikov, postavljenih drug poleg drugega, tako da so štirje skupaj, dva pa nekoliko odmaknjena. Niže spomenika pa je v veliko granitno skalo vklesana plošča s posvetilom. Odkritja spomenika se je udeležilo 14 preživelih borcev XIV. divizije. Spomenik je odkril in ga predal v varstvo predsedniku občine Ruše bivši komisar XIV. divizije Matevž Hacc.

● **BERLIN** – V zahodnem Berlinu bo od 28. oktobra do 1. novembra letos sedma generalna skupščina Svetovne federacije bivših borcev. Kongres bo posloval po komisijah, socialni, politični in notranji. Te komisije bodo za sedele 29. in 30. oktobra. Pred zasedanjem kongresa pa bodo 24. in 25. oktobra začela delo naslednja telesa Federacije: Izvršni odbor, strokovnjaki za vprašanja rehabilitacije in Generalni svet.

● **PARIZ** – Svetovna federacija bivših borcev je sklenila podpreti bивše borce Ugande tako, da bo v to deželo poslala svojega strokovnjaka za kmetijska vprašanja, Griffithsa, ki bo tam ostal dve leti in delal v centru za rehabilitacijo slepih. Njegova naloga bo, nuditi pomoč na področju raziskovalnih del in programa kmetijske vzgoje ugandskega centra.

● **PARIZ** – »V kamnu naj bo ohranjen spomin na Mauthausen in trpljenje naših domoljubov naj ostane ovekovečeno v njem,« to je apel, ki ga je na svoje člane, bивše internirance, naslovil Administrativni svet društva »Mauthausen« v Parizu, ko je začel razpis za postavitve veličastnega spomenika na pokopališču Père-Lachaise, ki naj bi bil odkrit ob kongresu tega društva leta 1958. Spomenik bo to društvo postavilo s prostovoljnimi prispevki članov odbora in pripadnikov društva. Spomenik bo simbolično prikazoval interniranca s težkim bremenom, ki se mukoma vzpenja po stopnicah, vklesanih v zlo-

glasni mauthausenški kamnolom, v katerem je končal prenakateri antifašist. V vznožju spomenika bodo postavili žare s pepelom iz mauthausenških krematorijev, v odprtini na spomeniku pa bo zlata knjiga z imeni internirancev, ki so umrli v Mauthausnu ali po vrnitvi domov. Vsako leto 5. maja pa bodo tem imenom dodali imena tovarišev, ki so v tistem letu umrli za posledicami življenja v nacističnem taborišču. Za postavitev spomenika bodo potrebovali 3 milijone in pol frankov.

● **MIKLAVŽ PRI ORMOŽU** – Na rojstni hiši v Hermancih so odkrili spominsko ploščo nekdanji mladinski sekretarki za področje Ormož in Ljutomer, Stefki Sovič. Decembra 1944. leta je bila izdana in je pri Veliki Nedelji padla v nemško zasedo.

● **BEOGRAD** – Na povabilo Združenja vojnih invalidov Finske je konec junija odpotovala na Fin-

ske štirčlanska delegacija ZVVI Jugoslavije, ki jo je vodil generalni sekretar Bože Pavlovič. Med bivanjem je naša delegacija obiskala nekaj finških ustanov, ki proučujejo zaščito vojnih invalidov.

● **RIM** – Na kraju v Ardeatinski dolini v Italiji, kjer so 1945. leta nacisti na povelje nemškega nacističnega generala Kesselringa pobili 335 Italijanov, članov italijanskega gibanja odpora, je bila večja komemoracija. Lete so prisostvovala številne delegacije iz posameznih področij italijanskega odporniškega gibanja ter zastopniki italijanskih partizanov.

● **ATENE** – Nacionalno združenje vojaških vojnih invalidov in žrtev vojne iz Grčije je dobilo v najem obširnejši prostor na otoku Ikar, na katerem bodo zgradili termalno kopališče za bивše borce z vsega sveta. Razen kopališča pa nameravajo zgraditi tudi objekte za stal-

ne kolonije, v katerih bi preživljali počitnice otroci padlih borcev in borci z vsega sveta, katerih organizacije so vključene v Svetovno federacijo bivših borcev.

● **LJUBLJANA** – V počastitev Dneva borca in 22. julija je sedemčlanska patrolja mladincev iz Litostrja napravila partizanski pohod po krajih, znanih iz NOB v Sloveniji. Med drugimi kraji so obiskali Ig, Turjak, Ilovo goro, Crnomelj itd.

● **LONDON** – Tu so sredi junija odkrili spominsko ploščo, posvečeno članom francoskih svobodnih sil in njihovim angleškim tovarišem, ki so sodelovali v Gibanju odpora. Ploščo so vzdicali na pročelje neke zgradbe v Dorset Square, v kateri so člani Gibanja odpora z britanskimi agencijami pripravljali specialne misije v zasedeni Franciji.

● **PARIZ** – Tu ima svojo ordinacijo zobni kirurg Jacques Botriche, ki opravlja svoje delo z levo roko. J. Botriche je bil ranjen v desno roko od šrapnela in jo je izgubil zaradi gane-grene kot francoski vojni ujetnik v Nemčiji. Izguba desne roke je kirurg Botrichea zelo potrla, tako da dalj časa ni opravljal svojega poklica. Pomagal mu je neki tovariš v ujetništvu, ki je opazil njegovo potrto in ga je pripravljal, da mu je operiral vneto čeljust. Nato je Botriche vnovič dobil zaupanje vase in po povratku domov je zaslovel kot odlični zobni kirurg brez desne roke.

● **BRUSELJ** – Nedavno je obiskala Belgijo skupina 200 težkih vojaških vojnih invalidov iz Francije, Velike Britanije, Holandije in Luksemburga. Skupino, ki je bila gost belgijskega združenja vojaških vojnih invalidov, je sprejel tudi princ Bau-douine.

● **LJUBLJANA** – Odbor Združenja rezervnih oficirjev Zgornja Šiška je v počastitev Dneva borcev obiskal znamenite partizanske kraje Novo mesto, Brežice, nato pa še rojstni kraj maršala Tita, Kurnovca. Med drugim so si rezervni oficirji ogledali tudi osemletko, ki so jo pripadniki JLA zgradili na čast svojega Vrhovnega komandanta. Ta šola je zelo moderna, saj ima vse potrebne pripomočke in oddelke za sodobni pouk.

● **VRHNIKA** – Tudi na Vrhniko oziroma v bližnji okolici so slovesno praznovali Dan borca. Člani

Maketa spomenika za Père-Lachaise v Franciji

Aleksander Ranković polaga venec na grobišču pri Prijedoru

Zveze borcev so v Logu pri Brezovici, v gozdu, imenovanem Fornk, pripravili zbor v spomin na 2. četo dolomitskega odreda, ki je v tem gozdu taborila. Na hiši, v kateri so se najčesše zadrževali borci 2. čete, so odkrili spominsko ploščo. Zbora in slovesnosti pri odkritju spominske plošče se je udeležil tudi narodni heroj Tone Vidmar-Luka.

● **PARIZ** – Svetovna federacija bivših borcev je v začetku julija prejela nagrado Alberta Laskera, ki jo podeljujejo vsaka tri leta osebam ali organizacijam za posebne zasluge na področju invalidske zaštite. Razen SFBB sta to nagrado prejela tudi profesor Fabian Langeskjoeld, predsednik finske federacije za invalide, in dr. Howard Rask, šef medicinske službe in rehabilitacije na newyorški univerzi.

● **BEOGRAD** – Na poziv Svetovne federacije bivših borcev, naj sodelujeta v prostovoljni nabiralni akciji, sta se Zveza borcev NOV in Združenje vojaških vojnih invalidov odzvala tako, da sta za SFBB namenila vsoto 100 tisoč dinarjev. Za ta denar bodo naše bojevnike organizacije nakupile razne folklorne predmete in izdelke domače obrti. Te predmete bodo prodali v znanih pariških umetniških dvoranah, čisti dobiček pa je namenjen gra-

ditvi in opremitvi dečjih letovišč. Takšno akcijo je SFBB pripravila privrkat lani, čisti dobiček pa je znašal blizu 3 milijone frankov.

● **GRAZ** – V dvorcu Horegg blizu Gradca je SFBB skupaj z bojevniki organizacijami Avstrije letos prvič pripravila letovanje za otroke padlih borcev in vojaških vojnih invalidov. Semkaj je prislo tudi troje otrok padlih borcev iz naše države. Predvidoma prihodnje leto bodo podobna letovišča za otroke odprli tudi v drugih državah, članicah SFBB. Kakor je znano, je naša Zveza borcev takšno letovišče pripravila že dve leti zapovrstjo.

● **ŽERJAV** – Na Dan borca so v Žerjavu na Koroškem odkrili spominsko ploščo na čast padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, ki so jo vzdali v procelje prosvetnega doma pod zgodovinsko fresko ustoličenja koroških vojvod. Odkritja spominske plošče se je udeležil tudi tovariš Pavle Zavcar-Matjaž.

● **MARIBOR** – Tudi strelci mariborskega okraja so slovesno proslavili Dan borca, 4. julij. Ob tej priložnosti so priredili pohod strelskih patrol k spomeniku padlih borcev pri Mariborski koči na Pohorju. Tam so se zbrali k slovesni komemoraciji, nato pa so se še pomerili

v streljanju z vojaško pištolo. – Dan borca so svečano praznovali tudi v Rušah, kjer se je več sto prebivalcev poklonilo spomenu padlega narodnega heroja Mihe Pintarja-Toleda, v Limbušu pri Mariboru pa so položili več vencev pred spomenik padlih borcev.

● **KOZARA** – Ljudstvo iz Kozare in Bosanske krajine je proslavljalo 4. julija dva praznika: Dan borca in petnajstletnico začetka proboja sovražnega obroča, s katerim so bili obkroženi Kozarski partizanski odred in ljudje s Kozare. 3. julija je bila v Prijedoru svečana akademija, na kateri je generalni podpolkovnik Boško Siljegović govoril o zgodovini partizanske epopeje na Kozari. Svečanosti v Prijedoru in drugi dan na Kozari, na kraju imenovanem Mrakovica, so se udeležili tisoči ljudi iz okolice, prisostvoval pa je tudi predsednik CO ZB NOV Jugoslavije, Aleksander Ranković, hkrati s njim pa tudi drugi predstavniki oblasti in ZK. Tej svečanosti je prisostvovala tudi delegacija komiteja sovjetskih vojnih veteranov. Pred začetkom proslave na Kozari je Aleksander Ranković v spremstvu nekdanjega komandanta Kozarskega odreda, Obrada Stišovića, pregledal četo preživelih borcev kozarskih enot. Aleksander Ranković je imel nato daljši go-

vor, nato pa je na novem planinskem domu na Kozari odkril spomenik – kip dr. Mladenu Stojanoviću, organizatorju vstaje v tem kraju. Na Kozari je vklesano v kamnito ploščo, da je v 60 dneh, v letu 1942, umrlo na Kozari 1700 borcev, v istem času pa je okupator pobil nad 60.000 ljudi.

● **LJUBLJANA** – Skupina Norvežanov, ki so v času II. svetovne vojne na Norveškem pomagali našim ljudem, ki so bili tamkaj internirani, se je pred povratkom v domovino ustavila tudi v Ljubljani in na Gorenjskem. V Ljubljani so si ogledali Muzej narodne osvoboditve. V petnajstjednevnem bivanju v Jugoslaviji so si norveški gosti ogledali številne zanimivosti naše države, med drugim tudi številna prizorišča naših borb.

● **HRASTNIK** – Letošnje občinskega praznovanja v Hrastniku se je udeležila tudi podpredsednica Zvezne ljudske skupščine Lidija Sentjurčeva, ki je govorila tudi o apelu naše Zvezne skupščine vsem državam, naj prenehajo z atomskimi eksplozijami. Ob zaključku občinskega praznovanja so v Hrastniku razvili tudi prapor Zveze borcev.

● **BEOGRAD** – Ob Dnevu borca so v Domu JLA svečano odprli razstavo fotografij »Naš vrhovni komandant«. Razstavljene so fotografije iz predvojnega, medvojnega in povojnega življenja maršala Tita. Zanimivo je to, da bodo to razstavo slik prikazovali v 500 krajih naše države, prikazovali pa jo bodo tudi v manjših krajih, da se bodo ljudje lahko pobliže spoznali s svojim komandantom. To pa je končno tudi nam razstave.

● **TITOGRAD** – Na Dan vstaje črnogorskega naroda, 13. julija, so v glavnem mestu Črne Gore, v Titogradu, slovesno položili v novo spominsko grobnico posmrtno ostanke 62 narodnih herojev Črne gore. Dan prej so krste ležale v poslopju šole »Savo Pejanović« v Titogradu, častno stražo pa je med drugimi držal sekretar Izvršnega komiteja CK ZK Črne gore Blažo Jovanović.

● **TRBOVLJE** – Na industrijsko-kovinarski šoli Strojne tovarne v Trbovljah imajo zelo delavno mladinsko organizacijo, ki je letošnje poletje priredila pohod po partizanskih poteh. Pohoda so se udeležili absolventi III. letnika te šole.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Kurentovanje z volom

Med nemško hajko se je Šlandrova brigada zatekla v Prihevnico. Po vasi je bilo vse mirno in tiho. Da bi napeto vzdušje nekoliko ublažila, sta se šaljivca Samo in Taras namenila pripraviti borcem malo veselja in razvedrila. Zato sta se napravila v pustne šeme in z velikim volom, ki je bil določen za zakol, krenila skozi vas.

Taras je smešen kot Kurent gonil vola za povodec in prosil darila, Samo pa je vola jahal in kot »Dume Avgust« kričal z raztrganim dežnikom ter zganjal duhovite vragolije, da se mu je vse smejalo.

Komandant Mirko je nekaj časa s strani opazoval to pustno ceremonijo, nato pa si je oba šaljivca pošteno privoščil. S pištolo je pomeril v volovo glavo in sprožil. Govedo se je hipoma sesedlo na tla, Taras in Samo pa sta se, v še večjo zabavo gladelcem, smrtno preplašena razbežala po vasi.

Propagandistova skromnost

Po uvedbi vojaških partizanskih činov je bil propagandist Stane povišan v desetarja, zaradi česar si je prišil na spodnji del rokava svetlo zve-

zdico. Prej so bili čini naznačeni na nadlahti, zato so se borci Stanetu smejali, češ da mu je golob pustil na rokavu spominček. Še bolj pa ga je na nekem mitingu v Žireh počastila neka deklica, ki je z njim plesala, z vprašanjem: »Tovariš, kaj pa pomeni ta zvezdica, ki se tako lepo svetli?« Potem ga je prav prijazno pogladila po znaku velike desetarske časti. Stane, ne bodi len, se je znašel: »Veš,« je rekel in se ponosno vzravnaval, »to je sicer zelo visoka šarža, toda zdaj rajši vidim, da o tem ne govoriva!« Prijazna zaupljivost in skromnost vojaškega odličnika sta deklico navdala s spoštovanjem in propagandist je bil poplačan z zelo prijaznim nasmeškom.

Eno noč v svinjaku

Ko je propagandist Stane nekega zimskega večera odšel iz bataljona na divizijo, je pozabil v štabu vprašati za geslo oziroma razpoznavalne besede. Pozabljenost se mu je kmalu maščevala: naletel je na zaščitnico štaba korpusa. Zaustavil ga je stražar. Ko mu Stane ni vedel odgovoriti na »lozinko«, ga je vestni stražar odpeljal h komandantu Dušanu, Stanetovemu prijatelju in sošolcu. Gnal ga je, s puško pripravljeno na strel, v neko

hišo, v kateri je komandant ležal na tleh, obrnjen z glavo v zid in dremal. Stražar mu je pojasnil, da je pripeljal nekoga, ki se na klic ni znal odzvati. »Pod stražo!« je zavpil komandant in ne da bi mogel Stane črhiniti le besedico, se je že znašel zaprt v svinjaku.

Drugo jutro se je zadeva pojasnila in sumljivi propagandist je bil izpuščen na svobodo.

Pikre puščice

Godbeniki VII. korpusa so 30. januarja 1945 stali pred gostilno v Gradacu in opazovali štiri letala, ki so krožila nad Belo krajino. Vsi so menili, da so letala zavezniška, le Jože je opozarjal, da je obnašanje teh »krokarjev« sumljivo, zato je odšel pod streho.

»Ne morem razumeti, da si tak paničar,« mu je Ivan spustil pod rebra pikro pripombo in se zakrohotal, češ: »Čim za Gorjanci zalaja mitraljez ali pa v zraku zafrfota vrana, si že v zaklonu.«

Godbeniki so se prešerno zasmejali, zmajali z glavami in se še enkrat ozrli na letala, preden so zavili v hišo.

»Joj, nekaj je odvrgel!« je hripavo zavpil stražar Kodrun.

In že je močna eksplozija stresla vso vas. Zračni pritisk je treščil Kodruna skozi zaprta vrata v steno predsobe, da je nezavesten obležal, godbenike v sobi pa je pometlo v kot. V gostilni je nastalo zbegano iskanje izhoda na varno. Vtem trešči na tla druga bomba, ki še huje pretrese vas.

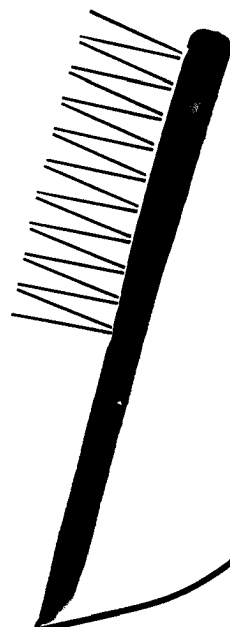
Godbeniki so brezglavo plavnili ven in se zgnetli v majhno klet. Čeprav so bili preplašeni in zaskrbljeni, je Jože siknil v Ivana: »Ko bi zdajle videl samega sebe, kakšen paničar si pa ti... Le poglej se, kako si bled! Kot zid! Imaš še kaj krvi v sebi?«

Ivan je molčal, ko da je gluha. Iz grla ni mogel iztisniti niti besedice. Glavo je tiščal med kolena še potem, ko je nevarnost že minila in so že vsi godbeniki prilezli na plan.

PARTIZANKA

TOVARNA ZA PREDELAVO PLASTIČNIH MAS
IZDELAVO ŠČETK IN ČOPIČEV — KOPER

IZDELUJE:

VSE VRSTE IZDELKOV IZ PLASTIČNIH MAS:

POLYSTYROLA, POLIETILENA, ITD.;

VSE VRSTE ŠČETK IN ČOPIČEV IZ DLAKE,
NYLONA IN ŽICE; VSE VRSTE ČOPIČEV IN METEL;

SORTIRANO SVINJSKO DLAKO

ODLIČNA KVALITETA! SOLIDNA POSTREŽBA!

NIZKE CENE!

